

મધુરમીલન

મહાદેવ રામચંદ્ર જયપુરે

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુવ્રત્તાંક ૭૮૬૭

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મધુર મિલન

વિષય ૬૩૫૫:૩

મધુર મીલન.

(એક પ્રેમકથા.)

લેખક:-

સાકરલાલ એમ. કાપડિયા (મધુકર).
મુંબઈ.

પ્રકાશક-

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુભટે.

ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

(સર્વ હક પ્રકાશકે સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

આવૃત્તિ ૧ લી.

પ્રત ૧૦૦૦.

૧૯૧૮.

અમદાવાદ,

પા " હાયમંડ ન્યુબિલી " પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ જગનલાલે છાપ્યું.

કિંમત રૂ. ૧-૧૨-૦

સર વોલ્ટર સ્કોટ કહી ગયા છે કે “પ્રેમમાં સ્વર્ગ છે.” આ સૂત્ર જેટલું સત્ય તેટલું જ મોહક છે. જગતમાં સ્વર્ગ ઉતારવાની ચાવી તેમાં બતાવી છે; આથી જેમને એ સૂત્ર માન્ય હોય તેમને આ નવલકથામાં વિશુદ્ધ પ્રેમનું એક સુંદર પથ નિર્દેશિત ત્રિત્ર આલેખવાનો આ લેખકે જે રંગ પ્રયાસ કર્યો છે તે જોઈ આનન્દ જ થશે એવી આશા છે.

“મધુર મીલન” માં વાંચનારને દીલ ઉસ્કેરનારા બનાવ, બચ પમાડનારા ભેદ અથવા ખોટી ધાધિલ ને ધમાધમી નહિ જણાય; પણ સ્નેહજીવનની મૃદુતા, મીઠાશ અને દિવ્યતાના તો કંઈક દર્શન થશેજ. અનેક વાંચનારાઓમાંથી થોડાને પણ આ કથાદ્વારા વિશુદ્ધ પ્રેમની ઝાંખી થશે તો લેખક પોતાનો શ્રમ સફલ થયેલો માનશે.

આ કથાનું મૂલ્ય વસ્તુ એક મરાઠી પુસ્તક પરથી લેવામાં આવ્યું છે; પણ તેમાં થોડા ફેરફાર કરી તેને ગુજરાતી રૂપ આપવામાં આવ્યું છે. મૂલ્ય લેખક શ્રીયુત્ ધનામદારનો હતું આ સ્થળે અંતઃકરણ-પૂર્વક આભાર માનું છું.

મહારા પરમ મિત્ર મી. સી. એચ. શાહે મહારા પ્રત્યેની તેમની સ્નેહભીની લાગણીને લીધે આ નવલકથાની અર્પણપત્રિકા સ્વીકારી મહારા જીવનમાં પ્રોત્સાહન રેડ્યું છે તે માટે તેમનો હતું બહુજ આભારી છું.

અનંતમાં આ કથાના પ્રકાશક શ્રીયુત્ ગોવિંદરાવ મહાદેવ જાગૃણેએ મહારી વિનંતીને માન આપી તુરતાતુરત આ નવલકથા પ્રકટ કરવાનું આર્થિક જોખમ બહારી લીધું તે માટે તેમનો પણ આભાર માનવાની ખાસ જરૂર છે.

પરમાત્મા ગુર્જર સાહિત્યને સમૃદ્ધ બનાવે એવી શુભેચ્છા સહ આ પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરું છું.

મી. સી. એચ. શાહ.

અર્પણપત્રિકા.

આ મધુર મીલન નામક પ્રેમકથા હું
મહારા પરમ મિત્ર શ્રીયુત્ છોટાલાલ
એચ. શાહને તેમની સાહિત્ય
પ્રિયતા તથા મહારા પ્રત્યેની
તેમની સ્નેહભીની લાગણીના
ચીર સ્મરણાર્થે અર્પણ
કરું છું.

મધુકર.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.	પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.
૧ તારા ...	૧	૧૭ ચંદ્રિકાની હાથચાલાકી	૧૭૫
૨ આકર્ષણનો પ્રભાવ ...	૧૨	૧૮ પ્રભાકર અને તારા ...	૧૮૧
૩ જાદુની અસર ...	૨૫	૧૯ ચંદ્રિકા અને લુન્ગ...૧૮૭	
૪ વેરની ચીજીગારી ...	૩૯	૨૦ પાપીના પંઝામાં ...	૧૯૪
૫ એ ચંદ્રિકા કોણ છે ?	૫૩	૨૧ પારધી અને હરિષ્ઠી...	૨૦૦
૬ કુમુદિનિના મહાલમાં...	૫૯	૨૨ માછીની જાળમાં નિર્દોષ	
૭ પ્રેમ વિનિમય ...	૬૮	માછલી ...	૨૧૦
૮ પ્રભાકરનો ફોટો ...	૭૮	૨૩ સુરેશની નિરાશા ...	૨૨૦
૯ અનિષ્ટ ખખર ...	૮૭	૨૪ બાઈ બહેન ...	૨૨૬
૧૦ પ્રપંચનો પાયો ...	૯૮	૨૫ હુંહું અને માઈ નસિબ છે	૨૩૬
૧૧ પાપીના પંઝામાં ...	૧૦૭	૨૬ લગ્નની તૈયારી ...	૨૪૨
૧૨ પ્રેમ-પ્રતિજ્ઞા ...	૧૨૦	૨૭ તારા ! તારા વિના શી	
૧૩ અપ્રિય મિત્ર ...	૧૩૮	રીતે જીવાશે ?	૨૫૦
૧૪ પ્રભાકરનો ખયાલ ...	૧૪૭	૨૮ ચંદ્રિકાનું જાદુ ...	૨૫૬
૧૫ લુન્ગલાલનો પ્રેમ ...	૧૫૭	૨૯ ઠંઠ યુદ્ધ ...	૨૬૧
૧૬ બે પત્રો ...	૧૬૭	૩૦ મધુર મીલન ...	૨૭૧

મધુર મીલન.

પ્રકરણ ૧ લું.

તારા.

સંધ્યાકાલનો સમય ! વર્ષાદની હેલી પછી આકાશ ખુશી મયું હતું અને હવે સર્વત્ર લીલું છંમ થઈ રહ્યું હતું. સૃષ્ટિ સુંદરી જાણે લીલાં વસ્ત્રો પહેરી સ્વચ્છંદપણે વિહરતી હોય એમ આ રમણિય દેખાવ જોઈ લાગતું. સૃષ્ટિના નવયોવનથી મોહિત થઈ દિનકર અસ્તાચલ પર ઉભો ઉભો તેના તરફ એકી ટસે જોઈ રહ્યો હતો ! આ આજુ પશ્ચિમ દિશા પોતાના હૃદયવલ્લભ સૂર્યનું સપ્રેમ સ્વાગત કરવા તત્પર થઈ રહી હતી. ત્યારે નિઃસર્ગદેવીના સૌન્દર્યપર દીવાનો થએલ સહસ્ત્રરશ્મી અહિં જાઉં કે ત્યાં જાઉં એવો વિચાર કરતો, અન્તે નિઃસર્ગદેવીથી ખાર કલાક વિખૂટાં પડવાની ફરજ પડશે એ ધ્યાલે દિલગીર થતો, તરસ્યાં-ફાટ્યાં-પ્રેમભર્યાં નયનોએ પોતાની હૃદયહારિણીને જોઈ રહ્યો હતો ! સંધ્યા સમયના સૂર્યના સુવર્ણરંગી કિરણો પૃથ્વી પટ્ટપર પથરાયલી હરિયાળી ભૂમિને એવી સુંદર રીતે શણગારતાં હતાં કે, તે જોતાંજ ગમે તેવા અરસિક મનુષ્યના હૃદયમાં પણ રસિકતાનાં ઝરણુ ફૂટે !

આ વેળાએ પ્રતાપગઢના જાગીરદારના મહેલની સુંદરતા ઔરજ થઈ રહી હતી. મહેલ બધ્ય અને ઘણો મોટો હતો. તેને ચાર માળ

હતા. પ્રત્યેક માળપર વિશાલ દિવાનખાનાઓ હતા. આ દિવાન-ખાનાઓની બારીઓના રંગબેરંગી કાચોપર સૂર્યકિરણો પડતાં ઇન્દ્રધનુષ્ય જેવો મનોરમ દેખાવ થઈ રહેતો. હવા ખાવાને માટે, ત્યન્દનીના ઉપભોગ માટે ખાસ મોટી અગાશીઓ બનાવવામાં આવી હતી. મહેલની બાસપાસ એક સુંદર-વિશાલ બગીચો હતો; અને થોડેક દૂર એક ન્હાની નદિ વહેતી હતી. નદિના સ્વચ્છ પાણીમાં સૂર્ય કિરણો પડતાં તેની શોભા બેવડાતી. ટૂંકામાં આ સ્થલ એવું રમણિય અને આદલાદક હતું કે બસ ન પૂછે વાત !

સૌન્દર્યના રસિક ભોક્તા માટે-રમણિયતાના પરમ ભક્ત કવિ માટે આ એક દૈવી દૃષ્ય હતું; અને એ રમણિયતાનો ભોગી ત્યાં કોઈ નહોતો એમ ન હતું. નદિના એક કિનારા પર એક ન્હાનું-ગરિબની કુંપડી જેવું-ઘર હતું. તેની બાસપાસ એક ન્હાનો પણ અનેક સુવાસિક પુષ્પોના છોડોથી શોભતો બાગ હતો. સન્ધ્યાકાળે નદિ કિનારા તરફથી આવતી શીતલ સુગંધયુક્ત સમીર લહરીઓથી શાન્ત થતો તથા કુદરતની અગ્ર્ય સુંદરતા બોધ પોતાના નયનોને તૃપ્ત કરતો એક ચિત્રકાર આરામ પુરશીપર પડ્યો પડ્યો, ધુમાડાના ગોટેગોટા હવામાં ઉરાડી રહ્યો હતો. બાણુમાં એક પરદો પડેલો હતો. તેપર અરધુંપરધું ચીતરેલું ચિત્ર જણાતું હતું. બાણુમાં જુદા જુદા રંગોની ખાલીઓ અને પોંછીઓ મૂકેલી હતી. ચિત્રકારના એક હાથમાં પીંછી હતી અને બીજા હાથમાં બીડી હતી. સાહેબ બહાદૂર ચિત્ર કાઢતા કાઢતાજ આરામ-પુરશીપર પડી સૃષ્ટિસૌંદર્ય નીહાળવાનું મન થઈ જવાથી ધુમ્રપાન કરતા પડ્યા હતા !

તે તે દેખાવ બેવામાં એટલો તણીન થઈ ગયો હતો કે, ધરતું બારણું ઉઘાડી એક અત્યંત સુરૂપ અને સુકુમાર બાલિકા તેની બાણુમાં

માવે ઉભી રહી તેનું પશુ તેને ભાન રહ્યું નહિ. બાલા પ્રથમ થોડીક પક્ષે તો ચૂપજ ઉભી રહી. પછી ધીમા-મૃદુ મંજુલ સ્વરે બોલી:

“કાકા !.....”

આ શબ્દ કાને પડતાંજ ચિત્રકાર ચોક્યો અને એની દષ્ટિએ પેલી બાલિકા પડી.

“કાણુ ! તારા ! તું ક્યાંથી આવી ?”-આટલું કહી તેણે તે બાલિકાને બહાલથી આલિંગન દીધું. દીર્ઘ સમયે મેળાપ થવાથી બન્નેને બહુ આનંદ થયો; અને એ આનંદના પૂરમાં ઉભયના મ્હોમાંથી એક પશુ શબ્દ બહાર પડ્યો નહિ. તરતજ ભૂતકાલની સ્મૃતિ થતાં બન્નેનાં વદનાકાશપર શોકનાં કાળાં વાદળાં છવાયાં અને બન્ને પર શોકની સત્તા ફરી વળી.

તારાનો પિતા દિનકર આ ચિત્રકાર-રમણિકનો સગો ભાઈ થતો. બન્ને ભાઈઓ એકમેકને બહુ બહાલથી આહતા હતા; પરંતુ હિંદુ નિર્વાહ માટે બન્નેને એકમેકથી બહુ દૂર રહેવું પડેલું હોવાથી કેટલાંક વર્ષો સુધી ઉભયનો મેળાપ થયો નહોતો. તારા જેટલી સુંદર હતી તેના કરતાં પણ તેની માતા વધુ સુંદર હતી. પતિ પત્નિ વચ્ચે નિઃસીમ પ્રેમ હતો અને એ પ્રેમાલ યુગ્મ પોતાની બહાલી-એકની એક પુત્રી તારા સાથે આનંદથી જીવન ગાળતું હતું; પરંતુ નિષ્કુર કાળથી એ સુખ જોવાયું નહિ. એકાએક તારાની માતા માંદી પડી અને પોતાના બહાલા પતિને તથા એકની એક ન્હાની પુત્રીને દુઃખ-સાગરમાં ફેંકી આ દુનિયા છોડી ચાલી ગઈ. દિનકરને આથી અપાર દુઃખ થયું. તેના કેમલ હૃદયપર ભયંકર વજ્રપ્રહાર થયો. જાણે જગત આખું નાશ પામ્યું હોય એમ એને બહાલીના મરણ પછી આખું જગત અન્ધાર-વેરાન જેવું-જણાયું. તારા આ સમયે ઘણીજ

ન્હાની હતી. તેના લાલનપાલનની ચિંતા હવે દિનકરને માથે પડી. જહાલીના વિરહથી તે પોતાનું સંધર્મ સાનમાન ભૂલી ગયો હતો. જીવતો છતાં મુએલા જેવો બની ગયો હતો છતાં એવા કુદરતી ધાથી ધાયલ થયલા પ્રાણીને કર્તવ્ય બળબ્યા વિના ચાલે છે ? દિનકરને તારાની ચિન્તા હતી. તારાને તેણે પ્રાણની પેઠે મ્હોટી કરી. તેને યોગ્ય કેળવણી આપી; અને તેનું વય સહેજ મ્હોટું થયા પછી તેને તેણે વડોદરાના મહિલા વિદ્યાલયમાં મૂકી. આ વિદ્યાલયમાં તારાનું યોગ્ય રીતે લાલનપાલન થાય, તેને કોઈ રીતની અડચણ ન આવે તે માટે તેણે એક સારી રકમ વિદ્યાલયની અધિકારીને અર્પણ કરી.

તારા વડોદરા ગયા પછી દિનકરની તબિયત દિન પ્રતિદિન ક્ષીણ થતી ગઈ. જેના પર તેનો અથાગ પ્રેમ હતો, જે એના જીવનમાં અમીરસ રેડનારી, એની આશાને પોષનારી, એને પ્રોત્સાહન આપી એના જીવનને સુખ-શાન્તિ અર્પનારી દેવી હતી, તે એને છોડી ગયા પછી એની પ્રકૃતિ સ્વસ્થ રહે એ સમ્ભવિત હતું જ નહિ. એની પત્નિના મરણ સાથે એની સંધર્મ આશા-એનાં સંધર્મ સુખો અને એની શાન્તિનો લોપ થઈ ગયો. કશાયથી એને આનંદ થતો નહિ. એની વૃત્તિ હંમેશા હિંદાસ અને ગમ્ભીર રહેતી. એના વદનપર હાસ્ય ફરકતું જ નહિ. એણે ધણી દવા કરી-અનેક સ્થળોએ હવાફેર કરવા ગયો, પણ એની તબિયત લયડતી જ ગઈ. અન્તે એને પોતાના જીવનપરથી વિશ્વાસ હઠી ગયો. તેણે તારાને અને રમણિકને તુર્તાતુર્ત મળી જવા માટે પત્રદ્વારા સૂચના કરી. તારાની શિક્ષિક કડક સ્વભાવની હોવાથી તેણે એને વધુ રજા ન આપતાં “ જાપને મળી તરત પાછી આવજો. વધુ વખત ન રોકાતી ” એવી સખત તાકીદ કરી રજા આપી. તારા દિનકરને મળી. પિતા-પુત્રીની આ અન્તિમ મેટ

હતી. મિતાને મળી ગરિબડી તારા પુનઃ વડોદરા મધ. રમણિક પણ પત્ર મળતાં પોતાના બાઈને મળવા ગયો પણ તેને તારા મળી નહિ. તેમ દિનકર પણ મળ્યો નહિ કારણ કે તે પહેાંચે તે પહેલાં તો દિનકર આ જગત તણ પોતાની પત્નિ પાસે ચાલી ગયો હતો !

તારા અને રમણિક ઘણા વર્ષ સુધી એકમેકને મળ્યાં નહોતાં; તેથી આ અચાનક મેળાપ સમયે બન્નેને ભૂતકાળના શોકજનક બનાવો યાદ આવી ગયા. ઉભયના હૃદયો ભરાઈ આવ્યાં અને બન્નેની આંખો ભીની થઈ.

“ બહેન ! તારા ! વડોદરાથી એકદમ એકલી કેમ આવી રહી ? આગળથી પત્ર પણ લખ્યો નહિ ? ” રમણિકે બહાલથી તારાના માથા પર હાથ ફેરવતાં પૂછ્યું.

“ કાકા—” આંખો લૂછતી તારા બોલી.

“ હું નિશાળમાંથી એકલી નાસી આવી છું. શું કરું ? મારા શિક્ષણ માટે અને ખાવા-પીવા માટે બાપાએ મોટી રકમ મારા વિદ્યાલયની અધિકારીને આપી હતી. પણ તેનો શું ઉપયોગ ? મને ત્યાં પેટભર અનાજ પણ ખાવાતું મળ્યું નહિ તો પછી સારાં વસ્ત્રોની વાત જ ક્યાંથી કરવી ? કોઈને સ્વતંત્ર રીતે કાગળ લખાય નહિ. જે કાગળ લખવા હોય તે બધા માસ્તરજીને બતાવવા જોઈએ. આથી મારાથી જ્યારે ન જ ખમાયું ત્યારે મારી પાસે જે થોડા પૈસા હતા તે લઈ દરવાજા પરના ભૈયાને થોડાક પૈસા આપી ગુપ્ત્યુપ કોઈ ન જાણે તેમ અહિં ચાલી આવી. કાકા ! તમે મારા આ કામ માટે મારાપર ગુસ્સે તો ન થાવને ? ” આટલું કહેતા તો તેના સુંદર નયનોમાંથી ઉન્હાં અશ્રુબિન્દુઓ સરી પડ્યાં !

“ ગાંડી ! હું તારાપર શા માટે ગુસ્સે થાઉં ? તારાપર ત્યાં

દુઃખ પડે છે એવી જો મને રહેજ પણ ખબર મળત તો હું તને એક પલ પણ ત્યાં રહેવા ન દેત ! તું ત્યારે અહિંયા ખુશીથી રહે- તારા સિવાય મારું બીજું કોણ છે, બહેન ?—”

રમણિકના આ શબ્દો દુઃખી તારાને મીઠું મધ જેવા લાગ્યા. રમણિકે પછી ઘરની રાંધનારી બાઈને બૂમ મારી તારાને ખાવાનું આપવા કહ્યું. વડોદરા છોડ્યા પછી તારાએ કંઈ જ ખાધું નહોતું. બૂખથી બ્યાકુળ થવાથી તથા મુસાફરીના થાકથી એની કોમલ દેહ- લતા સહેજ કરમાઈ હતી. થોડુંક ખાધા પછી એનામાં હુશિયારી આવતાં જ તે રમણિકે ચીતરેલાં ચિત્રો જોવા લાગી. પોતાના કાકાની નીપુણતા જોઈ તારાને ઘણો આનંદ થયો. સર્વ ચિત્રોમાંથી એક ચિત્ર તરફ તેનું મન વધુ ખેંચાયું. તે ચિત્ર એક પુરુષનું હતું. તે ધણું જ મોહક અને સુંદર હતું. તેનું વિરતીણું કપાળ, વિશાલ તેજપૂર્ણ નયનો, રાજવંશી જેવો હાઠ અને વદનપર ક્ષાત્ર તેજ, એ જોઈ તારા પલખર મુગ્ધ થઈ ગઈ. થોડીક પલ તે ચિત્ર તરફ નિશ્ચલ દષ્ટિએ જોઈ તે બોલી.

“ કાકા ! આ છબી કોની છે ? ”

“ એ ? એ સુરેશચંદ્રની છબી છે. એમના પિતા તે આ પ્રતા- પમદના જગીરદાર. જો પેલો એમનો મહેલ ! બગીચામાં જઈ જો- કેવો સુંદર જણાય છે તે ?—”

તારા બાગમાં મઈ અને તે બન્ને મહેલ જોવા લાગી.

“ વાહ કેવો રમણિય મહેલ છે ? કાકા ! તમે જગીરદાર સાહે- બને ઓળખો છો કે ? ”

“ ઓળખાણ ? મારા જેવા મરિય ચિત્રકાર સાથે એમની ઓળખાણ કેવી ? એમના કુલની પ્રાચીન કીર્તિ જગવિખ્યાત છે.

એમના પૂર્વજેએ ભારતના રણસંગ્રામે ગળબ્યા હતા. એમની સાથે મારા જેવાને ઓળખાણ કેવું ?... છતાં એઓશ્રી બહુ ઉદાર અને બલા છે. કોઇ કોઇ વાર તેઓ આ તરફ આવે છે ત્યારે આપણી ગરિબ ઝુંપડીમાં પધારે છે અને કોઇ વાર મને પોતાના મહેલમાં જમવા પણ બોલાવે છે, એઓ સાદેજ ધણા જ બલા છે. છતાં લોકો તેમને માની અને ગર્વિષ્ઠ કહે છે. લોકોને શું ? તેઓ તો કંઈ ને કંઈ બોલવાના જ. મહેલમાં જગીરદાર, તેમની પત્નિ અને તેમની કન્યા બિચારી કુમુદિનિ એટલા જણ રહે છે—”

“કુમુદિનિને બિચારી કેમ કહો છો ?”

“કારણ કે આટલી આટલી સમ્પત્તિ અને સુખ-વૈભવનાં સાધનો હોવા છતાં તે બિચારીને તે કંઈ કામનાં નથી. જે-પેલી બારી જણાય છે તે એ બારી આગળ કુમુદિનિનો ઝોરડો છે ! અહિંયાં એક પલંગ પર પડી પડી બિચારી સૃષ્ટિ સૌંદર્ય જોયા કરે છે. એ હંમેશાં માંદી ને માંદી જ રહે છે—”

“અરે ! રામ ! બિચારી કેવી દુઃખી ?.....” તારા બપડો.

થોડી વાર રહી તે બોલીઃ—“કાકા ! આ સુરેશચંદ્ર તો જગીરદારના ચિરંજીવ કની ? તે આ મહેલમાં નથી રહેતા ?”

“નહિ. એઓ મુંઝવે રહે છે. ગમે ત્યાં ફરવું હરવું, ગમે તેટલા પૈસા ખર્ચવા, ગમે તેમ વર્તવું, એવો એમનો સ્વભાવ છે. ઠીક છે કે જગીરદારને ત્યાં જન્મ્યા છે, નહિ તો રાજેશ્રીનો ખર્ચ કોણ પૂરો કરત ?”

“એટલે શું તેમનો સ્વભાવ સારો નથી, એમ ?”

“હા. એમ જ કહેવું જોઈએ; તો પણ જે એમના વદન તરફ જોઈએ તો ખસ, તે પર નાના બાલક જેવી સરસતા અને પ્રેમાલ-

પણ જ હવાયલું જણાશે. પ્રતારણા નહિ, કમટ નહિ-કંઈ નહિ. એમનું હાસ્યપૂર્ણ વદન જોવાથી આપણે પણ આપણા દુઃખ બે વડી ભૂલી જઈએ!...પણ હવે એ વાત જવા દે.....તારી! તું કંઈ ગા તો? તને ગાતાં આવડે છે ને?...”

સુરેશચન્દ્ર સંભળી વધુ કહેવાની રમણિકની ઇચ્છા નથી એ તારા સમજી ગઈ અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ગાવા લાગી. તેના સ્વર ઘણો મોહક અને મીઠો હતો. તેણે એક ઠરણ ગાયન ગાયું. ઠરણુરસ છલકાયો. પુનઃ ભૂતકાલનું રમણ ચયું અને રમણિકનું હૃદય શોકથી ચીરાઈ ગયું. પોતાના હૃદયની અસ્વસ્થતા તારા ન જાણે તે માટે તે ગાયન પૂરું થતાં જ ત્યાંથી ચાલી ગયો.

રમણિક ચાલી જવા પછી તારા પણ હવા ખાવા બાગમાં ફરવા લાગી. આ વેળા સુન્દર ચન્દ્રની ખીલી રહી હતી. બગીચા-માંના પુષ્પોની સુમધ વાયુલહરી સાથે મળતાં જ ત્યાં ત્યાં પુષ્પોએ જહેકી રહી હતી. બાગુમાં નદિ હોવાથી, નદિના પ્રવાહનો ઠલઠલ ધ્વનિ કણપટ પર અથડાતો હોવાથી, આકાશમાં ચન્દ્રિકા પૂરે બહારમાં ખીલેલી હતી તેથી, તારાના આનન્દની અવધિ થઈ. એને કુદરતને બોળે રમવામાં-સૃષ્ટિસૌંદર્ય નીહાળવામાં અજબ મજા મળી. ચન્દ્રના શ્વેત કિરણોનું પ્રતિબિમ્બ નદિના પાણીમાં પડવાથી અને વાયુલહરથી નદિનું જલ હાલવાથી જાણે ચન્દ્ર કિરણો નદિના જલમાં નૃત્ય કરતાં હોય તેવો ભાસ થતો હતો. થોડેક દૂર એક બકુલનું વૃક્ષ હતું. બકુલ પુષ્પની મીઠી વાસ આવતાં જ તારા તે તરફ ગઈ અને જમીનપર પડેલા બકુલ પુષ્પો ભેગાં કરવા લાગી. એટલામાં ઘોડાના પગલાંનો અવાજ તેના કાને અથડાયો; તેથી તે એક બાગુએ ઉભી રહી.

કાંઈ મારતે ઘોડે આ બાગુ આવે છે એવું તેને જણાયું.

રાત્રીનો વખત, પાસે કોઇ નહિ, એકાંત સ્થલ, આથી સહેજ
કર લાગ્યો અને તેમ થાય એ સ્વાભાવિકજ છે. ખગીયાના દરવાજા
સૂધી ત્વરિત વેગે ચાલી જઈ એવો વિચાર એના મનમાં આવ્યો.
પણ તે અમલમાં મૂકાયો નહિ. ઘોડો છેક નજીક આવી પહોંચ્યો.
તારા બકુલવૃક્ષ નીચેજ ઉભી હતી. ઘોડેસ્વાર નજીક આવતાંજ તેના
પર તારાની નજર ગઈ. ઘોડેસ્વારે સફેદ મલમલનો પોષાક પહેર્યો
હતો, માથાપર જરીન સાફા ખાંધ્યો હતો, તેનું વય આશરે
વીસબાવીસેક વર્ષનું હશે. બાંધો બરાડ, શરીર સશક્ત અને વદન
મોહક-રૂપગર્વી માનુનીના મદને ચૂર્ણ કરી નાખે એવું ! તારા આ
યુવાનને જોતાંજ થંભી ગઈ. જાણે તેના ચર્ણા ભૂમિ સાથે
ઝેંઝેટી ગયા હોયની તેમ ! યુવાનની નજર સ્હામી હોવાથી તે તારાને
જોઈ શક્યો નહિ પણ તેના અશ્વની નજર તારા પર પડી હતી.
બકુલવૃક્ષ નીચે ઉભેલી તારાને જોઈ અશ્વ ચમક્યો અને આગળ
જવાને બદલે ઉભો રહ્યો. ઘોડેસવાર ખીજવાયો. તેણે અશ્વને પગની
એડીથી આગળ જવાની આજ્ઞા કરી. પણ નહિ. ઘોડો આગળ
ગયોજ નહિ.

“ ચક્ષો, ખેટા, ડરો મત-” યુવાન બોલ્યો. પોતાના માલિકના
પ્રેમાલ શબ્દો સાંભળી ઘોડાએ કાન ઊંચા કર્યા. પણ તે આગળ
ચાલ્યો નહિ. તેનું આખું શરીર થરથર કંમપવા લાગ્યું. આથી સવાર
વધુ ગુસ્સે થયો અને અશ્વને ચામુકથી ફટકાવવા લાગ્યો. અશ્વને
વિના વાંકે શિક્ષા થતી જોઈ તારાનું કોમલ હૃદય દ્રવી ગયું અને
તેનાથી એકાએક “ નહિ-નહિ-” એટલે ઉચ્ચાર થઈ ગયો. તેના
મુઠું-કરણ શબ્દો સાંભળતાંજ ઘોડેસ્વારે જે બાબતથી અવાજ આવ્યો
તે તરફ જોયું.

“કાણુ છે ? અહિં કાણુ ઉભું છે ?” તે બોલ્યો. જ્ઞ નીચે નજર જતાં કોઇ તરફી ઉભી છે એવું જણાતાંજ તે અશ્વ પરથી નીચે ઉતર્યો અને ઘોડાની લગામ પકડી, તારાની નજીક જઇ બોલ્યો:

“તને ખીંક લાગી હોય એમ લાગે છે. આ વખતે રસ્તા પર કોઇ નહિ હશે એમ ધારી હું પૂર ઝડપે ઘોડાને દોડાવતો હતો. પણ મારી એ મોટી ભૂલ થઇ—”

“છે-છે-ભૂલ શાની એમાં ? હું કંઈ ડરી નથી. પણ મને જોઈને તમારો અશ્વજ બિચારો ખીંકી ગયો—” તારા સલજ્જ સ્મિત કરી બોલી:

“ખીંધો શાનો જો ? એને એમ કંઈ કંઈ ઢોંગ કરવાની ટેવજ છે.....બોલ ત્યારે ક્યાં જવું છે ? હું તને તારે ઘેર પહોંચાડી આવું—”

યુવાનનું સખ્ય વર્તન જોઇ તારા મોહક સ્મિત કરતી બોલી:

“ત્યારે બહુ દૂર જવાનું નથી. પેલું ઘર જણાય છે ને, ત્યાં હું રહું છું.”

“યુવાન તે ઘર તરફ આંગળી કરી બોલ્યો: “આ ? આ ઘરમાં ? એ ઘર તો ચિત્રકાર રમણિકનું ! તું એ ઘરમાં રહે છે કે ?”

“હા.”

“મને આજ સુધી તો ત્યાં કદિ ન જણાઈ ?”

“હું અહિંયા કદિ પણ આવી નહોતી. આજે સાંજેજ હું આવી—”

“હું-ત્યારે જરાબર. આજે મેં તને જોઇ તે પહેલાં કદિપણ જોઇ નહોતી...” યુવાનનું સાદું પણ સરલ-નિષ્કપટ ભાષણ સાંભળી તારાને આનંદ થયો. તે ઘર તરફ ધીમી ચાલે જવા લાગી. યુવાન નજીક આવતાં તારા બોલી:

“હવે તમે જવ—”

“હાં જઈ-પણ આમ જો ! તું આજેજ અહિં આવી એટલે મને તારું નામ ખબર ન હોય એ બનવા જોગ છે. તારું મીઠું નામ મને કહીશ ?”

“મારું નામ તારા ! હું રમણિકલાલની બત્રીજ !”

“તારા ! તારા તારું નામ છે, ખરું ? ઠીક. હું હવે તે કદિ પણ જુલી શકીશ નહિ. મારું નામ સુરેશચંદ્ર. પેલો મહેલ અમારો છે—”

“તે મને ખબર છે.”

“ખબર છે ? એ શી રીતે ? તું આજે સાંજેજ આવી એટલામાં તને એ ખબર ક્યાંથી પડી ?”

“એમાં નવાઈ જેવું શું છે ? મેં તમારી છબી જોઈ હતી તે પરથી તમને જાણખ્યા—”

“એમ ! એમ ! ત્યારે બરાબર.....ઠીક. હું જાઉં છું. પાછાં આપણે જરૂર મળશું. હું કાલેજ પાછો મુંબઈ જવાનો હતો. પણ હવે નહિ.....” યુવાન હસતો હસતો બોલ્યો અને તરત અથ્થ પર સવાર થઈ વાયુ વેગે ત્યાંથી ચાલી ગયો.

સુરેશચંદ્રે એકાએક બિચાર બદલી નાખી, મુંબઈ જવાનું કેમ માંડી વાળ્યું તે તારા સમજી શકી નહિ.

પ્રકરણ ૨ જી.

આકર્ષણનો પ્રભાવ !

તે પાણીદાર અથ અને તેનો સવાર જ્યાંસુધી નજરથી દૂર થયા ત્યાં સુધી તારા તેના તરફ એકી ટસે જોઈ રહી; અને યુવાન અદૃશ્ય થતાં એક નિઃશ્વાસ નાખી કંઈ વિચારમાં નિમગ્ન થઈ, બગીચાના દવાજા પાસે સ્તબ્ધ ઉભી હતી. એટલામાં રમણિકનો અવાજ તેની કર્ણેન્દ્રિયે અથડાયો.

“તારે ! આટલી રાતે ક્યાં ગઈ હતી ? હું તને ક્યારથી શોધું છું, પણ તું ક્યાં હતી ? ધનકોરબાઈ પણ તને ચારે બાજુએ શોધી આવી. પણ તારો પતો જ નહિ. હું તો સમજ્યો કે તું પાછી મહિલા વિદ્યાલયમાં ચાલી ગઈ કે શું ?”

“કાકા !—” તારા સહેજ શોક પામી, હસતું મોઢો રાખી બોલી.

“હવે મારે એ મહિલા પણ જોઈતી નથી ને એ વિદ્યાલય પણ નથી જોઈતું. હું બાગમાં ફરતી હતી. ફરતાં ફરતાં બકુલ ફૂલોની વાસ આવી તેથી તે તરફ ગઈ. તમે એ ફૂલો જોયાં છે કે ? કેવાં મધુર સુગંધવાળાં છે ?...પણ કાકા ! મને એકલાં ફૂલો જ મળ્યાં નથી. બીજો પણ એક ચમત્કાર મેં જોયો—”

“ચમત્કાર !.....” રમણિક ચકિત થઈ બોલ્યો.

“હા—મને સુરેશચન્દ્ર એકાએક મળી ગયા. એ ચમત્કાર જ કહેવાયને ? એ ઘડી પહેલાં તેમની છાત્રી જોઈ ને તરત જ તેમના પ્રત્યક્ષ દર્શન થયાં—”

“તને સુરેશચન્દ્ર મળ્યા ? ત્યારે તે મુંબઈથી ક્યારે આવ્યા ? મને ખબર પણ નથી....નાહ, પણ કહે, તારે ! મેં ચીતરેલી છાત્રી

તેમને આબેહુબ મળતી આવે છે કે ? ”

“ હા. કાકા ! બરાબર મળતી આવે છે. તે એક ઘોડાપર બેસી ચાલ્યા ગયા—”

“ ત્યારે તો આગાડીની પેઠે એ ઘોડો દોડાવી ગયો હશે ! એનો સ્વભાવ જ એવો છે. વીજળીની માફક ચમકારો કરી ચાલી ગયો હશે. એમ જ ને ? ત્યારે તો એનો ચહેરો તને સ્પષ્ટ જણાયો નહિ હોય.....”

“ કાકા ! તે તરત ચાલી નહોતા ગયા. તે તો કદાપિ એમને એમ મને જોયા વિના ચાલી ગયા હોત પણ એમના ઘોડાએ એમને જવા દીધા નહિ. તેણે એક પગલું પણ આગળ ભરવાની ના પાડી... ખીચારો મને જોઈને ભડક્યો હતો ! આથી જ સુરેશચંદ્રને ઉભા રહેવાની ફરજ પડી—”

“ તે ઉભો રહ્યો ! નવાઈની વાત છે ! એનો સ્વભાવ ધણો ગરમ છે. ઘોડો સહેજ હઠ કરે તે પણ એ ખમી શકે એવો નથી... અં—ત્યારે એ ઉભો રહ્યો, ખરું ? ”

“ હા. એને ઉભા રહેવાની ફરજ જ પડી.” ધીમા સ્વરે તારા બોલી. તે ઉભો રહ્યો તેનું કારણ પોતે જ હતી એ વાતની સ્મૃતિ થતાં એના વદન પર લજ્જા અને આનંદની છટા છવાવા લાગી.

“ ત્યારે તો એ ધણો ગુસ્સે થયો હશે ? ”

“ નહિ રે ! ગુસ્સો કેવો ને વાત કેવી ? ”

“ વાહ ! ત્યારે તો રાજેશ્રી આજે ધણા આનંદમાં હોવા જોઈએ; પણ મહેલમાં કંઈ સમારંભ હોવાથી ધણા માણસો ભેગા થયલા છે એવી વેળાએ એ ઘોડાપર બેસી ફરવા નીકળ્યો ! એનો સ્વભાવ ખરે જ વિચિત્ર છે. પણ એની આગળ કોનું ચાલે ? હશે...વાર, પણ મારી છપ્પી કેવી છે ? ”

“મેં કહ્યું તો ખરૂં કે, ઘણી સારી ચીતરાઇ છે, કાકા ! સુરેશચન્દ્ર ઘણા રૂપાળા છે. આજે તેમણે સફેદ મલમલનો પોષાક પહેર્યો હતો, તે તેમને ઘણો જ શોભતો હતો.”

“હશે. બાઇશ્રી કોઇને કહ્યા મૂક્યા વગર જ ફરવા નીકળી પડેલા હોવા જોઇએ. હવે એ પાછા મળવાની આશા વ્યર્થ છે. એ ત્રણ દિવસ કરતાં વધુ તે અહિં કદિ પણ રહેતો નથી—”

તારા કંઇ બોલવા જતી હતી એટલામાં ધનકાર આવી બેઠી:

“તારી ! તું ક્યાં ગઇ હતી ? ક્યારની હું તને શોધું છું ? આજે રેલ્વેની મુસાફરી કરી આવી—થાકી ગઇ. હશે—એમ ધારી મેં તારૂં બીજાતું તૈયાર કરી રાખ્યું: પણ આજકાલની છોકરીઓથી હાથ જોડ્યા !...ચાલ, સૂઇ જા હવે. કાલે વાત કરજે—”

રમણિકે પણ તારાને સૂઇ જવા કહ્યું. તારા ધરમાં જઇ બિજાના પર પડી અંત થાકેલી હોવાથી અલ્પ સમયમાં નિદ્રાદેવીને શરણ થઇ. આજે ઘણે દિવસે તે બિચારી સુખદ નિદ્રાનો સ્વાદ ચાખવા પામી !

આ બાળુ સુરેશચન્દ્ર જાણે કોઇ જાદુની અસરથી અંજયો હોય તેમ, ઘોડાપર સવારી કરવાતું તજ દઇ સીધો મહેલમાં ગયો. મહેલના આગલા ભાગમાં ભભકાદાર રોશની કરવામાં આવી હતી. અનેક પરોણાઓ ત્યાં ભેગા મળેલા—માંહોમાંહે ગર્ખાં મારતાં જણાતાં હતાં. પણ સુરેશ ત્યાં ગયો નહિ. તે સીધો પોતાના ઓરડામાં ગયો. એના ઓરડામાં ખંડુક, કારતુસ, બાલા, બરછી, તલવાર આદિ શસ્ત્રો વ્યવસ્થિતપણે ગોઠવેલાં હતાં. ભીંતપર વાઘ, હરણ આદિ પશુઓના મૃત ડોકાંઓ જાણે તે જીવતાંજ હોયની એવી રીતે ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. બિલોરી કાચથી ચકચકીત થતાં સુંદર કબાટમાં સુરેશચન્દ્રનાં વસ્ત્રો ખૂબીથી ગોઠવાયાં હતાં. ઓરડીના મધ્ય ભાગમાં ભીંતપર

મેનકા, શકુન્તલા, ઉર્વશી, શુક્રરમ્બા આદિ રવિવર્માના મોહક ચિત્રો શોખી રહ્યા હતાં. આ ઓરડો જોતાં જ તેનો ભોક્તા ચિત્રકર અને કલાકૌશલ્ય, સૌન્દર્ય અને રસિકતાનો શોખીન હશે એમ તુરત માલુમ પડી આવે એમ હતું.

ઓરડામાં આવી સુરેશચંદ્રે પોતાનો ફેટો ખીટીપર મૂક્યો અને ડગલાના બટન કાઢતો કાઢતો આમતેમ ફરવા લાગ્યો. થોડીક પક્ષો પછી એના મુખપર મંદ હાસ્ય ફરક્યું. તે બમડ્યો.

“ તારા ! તારા શું ? તારા એનું નામ ?—છટ છટ—એ નામ એને યોગ્ય નથી. આકાશમાંના તારાઓમાં તો ફક્ત શુભ પ્રકાશ અને ચમકારોજ હોય છે. પણ આ તારા ! આ તારામાં મને કેટલી બધી રસિકતા અને રમણિયતા જણાઈ ? એની આખો કેવી મનોહર, હાથ કેટલા નાજુક, ગાંઠો કેવાં સુંદર ? એવું સુંદર વદન મેં આજ સુધી કશોય જોયું નથી. એને જોતાં જાણે હું સ્વપ્ન જોતો હોઉં એવુંજ લાગ્યું. એની છાત્રી જે કોઈ ચિત્રકાર ચીતરીને પ્રદર્શનમાં મૂકે તો તે જોવા લોકોનાં ટોળેટોળાં ઉતરી પડે; પણ એની આગેહુમ છાત્રી ચીતરી શકે એવો ચિત્રકારજ ક્યાં છે ? ચિત્રકાર ગમે તેવો નિપુણ હોય પણ તે શું વિશ્વકર્માના ચાતુર્યને પહોંચી શકે ?.....” આટલું બોલી તે જરા અટક્યો એટલામાં એની નજર સ્થામે ટાંગેલી મેનકાની છાત્રીપર પડી. જોતાંજ એણે મ્હોં મરડ્યું. એ સદેજ હાસ્ય કરી બોલ્યો.

“ આ ચિત્રની શું તારા સાથે તુલના થઈ શકે ? છટ—છટ એ સૌન્દર્ય મૂર્તિની તુલના આ હુદ્ર ચિત્ર સાથે થઈ શકેજ નહિ. એના કરતાં તો તેનું વદન હજારગણું—લાખગણું વધુ સુંદર છે. આજ સુધી મેનકાને હું સાચી સુંદર સ્ત્રી ગણતો હતો પણ નહિ. હવે મારો

મત બદલાયો. ખરું સૌન્દર્ય કેવું હોય એ મેં આજેજ જાણ્યું..... તારાં ! તારા નામ પણ બહુ ખરાબ નથી. તારા એટલે 'ચન્દ્રિકા !' ખરેખર, એ શુકના તારા જેવી સતેજ અને સુંદર છે !...."

આ સમયે એક નોકર ત્યાં આવ્યો અને નમન કરી બોલ્યો :
" સરકાર તમને દીવાનખાનામાં બોલાવે છે."

પિતાની આ આજ્ઞા સાંભળતાં સુરેશચંદ્ર દીવાનખાનામાં ગયો. આજે સુરેશને બાવીસમું વર્ષ પુરું થઇ ત્રેવીશમું બેસતું હોવાથી તેના જન્મદિવસની ખુશાલીમાં જગીરદારે આજે સગાસંબંધીઓ તથા પરિચિત જનોને ચાહ પીવા નોતર્યા હતા. અનેક પરોણાઓ જ્યારે સુરેશ દીવાનખાનામાં ગયો ત્યારે ત્યાં સંગિતની મોજ ચાખી રહ્યા હતા, બાજુમાં એક ઓરડામાં નવા આવનારાઓને ચાહના પ્યાલા અપાતા હતા. સુરેશ પોતાની જન્મગાંઠને પ્રસંગે સ્નેહીઓ સાથે આનંદ કરવાને બદલે બહાર જવાથી જગીરદારને એના પર ગુસ્સો ચઢ્યો હતો. એને જેતાંજ તેમણે ભક્તિ ચઢાવી. પણ એની માતા લીલાવતીએ એને બહાલથી બોલાવ્યો ને એને ચાહ આપી. સુરેશ ચાહ પીતો હતો એટલામાં એના પરમ સ્નેહી કુન્દન-લાલે નજીક આવી કહ્યું.

" કેમ સુરેશ ? આટલો વખત સાહેબ બહાદુરની સવારી ક્યાં પધારી હતી ?"

" હું ઘોડાપર બેસી ફરવા ગયો હતો. કુન્દન ! અહિંયા બધા ભેગાં મળી ઘોંઘાટ કરતા હતા ને પૈસો ગવૈયો " કનૈયા મોરી ગગરી ન ફારો રે-" લલકારી રહ્યો હતો. એ ગાયન મેં હજારેક વખત તો સાંભળ્યું હશે. એટલે મને તો ભાઇ ! કંટાળો આવ્યો. ને હું મુંબમ ગયો ત્યારથી મારો ઘોડો કામ વખરે બેસી રહ્યો હતો એટલે

એને જરા કસરત કરાવવાનું મન થયું એટલે આપણે ચાલતા થયા ! ચન્દની પણ ખીલી હતી એટલે ઠીક મઝા પડી.”

“વાહ ! અહિંયા બધા તારી શોધ કરે ને તું ચન્દનીમાં મઝા મારે—” કહી કુન્દન હસ્યો. સુરેશ પણ હસવા લાગ્યો.

“ સુરેશ ! જો તું મારી પેટી સાંભળવા આવ્યો હોત તો તને કંટાળો ન આવત—” જગીરદારની બાણેજ રતિ જે બંને મિત્રોની વાત સાંભળતી, બાળુમાં હારમોનિયમપર બેઠી હતી તે બોલી.

“એ ખરું. પણ હું તારી પાસ આવત તો વાતના ગપ્પાં એવા ઉડતે કે આખર તને જ મારો કંટાળો આવત—” તે મશ્કરી કરતો બોલ્યો અને રતિ સાથ વાતે વાળગ્યો. એના રસિક સ્વભાવ પ્રમાણે એ વાતમાં ને વાતમાં એવા ચટકા મૂકતો કે, રતિને બહુ આનંદ મળતો; પરંતુ સુરેશનું બધું ધ્યાન બકુલ વૃક્ષ નીચે મળેલી સુંદરી તરફ હતું. તારા હમણાં રમણિકના ઘરમાં શું કરતી હશે ? બેઠી હશે કે ઉઘી ગઈ હશે ? આમ બેઠી હશે કે, તેમ સૂતી હશે ? વિગેરે તરંગો જેમ જેમ વધતા ગયા તેમ તેમ તેના વાક્યો તૂટવા લાગ્યા. એના ધ્યાનમાં પણ આ વાત આવી. તરત તે ઉભો થયો અને આમતેમ ફરવા લાગ્યો. પલમાં કંઈ વિચારમાં પડે, પલમાં કંઈ બબડે ને ખીણ પલે સહેજ સ્મિત કરે !

સુરેશની અસ્વસ્થતા તરફ એની માતાનું પણ લક્ષ ગયું. તે પોતાના પતિને કહેવા લાગી.

“ આજે સુરેશનું મગજ ઠેકાણે લાગતું નથી.”

“ હા. શું થયું ? ”

“ કોણ જાણે ? સંધ્યાકાલે ફરવા ગયો હતો ત્યારે તો આનંદમાં હતો. પછી કોણ જાણે શું થયું તે ? ”

“એને કંઈ થયું નથી. એનો સ્વભાવજ એવો છે. આવડો મોટો થયો પણ ક્યારે કેમ વર્તવું તેનું એને જ્ઞાનજ નથી. આજે એનો જન્મ દિવસ-ખર આગળ પરાણાઓની ઠઠ-ને ભાઈ સાહેબ બહાર ફરવા ગયા ! વખત જોઈને વાત કરે તે માણસ !-” જગીરદાર સહેજ ખિન્ન સ્વરે બોલ્યા.

“હા. પણ એનો સ્વભાવ બાલપણથીજ એવો છે. આપણે શું કરીએ ?”

“એણે હમણાં શું નામદારી કીધી તે ખબર છે કે ? સરતના મેદાનમાં એ ૮૦૦૦૦ રૂપિયા હારી આવ્યો ! આ શું ન્હાનું સુનું નુકસાન છે ?-”

“હા. મને એણેજ એ વાત કહી. કંઈ વાત એ મારાથી છુપાવતો નથી એટલું સાફ છે. એ મને કહેતોતો કે, એની સાથે ફગો રમાયો તેથીજ એ હાર્યો-”

“ગમે તેમ હોય. પણ સરતનો લખ સારો કહેવાય કે ? એ એક જાતનો જુગાર છે ! એમાં બલભલા પાયમાલ થઈ ગયા તો આપણા જેવાના શ્વા ભાર ? બસ, હવે એના લમ્પેજ કરી નાખવા જોઈએ. પગમાં એડી પડશે કે, એની મેળે ઠેકાણે આવી જશે.”

“હા. એ ખરું. પણ આટલી આટલી છોકરીઓમાંથી એને એક પણ પસંદ પડતી નથી તેનું શું ? પોતાને મનગમતી કન્યા સાથેજ તે લમ્પ કરશે-નહિ તો નહિજ, એમ એ ભાર મૂકીને કહે છે.”

“એ હશે. પણ હવે એને કુમારો રાખવામાં સાર નથી. એને એકવાર દખાવીને કહીશું તો માની જશે.”

“કોનું માનશે ? માફ ? રામ રામ કરો ! એ સિવાય બીજી

બધી વાતમાં એ માફ માનશે; પણ લગ્નની વાત આવી કે ગમે તે બહાનું કાઢી એ વાતજ ઉડાવી દેશે.”

“કુમુદિનિ પાસે કહેવડાવ. એનો બોલ એ પાછો વાળશે નહિ.”

“એ ખરું, પણ કુમુદ એને કહેશે ત્યારેને ? મારા ભાઈને એના જેવી સુંદર સ્ત્રી મળવીજ જોઈએ. મારી ભાભી મારા ભાઈના જેવીજ જોઈએ એવી કુમુદની હક છે.....”

“એ બધા ખાલી લાડના પરિણામ !”

“મેં કંઈ એવા લાડ લડાવ્યા નથી. સ્વભાવજ એનો એવો છે. તેમાં હું શું કરું ?.....”

આ સમયે બધા પરોણાઓએ જવાની તૈયારી કરવા માંડી. જગીરદાર તેમને માનપૂર્વક વિદાય કરવામાં રોકાયા. લીલાવતી પોતાના ચોરડામાં ગઈ. ત્યાં એની બહેન બેઠી હતી તે બોલી:

“બહેન ! સુરેશ હવે બહુ મોટો થયો હો ! જો તો ખરી, એ કેવો સુંદર દેખાય છે ? એનું લગ્ન કરી નાખને ?”

“કોની સાથે કરું ?—” એક નિઃશ્વાસ નાખી લીલાવતી બોલી.
“આટલી આટલી છોકરીઓ એને બતાવી; પણ એને કોઈ પસંદજ પડતી નથી.”

“પેલા મનુભાઈની છોકરી ચન્દ્રિકા એને બતાવી ? તે એને પસંદ પડ્યા વગર રહેશે નહિ.”

“કયા મનુભાઈ ?”

“પેલા ચન્દ્રગઢના દીવાન—એમની સાથે તો તમને બહુ સારો સંબંધ છે. ચન્દ્રિકાને અહિં ચાર દહાડા રહેવા બોલાવને એટલે થયું ! સુરેશ તેને જોતાંજ વચ્ચે થઈ જશે”

“ પણ શું એના માતાપિતા એને મોકલશે ? એમનો સ્વભાવ બહુ ‘માની’ છે—”

“ અરે ! એકે તડાકે મોકલશે ને છોકરી પણ નાચતી કુદતી આવશે ! આપણા સુરેશ જેવો વર એને ક્યાં મળવાનો છે ? બસ, તું ચન્દ્રિકાને એકવાર બોલાવ તો ખરી ! ”

“ કેમ ! માસી ! શું ગોષ્ઠિ કરી રહ્યાં છો ? મને નહિ કહેવાનાં કે ? ઠીક છે. ઠીક છે. કોઇને બોલાવવાની વાત ચાલી રહી છે એ મેં જાણ્યું. હું બધું સમજી ગયો !—” સુરેશ જેણે બન્ને બહેનોની વાત થોડીક સંતાઇને સાંભળી હતી તે હસતા હસતા આટલું બોલી ત્યાંથી ત્રીજે માળે કુમુદિનના ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો.

“ કેવો મસ્તીખોર અને મશ્કરો છે, લુચ્ચો !—” સુરેશની માસી તેના ગયા પછી બોલી.

કુમુદિનનો ઓરડો દેખાવમાં ધણેજ રમ્ય અને આલ્હાદકારક હતો. દીવાલને સુંદર રંગથી રંગવામાં આવી હતી. પણ એ રંગ આંખોને આંજી નાખનારો નહિ પણ શાંતિ આપનારો હતો. ઓરડામાંનો ગાલીચો, ફરનીયર, ભીંત પરનાં ચિત્રો એ સર્વ જોનારાને આંજનારા નહિ પણ એમાં વસનારી બાલિકાના શાંતિપ્રિય સ્વભાવનું દર્શન કરાવનારાં હતાં ! દૃષ્ટિને કંટાળો આવે કે હૃદય અસ્વસ્થ થાય એવું એક પણ ચિત્ર ત્યાં નહોતું. બારીની નજીક એક પલંગ પર એક નાળુક અને સુકુમાર તરૂણી પડી હતી. સુરેશને જોતાંજ તે હસીને હસિત વદને બોલી.

“ તું આવશેજ એવી મને ખાત્રી હતી, સુરેશ ! ”

“ કુમુદ ! તબિયત કેવી છે ? નીચે બહુ ગરમી લાગે છે તેથી અહિં આવ્યો ! અહિં ઠંડક છે. પરંતુ પણ કેવો શીતલ છે ?—”

“ નીચે શું થાય છે ? ”

“ ખીજું શું થાય ? હમણાં સૂધી ગાવું-વગાડવું ચાલતું હતું, તબલાપર થાપ મરાતી હતી. હવે સોઠા ટીચાય છે-”

“ તું શું કરતો હતો ? મને કાંઈએ કહ્યું કે તું ઘોડાપર બેસી ફરવા ગયો હતો. ”

“ હા. કુમુદ ! ઘોડો ઘણા દિવસથી બેસી રહ્યો હતો ને ચંદની મઝાની ખીલી હતી એટલે મને જરા ફરવા જવાનું મન થઈ આવ્યું. ”

“ પણ ભાઈ ! તું આજજ મુંબઈથી આવ્યો-તારો આજે જન્મ દિવસ-ધર આગળ આટલી ધામધુમ. પરાણાઓની આવજાવ-એની વેળા તું ઘોડાપર બેસી મોજ મારવા જાય ! બાપા કેટલા ખીજવાયા ? બાને કેટલું ખોટું લાગ્યું ? મનમાં આવે એમ વર્તવાનો તારો સ્વભાવ હજી ગયો નહિ. તું હજી નાનો છે કે ? ”

“ પણ બહેન, સંધ્યાકાલનું સૃષ્ટિ સૌંદર્ય જોઈ માફ દીલ મારા કાનુમાં નહિ રહ્યું....”

“ મને પણ એ દેખાવ ઘણો મઝાનો લાગ્યો હતો. હું પણ એ રમણિય દેખાવ જોઈ ઘણી આનંદિત થઈ હતી. તું બહાર ગયો હતો એવી મને ખબર નહોતી; નહિ તો હું પણ તારી સાથ આવત-તું ક્યાં ગયો હતો ? ”

“ આટલામાં જ. નહિ તરફ-કુમુદ ! આજે મેં ત્યાં એક અતિશય સુંદર કુમારિકા જોઈ-” સુરેશ સહેજ સ્મિત કરી બોલ્યો.

“ કુમારિકા ? તે કોના જેવી હતી ? ”

“ કોના જેવી હતી તે મારાથી કહી શકાય એમ નથી. પ્રથમ મારા ઘોડાની નજર વેના તરફ ગઈ, તેને જોતાંજ તે ઐકદમ ઉભો રહ્યો. એક પગલું પણ આગળ ચાલ્યો નહિ-”

“પણ તે કુમારિકા કોના જેવી હતી તે બોલને?”

“મારાથી એનું વર્ણન નહિ થશે. હું એનું વર્ણન ફરીશ તો તું હસશે. સ્ત્રીનું વર્ણન સ્ત્રીથીજ થઈ શકે. પુરુષથી તે બને નહિ.”

“અરે તારું બહું થાય રે! બોલ જોઈ? તેનું વદન કેવું ગૌર હતું? તદ્દન ગોરું હતું કે ગુલાબી? આંખો ન્હાની હતી કે મોટી? આંટલું કહેવાશે કે નહિ?”

“જે, કુમુદ! એનું વદન ગૌર-ઉપર ગુલાબની કોમલ પાંખડી જેવી ગુલાબી રંગની છટા! આંખો એના ગાલો જાણે ગુલાબની પાંખડીનાજ બનેલા હોય એવા જણાતા! આંખો કાળી સ્નેહાલ અને વિશાલ! આખું શરીર મેં ધારી ધારીને જોયું નહોતું તોપણ મેં તને પેલી રતિવર્માની ચીતરેલી છબી આપી હતી તે યાદ છે?”

“હા. એ તેવી છે, એમ?”

“બસ, આખાદ તેવીજ. તેના કરતાં ચાર ચાસણી વધુ સુંદર હશે પણ ઓછી તો નહિજ. એનો અવાજ કેવો હશે તેની કલ્પના કર. કેવો મૃદુ, કેવો મંજુલ, કેવો મીઠો? અહાહા એજ પ્રમાણે એનું હસિત વદન પણ કેવું મોહક! જાણે જાદુથી બરેલું!-”

“અરે! વાહ! સુરેશ! તું તો બાજે કવિજ બની ગયો છે ને!”

“અને એમાં આશ્ચર્ય શું છે? ખરેખર કુમુદ, એને જોતા મને એવો મૂર્ખો અને અરસિક પણ કવિ બને તો પછી મારી તો વાતજ ન પૂછ!-”

“અહા! તું તો એને વશજ થઈ ગયો લાગે છે! એણે તને કંઈ કામણુ તો કર્યું નથીની? એ છોકરી કોની? એનું નામ શું?”

“તેનું નામ?...” આ સમયે તે જરા શરમાયો, તેનો સ્વર વધુ મંજુલ થયો. “તેનું નામ તારા! નહિ કિનારાથી થોડે દૂર

પેસો ચિત્રકાર રહે છે ને, તેની એ બનીશ ! ”

કુમુદિનિ હવે બધું સમજી ગઇ. તે બોલી.

“એને સારે તો જરૂર એકવાર હું મળીશ—”

સુરેશ કુમુદના મ્હોંપર દૃષ્ટિ સ્થિર કરી ઉભો. સુરેશના વદન પર અનુરાગની છાયા સ્પષ્ટ જણાતી હતી. તેની મુદ્રા ઘણી ઉત્સુક જણાઇ. કુમુદનું વદન ખીજી પક્ષે શીકકું પડ્યું. તે બોલી.

“નહિ. નહિ. હું એને નહિજ મળીશ. બાપ ! બાપ ! વાત આટલી બધી વધી ગઇ છે, એમ ? ”

“એટલે ? તારા બોલવાનો અર્થ શું, કુમુદ ? ” સુરેશ ગુસ્સાથી નહિ પણ સહેજ ઉંચે સ્વરે બોલ્યો.

“બાઈ, તું ફરીથી એને ન મળતો—એની નજરેજ ન પડતો. કાલે તું મુંબઈ ગયાલો જા—”

“કેમ ? બહેન ! કુમુદ ! મને અહિંથી હાંકી કહાડવાનું તને ગમે છે એમ ? ”

“નહિ. પણ એમ કરવામાં તારું શ્રેય છે. તું હમણાં જોવો આનંદી છે તેવોજ હંમેશ રહે એવી મારી ધમ્મણ છે. બાપ, તું જાજ. એમાંજ તારું ‘અને તેનું’ કલ્યાણ છે—”

“તું તો દીવાની છે ! મને તારા બોલવા પરજ હસવું આવે છે. હું અહિંથી જઈશ એટલે મારું ને તેનું કલ્યાણ થશે ને અહિં રહીશ તો કોનું અકલ્યાણ થવાનું છે ? કુમુદ ! આજે સંધ્યાકાલે તે એને જોઇ હોત ને એનો મૃદુ મધુર સ્વર સાંભળી હોતને તો તું પણ—”

“બાપ ! રહેવા દે તારી વાત. તું હવે અહિં નજ રહેતો હું ખરું કહું છું. અહિં રહેવાથી તને શું ફાયદો છે ? તારો સ્વમાત્ર હું

અરાબર જાણું છું. તે કુમારિકાને જોયા વિના હવે તને ચેન પડવાનું નથી; અને તું તેને પાછો મળશે ત્યારે તું તેના પ્રેમપાશમાં જરૂર ફસી પડવાનો. બાઈ, ભૂતકાલમાં શું શું થયું છે તે હું અંધું જાણું છું. તેં ઘણી કન્યાઓ જોઈ પણ તેમાંથી એક પણ તારા હૃદયને હલમલાવી શકી નહિ: પણ આ વેળાએ જૂદોજ રંગ જણાય છે. મોટા મોટા સરદારોની શ્રામંત જાગીરદારોની કન્યાઓને તેં ઠોકરે મારી, ને હવે આ બીજારણને ગળે બાંધવા તું તૈયાર થવાનો એ વિષે મારી ખાત્રી છે. તું ચાલ્યોજ જ. કાલે સહવારે જશે ને? મને વચન આપ—” એમ કહી કુમુદિનિએ વચન લેવા હાથ આગળ ધર્યો.

કુમુદિનિતું આ બાપણ સાંભળી સુરેશનું વદન ઉતરી ગયું. આજસુધી એને પોતાની બહેન પર કદિ પણ ગુસ્સો ચઢ્યો નહોતો! તે આજે ચઢ્યો.

“નહિ, મારાથી એવું વચન આપી શકાશે નહિ.” એમ કિંચિત્ ઉદ્વેગપૂર્વક જોલી તે ત્યાંથી ચાલી ગયો.

કુમુદિનિ ગુઢ વિચારમાં નિમગ્ન થઈ.

પ્રકરણ ૩ જી.

જાદુની અસર.

ઉપલી વાત થયા પછી એ ત્રણ દિવસ વહી ગયા. રમણિક સહ-વારે આહ પીતો બેઠો હતો અને તારા પણ તેની નજીક હતી. આ-ગલી રાત્રે રમણિકના એક સ્નેહી અને પ્રતાપગઢના એક ભક્તારાજ દારકાદાસને ત્યાં સત્યનારાયણની કથા હતી. તેમાં તારાને આમંત્રણ હતું તેથી તે ગઈ હતી અને કથાની વાત આહ પીતી પીતી તે પો-તાના કાકાને સંભળાવતી હતી.

“ત્યારે તને તો ત્યાં બહુ ગમ્મત પડી હતી ખરું !” રમ-ણિક બોલ્યો.

“ભગતજીનો સ્વભાવ ધણો આનંદી છે. એમની ધણીઆણી પણ ધણી ભલી છે. ભગતજી કહેતા હતા કે—” તારા બોલતાં જરા અટકી.

“તે શું કહેતા હતા ?” રમણિકે પૂછ્યું.

“તે કહેતા હતા કે, તારા કાકા તો કોઈ દિવસ દેવદર્શને પણ આવતા નથી, આખો દિવસ ઘરમાં બરાધ રહે છે.”

“તેમનું મહેણું મારે માથે હંમેશનું જ છે, અને તે ખરું પણ છે. હું ધણા દિવસથી દર્શને ગયોજ નથી. મારા મનમાં હું વિચાર કરું છું પણ સાંજે બહાર નીકળ્યો ને સૃષ્ટિસ્રીલા સુંદર અને આકર્ષક જણાઈ તો તે જોતો ત્યાં એસી રહું છું....અને બધે જવાનું રહી જાય છે—”

“તમારે એમ નહિ કરવું જોઈએ, કાકા ! એ ચાર દહાડે પ્ર-ભુના દર્શન કરવા તો જવુંજ જોઈએ. સાંસારિક ખટપટ તો હંમેશની છેજ. પારલૌકિક સુખની પણ થોડી થોડી કાળજી રાખવી જોઈએ—”

“ ખીજું કોણ કોણ આવ્યું હતું.—”

“ ઘણા જણ આવ્યા હતા. હું કંઈ બધાને ઓળખતી નથી. મુંબઈથી લુન્ગલાલ વડીલ નામનો એક માણસ આવેલો છે. તે ભક્તાણીનો કંઈ સગો હોય એવું જણાય છે. ઘરમાં કારભારી તેજ ! દરેક બાબતમાં એજ હોળીનું નાળિયર ! કેટલાક જણ તેના વખાણ કરતા હતા અને તે સાંભળી તે મલકાતો; પણ મને એનું વર્તન પસંદ પડ્યું નહિ. ”

રમણિક આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો:

“ તારી ! તને જ્યારે ત્યારે ખીજપર ટીકા કરવાની બહુ ટેવ છે. ”

“ મને તો જે સાચું લાગે તે બોલું. મને તેની શું દરકાર છે ? કાકા ! હું ખરું કહું છું કે મને તેના પર પ્રથમથીજ અભાવ આવ્યો. તે બહુ ધમંડી ને દમામદાર છે. મારા જેવો પુરૂષ કોઈ છેજ નહિ એવું તે બધાના મન પર ઠસાવવાનો બહુ રસિયો હોય એવું મને લાગ્યું. ટ્રીમટ્રાફ કપડા, અંગ્રેજીનું જ્ઞાન, માથાપર બાલ ને તેમાં વાંકી સેંધી, પછી પૂછવુંજ શું ?...”

“ પણ એ બિચારાપર તને આટલો બધો ક્રોધ ઉપજવા જેવું એણે કીધું શું ? ”

આ શબ્દો સાંભળીને તારા કિંચિત હસી અને એના વદન પર રાગને લીધે લાલી ચઢી આવી. તે સ્પષ્ટપણે બોલી:

“ કાકા ! એ મને જોઈ મારી પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. પણ મને એ રૂચ્યું નહિ. ઓળખાણ નહિ, પીછાન નહિ, અને આ છોકરી આવી છે ને તેની છે એવી પંચાતી કરવાની એને શી જરૂર ? કોર્ટમાં વડીલાત કરતો હશે તો બન્ને; મને એની વડીલાત શા માટે બતાવવા આવ્યો ? આથી જ મને એના પર ગુસ્સો ઉપજ્યો.—”

આવી વાતચીત થઈ રહી હતી એટલામાં મી० ભુજંગલાલ ત્યાં આવતા જણાયા.

મી० ભુજંગલાલ જાવનગરી મુંઝવણની હાથકોર્ટના વકીલ હતાં. રાજેશ્રીને પોતાના કાયદાના જ્ઞાનને માટે બહુ અભિમાન હતું અને એમના જેટલું જ્ઞાન ખુદ વડા જજમાં હશે કે કેમ તે માટે એમના મગજને શંકા હતી. એમનું વય તરૂણ-માંધો મરકટ જેવો, પાતળો, આકૃતિ ઉંચી ઉંટ જેવી, અને શરીરનો રંગ ભુજંગના જેવો કાળો ! એના હાથમાં હાથમાં ફૂલની કલગી હતી અને જમણા હાથમાં “ વૉ-કિંગ સ્ટીટ ” હતી. આ સોટી ફેરવતા ફેરવતા રાવબહાદુર રમણિકને ત્યાં પધાર્યા હતા. એમના હોઠ પાતળા અને આંખો ન્હાની પણ પાણી-દાર હતી. અંગમાં ફેશનેબલ કોટ-પાટલુન, પગમાં ચકચકતા અને આયનાની ગેરહાજરીમાં તેની જગ્યા પૂરે એવા પૉલિશ કરેલા “ હે-લ્થ મેકર ” ના શુઝ, અને જમણા હાથની ટચલી આંગળીમાં હીરાની ઝળઝળતી વીંટી ! કપડાનો ઠાઠમાઠ અને બહારની ટાપટીપ જોતાં એકંદરે તેને એક “ છેલ છખીલા ” યુવાનની ઉપમા આપી શકાય. તેના બાહ્ય દેખાવ પરથી તે શ્રીમંત, હુશિયાર, વ્યવહારનિપુણ અને બહુ ચાલાક હશે એવુંજ ખીજને લાગે. રમણિક તેને જોતાજ ઉમ્મો થયો. તેને માન આપ્યું અને ખાલી ધાંધલ કરવા લાગ્યો. કોઈ પારકો માણસ ઘરમાં આવતાં તે હંમેશા આવીજ ગડમડ કરી મૂકતો. પણ તારા શાન્ત અને સ્થિર હતી. પુખ્ત સ્ત્રીના જેટલી ધીરજ અને શાંતપણું તેનામાં કેળવણીને લીધે આવ્યું હતું.

“ આવો, આવો, ભુજંગલાલ, બેસો. તારી ! ચાહ લઈ આવ-”

“ આવી વખતે આવી તમારી વાતચીતમાં હરકત કરવા માટે હું ઘણાજ દિલગીર છું; પણ અહિંથી જવા પહેલાં તમને મળી જવાની ઇચ્છા થવાથી અહિં તમને ખોટી કરવા આવ્યો-”

“ નહિ. નહિ. એમાં ખોટી જ્ઞાતી અને હરકત જ્ઞાતી? તમે આવ્યા તેથી હું ઘણાજ ખુશી થયો છું—” ભુજંગલાલ રમણિકની બાજુમાં બેઠો.

એટલામાં તારા ચાહ લઇ આવી. તેના તરફ જોઇ, સડેજ હાસ્ય કરી ભુજંગલાલ બોલ્યો:

“ કાલે રાત્રે જન્મવાનું બહુ મોડું થયુંતું. તને કંટાળો આવ્યો હશે, ખરું ? ”

“ કંટાળો જ્ઞાતો ? ઉલટી મને તો બહુ મઝા પડી. કાકાને હું એજ વાત કહેતી હતી. વડોદરાથી આવ્યા પછી કાલનો જ દહાડો બહુ આનંદમાં ગયો—”

ભુજંગલાલના હાથમાંના પુષ્પો જોઇ તે બોલી:—

“ આ ગુલાબના ફૂલ કેવાં સુંદર છે ? વાસ પણ કેવી મધુર છે ? ”

“ તારે જોઇએ તો લે. તારે માટેજ હું એ લઇ આવ્યો છું. કાલે તું બગતજીને ત્યાં ફૂલની વાત કરતી’તી તેથી ખાસ આજે તારે માટે લઇ આવ્યો—”

“ મારે માટે ખાસ લઇ આવ્યા ? એટલી બધી તસ્દી લેવાની જરૂર નહોતી. તમારી મોટી મહેરબાની થઇ; પણ તમે બિચારા પુષ્પના છોડપર નકામો દરોરો પાડ્યો !—” તારા ફૂલ લઇ બોલી.

“ પણ આ ફૂલ મેં જેને માટે તોડ્યા તે જો એ પુષ્પનો છોડ જાણે તો તે રાજીજ થાય. ”

“ હા. એ ખરું; પણ તેને એ વાત કહેશે કાણ ? તમેજ જઇને કહેજોની ? તમે ફૂલની ભાષા પણ જાણો છો કે ?...જાણતાજ હશે...”

ભુજંગ હસ્યો. એને તારાના મ્હોંમાંથી આવતા સુંદર વાંચે બહાર પડશે એવી આશા નહોતી. તે તો એક પક્ષ અવાહ જોવોજ

બની ગયો. તારાએ એને એવી રીતે વાતચીતમાં ગુચ્ચવાવી દીધો કે તેમાંથી કેમ છૂટવું તે બિચારાને સ્પષ્ટ થું નહિ. રમણિકે એને એ મુઝવણમાંથી મુક્ત પ્રાપ્તો.

“ ભુજંગલાલ ! હવે ફૂલના ઝાડને પછી કહેવા જાગે. પહેલા ત્યાં પી જાઓ. ઠંડી પડી ગઈ—”

વકીલ સાહેબ ત્યાં પીવા લાગ્યા. ત્યાંનો ધુંટડો પીતા પીતા એમની વક્તવ્ય શક્તિ ખીલી નીકળતી ત્યારે બે પાંચ મીનીટ કંઈ કંઈ ગમડી જતા; પણ એ સંવેગો વખત એમની તીક્ષ્ણ નજર તારાના મોહક વદન તરફ જ ત્યાંટી રહી હતી. ગમે એમ હો પણ ભુજંગલાલ પોતાની વાક્યાતુરીથી તારાપર સહેજસાજ અસર કરી શક્યો. મુંબઈની રમણિયતા અને મુંબઈની મોજની વાતો કરતા તે એવાં એવાં ગપ્પાં મારતો કે તારા એકપલ આશ્ચર્યચકિત થઈ જતી. વાતમાં ને વાતમાં વકીલ સાહેબે પોતાના રાજ્યદારી, સાંસારિક, આર્થિક અને નૈતિક જ્ઞાનનું પ્રદર્શન કર્યું. મુંબઈની કાયદા કાઉન્સિલ, તેમાં ચાલતા વાદવિવાદના મુદ્દા, કોરપોરેશનની ચુંટણીની ધમાલ, નાટક, સીનેમેટાગ્રાફ, આદિ આદિ વાતો રસ લઈ લઈને કરી. થોડીકવાર અટકી મુંબઈમાં ભરાનારા કલાકૌશલ્યના પ્રદર્શનની વાત એણે ઉપાડી. પ્રદર્શનમાં કયા કયા ચિત્રકારોના ચિત્રો મૂકાશે તે અને ઇનામ કોને મળશે તે પણ એણે તારાને જણાવી દીધું.

“ તારા ! તે મુંબઈ જોયું છે કે ? મુંબઈ તે મુંબઈ. એક વાર જોઈ આવ—”

“ હવે મુંબઈ જવાનું જલદી બને એમ નથી. અહિંથી નજીક છે પણ કાકા ત્યાં વારંવાર જતા નથી. કેમ ખરું ને કાકા ? ”

“ હા. મને અહિંની શાંતિ છોડી મુંબઈની ધાંધલમાં જવું પસંદ નથી. ”

“હું તમને અભિનંદન આપું છું. મુંઝાળ જોવાનું તો સારું છે. પણ ત્યાંની ધાંધલથી તોજાહ !—” વકીલ સાહેબ રમણિકની ગાડીમાં બેસી ગયા !

“તમે હમેશાં મુંઝાળજ રહો છો ?” તારાએ પૂછ્યું.

“હા. હું ત્યાં વકીલ છું. કોટમાં મારી આદિસ છે.”

“હમણાં તો અહિંજ રહેશોને ?” રમણિકે પૂછ્યું.

“જેઠાએ હવે. કંઈ કહેવાય નહિ. હું આજેજ જવાનો હતો. પણ હવે એ વિચાર માડી વાગ્યો છે—” છેલ્લા શબ્દો બોલતી વેળા તેણે તારા તરફ જોયું.

“ત્યારે તો મઝાનું ! અહિંના હવાપાણી પણ હમણાં ઘણા સારા છે.” રમણિક બોલ્યો.

“હા. હવે અહિંથી જવું પણ મને ગમે એમ લાગતું નથી.” પુનઃ તેણે તારાના મોહક વદન તરફ દષ્ટિ ફેંકી.

“હવે રમણિકલાલ, તમારી ‘કલા’ના નમુના તો બતાવો—”

રમણિક તેને ચિત્રો બતાવવા લાગ્યો. એક પછી એક છબી પરથી પરદો દૂર કરી તે ભુજંગલાલને પોતાની નીપુણતાના નમુના દેખાડવા લાગ્યો. તારા નજીકજ કંઈ વિચાર કરતી ઉભી હતી. તેને કાને કંઈ અવાજ આવતાં તે એકદમ ભુજંગલાલ તરફ જોઈ, તેના શબ્દો સાંભળવા લાગી.

“અરે ! વાહ ! આ તો સુરેશચંદ્રની છબી ! શાખાશ ! રમણિકલાલ ! શાખાશ ! તમે ખરેખર, આ છબી આબેહુબ ચીતરી છે... પણ વાહ ! આ તો તમે કમાલ કરી છે ? સુરેશચંદ્રની છબી ચીતરવા સાથ તેને, મીઠા મીઠા, વિશેષણોથી પણ શણગાર્યા છે ને ! ‘રણપંડિત,’ ‘શૂરવીર,’ ‘ક્ષાત્રકુલચૂડામણી !’—અરે ! વાહ ! વાહ !...”

“છત્રી સારી છેને ?” તારાએ પૂછ્યું.

“હી, છત્રી તો સારી છે; પણ આ વિશેષણો લગાડ્યા છે તે ખરાબર નથી. કારણ કે તે સુરેશચંદ્રને યોગ્ય નથી.”

“તમે તેમને ઓળખો છો ?”

“તેને કોણ ઓળખતું નથી ?” ભુજંગલાલ જરા મરડાટથી બોલ્યો.

“આખા મુંઝમુંમાં તેની આખર ગવાય છે—”

“તમારા આ ટીકાનો પ્રત્યુત્તર આપવા અહિં સુરેશચંદ્ર હાજર નથી એ વાત તમે ભૂલી ગયા હો એમ લાગે છે.” તારા ક્રોધથી સંતપ્ત થઈ બોલી.

“અરેરે ! તને ખોટું લાગ્યું ? તારે ને તેને પરિચય છે એ વાત હમણાંજ જણાઈ...”

“એમની સાથ મને પરિચય નથી.”

“એમ ? ત્યારે તો સાઈ. મને તેથી આનંદ થાય છે.”

તારાના નયનો ક્રોધથી ચમક્યા. વદનપર ગુસ્સાની લાલાશ છવાઈ.

પોતાની ભૂલ થઈ એ વકીલ સાહેબના મગજમાં પણ સમજાયું અને તે ભૂલ સુધારતા તેઓ બોલ્યા :

“મારે ને તારે વિશેષ પરિચય ન હોવા છતાં હું આટલું બોલ્યો તેથી ગુસ્સે ન થા. તું આ ગામમાં હમણાંજ આવી છે. અહિંના માણસોને ઓળખતી નથી. સુરેશચંદ્રના ખરા સ્વભાવથી તું અપરિચિત છે એમ જણીનેજ હું આટલું બોલ્યો...”

તારાની મુદ્રા ક્રોધિત થઈ. સુરેશચંદ્ર માટેની ટીકા તેનાથી સહન ન થઈ. “આખર ગવાય છે” એ શબ્દોએ તેનું હૃદય વીંધાઈ ગયું. તે ગમ્મીર સ્વરે બોલી :

“ મુંબઈમાં સુરેશચંદ્રની આખર ગવાય છે એમ તમે બોલ્યાને ?
એ શબ્દો થય્યા મર્મભેદક છે—”

ભુજંગલાલ હજુ તારાના મ્હોં તરફ જ નજર રાખી ઉભો હતો. તે બોલ્યો:

“ હશે. કદાપિ: પણ હું એવા કિદેશથી બોલ્યો નથી. આખા જગતમાં જેનો ડંકો વાગે છે તે એ રીતે વાગે છે. એક તો સદ્ગુણથી અને બીજો દુર્ગુણથી. કાંતો શાણપણથી કે દીવાનાપણથી. બુદ્ધિમતાથી અથવા મૂર્ખતાથી. સુરેશચંદ્ર સંબંધી પણ મુંબઈમાં ડંકો વાગી રહ્યો છે પણ તે સદ્ગુણનો નહિ. એટલીજ મને ખબર છે. એ સિવાય વધુ મારાથી કહેવાય એમ નથી.”

થોડીક પલ ઉભય વચ્ચે મૌન છવાયું. રમણિક તો ક્યારનો પોતાના ચિત્રોને રંગ દેવા પીંછી લઈ મંડી ગયો હતો. ભુજંગલાલ છત્રી તરફ નજર રાખી આડી આંખે તારાના મુખ કમલપર વારેવારે થતા ફેરફાર નીહાળતો હતો. આલ્સત: તે શાંત દેખાતી હતી પણ તેના અંતરમાં ગદમથલ થઈ રહી હતી અને તેથી તેનો શ્વાસોશ્વાસ જોરથી ચાલવા લાગ્યો હતો. તારાનું સૌન્દર્યજ એવું હતું કે તેને જોનાર પર જાદુઈ આકર્ષણ થાય ! એનું વદન અસાધારણ મોહક અને લાવણ્યપૂર્ણ હતું ! એ સુંદર હુપ્પર કોધની રતાશ છવાવાથી તે વધુ સુંદર દેખાવા લાગ્યું ! એને જોઈ ભુજંગલાલનું મન તેના કાનુમાં રહી શક્યું નહિ. એની ન્હાની આંખો ચમકવા લાગી. આગલી રાત્રે ભક્તરાજને ત્યાં તારા સુંદર છે એવુંજ તેને જણાયું હતું. આજે તે પવિત્ર, સહૃદય અને પ્રેમાલ છે એમ તેને લાગ્યું. તે અપ્રતિમ લાવણ્યમૂર્તિને પોતાની દૃષ્ટિ સમક્ષ જોઈ ભુજંગલાલને કંઈ કંઈ થઈ ગયું.

“ તારા ! આ સમયે બહારનું સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય કેવું મોહક હોય છે તે તું જાણે છે ? ચાલ, મારી સાથે નદિ કિનારા સૂધી આવે છે ? ”

“ નહિ. ઘરમાં ઘણું કામ છે. ” તારા તરત બોલી અને આથી ભુજંગલાલની આશા નિરાશામાં ફેરવાઇ ગઇ. તે તરત રમણિકની રજા લઇ ત્યાંથી ગમ્મતિ કરી ગયો ! તે મયો એટલે તારાને આરામ થયો !

રમણિક પોતાના ચિત્રમાં ગુંથાયેલા હોવાથી તારા ને ભુજંગલાલ વચ્ચેની વાતચીત તરફ તેવું લક્ષ્ય મળ્યું નહોતું. ભુજંગલાલ ઘરમાં છેજ નહિ એવુંજ ધારીને તે ચિત્રકામમાં ગુંથાઇ મયો હતો એમ કહીશું તોપણ ચાલશે. પણ ભુજંગલાલ રજા લઇ મયો ત્યારે તે અત્યાર સૂધી ઘરમાંજ હતો એવું તેને ખાન થયું. તેના ગયા પછી તે બોલ્યો.

“ ભુજંગલાલ ઘણેજ સારો માણસ છે. ઘણેજ હુશિયાર. નાનપણથીજ હું એને જોતો આવ્યો છું. બાલપણથીજ એ બહુ ચાલાક છે. મેં એને માટે સાઈ બર્વિષ્ય બાપ્ત્યું હતું અને તે સાચું છે. પણ એનામાં એકજ ખામી છે. એનો સ્વભાવ હડીસો છે. અમુક વસ્તુપર એનું ચિત્ત ઝેડેટિયા પછી તે મળ્યા સિવાય એ જંપતો નથી. સમજી દે, તારા ?...”

“ એમ કે ? જો એનો સ્વભાવ એવો હોય તો આકાશમાંના સૂર્ય ચંદ્રપર એનું ચિત્ત નહિ ઝેડેટિ તો સાઈ. નહિ તો સૂર્યચંદ્રને ઉપરથી નીચે આવવું પડશે અથવા તો એને ઉપર જવું પડશે ” એમ કહી તે ત્યાંથી હસતી હસતી રસોડામાં ચાલી ગઇ.

ત્રીજે પહોરે બગીચાના ન્હાના દરવાજામાંથી કોઇ આવે છે. એવું જણાતા તારા અને રમણિક તે તરફ જોવા લાગ્યા તો સુરેશ-

ચંદ્ર ચાર પાંચ ફૂતરાઓની ફોજ સાથે આવેલો જણાયો. ધરની નજીક આવતાંજ તે હાથમાંની ચામુક બતાવી બોલ્યો.

“ તમે બધા બહાર રહો. અંદર આવવાનું નથી ” આ શબ્દો બોલી તેણે ધસારતથી ફૂતરાઓને સમજાવ્યા. એ ફૂતરા તો તરતજ જમીનપર બેસી ગયાં પણ ત્રણ ‘બુલડોંગ’ને બહાર બેસવામાં જાણે પોતાનું અપમાન થતું હોય એવું જણાયું તેથી તે ધુરકવા લાગ્યા. સુરેશચંદ્રે તેમને ચૂપ રહેવાની આજ્ઞા કરી પણ તે પળાઈ નહિ એટલે એનો મીઠાજ ગયો અને એણે બુલડોંગની ચામુકે પૂજા કરી એટલે બધા ચૂપ થઈ ગયા.

“ સુરેશચંદ્ર ! શિકારે જવાના છો કે ? સાથે ફૂતરાઓ એટલા માટેજ લાવ્યા હો એમ લાગે છે. તારે ! એ બાબત ન જતી હો !-” રમણિક સુરેશચંદ્ર પાસે આવતા બોલ્યો.

“ ગભરાવાની જરૂર નથી, તારા ! એ તને કરડે એવા નથી. રમણિકલાલ ! હું તમને એક કામ સોંપવા આવ્યો છું. નદિના મધ્ય ભાગમાં એક બેટ છે. ત્યાંથી જંગલનો દેખાવ બણોજ મનોહર જણાય છે. તેનું ચિત્ર મને કાઢી આપો-”

“ માફ કરો, સાહેબ !-” રણજીત માથું હલાવી બોલ્યો.

“ તમે એ બાબત ગયા હતા ? તમે એ જગ્યા જોઈ છે ? અહા-હા ! કેવી રમણિય જગ્યા છે ? નદિ કિનારાપરથી પેલી ટેકરી સૂંઘીની ભૂમિ હરિયાળી હોવાથી અને વચમાં વચમાં પીળા તથા ગુલાબી રંગના ફુલોના છોડવા હોવાથી બેટમાંથી એ જગ્યા એવી સુંદર દેખાય છે કે, ન પૂછો વાત ! સંધ્યાકાલે, સૂર્યના કિરણો નદિના જલમાં નાચતા હોય અને મયુરો કલા કરી હરિયાળી ભૂમિપર નૃત્ય કરી રલા હોય ત્યારે દેખાવ કેટલો બધો આસ્વાદનનક થઈ પડે છે ? તે લીલું

છ'મે મેદાન, પુષ્પોના કુંજો, સૂર્યના સુવર્ણરંગી કિરણો, નદિના સ્ફટિક જેવા ચળકતા પાણીમાં તેનું સુંદર પ્રતિબિમ્બ-અહા ! જો એ ચિત્ર તમે ચીતરો તો કેવું સુંદર થાય ? ખરેખર, રમણિકલાલ, તમારે તમારી સઘળી કલા એ ચિત્ર પાછળ ખરચી નાખવી જોઈએ.”

સુરેશચંદ્રનું આ વર્ણન તારાને મંજુલ કાવ્ય જેવું લાગ્યું અને તેનું હૃદય આનંદથી ઉભરાવા લાગ્યું; પણ રમણિકલા મનપર તેની બરાબર અસર થઈ નહિ.

“વાહ ! સુરેશચંદ્ર ! વર્ણન તો બાહોશ કવિના જેવું જ કર્યું; પણ મારા પર્વત જેવા અચલ હૃદયને તે ચક્ષિત કરી શક્યું નથી. વાક્યપોહિત્યની મારાપર અસર થવાની નથી એ ખાતરીથી માની લો કારણ રમણિક હમણા એક ચિત્ર પૂરું કરવામાં ગુંથાયલો છે. તે બીજું હાથમાં લઈ શકે એમ નથી.”

“ત્યારે તમે મને એ ચિત્ર નહિ કાઢી આપો ?”

“નહિ. બીજું કોઈ પૂછત તો હું તેને ગોળ ગોળ જવાબ આપત; પણ તમને તો સ્પષ્ટ ‘ના’ કહ્યા સિવાય ચાલશે જ નહિ એમ સમજીને ના પાડું છું—” એમ કહી તે જરા હસ્યો.

“ત્યારે તમારી મરજી—” કહી સુરેશચંદ્રે જવાનો ડોળ કર્યો.

“જાઉં છું ત્યારે. આ ચિત્ર મારી બહેનને આપવાનો હતો. પણ લાચાર !”

“તમે મને એ અગાઉથી કેમ નહિ કહ્યું ?” હાથમાંની પીંછી જમીનપર ફેંકી દઈ રમણિક બોલ્યો.

“એનું કારણ એ કે તમે મારે માટે કંઈ કામ કરવા તૈયાર થાઓ છો કે કેમ તે જાણવા. હવે મેં તમને પૂરેપૂરા ઝોળખી લીધા—”

“જો કુમુદ બહેનને આપવા માટે એ ચિત્ર જોઈતું હોય તો હું જરૂર કાઢી આપીશ.”

“ હવે હું તમારો આભાર માનતો નથી કારણ તમે મારે માટે કંઈ કરવાના નથી. બહેન માટે કરવાના છો એટલે તેજ તમારો આભાર માનશે. ઠીક ત્યારે ? તમે મ્યારે શરૂ કરશો ? ચાલો, હું તમને જગ્યા બતાવી દઉં—”

“ હમણાં નહિ—”

“ હમણાંજ-હમણાંજ. ”

“ તમારી હંમેશનીજ આવી ટેવ રહી ગઈ. ”

“ ચાલો, ચાલો, ઉતાવળ કરો. આઠ દિવસ પછી મેદાનનો લીલો રંગ, તેની સઘળી છટા અને રમણિયતા ચાલી જશે. પછી તેમાં મઝ શું ? ચાલો, હમણાંજ ચાલો—”

“ ચાલો, ત્યાં કેટલો વખત લાગશે ? ”

“ વધુ વખત નહિ લાગે. એએક કલાક બહુ થઈ ગયા ! ”

“ પણ આ બધી વસ્તુઓ ત્યાં લઈ જવી જોઈએ ને ! ”

“ હું બધું લાવું છું. જોઈએ તો તમનેય ઉંચકી લઉં !—” એમ કહી તે સઘળી આવશ્યક ચીજો એકઠી કરવા લાગ્યો. વચમાં તારા તરફ જોઈ તે બોલ્યો:—“ આ જો ! ધરમાં તેની સ્વામિનિ છે એ વાત તો મારા ધ્યાનમાં આવીજ નહિ. રમણિકલાલના ધરમાં આપણે તો માલીકજ બની જઈએ છો. એમની સઘળી જણ્યુસો વિષે મને એટલી ખબર છે—”

“ મારા કરતાં પણ તમને વિશેષ માહિતિ છે, ચાલો, જલદી કરો !—” તારા સ્મિત કરી બોલી. આ સ્મિતે સુરેશને અમૃત પાતું.

સુરેશ સઘળી ચીજો એકઠી કરી. રંગની પેટી, કંપાસ બૉક્સ, ન્હાની મોટી પીંછી, વિગેરે આવશ્યક ચીજો તેણે સાથે લીધી અને

જવાની તૈયારી કરી ઉભો થયો. રમણિક આ બધું જોઈ રહ્યો હતો. હવે 'ના' કહેવાય એમ નથી જાણી તે બોલ્યો.

“ તાર ! હું જઈ આવું છું. ”

“ તારા ! તું પણ અમારી સાથે ચાલની ! ” સુરેશ ઉત્સુક નયને તારા તરફ જોઈ બોલ્યો.

“ હું આવત પણ રસોઈ કરવાની છે. ” તારા સહજ બોલી.

“ સંધ્યાકાલનો દેખાવ કેવો રમણિક હોય છે ? નદિના કિનારા પર કુદરત કેવું સૌંદર્ય રેડે છે તે જો તું જોઈશ તો તને ભૂખ જ લાગવાની નથી. ”

“ મને આવવાનું મન તો થાય છે, પણ રસોઈ કોણ કરે ? ” કાકાને હવે મારા હાથની રસોઈ બહુ ગમે છે. ”

“ ઠીક, ત્યારે રસોઈ કરીને આવીશ ? પેલી જમ્યા જોઈ લે- ” કહી તે તારાને જમ્યા બતાવવા લાગ્યો.

“ અહિંથી વધુ દૂર નથી. પાસેજ છે. આવશે કની ? ”

“ હા, હા, આવીશ ” તે અસ્ફુટ સ્વરે બોલી.

સુરેશ બહાર નીકળ્યો. ફૂતરાઓ પણ તેની સાથે જવા તૈયાર થઈ ગયા. રમણિક તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો. સુરેશની મનોહર મૂર્તિ જોતી તારા સ્ફટિકની પૂતળી પેઠે થોડીક પલ ઉભી રહી. પછી તે રસોડામાં ગઈ અને ધનકોરને મદદ કરવા લાગી; અને સુરેશ પાસે જવાની ઉતાવળમાં પોતાનું કામ એણે બહુ જલદીથી પૂરું કર્યું.

તરતજ તે બહાર જવા નીકળી. હજી તો બગીચાના દરવાજામાંથી બહાર નીકળે છે એટલામાં જ એની નજર સુરેશચંદ્ર અને તેના ફૂતરાઓ પર પડી.

“ તારે ! તું આવી ? તેં જલદી તારું કામ આટોપી નાખ્યું હો ! મને તું આવશે એવી ખાત્રી નહોતી !-”

“ તમે મારી રાહ જોતા ઉભા છો કે ? ”

“ નહિ રે ! હું તો તારા કાકાને ત્યાં મૂકીને તને લેવા પાછો આવ્યો. તું એકલી આવે એ મને ઠીક લાગ્યું નહિ. હું આવ્યો તેથી તને ગુસ્સો તો નથી ચઢ્યો ને ? ”

“ જવ-ગુસ્સો જ્ઞાનો એમાં ? તમે મારે માટે ખાસ ધક્કો ખાઈ આવ્યા એ તમારી મારાપરની લાગણીજને ! મારે તે માટે તમારો આભાર માનવો જોઈએ ! ”

“ તારે જોઈએ તો મારો આભાર માન; પણ હું કોઈનો આભાર સ્વીકારતોજ નથી-” સુરેશ હસીને બોલ્યો.

“ તમને બોલવામાં નહિ પહોંચ્યાય મારાથી-” તારા આટલા શબ્દો બોલી સુરેશની સાથે ચાલવા લાગી. ચાલતાં ચાલતાં શરમથી એની આંખો ભૂમિ પ્રતિ નમી જતી ત્યારે એનામાં ત્રિલુવનનું સૌંદર્ય ભર્યું છે એવું સુરેશને લાગતું.

પ્રકરણ ૪ થું.

વેરની ચીજગારી.

તારા અને સુરેશ ધીમે ધીમે મેદાનમાં આગળ ચાલવા લાગ્યાં. થોડેક દૂર મોર નાચતો નાચતો મધૂર ટહુક કરી રહ્યો હતો. સ્ફટિક જેવા ચકચકતા નદીના પાણી સમુદ્ર તરફ વહી જતાં જોઈ તારાના હૃદયમાં વહેતો પ્રેમનો પ્રવાહ પણ વધુ ગતિવંત થતો હતો. નદીનો કલકલ અવાજ મોરના ટહુકમાં ભળી જતો. બકુલનાં પુષ્પોની સુવાસવાયુ ખેંચી લાવતો. સૂર્યના સુવર્ણ રંગી કિરણો સૃષ્ટિને અને તારાના સૌંદર્યને શણગારતા. આવા સુંદર સમયે તારાને કેટલો આનંદ થયો હશે ? સુરેશના હૃદયમાં આ વખતે શાનું પૂર આવતું હતું ?

“ તારી ! તું અહીં આવ્યા પછી તારા કાકાને ગમે છે કે ? ”

“ કાકા બહુ બલા છે. તે મારા પર ઘણો પ્રેમ રાખે છે. ” તારા સ્મિત હાસ્યથી એ હાસ્યજેનારાના હૃદયને હલમલાવી નાંખતાં ખોલી.

“ ખરેખર, રમણીક બહુ પ્રેમાલ છે. પારકાઓ સાથે તે વહાલથી વર્તે છે તો પછી તારી સાથે રનેહાલ વર્તન ચલાવે એમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી. હું નાનપણથી એને ઓળખું છું. એનો ચહેરો મેં કદી પણ દહીંલરા જેવો જોયો નથી. હમેશાં બાલક જેટલો સરસ અને આનંદી ! પણ તારે ! તને અહીં ગમે છે કે ? આ જંગલ જેવા પ્રતાપગઢમાં, આ એકાંત સ્થલમાં તને કંટાળો આવે છે કે ? વડોદરામાં જેવો આનંદ, જેવી મઝા તને મળતી તેવી અહીંયા ક્યાંથી મળે ? ”

સુરેશના બચ્ચ વદન તરફ નીશ્ચલ દ્રષ્ટિએ જોઈ તે ખોલી :

“ તમે વડોદરાની વાત જ જવા દો. સુરેશચંદ્ર, તમે માનશો કે અનાથોના સરક્ષણ માટે ચાલતા વિદ્યાલયમાં ગરીબો સાથે ત્યાં એવું ધીક્કારપાત્ર વર્તન ચલાવવામાં આવે છે કે ન પૂછો વાત. હું જે વિદ્યાલયમાં હતી તેના સ્થાપકે એક લાખ રૂપિયા ગરીબ કન્યાઓને પવિત્ર જીવન ગુજારવાની, પોતાના જીવનોમાં શીક્ષણની મીઠાશ રેડવાની અને પોતાના બાવી જીવનને ઉન્નત બનાવવાની સરલતા કરી આપવા માટે કાઢી આપ્યા હતા. મારા પિતાશ્રીએ પણ મારા લાલન-પાલન માટે સારી રકમ આપી હતી; છતાં તમે માનશો કે ત્યાં મને કોઈ દિવસ પેટબર અન્ન સૂદ્ધાં મળ્યું નથી. ત્યાં મને એવો ત્રાસ, જીલ્લમ અને સખ્તાઈ સહેવાં પડ્યાં હતાં કે જેથી મારી સઘળી સહન શક્તિ ખુટી ગઈ અને અંતે હું ત્યાંથી નાસી આવી. જ્યારે મેં મહારા કાકાના નાના ઝુંપડામાં પગ મૂક્યો ત્યારે જાણે હું સ્વર્ગમાં આવી હોઈ એવું મને લાગ્યું. જગતમાં માઈ કોઈ નથી, મારા ઉપર વહાલ રાખનાર, મને પોતાની માનનાર કોઈ જ મનુષ્ય નથી એવું મને પહેલાં લાગતું તું.....”

“ ત્યારે શું તારૂં કોઈ નથી ? ”

“ નહિ: મારા પિતા એ વર્ષ પૂર્વે મરણ પામ્યા. બા નાનપણથીજ મરી ગઈ હતી. ત્યારથી મારે વિદ્યાલયમાં રહેવું પડ્યું; અને ત્યાં, સુરેશચંદ્ર ! મને માતાનો વાત્સલ્ય પ્રેમ કોણ અપાડે ? ”

આટલા શબ્દો બોલતાં તારાનાં દીર્ઘ નયનોમાં અશ્રુ ભરાયાં. એ જોતાં જ સુરેશને કંઈ કંઈ થઈ ગયું.

“ તમે હંમેશાં મુંબઈજ રહો છો ? મેં સાંભળ્યું છે કે મુંબઈની હવા સારી નથી—”

“ નહિ-નહિ-એવું કંઈ નહિ. ગાંધી ગલીમાં રહેવું અને અલા-

હજાદી વીસીમાં જન્મવું તો પછી તખીયત જમડેજ ને ! તું મુંખઘ કદી મધ'છે ? ”

“ નહિ, પણ મધ રાતે મુંખઘની કેટલીક હકીકત મારા સાંભળવામાં આવી.”

“ કાલે રાતે ? તને કોણે એ વાત કહી ? ”

“ કાલે ભગતજીને ત્યાં સત્યનારાણીની કથા હતી, ત્યાં ભુજંગલાલ નામનો મુંખઘનો એક માણસ હતો તેણે મુંખઘનું મહત્વ મારા મન ઉપર ઠસાવવાનો શ્રમ લીધો'તો.”

“ ભુજંગલાલ ! ભુજંગલાલ કોણ ? હું ઝોળખતો નથી.”

“ હશે; પણ તે તમને ઝોળખે છે.”

“ અરે વાહ ! એ મને ઝોળખે છે ? ”

“ ભુજંગલાલ ! તે ભગતનો શું સંજો થાય છે ? ”

“ સાજો.”

“ હં, હં, ઝોળખ્યો ! ઉંચો, સહેજ કાળા સરખો, ઝીણી આંખવાળો, નાના માથાવાળો અને લાંબી ગરદનવાળો છે એ જ કેની ? ”

“ હા. ” તારાએ જવાબ આપ્યો. તેને ભુજંગલાલ સાથેની વાતચીત યાદ આવી; અને તેના તરફના ક્રોધને લીધે એનું મુખ સહેજ લાલ થયું. ભુજંગલાલનું નામ દેવું એ પણ એને મન્યું નહિ. તેથી એ વાત ઉઘાડવાના હેતુથી સામે નજર નાંખી બોલી:

“ પેલા કાકા જ બેઠા છે ને ? ”

“ હા, રમણીકલાલ જ બેઠા છે. પોતાના કામમાં તે કેવા તકીન જમાવે છે ? એ આ ચીત્ર કાઢી આપશે એવી મને આશા નહતી; પણ બેનનું નામ દર્તાજ રાજેશ્રીએ હા પાડી.”

“તમારી એ’ન પર કાકતો ઘણો પ્રેમ છે. તમારો મહેલ બતાવતી વેળા એમણે મને કુમુદ બહેનનો ઓરડો પણ બતાવ્યો હતો. કુમુદ બહેન માટે એમને ઘણી લાગણી છે.”

“હા. કુમુદનો સ્વભાવજ એવો સ્નેહાલુ છે કે, જે એના સહેજ પણ પરિચયમાં આવે તે એના જાદુથી અંબાજ ન થાય ! એના સ્વરમાં એવી મીઠાશ છે કે, જાણે કંઈયાની બંસી !..... આ ચિત્ર જોઈ કુમુદને બહુ જ આનંદ થશે. સ્ત્રીઓનો વધુ પ્રેમ જ્ઞાનાપર હોય ?.....”

“હીરા માણેકના દાગીનાપર—” તારા હસીને બોલી.

“તને અલંકારો પર પ્રેમ છે કે ?”

“કેમ નહિ હોય ? મારી જાતિના ગુણદોષ હું ચું કરવા તજ દઉં ? મને હીરામોતીના દાગીના બહુ ગમે છે. જે જે સુંદર અને મૂલ્યવાન હોય, તે સર્વ મને બહુ ગમે છે. હું વડોદરામાં જ્યારે શ્રી-મન્ત સ્ત્રીઓને ઝળહળતા રત્નજડિત અલંકારોથી શણગારાયલી જોતી ત્યારે મને તેમની ધૃષ્ટિ આવતી. બનારસી રેશમી સાડીઓ ને ઝીકની ટીલીવાળાં રેશમી પોલકાં જોઈ, હું એકલી એકલી રડતી. હું કેટલી ગરિબ-બીખારણુ જેવી-એવું લાગતું મને બહુ ઓછું આવતું—”

“હવે પહેલાં કરતાં ડાહી થઈ છેને ?”

“છે ! જરા ઓછીજ કહેશે. તો ચાલશે. હું ઘરમાં બેસી રહું ને ખીજી સ્ત્રીઓ બહાર મઝા કરે એ મને ખીલકુલ ગમતું નથી. ....પણ પોતાના ધૃષ્ટાંત્ર સ્વભાવનો પોતાને મ્હોડે સ્વીકાર કરનારી સ્ત્રી તમે કોઈ જોઈ છે કે ?...” એમ કહી તારા હસી.

સુરેશ પણ હસ્યો. એની સખી એની સાથે મુક્ત હૃદયે વાત કરતી થઈ તેથી એના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. એને તારા સાથે ફર-

વામાં સ્વર્ગિય મોજ જણાઇ. રમણિકની નજર તેમના પર પડતા તે બોલ્યો:

“ સુરેશ ! તમારા કૂતરાઓને પાછળ રાખો...તારા ! હું રસોઇ કરીને આવી કે ?...”

“ હા. કાકા ! ”

“ રમણિકલાલ ! તમારું કામ કેમ ચાલે છે ? ” સુરેશે પૂછ્યું.

“ અત્યાર સૂધી ઠીક ચાલતું હતું પણ હવે તમારી સ્વારી ઘોટાળો કરાવવા ને ત્રાસ દેવા આવી પહોંચી—”

“ તારે ! આપણે અહિંયાં ઉર્મા રહીએ નહિ. અહિંથી ચાલી જઇએ, એવાજ અર્થની આ સૂચના છે જો !—ચાલ, આપણે બીજા બાજુ ચાલ્યા જઇએ—”

તારા લીલાં દુર્વાકુરોપર બેસતાં બોલી:

“ આપણે અહિંયાંજ બેસીએ એમ કહેવાની કાકાની આ વિચિત્ર પદ્ધતિ છે. તમને એની ખબર નહિ હોય. મને ખબર છે—”

સુરેશે પેતાના કૂતરાઓને દૂર બેસાડ્યા ને તે પણ તારાની નજીક જઇ બેઠો.

“ તારે ! જો ! આ દેખાવ કેવો સુંદર છે ? મેં અતિશયોક્તિ કરી હતી એમ તને લાગે છે ? ”

“ નહિ. દેખાવ ઘણોજ સુંદર છે.....”

“ દેખાવ સુંદર છે તો એ જોઇનેજ સંતોષ પકડવો હતોની ! મારી પાસે ચિત્ર કઢાવવાની હઠ શા માટે લીધી ? ” રમણિક હસતો હસતો બોલ્યો.

“ તારા ! આ હવે છેવટની સૂચના ! હવે જો આપણે અહિં બેસીશું તો પેલું રુદુલ આપણા પર આવી પડશે. ચાલ, આપણે નદિને

પેલે કિનારે જઇ, ફેલો ચૂંટીએ. મારી હોડી નજીકજ છે.”

સુરેશ ઉઠ્યો. તારા પણ એની સાથે ગઇ. તારાને સુરેશ હોડીમાં બેસાડી અને પોતે તેની સામે બેસી હથેલાં મારવા લાગ્યો.

સંધ્યાના અસ્ત પામતા સૂર્યનાં સુંદર કિરણો તારાના મોહક વદન પર પડતાંજ તેના લાવણ્યમાં અજન્મ વધારે થઇ ગયો. સુરેશનું હૃદય એના કાણુમાં રહી શક્યું નહિ. મંદ ગતિએ ચાલતી હોડીથી ઉત્પન્ન થતી તરંગ લહરીઓમાં સૂર્યના કિરણોનાં પ્રતિબિम्બ પડતાં જાણે એ કિરણો નહિના જલ પર નાચતાં હોય એવાં લાગતાં. વાયુના ઝપાટાથી તારાના મસ્તક પરનો ફુંદો ખસી જતાં એના વિશાલ-મધ્ય કેશ કલાપ એની શોભાને દ્વિગુણિત કરી દેતો. એના વાળોની લટ જ્યારે પવન હલાવતો, ત્યારે સુરેશને વાયુ પર એવો ગુસ્સો આવતો કે જે તેનું ચાલતું હોત તો પવનને શ્લગીએ ચલાવત !

પ્રભુની દિવ્ય લીલા જોતી તારા ગૂઢ વિચારમાં લીન થઇ ગઇ હતી. સુરેશની દૃષ્ટિ તેના પવિત્ર-તેજોમય વદનપર ચોંટી હતી. તેના મનમાં તેને માટે સપ્રેમ પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો એમાં સંદેહ પણ શંકા નહોતી; કારણ આ જગતમાં જે અદ્વય વસ્તુઓ સુખકર છે એવી વસ્તુઓમાં પ્રેમમય સૌન્દર્યનો પણ સમાવેશ થાય છે અને પ્રેમ મનુષ્યને સૃષ્ટિનું ઉત્તમોત્તમ સુખ અર્પાં શકે છે એવી સુરેશની માન્યતા હતી.

પરંતુ તારાનું હૃદય તે તરફ નહોતું. તે તો પોતાનો હાથ પાણીમાં લટકતો રાખી, પાણીના તરંગો તરફ એક ચિત્તે જે ધરહી હતી. સુરેશને, આ દિવ્યાગનને જેવામાં એવી અપૂર્વ મજા મળી કે, એ મજા છોડી દેવા માટે એને કોઇ ઈદ્રપદ આપવા તૈયાર થાય તો તે પણ તે સ્વીકારે નહિ ! તારાના ખરા સૌન્દર્યનું જ્ઞાન એને હમ-

જ્યાં થયું. કુમુદ પાસે પોતે તારાવું કરેલું વર્ણન તારાના બબ્બ સૌન્દર્ય આગળ તુચ્છ છે એમ એને લાગ્યું:

“એ બહુજ સુંદર છે. અતુલનીય સૌન્દર્યની એ સ્વામિનિ છે. એના સૌન્દર્યની તુલના કે વર્ણન થઈ શકેજ નહિ. પ્રભુ ! એના સરલ-નિર્દોષ હૃદયમાં મારે માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન કર-નહિ-નહિ. હું એને લાયક નથી.....અહા ! એના નેત્રમાં ચમકતો કામલ પ્રકાશ જોવો, એના ગાલો પરની રાતી મુરખી જોવી, એના કાળા વાળોની સુંદર લટો સાથે રમત કરવી, અત્યુત્કટ પ્રેમથી કંઈ બોલવાને તર-સતા, સહેજ વિકસેલાં બિંબાધરોની મોહકતા નીહાળવી.....એતી મજા, સ્વર્ગિયજ છે ! સ્વર્ગમાં પણ આવું સૌન્દર્ય જ્ઞાન નહિ હોય ! પુરુષોને ગમે એવા અગાધ દુઃખના સમયમાં બહાલીના સ્નેહમત્ત નયનો અને અમૃતપૂર્ણ અધરો તેને સર્વ દુઃખ બૂલાવી દઈ સુખસાગરમાં સ્નાન કરાવે છે, એમ કવિઓ કહે છે તે બોલું નથી-આવી પ્રિયાના બોળા પર મારું મૂકી સૂનારાને મૃત્યુ પણ સુખકર લાગે તો તેમાં કંઈ નવાઈ નથી-” આવા વિચારમાં સુરેશ નિમગ્ન થયો હતો અને બ્યારે હોડી છેક કિનારે જઈ અથડાઈ ત્યારેજ બન્નેને જ્ઞાન આવ્યું.

“ઓહો ! આપણે આવી પહોંચ્યાં. મને બહુ આનંદ થયો-જાણે હું સ્વપ્નસુખમાં હતી એવું મને લાગ્યું—”

“મને પણ એવુંજ લાગ્યું, તારા !”

બન્ને હોડીમાંથી કિનારે ઉતર્યા. આ કિનારોપર શુભાસના સુંદર પુષ્પોના છોડનું જંગલ હતું એમ કહીશું તો ચાલશે. આખો કિનારો સફેદ, લાલ અને શુભાખી રંગોના પુષ્પોથી નંદનવન જેવો શોભી રહ્યો હતો. બન્ને ફૂલો તોડવા લાગ્યાં. ફૂલ તોડતાં તોડતાં તેઓ એકમેકની એટલાં નજીક આવતાં કે સુરેશના શ્વાસોશ્વાસથી

પોતાના માથાના વાળ હાથે છે એવો તારાને બાસ થતો. ફૂલની ટોપડી બરાબ જતાં તારા બોલી:

“આપણે આ બિયારા ફૂલોના રાજ્યમાં કેવી અન્યાયી લૂટ ચલાવી, ‘સુરેશ’ ?”

‘સુરેશ’ સાંભળતાં સુરેશને જાણે અમીરસ પીધો હોયતી તેમ, એના નયનો આનંદની લહેરથી ચમક્યાં.

“તું આ ફૂલોનું શું કરીશ ?”

“હું એનો હાર ગુંથું ?”

“ગુંથ જોઈ ! તને બધું આવડે છે, હં !”

તારા કિનારાપર એક જગ્યાએ બેઠી અને હાર ગુંથવા લાગી. હાર ગુંથતી વેળા કોઈ કોઈ વાર એનાં નયનો સુરેશની આંખો સાથે મળતાં અને એ આંખો બન્નેને કંઈ બણાવતી. પ્રિય વાંચનાર, આવા સુંદર પાઠ તું બણ્યો છે ? હૃદયપર રાજ્ય કરનારી દેવીને ફૂલ ગુંથતી-બહાલાના કંઠમાં આરોપવા માટે હાર બનાવતી માલણુ તેં જોઈ છે ? સુરેશ ગુલબાસના ફૂલોને એકબેક સાથે સંકલિત કરતી તારાને એકાદાસે જોઈ રહ્યો છે, તેવી રીતે તેં તારી પ્રિય સખીના રૂપલાવણ્યનું પાન કર્યું છે ?...પ્રિયજનોને આવા બહાલના હારો પહેરાવી, જીવનની અમૂલ્ય પળોને સ્વર્ગ સુખથી ભરી છે ? તે સમયે તમારાં અંતરો આનંદથી હિંચ્યાં છે ?...જેના અંતર આવા પવિત્ર પથુ મસ્ત પ્રેમથી હિંચ્યાં નથી તેમનાં જીવન નકામાં છે. જેણે જીવનમાં રને-હરસ પીધો નથી તેનું જીવવુંજ વૃથા છે.

તારા થોડીકવાર પછી હાર ગુંથી રહી ખીન્ન થોડાંક ફૂલો વધ્યાં તેનો એક ન્હાનો હાર એણે ગુંથ્યો.

પછી તે બોલી:

“આ હાર તમને હું પહેરાઉં ?”

સુરેશ શું બોલે ? તારા અને હાર પહેરવાની ઇચ્છા બતાવે ને એ ના પાડે એ બને ખરું ? સ્વર્ગની દેવી સ્વર્ગસુખ ચખાડે ત્યારે કયો અભાગી ત્યાંથી નહાસી જાય ? જીવનમાં પ્રભુ અમીરસ રેડવા આહતો હોય ત્યારે કોણ અકર્મી તે ઢોળો નાખે ?

તારાએ સરિમત સુરેશને હાર પહેરાવ્યો. આ સમયે બન્નેને શું થયું ? ઉભયના હૃદય તાંતુપર ઝલ્લકાર થયો. ઉભયના હૃદયમાં કમ્પ થયો. કવિઓ ને લેખકોની કલમમાંજ આ કમ્પ સમાયક્ષો છે એમ આજ સંધી સમજનારો સુરેશ આ કમ્પ કેવો સુખદ છે તે આ પહેજ સમજી શક્યો. એ કમ્પારો—એ ઝલ્લઝલ્લાટ જ્ઞાને હતો ? મોરને ટહુકે કે કોયલ ફૂલનથી, બંસીના નાદથી કે નેત્રના નૃત્યથી, શું થાય છે ? જમનાના કિનારાપર કનૈયાની બંસી કેવી કમાલ કરતીતી ? એ બંસીના સરમાં કયા જમતનું કારણ હતું ? રાધાના દહીંના માટલામાં કનૈયાને કયું માધુર્ય જણાયું હતું ? ઓખાની આંખોમાં અનિરુદ્ધ શું જોઈ મોઢો હતો ? ઉત્તરાના વદનપર અભિમન્યુએ કઈ સત્તા જોઈ હતી ?

સુરેશ કેટલાંક ચમેલીનાં પુષ્પો પણ ભેમાં કર્યા હતાં તે એણે તારાને આપ્યાં અને પોતાના કાઠના બટન હોલમાં ખોલેલું સુંદર ગુલાબનું ફૂલ તારાના કેશ કલાપમાં શોભાવ્યું.

“ચાલો હવે આપણે જઈએ. કાકા આપણી રાહ જોતા હશે.”

“હા, ચાલો—”

તેઓ હોડી નજીક આવ્યાં. જેવી તારા હોડીમાં પગ ચૂકવા જાય છે તેજ પહે ધોડાના પગલાનો અવાજ અને ઘંટીનો ટનટવ અવાજ સંભળાયો. તેણે પાછું ફરી જોયું તો એક ગાડી આવતી તેને જણાઈ. સુરેશ વૃક્ષ સાથે બાંધેલી હોડીને ઓડવામાં ગુંથાયો હતો. અંધારું થવા

આબ્દું હતું તોપણ સૂર્યાસ્ત પછીનો શેષ રમણિયતા હજી લુપ્ત થઈ નહોતી. તારા ગાડી તરફ જોઈ રહી. એ ત્રણ પક્ષમાં ગાડી નજીક આવી. ગાડીમાં એક સુસ્વરૂપ તરૂણી બેઠેલી હતી અને તેના હાથમાં એક પુસ્તક હતું. કાણ જાણે કેમ તે પુસ્તક તેના હાથમાંથી એકા-એક પડી ગયું. તારાએ તે તરત ઉંચકી લીધું અને “ આ પુસ્તક ઉભી રાખો ગાડી—” કહી ખૂમ પાડી.

ગાડી ઉભી રહી. તારાએ પેલી તરૂણી—કુમુદિનિને વિનયથી પુસ્તક—આપ્યું. તારાના સરલ વદન તરફ જોઈ કુમુદિનિને તેને માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો. તે બોલી.

“ શાખાશ્ચ ! તારો આભાર થયો, તું અહિંયા ક્યાંથી આવી પડી ? આકાશમાંથી ઉતરી આવી કે ? ” કુમુદિનિ સસ્મિત બોલી.

“ હું પેલી હોડી પાસે હતી. ”

“ એમ કે ? મેં તને જોઈ નહોતી. તારા હાથમાં ચમેલીના ફૂલ છે ખરું ? કેવા સુવાસિક છે ?—”

“ હો, તમને જોઈએ છે ? ”

“ નહિ, નહિ, હું તને શા માટે લૂંટી લઉં ? ”

“ એમાં લૂંટવાનું શાનું ? આ લોને ! મેં પણ કુદરતની મા-લીકાના આ ક્રોધોની ચોરીજ કરેલી છે—”

“ તું ત્યાંથી પાછા ખીનું ફૂલ લઈ આવશે એવું કયુલ કરે તો લઉં ?—”

“ તમે આ લો તો ખરાં ! ” કહી કુમુદિનિ ચમેલીના ફૂલ લઈ તારા તરફ સ્નેહાલ્સ નયને જોઈ રહી. તારા પણ કુમુદને બહાલથી નીરખી રહી હતી. હજી સૂધી સુરેશ કુમુદની નજરે પડ્યો નહોતો.

“ તું પરગામની લાગે છે, અહિંની રહીશ તું નથી, ખરું ? ”

“ નહિ. હું અહિંનીજ રહીશ છું. પેલા-પેલા-ધરમાં હું રહું છું.”

કહી તારાએ પોતાનું ઘર બતાવ્યું.

કુમુદને આશ્ચર્ય લાગ્યું. આ સંધિ જોઇ સુરેશ આગળ આવ્યો.

‘ ભાઇ, તું અહિં છે ? ’ કુમુદ વધુ આશ્ચર્ય પામી બોલી.

સુરેશે કુમુદની તારા સાથે ઓળખાણ કરાવી. પછી રમણિક પાસે ચિત્ર કઢાવવાની વાત, રમણિકે પાડેલી ના, કુમુદનું નામ દેતાં તેણે ચિત્ર કઢવાની આપેલી કબૂલાત વિગેરે વાત તેણે કુમુદને કહી સંભળાવી.

“ રમણિકલાલ ત્યારે હમણાં ચિત્ર કાઢે છે ?—ખરેખર, તારા ! તારા કાકા ધણા કુશલ ચિત્રકાર છે. જરા મારી તબિયત સારી થાય કે હું એમનાં ચિત્રો જોવા જરૂર આવીશ. તેટલાં તું એક દહાડો મારે ત્યાં આવી જજે. તારી સાથે વાત કરવામાં મને ઘણો આનંદ મળશે—કેમ, આવીશ કે ? ”

“ જરૂર આવીશ, બહેન ! ” તારા સહેજવાર મૌન રહી બોલી. એના મનમાં અવનવા તરંગો તોફાન મચાવતાં હતાં.

“ ભાઇ, ચંદ્રિકા આવી છે.” કાચમેનને ગાડી ચલાવવાનો ઇસારો કરી કુમુદે જતાં જતાં સુરેશને કહ્યું.

“ ઠીક છે. ” તે બોલ્યો અને ગાડી ચાલી ગઇ.

કુમુદની ગાડી તરફ જોતી તારા રસ્તામાંજ ચોડીકવાર ઉભી રહી. એના મનમાં ‘ ચંદ્રિકા આવી છે, ’ એ શબ્દો ઘોળાતા હતા. તેણે એ શબ્દો મનમાં ને મનમાં કેટલીકવાર ઉચ્ચાર્યા. આ શબ્દો બોલતી વેળાની કુમુદની ચર્ચાથી તારાના હૃદયની સ્થિતિ ચમત્કારિક થઇ પડી. વળી કુમુદની ક્ષીણ દેહ જોઇને પણ એના મનમાં કંઈ

કંઈ વિચાર આવ્યા. ઐહિક સુખ ભોગવવા માટે ફક્ત ઉચ્ચ કુલ અને સંપત્તિજ પૂરતી નથી એવું તેના મનપર દ્રશ્યું.

તે આવા વિચારમાં એટલી બધી તક્ષીન થઈ મઘ હતી કે એક ઘોડો તેના તરફ દોડી આવતો હતો તેના પગનો અવાજ પણ એ સાંભળી શકી નહિ. સુરેશના કાનપર પણ એ અવાજ આવ્યો. ઘોડેસ્વાર નહિ તરફ જતો એસાવધપણે ઘોડો દોડાવતો આવતો હતો. તારાને તે મસ્ત જનાવર કચડી નાખે એવી કટાકટીની પલ આવી પહોંચી. પણ આ બાળુ શરીર સુરેશ હતો. તે તરતજ તારાની અને ઘોડાની વચ્ચે જઈ ઉભો અને દોડી આવતા ઘોડાને એવી ચાલાકીથી લગામ પકડી અટકાવ્યો કે, તે એકદમ આગલા પગ પર ઉભો થઈ ગયો. આથી ઘોડેસ્વાર પોતાનું સમતોલપણું સાચવી ન શકવાથી ઘોડાપરથી ઉથલી પડ્યો.

આ સઘળી ધાંધલના અવાજથી તારા એકદમ ચમકી અને રસ્તાની બાળુએ ઉભી રહી. સુરેશના હાથમાં ઘોડાની લગામ હતી. ઘોડેસ્વાર રસ્તાપર પડ્યો હતો તે ઉઠવાની કોશીષ કરતો હતો. તારાના હૃદયમાં બહીકનો સંચાર થયો હતો.

ઘોડેસ્વાર જમીનપરથી ઉભો થયો અને સુરેશ તરફ સંતપ્ત મુદ્રાએ જોઈ, પોતાના કપડા ઝાટકી નાખી, ચાપુક સહેજ ઉંચી કરી બોલ્યો.

“આનો અર્થ શું?”

“એનો અર્થ?” કોવથી તપેલા મગજે સુરેશ બોલ્યો. અને તરતજ તેણે ઘોડેસ્વારને આંચકો મારી તેના હાથમાંથી ચાપુક ખૂંચવી લઈ તેના ટૂંકડે ટૂંકડા કરી નાખી તેના શરીરપર ફેંકી દીધા. આ બનાવ નીમિષ માત્રમાં થઈ ગયો. તાત અવાક જેવી જોઈ રહી.

“ સુરેશ ! સુરેશ ! આ શું ? ” સુરેશનો મોઢક ચહેરો ક્રોધથી ઉમળ બન્યો હતો. તારાના શબ્દો સાંભળતાંજ તે સહેજ શાન્ત થયો અને અચની લગામ પકડી તારાની બાજુમાં ઉભો રહ્યો. ઘોડેસ્વાર સુરેશના ધક્કાથી જંમીનપર પડ્યો હતો તે પાછો ઉભો થયો અને સુરેશ તરફ જોઈ બોલ્યો.

“ સુરેશ ! આનો તમારે જવાબ આપવો પડશે. ”

“ એટલુંજ કે તારે કંઈ બીજું બળડું છે ? માર્મા ! આ સુકુમાર બાલિકાના શરીરપરથી તું ઘોડો દોડાવી જવા માગતો હતો કે ? જવાબ આપ—”

સુરેશ પોતાનો હાથ પાછો ઉઠાવ્યો. પણ તારાએ તે વજ્ર જેવી શક્તિવાળા હસ્તને પોતાના ફૂલ કરતાં નાજુક હાથે પકડી રાખ્યો.

“ હું એને મારવાનો નથી. ગભરા ના—” કહી તેણે ઘોડેસ્વારને કહ્યું.

“ ઘોડાપર બેસી ગુપચુપ અહિંથી ચાલતો થા. પણ તે પહેલાં આ બાલિકાની ક્ષમા માગ અને પછી જ—”

“ નહિ. નહિ. ક્ષમા માગવાની કંઈ જરૂર નથી.” તારા બોલી.

“ નહિ કેમ ? ક્ષમા માગવીજ પડશે. જોડે તો ખરો, ક્ષમા માગ્યા વિના એ કેમ જાય છે તે ? ” સુરેશનું વદન ક્રોધથી અગ્નિ જેવું લાલ થઈ ગયું હતું. ઘોડેસ્વાર તેની વિશ્વાસ આંખોમાંથી ખરતો ક્રોધાગ્નિ જોઈ ડર્યો.

“ તારા ! મારી બેરીકરાઈથી આ અનિષ્ટ બનાવ બન્યો તે માટે મને બહુ શોક થાય છે. હું બેસાવધપણે ઘોડો દોડાવતો—”

“ એક મધેડાની માફક—” સુરેશ વચ્ચે બળડ્યો.

“મેં તને જોઈ નહોતી. તોપણ આ ગૃહસ્થે—સુરેશ્વરંદ્રે પોતાની શક્તિ નકામી ખરચી ન હોત તો ચાલત. છેલ્લી પક્ષે પણ હું ઘોડાને અટકાવી તને બચાવી શકત; પણ સુરેશ્વરંદ્રની બુલંદી—નહિ—ગડ-બુલંદી—ઉતાવળથી આ બનાવ બન્યો તે માટે મારો નહિ પણ સઘળો દોષ એમનોજ છે.” આટલું બોલતાં તો તે બોલ્યો ‘પણ એનું’ અંગ ચરચરતું હતું. એને સુરેશની બીંતિ લાગતી હતી.

“હું તારી ક્ષમા માગું છું.” તે છેવટે બોલ્યો.

“નહિ. નહિ. ક્ષમા માગવાની જરૂર નથી. તમે કંઈ જાણી નોંધને દોષ કીધો નથી. આવી વેળાએ અહિં કોઈ નહિ હશે એવી આંતિમાજ આ બનાવ બન્યો—”

“ચાલ લે તારો ઘોડો !” સુરેશ બોલ્યો.

“એસી જા; અને ઘેર જા. આ બાલાને કંઈ ઇજા થઈ નથી એ તારું મોટું બાબ સમજ. બિવિધમાં ઘોડા દોડાવવાતું શીખીને ફરવા નીકળજે. ધ્યાનમાં રાખ—”

“ઠીક છે. હું કદિપણ વીસરીશ નહિ.” કહી તે ઘોડા પર એસી ત્યાંથી પસાર થઈ ગયો.

વાંચનાર, આ ઘોડેસ્વારને ઓળખ્યો?

તે જુજંગલાલ હતો !

પ્રકરણ ૫ મું.

એ ચંદ્રિકા કોણ છે ?

સુરેશ અને તારા હોડીમાં બેસી કિનારે આવ્યા અને તારાને ઘેર સૂધી મૂકી, સુરેશ પોતાને ઘેર ગયો. રાત્રીનું વાળું કર્યા પછી તારા પોતાના કાકા સાથે વાતે વળગી. સુરેશ સાથે કૂલ બેમાં કરવામાં પડેલી મઝા, કુમુદિનિનું આગમન, તેના હાથમાંથી પુસ્તકનું પડવું, ઘોડેસ્વાર થઈ ભુજંગલાલનું આવવું વિગેરે વાતો તારાએ રમણિકને કહી; પણ કોણ જાણે કેમ, સુરેશ અને ભુજંગવચ્ચેની ટપાટપી તથા ભુજંગલાલનું ઘોડાપરથી ઉથલાઈ પડવાની વાત તેણે રમણિકને કહી નહિ. એનો સ્વભાવ બહુ સરલ અને નિર્દોષ હોવા છતાં એનાથી આ વાત કેમ છૂપી રખાઈ તે અમે સમજી શકતા નથી. બે ચાર વાર આ વાત કહી દેવા માટે એની જામે તૈયારી કરી, એને ગબરાવી નાખી; પણ બાલા બોલીજ શકી નહિ.

કુમુદના મ્હોંમાંથી બહાર પડેલું ‘ચંદ્રિકા’નું નામ સાંભળ્યા પછી, ચંદ્રિકાજ એના મનમાં ઘોળાઈ રહી હતી. એ નામમાં જાણે કોઈ જાતનું ત્રાસદાયક જાદુ હોય એમ તારાને લાગ્યું. તેણે એકાએક રમણિકને પૂછ્યું.

“ચંદ્રિકા કોણ ?”

“ચંદ્રિકા ! કઈ ચંદ્રિકા ? મારી સ્મૃતિમાં તો નથી; પણ નામ પરિચિત જેવું જણાય છે. તેં એ નામ ક્યાં સાંભળ્યું ?” રમણિક સહેજ અજબ થઈ બોલ્યો.

“આજે સાંજે કુમુદ બહેને સુરેશને કહ્યું કે ‘ચંદ્રિકા’ આવી છે,” તે મેં સાંભળ્યું—”

“હં. હં. ઝોળખી એ ચંદ્રિકાને ! એને બોલાવવામાં આવી હતી તે આવી જણાય છે. તાર ! ચંદ્રિકા ઘણી જ રૂપાળી છે, જાણે સૌંદર્યની ખાણ ! એના જેવી સુંદર સ્ત્રી બહુ થોડી હશે.”

“એટલુંજ ને ? એમાં શું મોટાપણું છે ? એનામાં ગુણ કેવા છે ? સૌન્દર્ય એ ઇશ્વરી બક્ષીસ છે. એમાં એના આટલા બધા વખાણ શા માટે ?”

તારાના આ માર્મિક બાષણથી રમણિક સહેજ કુંઠિત થયો.

“ચંદ્રિકાનું રૂપ ઉત્કૃષ્ટ છે; એટલુંજ નહિ પણ એનામાં એક પ્રકારનું જાદુ છે.” તે બોલ્યો.

“અરે વાહ !” તારા હસીને બોલી.

“એનામાં જાદુ છે ? ત્યારે તો બહુ સારું. એ કેવું જાદુ કરે છે ? મોરલી વગાડી નાગને નચાવે છે કે ? નજરબંધીના ખેલ કરી દોરીના સાપ બનાવે છે ?”

“હવે તો તેં ટીકા કરવામાં હદ કરી. ખીજની મસ્કરી કરવાનું તું ક્યાં શીખી આવી ? આવી ટીકા કરવાનો સ્વભાવ સારો નહિ કહેવાય. મહિલા વિદ્યાલયમાં તને આવું શિક્ષણ મળ્યું હોય એમ લાગે છે. નહિ. તે સાપને મોરલીથી નચાવતી ય નથી ને દોરીના સાપ પણ બનાવતી નથી. પણ તેનું સૌંદર્ય અપૂર્વ છે એ વાતની ના પડાય એમ નથી-વળી-”

“પણ સુંદર-સુંદર એટલે કેવી ? તે પહેલાં કહો.”

“એની કાંતિ કેતકી જેવી, કેશ કાળા ભોર, નેત્રો હરીણી જેવાં ચંચલ અને કમલ જેવાં નાળુક !-”

તારા આ સાંભળી હસી.

“તને મારા વર્ણનમાં અતિશયોક્તિ લાગે છે; પણ તું એને પ્રત્યક્ષ જોઈશ ત્યારે તારી ખાત્રી થશે.”

“તેને મળવા કંઈ હું અધીરી થઈ નથી રહી. તેનું રૂપ જોઈ કાશીની યાત્રા જોઈ પૂણ્ય મળવાનું છે કે, છે શું ?” તારા કિચિત ખિન્ન થઈ બોલી.

“એમજ છે. એમજ. એના પ્રેમ માટે અનેક સરદારો અને રાજકુમારો ટળવળી રહ્યા છે. તે સૌંદર્ય સંપન્ન છે એટલું જ નહિ પણ તે સુશિક્ષિત અને પ્રેમાલ છે. દૂંકામાં કહું તો આધુનિક સુધારણાની તે એક સુંદર પ્રતિમા છે. કલાકૌશલ્યમાં પણ નીપુણ છે. એકલી નીપુણતાજ નહિ પણ એનામાં શ્રાતન પણ છે. એ ઘોડાપર સવારી કરી શકે છે અને શિકાર પણ કરી શકે છે. પરમ દિનેજ તેણે એક મોટો વાઘ માર્યો !-”

“બસ હવે. તમે એનું વર્ણન કર્યું એટલાપરથી મને જણાય છે કે, એનો સ્વભાવ સારો ન હોવો જોઈએ; કારણ જેનામાં એટલા ગુણ હોય તેનામાં કંઈ દુર્ગુણ પણ હોવોજ જોઈએ.”

“નહિ. નહિ. તેનામાં દુર્ગુણ નથીજ એજ એની વિશિષ્ટતા છે.”

“એમ ? ત્યારે તો એના પતિને બહુ ભાગ્યશાલી માનવો જોઈએ. એના પતિને એ સ્વર્ગ સુખ આપતી હશે.”

“પતિ કેવો ને વાત કેવી, ગાંડી ! હજી એ કુમારી છે.”

“શું એનું લગ્ન હજી સૂધી થયું નથી ? આવી સૌંદર્ય સંપન્ન હોવા છતાં એનું લગ્ન કેમ ન થયું ? કાકા, પુરુષોને એનો ભય લાગતો હશે.”

“હશે કદાપિ. એનું લગ્ન હવે પછી થશે. ધણી સારા સ્થલેથી એની માંગણી થઈ હતી. એ જો ધારત તો કોઈ રાજ્યની રાણી પણ થાત !-”

“ખરેખર, આવી સુંદર સુશિક્ષિત, હુશિયાર સ્ત્રી રાણી થવા લાયક જ છે; પણ એણે રાણી થવાનું ધાર્યું કેમ નહિ ?”

“તે તો એ પોતે જાણે. પણ તારે! તું આ સંબંધી એવા એવા પ્રશ્નો પૂછે છે કે, જાણે તને એની ધર્મ્યા આવતી હોયની! તને સૌંદર્યને લીધે એનાપર દ્વેષ ઉપજતો હશે!—”

તારાને સહેજ ગુસ્સો આવ્યો, પણ તેણે હસવામાં તે ઉરાડી દીધો. તે બોલી:

“હાહા! મને એનાપર દ્વેષ નથી. ઉલટી હું એને જોવા ઉત્સુક છું. તેને મળી, તેની સાથે બે બોલ બોલું, તેના અંગમાં જે જાદુ છે તેનો અનુભવ લઉં, એવું મને લાગે છે. તે ક્યાં રહે છે?”

“ધણું ખરું તે મુંઝાટ રહે છે. હમણાં તે અહિં આવી છે એટલે અહિંજ તને તે મળશે. પણ તે મુંઝાટથી કેમ આવી તે સમજાતું નથી. તેને બોલાવવામાં લીલાવતી બાનો જૂદાજ વિચાર હોય એમ લાગે છે. સુરેશ પણ અહિં છે.”

“તેથી?”

“તેથી શું? લીલાવતી બાના મનમાં સુરેશનું લગ્ન કરી નાખવાની ધમ્મજા તોફાન કરી રહી છે. સુરેશને પણ ચંદ્રિકા જેવી પત્ની મળવાની આશા નથી. એ બન્નેની જોડી પણ ધણી શોભશે! ચંદ્રિકા પ્રતાપગઢના બાવી જગીરદારની પત્નિ થાય, એમાં કંઈક ખાસ જાદુ છે. સુરેશને સપડાવવા માતૃશ્રીએ આ જાળ બીછાવી છે. પણ રાજેશ્રી તેમાં સપડાય છે કે કેમ તે હવે જોવાનું છે.”

તારા સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. વિચારપરંપરાથી એનું લઘુ હૃદય ગભરાઈ ગયું. તે હાંચે નજર કરી મનમાં ને મનમાં બળાડી.

“સુરેશચંદ્ર, પ્રતાપગઢનો બાવી જગીરદાર! તે ગમે તે સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે તે સાથે આ તારાને-આ ગરિબ ચિત્રકારની બત્રીજીને શું સંબંધ? કંઈજ નહિ. જરા પણ નહિ. કેટલીક સ્ત્રીઓ કેટલી

ભાગ્યવાન. હોય છે ? પરમાત્માની તેમના પર કેટલી બધી કૃપા હોય છે ? ચંદ્રિકા અપ્રતિમ રૂપલાવણ્ય, સર્વગુણસંપન્નતા, હુશિયારી અને રા-
જીપદને યોગ્ય નીપુણતા, આ સર્વના મીલનથી કેટલી બધી સુખી
અને ભાગ્યવાન મનાવી જોઈએ ? આટલા સુખની સ્વામિની હવે સુ-
રેશની પત્નિ થશે એટલે એના સુખની હદ જ રહેવાની નહિ. ચંદ્રિ-
કાની મોહજાલમાંથી સુરેશ બચી જાય એ વાત જ અશક્ય છે ! એના
અંગમાં એક જાતનું જાદુ છે, એના સૌંદર્યમાં બીજાને આંજી નાખ-
વાની શક્તિ છે એમ કાકા કહે છે તે ખોટું તો નહિ જ હોય. કાકા
વૃદ્ધ છે, અનુભવી છે; છતાં તે ચંદ્રિકાના સૌંદર્યને વખાણે છે તો પછી
અનનુભવી ને સ્વઅંધી સુરેશના શા હિસાબ !—”

આવા વિચાર કરતી તે થોડીવાર મૌન બેસી રહી. પછી સુરે-
શચંદ્ર સંબંધી આવા વિચાર કરવાની જરૂર નથી એવું એને લાગ્યું
અને એ બીજાને જવા તૈયાર થઈ. એટલામાં “ તારા બહેન કોણ
છે ? ” એગો અપરિચિત સ્વર એને સંભળાયો. એ કંઈ જવાબ આપે
તે પહેલાં તો એક પટાવાળો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે બોલ્યો :

“ તારા બહેન કોણ ? ”

“ હું જ. ” તારા બોલી.

“ આ તમારો પત્ર છે. જવાબ મંગાવ્યો છે. ” કહી તેણે તા-
રાને એક પત્ર આપ્યો. પટાવાળાને પત્ર કોણે આપ્યો એમ પૂછવાનું
તારાને સ્મૃત્યું નહિ ને મનમાં આવડી રાત્રે કોનો પત્ર હશે એમ વિ-
ચારવા લાગી.

એ ત્રણ પક્ષ વિચાર કરી તેણે તે પત્ર ઉઘાડ્યો. તે નીચે પ્રમાણે હતો.
બહેન તારા, તેં કબૂલ કર્યા પ્રમાણે કાલે સહવારે નવ વાગે
રમણિકલાલને લઈ મારે ત્યાં બ્રાજન લેવા આવવાની તું કૃપા

કરશેજ એવી મને આશા છે. તારી સાથે આખો દિવસ વાતચીત કરવાનો લાભ મને મળશે તો તેથી મને ઘણો આનંદ થશે. રમણિકલાલ ના કહે તો પણ ગમે તેમ કરી તેમને ખેંચી લાવજે. મારા તરફથી તેમને તું સમજાવી લેજે.

લે. તારી,

કુમુદિનિ.

તારાએ આ પત્ર બે ચાર વાર વાંચ્યો ! કેવો મોહક, પ્રેમપૂર્ણ, લાગણી ભર્યો પત્ર ? કુમુદના સરલ અને પ્રેમાલ અંતર માટે તારાને અતિશય માન ઉપજ્યું.

“કાકા ! આ કુમુદિનિ બહેનની ચીઠ્ઠી છે. કાલે આપણુ બન્નેને જન્મવાનું આમંત્રણ છે.”

“આનંદની વાત છે, તારૂં ! જોયું ? કુમુદ બહેન આપણાપર કેવી લાગણી રાખે છે ? હવે તને ચંદ્રિકા સાથે ઝોળખાણ કરવાની તક મળશે.” રમણિક બોલ્યો. કાકા તરતજ સંમત થયા તેથી તારાને બહુ આનંદ થયો.

“પણ કાકા ! મને જવાનું થોડું લાગતું નથી. તેઓ કેટલા શ્રીમંત ! અને આપણે તો તદ્દન બીખારી જેવા !” તારા એકએક કંઈ મગજમાં આવતાં બોલી.

“હા. પણ તેમની સાથે આપણને મૈત્રી છે. વળી તેઓ આપણાપર સ્નેહ રાખે છે; એટલે જવામાં હરકત નથી.”

“ઠીક ત્યારે.” કહી તારાએ પટાવાળા સાથે “અમે જરૂર તમારા આમંત્રણને માન આપી કાલે આવીશું” એવી મતલબની ચીઠ્ઠી કુમુદિનિપર મોકલી.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

કુમુદિનિના મહાલમાં.

ખીજે દિને પ્રતાપમઢના જગીરદારના મહેલના ટાવરમાં દસના ટકોરા વાગતાં આસપાસનું વાતાવરણ તેના અવાજથી ગાજી રહ્યું. એટલામાં એક બે ઘોડાની ગાડી રમણિકના ઘર પાસે જઈ ઉભી રહી. ગાડી જોતાંજ રમણિકે તારાને ખૂબ મારી. તારા તૈયારજ હતી. જગીરદારને ત્યાં આજે બનનેને આમંત્રણ હતું. છતાં તારાએ કોઈ પણ જાતનો ઠંઠેરો કર્યો નહોતો. એના શરીર પર જેમ કેટલીક સ્ત્રીઓ લાધે છે તેવો ધરણાનો ભાર લાધ્યો નહોતો. આ પરથી તારાને ધરણાં ગમતાં નહોતાં એમ માનવાનું નથી. હાલમાં એની સ્થિતિજ રંક હતી, તેથી એણે જીલુરંગની સાડી અને સફેદ કુલકાવાળી ચોળી પહેરી હતી. માથામાં—એના વિશાલ—કેશગુચ્છમાં એક ગુલાબનું ફુલ એણે શોભાવ્યું હતું. આ ગુલાબના ફૂલથી કેશકલાપની શોભા વધતી કે, એના સુંદર કેશકલાપથી પુષ્પની શોભા વધતી તે અમે કહી શકતા નથી. રસિકતા અને સૌંદર્યના ભોક્તાઓજ આવા મનોરમ સૌંદર્યની ઝીણવટમાં ઉતરી શકે. રમણિક પોતાની સૌંદર્યની સંપત્તિ બત્રીજીને જોઈ, આજે સહેજ સ્તબ્ધ જેવો બની ગયો. એને જાણે પોતાની સમક્ષ સ્વર્ગિય સૌંદર્યજ હોયની એવું લાગ્યું.

બનને ગાડીમાં જઈ બેસતાંજ ગાડી ચાલી. રસ્તાપરથી સૃષ્ટિ સૌંદર્ય પર તારાની તથા રમણિકની નજર ગઈ. નદિના પુલ પરથી ગાડી પસાર થતાં નદિનું સ્વચ્છ સ્ફટિક જેવું પાણી—પવનની લહરીથી તેમાં પેદા થતાં તરંગો—આસપાસનાં લીલાં છંમ વૃક્ષો આદિ જોઈ

તાત્રાને અનહદ આનંદ થયો. વળી આજે એના હૃદયમાં એક જાતની રમણિય મુઝવણ થતી હતી. તે સુરેશને ત્યાં જાય છે, જગીરદાર સાહેબને ત્યાં સુરેશ મળશે, તેની મીઠી મીઠી વાતોથી પોતાને આનંદ થશે, એવી એવી લહેરોમાં એ તણાતી હતી.

જગીરદાર સાહેબના મહેલના દરવાજામાં ગાડી દાખલ થતાં, મહેલની ભવ્યતા, દરવાજા આગળ નાગી તરવાર લઈ પહેરો બરતા પહેરેગીરો, નોકરચાકરોની ધમાલ અને એવીજ ખીજ શ્રીમંતાદ્ય દર્શાવતી ધાંધલોથી તારા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગઈ. એને જાણે પોતે સ્વર્ગલુવનમાં આવી હોય એવું લાગ્યું.

ગાડી ઉભી રહેતાંજ તારા અને રમણિક બહાર નીકળ્યાં. ગરિબ ચિત્રકારના સ્વાગત માટે ખુદ જગીરદાર બહાર આવશે એવી રમણિકને કલ્પના પણ નહોતી. પણ જ્યારે જગીરદાર તથા તેમની પત્નિને તેણે તેના સન્માન અર્થે આવેલાં જોયાં ત્યારે તેમનાં નિરાશિમાની હૃદયો માટે તારાને તથા રમણિકને અનહદ માન ઉપજ્યું.

“તારે ! તું આવી દીકરી !—” લીલાવતીએ જ્હાલથી તારાને કહ્યું.

“ચાલ, તું આવી તો સાઈ થયું. તારે લીધે રમણિકલાલ પણ પોતાની ગુફાનો ત્યાગ કરતા શીખ્યા—” કહી લીલાવતી રમણિક તરફ જોઈ હતી.

“તારા ! દીકરી ! અહિંયા શરમાતી ના હં. આ તારુંજ ઘર છે, એમ સમજજે. વારંવાર આવ્યા કરજે—” આટલું કહી જગીરદાર રમણિકને લઈ દીવાનખાનામાં ગયા અને લીલાવતી સાથે તારા સ્ત્રીઓના ઓરડામાં આવી. અહિંયા ધણી તરફ સ્ત્રીઓ એકમેક સાથે સૌન્દર્યની સ્પર્ધા કરી રહી હતી. ધણી લલનાઓએ પોતાની સુંદર

દેહલતાએ વિધવિધ આભુષણોથી શણગારી હતી. પણ સર્વમાં ચન્દ્ર-
મઢના દીવામની પુત્રી ચંદ્રિકાને ઠોકરો ઝારજ હતો. મૂલમાં બ્રહ્માએ
ધડતી વખતેજ ચંદ્રિકાપર પક્ષપાત કરી, એનાપર સૌંદર્યની વૃદ્ધિ
ઉદાર દીલે કરી હતી તેમાં ટાપટીપથી—વઆભૂષણથી અભિવૃદ્ધિ થઇ.
અને ચન્દ્રિકાનું સૌંદર્ય સઘળી યુવતીઓને લગવી રહ્યું. જાણે અપ-
સરાઓના યુથમાં રતિ બેઠી હોય એવી ચંદ્રિકા રમણિ મ'ડલમાં
શોભી રહી હતી. પણ ત્યાં તારા જતાંજ જાણે એનું સૌંદર્ય ઝંખ-
વાયું હોયની એવું લાગ્યું ! ચંદ્રિકા કિમતી બનારસી સાડી, રેશમી
પોલકું, સુવર્ણના અલંકારોથી મઢાઇ હતી. એના કાળા નાગણુ જેવા
ઝોટલામાં સુવર્ણનો ચાક ચમકી રહ્યો હતો. એના કામલ કમલદાંડી
સમ કરચુમલની શોભા મુક્તાની બંગડીઓ વધારી રહી હતી. એના
શુકરચંચુ સમા નાકમાં હીરાની નથ ચમકી રહી હતી. પગમાં તુપૂર
અને એ તુપૂરનો એની ડમકતી ચાલથી થતો ધીમો અવાજ, એના
ઝોળોની રમણિય છટા, એની કાજળથી સુશોભિત રોહમત આ-
ખોનું નૃત્ય અને હાસ્યનું જાદુભર્યું કામણુ, કમાલ કરી રહ્યાં હતાં;
બ્યારે બિચારી—ગરિબકા ચિત્રકારની બત્રીજ તારા સાદી અને અલં-
કાર રહિત હતી. છતાં કોણ જાણે કેમ એ ત્યાં જતાંજ એને જોઇ
ચન્દ્રિકાને અને ચન્દ્રિકાને જોઈ એને કંઈક અભાવ આવ્યો. રમણિકું
કરેલા વર્ણનપરથી તારા ચન્દ્રિકાને તરત ઝોળખી ગઇ અને એને
ક્યા હેતુથી અહિં બોલાવવામાં આવી છે તે પણ સમજી ગઇ.

ઝોટલામાં લીલાવતીએ તારા સાથે ચંદ્રિકાની ઝોળખાણુ કરાવી.
તારાની મુઝવણુ વધી. શું બોલવું તે સઝયું નહિ. કંઈ બોલવું જોઇએ
એમ થયું પણ એના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ નીકળ્યો નહિ. અંતે
મહામહેનતે 'તમને મળવાથી મને બહુ આનંદ થયો છે' એમ

એ. બોલી. પ્રત્યુત્તરમાં ચન્દ્રિકાના ઝાંઘોપર સ્મિત છવાયું. એનું સૌન્દર્ય એ સ્મિત સાથેજ ભમકી નીકળ્યું. તારા સ્તબ્ધ વદન, એને જોઈ રહી. ચન્દ્રિકા પણ એ વલ્લ અનિમિષ એને દીકરી રહી અને અંતે પોતાને જોઈ ચન્દ્રિકા રાજી થઈ નથી એટલું તારા સમજી શકી.

બોજનનો સમય થતાં સર્વ બોજનગૃહમાં ગયા. બોજન લીધા પછી પાનસોપારી લઈ, થોડાંક ગરખાં મારી, ચન્દ્રિકા પોતાના તરફ જોવાના-પોતાની સાથે વાત કરવાના અખાડા કરે છે એ જોઈ સહેજ દિલગીર થઈ, તારા કુમુદિનિ પાસે ગઈ.

“તું આવી, તારે?” તારાને જોતાંજ કુમુદ પલંગપર બેઠી થઈ બોલી.

“આવ, મારી પાસે બેસ. તને હું ક્યારની બોલાવવાની હતી; પણ તારા આનંદમાં ખલલ પડે એમ સમજી બોલાવી નહિ—”

“એમાં ખલલ શાની? હું ક્યારની તમારી પાસે આવવાની હતી; પણ તમારો ઝોરડો ક્યાં આવ્યો તેની મને ખબર નહોતી. નીચે દીવાનખાનામાં હું આમ તેમ જોઈ, માળપર જોઈ આવું એવો વિચાર કરી દાદર પર ચઢી એટલામાં સુરેશચંદ્ર મળી ગયા. તેમણે મને આ ઝોરડો બતાવ્યો—”

“હું તારી ક્યારની રાહ જોઈ રહી હતી. બેસ, તારા, આ જગ્યા તને કેવી લાગે છે? તને અમારું ઘર ગમે છે કે?” કહી તારાને કુમુદે પોતાની બાજુમાં બેસાડી.

“તમારો મહેલ ઘણોજ રમણિય છે. મેં મારી આખી જાન-જીમાં આવો સુંદર મહેલ જોયો નથી. ખરેખર, મને આ રથલ બહુજ ગમે છે—”

“તને એમ લાગે છે, પણ મને શું લાગે છે તે તું જાણે છે?”

જ્યારે હું તારા ન્હાના પથુ શાંતિપૂર્ણ સુંદર ધર તરફ નજર નાંખું છું ત્યારે મને લાગે છે કે, મારા કરતાં તારું જીવન હજાર ધણું સુખમય છે—”

“ મારું જીવન ? તમારા કરતાં વધુ સુખમય ? નહિ. નહિ. જીવન સુખદ છે ખરું; પણ આ મહેલ કેવો સુંદર—”

“ તને અહિંનો અનુભવ નથી એથીજ તને અહિંનો મોહ લાગે છે. દ્રવ્યવાનના ધાંધલીયા વૈભવ કરતાં ગરિબની શાંતિપૂર્ણ અને પ્રેમપૂર્ણ ઝુંપડીમાં વધુ મજા છે. જે મીઠાશ શ્રીમંત દશાના કૃત્રિમ ઠાઠમાં નથી તે ગરિબોના રોહબીના ન્હાનાં ધરમાં છે. તું અહિંયા થોડા દિવસ રહે તો જરૂર તું કંટાળી જાય. વાર, તે અંદ્રિકાને જોઈ કે ? તે કેટલી રૂપવતી છે ? મારા ભાઈને એ પરણે તો કેવું જોકું શોભી રહે ? અમારા બધાની મરજી એને સુરેશ સાથે પરણાવવાની છે—”

તારાના મનની સ્થિતિ કેવી થઈ તેનું વર્ણન કરવું શક્ય નથી તથાપિ પોતાના હૃદયની લાગણી કુમુદ જાણી ન જાય તે માટે તેણે શક્ય પ્રયાસ કર્યો. જે ત્રણ પલ ચૂપ રહી તેણે પૂછ્યું.

“ સુરેશચંદ્ર અંદ્રિકા સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર છે કે ?

“ હા—કેમ એ યુગલ કેવું લાગશે ? ”

“ સુરેશચંદ્રને પડખે એ શોભશે—” તારા બોલી.

“ ખરેખર, હું ! તારા ! મારા ભાઈ જેવીજ ભાભી પણ સુંદર મને મળવાની !—અમે બધા સુરેશના લગ્ન માટે ઉત્સુક છીએ. કેટલાકો કહે છે કે, એનો સ્વભાવ બહુ સ્વચ્છંદી છે એવું તને જણાય છે, તારા ? ”

તારા મુઠાઈ. એનું અંતર ગુમ સ્ફૂરણથી ઉછળવા લાગ્યું. એના હૃદયમાં આ પ્રશ્નથી કેટલી વેદના થઈ એ બિચારી કુમુદિનિ સમજી નહિ.

“ હું શું જાણું ? સુરેશચંદ્ર સાથે મને વધુ પરિચય નથી—”

આટલું એ જેમ તેમ બોલી. બોલતી વેળાએ એનું હૃદય ધડક્યું. સુરેશ સાથના અસ્પર્શ સમયના સહવાસમાં એ તેની કેવી પ્રિય સખી થઈ પડી હતી, સુરેશને જોતાં એનું હૃદય ધડકતું હતું, એના મનોબાવ તોફાન કરતા હતા તે યાદ આવતાં એના મુખ્ય હૃદયની સ્થિતિ અકથનીય થઈ પડી.

“હા. હા. ખરાખર હું બૂલીજ ગઈ. હું તો તને જોઈને માંડી જ થઈ ગઈ છું. હો ! તારી ! જાણે તારી સાથે વરસોની જુની પીંછાન હોય એમ મને લાગે છે. ખરેખર, બહેન ! તારામાં જાણે જાદુજ ભર્યું હોયની, એવુંજ તારું આકર્ષણ છે હો ! તને જોતાંજ તારે માટે મારા હૃદયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હતો. તારા ! તું મારી સખી થઈશ ?”

“તમારી સખી થવા કોણ અભાગણી ના પાડશે, કુમુદ બહેન ?”

“ત્યારે તું મને રાજી રાખવા હું કહું તે કરીશ ?”

“હા. તમારે માટે હું ગમે તે કરીશ.”

“ત્યારે ચાલ, હારમોનિયમ વગાડ, જેડ ?”

“મને આવડતું નથી, એમ કહું તો ?”

“એ બનેજ નહિ. મારી કલ્પના ખોટી હોયજ નહિ. એવી પરિક્ષા કરવામાં હું બહાદુર છું એમ હંમેશા સુરેશ કહ્યા કરે છે—”

“ઠીક ત્યારે. જેડ છું, આવડે છે કે નહિ ?” કહી તારા પેટી પાસે ગઈ અને એની કોમલ-નાજુક આંગળીઓ હારમોનિયમના સૂરપર નાચવા લાગી. એના કોઈક કંઠે એ લલકારવા લાગી.

સખી ! કહેજે સન્દેશ મહારા સ્થામને હો !

સ્થામને હો ! હૃદય નાચને—હો !

સખી ! કહેજે સન્દેશ મહારા સ્થામને હો !

કહેજે, ‘મધુર બંસી થકી બાલા દીવાની તે’ કરી,
 બોળા હૃદયમાં પ્રેમની જ્વાલા સળગતી તે’ કરી,
 ‘હું’ છતાં નવ બાન કંઈ દુનિયા તણું એ જાલમાં !
 ક્યારે શમું તુજ હૃદયમાં એ તાન નિશ્ચયિન, જાલમાં !’
 સખી ! જામને કહેજે બધું આ સ્થામને હો !
 સ્થામને હો ! હૃદયનાથને હો !
 સખી ! કહેજે સન્દેશ મારા સ્થામને હો !.....

તારા ગાવામાં અને કુમુદ સાંભળવામાં એટલી તસ્લીન થઈ ગઈ હતી કે, સુરેશચંદ્ર ગુપચુપ ખારણા આગળ ઉભો રહી, તારાના મીઠા સ્વરનું પાન કરી રહ્યો હતો તેનું કોઈને બાન રહ્યું નહિ. ગાયન પૂરું થતાં તારાની નજર ખારણા પાસે ઉભેલા સુરેશ્વર ગઈ. તરતજ એના મુખપર અનિર્વચનીય મુગ્ધવશ્વ અને રમણિયતા છવાઈ; પણ એનાથી કંઈ બોલી શકાયું નહિ.

“કુમુદ ! આ જો ! હું તારે માટે શું લાવ્યો છું તે !” કહી સુરેશ કુમુદ પાસે રમણિકે કાઢેલું ચિત્ર લઈ આવ્યો.

ચિત્ર જોઈ કુમુદને અપાર આનંદ થયો. તે બોલી.

“મારે માટે ? વાહ ! સુરેશ ! આવું સુંદર ચિત્ર ક્યાંથી લાવ્યો ? એ કોણે ચીતર્યું ?.....સમુદ્ર-હં ! મેં ચિત્રકારને ઓળખી લીધો. તારા ! આ તારા કાકાની કલા !.....ખરે કની, સુરેશ ?”

“હા.....તારા ! તું બહુ સુંદર ગાય છે હો ! એક બીજું ગાયન ગાવાની કૃપા કરીશ ?”

“નહિ. હવે હું નહિ ગાઉં—”

“તું નહિ ગાય ? તારા ! એક-ફક્ત એકજ ગાયન ગા—”

તારા શરમાઈ ગઈ. લજ્જાથી તે બહુજ મમરાઈ ગઈ.

“ નહિ. નહિ. મને માફ કરો. આજે નહિ ” તે હારમોનિયમ પરથી ઉઠતાં બોલી.

“ તારા !—” કુમુદ બોલી.

“ આજનો દહાડો કેવો સુમંગલ છે ? આ ચિત્ર તો જો ! રમણિકલાલે કુદરતના અપાર સૌંદર્યની કેવી સુંદર છબી ચીતરી છે ? અહા ! આજે આવું રમણિય ચિત્ર મળ્યું, તારી સાથે ખીલન થઈ, તારું સુંદર ગાયન સાંભળવાનું મળ્યું.....આજે જાણે હું આનંદ-સરોવરમાં સ્નાન કરતી હોઉં એવું મને લાગે છે. તારા ! આવું સુંદર સંગીત તું ક્યાં શીખી ?—”

સુરેશ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો.

“ એ વળી શીખવાથી આવડતું હશે ? કુમુદ ! એ તો પ્રભુની બક્ષીસ !—” સુરેશ આ શબ્દ બોલ્યો ત્યારે એની આંખો કાંઈ ચમત્કારિક ભાવથી ચમકતી હતી એમ કુમુદ જોઈ શકી.

“ બાઈ, રમણિકલાલને જઈ કહે કે, તમારો મારાપર મોટો ઉપકાર થયો—”

“ હું પછી કહીશ. હમણાં તો તારાનું ગાયન સાંભળી જાણે હું નંદનવનમાં હોઉં એમ મને લાગે છે.”

“ ત્યારે તું પેટી વગાડ ને ગા—”

“ નહિ—નહિ—” સુરેશ આનાકાની કરી.

“ વાહ ! અમારું ગાયન ચોરીછુપીથી સાંભળ્યું અને હવે અમને તમારું ગાયન નહિ સંભળાવો ? ” તારા સ્મિત કરી બોલી.

સુરેશ તરત પેટી પાસે ગયો. જાણે તારાના શબ્દોએ એને વશ કરી લીધો હોયની તેમ ! તેણે પોતાના મૂઠું મંજુલ સ્વરે ગાવાનું શરૂ કર્યું. પણ ગાતી વેળા તેનાં ઉત્સુક નયનો પોતાના તરફ જ લાગી રહ્યાં છે એ તારાએ સ્પષ્ટ જોયું.

સુરેશનો અવાજ ધણે મીઠો હતો. પેટી વગાડવામાં તે એટલો બધો આલાક હતો કે હારમોનિયમના સૂરપર ફરતી તેની આંગળીઓ જોઈ તારાં તો ચક્કજ થઈ ગઈ. વળી એના ગાયનના ભાવથી તારાને દીવાની બનાવી દીધી. “તું ગમે ત્યાં જન્મ-આકાશ પાતાળમાં જન્મ પહાડ પર્વત યા નંદિ-નાળાંમાં છુપાઈ જન્મ-સ્વર્ગ યા મૃત્યુ લોકના ગમે તે ભાગમાં છુપાઈ જન્મ-પણ હું તને ગમે ત્યાંથી શોધી કાઢીશ-” સુરેશના ગાયનના આ ભાવોથી તારાને કંઈ કંઈ થયું. એ ત્રણ પક્ષ એણે આંખો મીંચી લીધી. એ સ્પષ્ટો એ મનમાં બમડો. શું એ ખરું હશે? સુરેશ પોતાનો હશે? વિગેરે વિગેરે પ્રશ્નો એણે પોતાના હૃદયને પૂછ્યા; પણ યુવાનીના આરંભકાલના મસ્તીખોરા ચિન્હોનાં હમણાં હમણાંજ દર્શન કરવું એનું અનનુભવી હૃદય એના પ્રશ્નોના જવાબ આપી શક્યું નહિ, અને એથી એ મુઝાઈ. એ મુઝવણને લીધે એના ચહેરા ઉતરી ગયો. કુમુદ એને જોઈ બોલી:-

“તારા! તને કંટાળો આવ્યો હોય, એમ લાગે છે.”

“નહિ.....પણ હવે હું રજા લઉં.”

“ઠીક ત્યારે. સુરેશ! એને નીચે લઈ જન્મ-તારા! પાછી ક્યારે આવશે?”

“તમે બોલાવશો ત્યારે. હું જઈ છું, કુમુદ બહેન!”

“વાર. આવજો હું.”

તારા ગઈ. સુરેશ પણ એની સાથે ગયો. જન્મે ગયા પછી કુમુદ બમડી.

“સુરેશ વખાણ કરતોતો તે ખોટાં નથી. એનું આકર્ષણજ ઔર છે!”

પ્રકરણ-૭ મું.

પ્રેમ વિનિમય.

સુરેશ અને તારા ત્રીજા માળપરથી બીજા માળની અમાસીમાં આવ્યાં. અમાસીમાં અનેક જાતનાં પુષ્પોના કુંડા વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવેલાં હતાં; કોઈ કોઈ છોડપર અર્ધવિકસિત કલ્પિઓ પવનની લહેરે ડોલી રહી હતી અને કેટલાંક ગુલાબનાં પુષ્પો તારાના સુંદર માસો જોઈ જાણે શરમાઈ ગયાં હોય તેમ પાંદડીઓ વચ્ચે ઢંકાઈ જવાની કોશીષ કરી રહ્યાં હતાં.

“ તારે ! જરાવાર થોભીશ ? ”

“ નહિ-નહિ. બહુ વાર થઈ. કાકા રાહ જોતા હશે !-”

“ વધુવાર નહિ એક ક્ષણ જ થોભ, તારા ! અત્યાર સુધી તું બીજા બધા પાસે બેઠી-તેમની સાથે વાતો કરી; પણ તે હજી સુધી મારી સાથે વાત કરી નથી. તારા ! મારી સાથે ફક્ત એક પલ-એક જ પલ વાત કરી મારા તમ દીલને શાન્ત કર-”

“ નહિ. નહિ. મારે હવે જવું જોઈએ. ” કહી તારા જવા લાગી.

“ તાર !-” સુરેશ કશું સ્વરે, જાણે વિનંતિ કરતો હોય તેમ બોલ્યો. તારાથી પાછું જોવાયું. સુરેશનો ઉતરેલો ચહેરો જોઈ એના દીલમાં બાલો બોંકાયો.

“ તારે !-” તે તારાની નજીક આવી બોલ્યો.

“ હું હવે તને મારે જે કહેવાનું છે તે કહી દઈશ. તારા ! તારા ! તને હું આહું છું. તારાપર મહારો પ્રેમ છે. ખરેખર, તારે ! હું તને વિશુદ્ધ હૃદયે આહું છું. ”

આટલાજ શબ્દો સુરેશ બોલ્યો; પણ આ શબ્દો સાંભળી તારાને શું થયું, તેના મનની સ્થિતિ કેવી થઈ, તે ફક્ત એના જેવી સ્થિતિમાં મૂકાયલી સ્ત્રીજ કહી શકે. તે હજી ન્હાની હતી. પ્રેમ સંબંધી ઝાઝા ઉદ્દગાર, એણે કોઈને મ્હોડે સાંભળ્યા નહોતા. હમણાં પણ તે પ્રેમની ખરી વ્યાખ્યા સમજી શકી નહિ. સુરેશચન્દ્ર તેના તરફ વિનયપૂર્ણ-ઉત્સુક નયનોએ જોઈ રહ્યો હતો અને એ નયનોમાં કંઈક પવિત્ર સત્તા ઝગારા મારી રહી હતી એમ તારાને લાગ્યું.

“ તારા ! હું તને ચાહું છું-તું મને ચાહીશ ? ” સુરેશ પુનઃ બોલ્યો. આ શબ્દો તારાને રમ્ય વીણાના સ્વર જેવાજ લાગ્યા. એના હૃદયમાં અનિર્વચનીય આનંદ અને મુગ્ધવશું મિલન થયું. શરીર કમ્પ્યું...

“ નહિ...નહિ-” તે જેમ તેમ બોલી.

“ શું નહિ ? તારા ! તું આ જીવનને શું હમેશને માટે પાલ-માલ કરીશ ? તારા ! હું તને વિશુદ્ધ હૃદયે ચાહું છું-મારા પ્રાણ કરતાં પણ તું મને વિશેષ બહાલી લાગે છે-”

“ નહિ. નહિ. એ વાત અશક્ય છે!-” તે બખડી.

‘ અશક્ય ’ શબ્દ સાંભળતાંજ સુરેશના ઉત્સુક ચહેરાપર સ્પષ્ટ નિરાશા છવાઈ.

“ શું અશક્ય ? તારા ! શું અશક્ય ? તારાપર મારો પ્રેમ ન હોય એજ વાત અશક્ય છે. ખીજી નહિ. તારા ! તું મારાપર ગુસ્સે થઈ છે ? મારી કંઈ ભૂલ થઈ છે ? તાર્ક દીલ દુખાય એવું કંઈ પણ વર્તન મારા તરફથી થયું છે ?...ખરેખર, મેં જરા ઉતાવળ કરી. મેં ઉદ્વેગમાં બતાવી. માર્ક સુન્દર પ્રીતિપાત્ર કેવું પવિત્ર અને સુકુમાર પુણ્ય છે એ મારે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈતું હતું. મારી તારા-આકાશ-માંની પવિત્ર દેહિધમાન તારા છે. તેની પાસે બહીતાં બહીતાં, પૂજ્ય

પ્રુદ્ધિ રાખીને જવું જોઈએ, તેને બદલે મેં અધીરતા બનાવી. તારા ! હું વધુ બોલવા માગતો નથી. પણ તારાપર મારો અનહદ પ્રેમ છે. એકાદ પર્વતપરથી પડતા પ્રચંડ જલધોધને અટકાવવો જેમ અશક્ય છે તેમજ મારા પ્રેમપ્રવાહને અટકાવવાનું કામ પણ મારે માટે અશક્ય છે. તારા ! કહે, કહે, તું મારો પ્રેમ સ્વીકારીશ ? ” આટલું કહી સુરેશ તારાની છેક નજીક આવ્યો. તેના શ્વાસોશ્વાસથી પોતાના મસ્તકપરના વાળ હાલે છે એવું તેને લાગ્યું. તેને શું જવાબ આપવો ? તારા જે પોતાનું હૃદય પ્રુદ્ધ કરી નાખવા માગતી હોત તો તો તુરત લે પોતાનું માથું સુરેશની છાતીપર નાખી ‘ મારો સ્વીકાર કરો ’ એમ બોલત; પણ સુરેશની અને તેની સ્થિતિ વચ્ચે જનસમાજની નજરે કેવું મહદ્ અંતર છે તે એ જાણતી હતી. પ્રતાપગઢનો બાવી જગીરદાર એક સાધારણ ચિત્રકારની બત્રીજીને પરણે એ સમાજની દૃષ્ટિએ હાસ્યાસ્પદ જણાતું હતું.

તારાને જ્ઞાન રહેલી જોઈ, સહેજ નિરાશ થઈ સુરેશ બોલ્યો.

“ તું નહિ બોલવાની ? એક શબ્દ પણ નહિ બોલવાની, તાર ? મેં જે સવાલ પૂછ્યો તેનો જવાબ આપવા માટે, તારા ઓઠો ઉઘાડી આ બળતાં હૃદયને શાંતિ આપ—તારા ! ‘ તારાપર મારો પણ પ્રેમ છે ’ એટલા શબ્દો તારા મ્હોંમાંથી સાંભળવા માટે મ્હાં સ્વસ્વ આપવા હું તૈયાર છું. ”

તે પુનઃ માથું હલાવી બોલી:

“ હવે મને ન પૂછતા—મને ત્રાસ થાય છે.—”

“ મારો તારાપર પ્રેમ છે એ સાંભળી તને ત્રાસ થાય છે ? તેથી તને ગુસ્સો ઉપજે છે ? મારા શબ્દોથી તને માઠું લાગ્યું છે, તારા ! તારા ! શું મારાપર તારો પ્રેમ નથી ? પ્રાણપ્રિયે, હૃદયેશ્વરી રક્ત, એક ક્ષણ—

બર-એકજ પલ તને 'ભારી પ્રિયતા,' કહેવાની પરવાનગી આપ. જો ! તારા ! "તું મહારી થા. મહારી થઇ, મહારા બાહુપાશમાં બંધ થઇ મને સ્વર્ગનો અનુભવ આ પૃથ્વીપર લેવા દે. તારે ! એક પલ-એક ક્ષણ તો તું મહારી થા ! બહાલી ! હું તને કેવા ઉઠકટ પ્રેમથી આહું છું તે હું તહારી આગળ શી રીતે વર્ણવું ?...બોલ, બોલ, તારા ! એકવાર તહારા દીલમાં જે ભર્યું હોય તે બોલી દે--"

"મને વધુ ન શરમાવો. હું જાઉં છું. બહુ મોડું થયું !--" તારા જેમ તેમ, મહાકષ્ટે, લજ્જિત સ્વરે બોલી.

" નહિ. નહિ. મને જવાબ આપ્યા વિના જવાની વાત ન કર. તારા ! તું બોલતી કેમ નથી ? મહારો પ્રેમ કુસ્લક-કુદ્ર પંક્તિનો છે, હું ફક્ત સૌન્દર્યનો ગુલામ છું, એમ તને લાગે છે કે ? જો એમ હોય તો સ્પષ્ટ કહી દે. સત્યનો સ્વીકાર કરતાં મને માફ લાગવાનું નથી..." સુરેશ આવેશયુક્ત સ્વરે બોલ્યો.

" નહિ. નહિ. તેમ નથી--" તારા નીચું જોઇ બોલી.

" ત્યારે શું છે ? "

" તમે બૂલી ગયા છો ? "

" બૂલી ગયો ? શું બૂલી ગયો, તારા ! " તે વિનયથી પણ પ્રેમથી રસબસ થતાં સ્વરે બોલ્યો. તેનાં નયનો ઉત્સુકતા અને પ્રેમના પ્રકાશથી ચમકવા લાગ્યાં.

" હું કોણ ? તમે કોણ ? એ તમે બૂલી ગયા લાગે છે ! " તારા સ્પષ્ટપણે બોલી.

" આ પૃથ્વીપરના સખળા જીવંત પ્રાણીઓ કરતાં તું મને અત્યંત સુંદર અને અમૂલ્ય જણાય છે, એ સિવાય હું સખળું બૂલી ગયો છું. તારા ! બીજી વાત ધ્યાનમાં રાખવાની મહારે શી જરૂર છે ? "

“તમને જરૂર જણાતી નહિ હોય; પણ મને જણાય છે. હું એ ભૂલી જઈ એ શક્ય નથી. નહિ. મ્હારે ભૂલતું નહિજ જોઈએ. હું—તારા—એટલે એક ગરિમ ચિત્રકારની બત્રીજ—અને—તમે!—”

“અને હું ?”

“તમે ? તમે જગીરદારના ચિરંજીવ—આ બંધ્ય સહેલના બાવી માલિક. તમે મ્હારી સાથે પહેલાં જે શબ્દો બોલ્યા તે પુનઃ બોલતા નહિ. તમારા જેવાને તે યોગ્ય નથી.”

“ત્યારે શું હું શ્રીમંત હું તેથીજ તું મ્હારા પ્રેમનો સ્વીકાર કરતી નથી ? તારે ! શું તું મને ગરિમી—બીખારી જોવા મુઝે છે ? તારા ! મારી પાસે લક્ષ્મી છે—સાલખી છે—સંપત્તિ છે—સેંકડો એકર જમીન છે—સેંકડો નોકરો છે; પણ તે સર્વ સંપત્તિ ત્હારા વિના નકામી છે ! ત્હારા વિના મ્હારું સુખ અપૂર્ણજ રહેશે. તારા ! હું જગીરીની પરવા કરતો નથી. તારા વિના જગીરના માલિક તરીકે નોકરોપર સત્તા બોગવવા કરતાં એક મજૂર તરીકે કોઠાળી લાઇ, જમીન ખેડવામાં અને મજૂરીમાંથી મળતા ચાર આનામાં તારી સાથે એક ન્હાની રંક પર્ણકુટીમાં ઊવન ગુજરવામાં હું વધુ આનંદ સમજું છું. તારા ! તારા ચરણ કમલમાં મ્હારું ઐશ્વર્ય, સંપત્તિ, જગીર, મ્હારું સ્વસ્વ અર્પણ કરું છું. તે સ્વીકાર કરવા યોગ્ય તને જણાય તો તે સ્વીકાર; અને મ્હારી સાથે તું પણ મ્હારા હૃદયની અને ઐશ્વર્યની સ્વામિનિ થા. તારા ! મને આ જહોજલાલી કે શ્રીમંતાઇની પરવા નથી; પણ મને ત્હારી પરવા છે. ત્હારા વિના—ત્હારા મીઠા સ્નેહ વિના આ સર્વ નકામું છે—” આટલું કહી સુરેશ પ્રેમના આવેશમાં તારાને આલિંગન લેવા તૈયાર થયો. તારા ચમકીને સહેજ પાછળ હઠી.

“તારા ! ડર ના—મને ક્ષમા કર. મેં તને નકામી ગમરાવી.

જો ! હું તારી પાસે ગરિબડો થઇ શાંત ઉભો રહું છું. ફક્ત મ્હારે બોલવું સંભળી લે—”

“ નહિ, નહિ—” તે કંપિત સ્વરે બોલી.

“ તમને જો હું હા કહીશ તો માતૃશ્રીને મ્હો બતાવવું પણ મ્હારે માટે ભારી થઇ પડશે ? મહેલમાંના સઘળા માણસો મેં તમારો પ્રેમ ચોરી લીધો એમ બોલશે ! ”

“ પણ તેં ક્યાં મ્હારો પ્રેમ ચોર્યો છે ? તારા ! તારા જેવા નિર્મલ અને નિષ્કપટ અન્તરની તો કોઇ મઠવાસી યોગિની પણ હશે નહિ. તેં કંઇજ ચોર્યું નથી. મેંજ મ્હારી મરજીથી મ્હારો પ્રેમ તને અર્પણ કર્યો છે; તો પછી તને કોણ દોષ આપવાનું નથી ? ”

“ એનો અર્થ એના એ. લોકોને એ સાંઠે લાગવાનું નથી— આપણો યોગ અશક્ય છે—” તારા બબડી.

“ અશક્ય કેમ, જાણી ? તારા ! તને મ્હારાપર શંકા છે ? મ્હારો પ્રેમ ક્ષણિક છે એવું તને લાગે છે ? તારા ! જો—મ્હારા નેત્રોમાં જો— આ નેત્રો ફક્ત તારાજ દર્શન માટે વલખાં મારે છે. આ હૃદય ફક્ત ત્હારીજ ઝંખના કર્યા કરે છે, તારા ! પેલા સુંદર બકુલ વૃક્ષ નીચે જે સુમંગલ પલ્લે ત્હારી મનોરમ મૂર્તિના દર્શન થયા ત્યારથી ત્હારી સ્મૃતિ વિના એક પણ પણ પસાર થઇ નથી.....” સુરેશ પ્રેમના આવેશમાં બોલી ગયો. એના પ્રત્યેક શબ્દમાં, પ્રત્યેક અંગવિક્ષેપમાં, પ્રત્યેક દષ્ટિ ક્ષેપમાં શુદ્ધ, નિર્મલ, સત્ય પ્રેમનો પ્રભાવ જણાતો હતો; છતાં તારા કંઈ બોલી નહિ. ગરિબી અને શ્રીમંતાઇ વચ્ચેના સામાજિક ખડકો બાંધાના કોમલ અન્તરને બહુ ભયંકર જણાતા હતા. પ્રેમના પવિત્ર સુખ અને શાન્તિદાયી માર્ગમાં સમાજે નાખેલા તીવ્ર કાંટાઓ હથ્થીવાર અનેક કોમલ હૃદયોને ભેદી નાખે છે. માનવ સ્વાતંત્ર્ય માટે

ખરાડા પાડી જગતમાં કોઇકવાર પ્રલમ યુદ્ધો જમાડનારા ભૌતિક સંપત્તિના ગુલામો પ્રેમના પવિત્ર પ્રદેશને કંટકરહિત કરવાને લેશમાત્ર પ્રયાસ કરતા નથી અને તેથી અનેક મીઠા હૃદયોની મીઠાશ ખારાશ અને કટુતા સાથે ભેળાય છે એ મનુષ્ય સમાજની નિર્બલતા, પાશ્વવતા અને સંકુચિતતા નહિ તો બીજું શું બતાવે છે ? સ્નેહને શ્રીમંતાઇ, ગરિબી, ઉચ્ચ નીચ એવા મનુષ્ય સમાજે ઘડી કાઢેલા નિયમો શા માટે બંધનકર્તા હોવા જોઇએ ? પ્રેમને-વિશુદ્ધપ્રેમને જાતિ, કે સમાજને પોતાના ઘડેલા નિયમોથી બાંધી લઇ અશુદ્ધ કરવાનો હક્ક શું છે ? તારાને આવા વિચારો આવ્યા. એટલામાં કંઈનો અવાજ તેને ઠાને અથડાતાં તે ત્યાંથી ઉતાવળમાં ચાલી જવા લાગી, પણ સુરેશનો નિશ્ચય આજે અડગ હતો.

“તારા—ગભરા ના ! મને હવે કોઈનો ડર રહ્યો નથી. હું ચોરી કરવા ઉભો નથી; પણ તારા પવિત્ર હૃદયમાં ભરેલી મીઠાશની બીખ માગવા તારી સમક્ષ ઉભો છું.....” આટલું બોલી તેણે તારાને કોમલ હાથ પકડ્યો. તારા અટકી. તેનો હાથ સુરેશના હાથમાં જ રહ્યો. તે છોડાવવાની ધચ્છા હોવા છતાં તે તે હાથ ખેંચી શકી નહિ. એના હૃદયની સાહજિક કોમલતા હવે એને પરવશ બનાવતી હતી.

“મ્હારી બહાલી તારા ! નીચું શા માટે જોઇ રહી છે ? ત્હારી સમક્ષ આ બિખારી આટલું આટલું કરગરીને બીખ માગી રહ્યો છે; છતાં શું તને આ હતભાગીની દયા આવતી નથી ? તારા ! સાંભળ—હું તને અંતઃકરણથી ચાહું છું અને જીવનપર્યંત હું તને એવીજ રીતે ચાહીશ.” સુરેશ બોલ્યો. તારા કંઈ બોલી શકી જ નહિ. એનું અંગ સુરેશના અંગને લાગ્યું. ઉભયને રોમાંચ થયો—ઉભય કમ્પા. સુરેશ એને પોતાની નજીક ખેંચી બહાલથી પોતાના હૃદય સાથે

ચાંપી હઠ એના સુન્દર બિમ્બાધરોપર પોતાના ઝોઝ દાખી હઠ, આખા જમતની સર્વોત્તમ મીઠાશનો સ્વાદ ચાખી લીધો.

“બહાલી તારે! હું તારો.....”

“હું તમારી.....” તેની છાતીપર માથું મૂકી તારા સ્મિત કરી બોલી.

“હું તમારી” એ શબ્દોમાં સુરેશને કાલિદાસના કાવ્ય કરતાં વધુ માધુર્ય જણાયું. પ્રેમીના લવારામાં—અરસિક લવારામાં—અર્થ રહિત પટપટારામાં પણ અજળ રસ જણાય છે એમ કેટલાકે કહે છે તે ખોટું નથી. એ કવિના કાવ્યમાં ઉતારી શકાય એમ નથી કે કલાકારની પીછી એવા ભાવ વ્યક્ત કરી શકે એમ નથી. અનુભવ વિના આ વાત સમજાય એવી નથી.

“બહાલી! મહારી તારા! તેં આજે મને અત્યંત સુખી બનાવ્યો. અહાહા! જાણે હું સ્વર્ગમાં ઉભો હોઉં એવું મને લાગે છે. તારા! આ અગાસીમાં, તારી સાથે આમ ને આમ જીવન વીતાવવાનું હોય તો કેવી મજા? એવું મને અત્યારે થાય છે. ખરેખર, તારા! સ્વર્ગ જેવું કંઈ છેજ નહિ. રતેહ ઘેલી સખીના દિવ્ય પ્રેમમાંજ સ્વર્ગ સમાયલું છે. સખી! મીઠી સખી! મહારું સ્વર્ગ તારામાં જ છે.....” કહી તે તારાના નયનમાં પોતાનાં નયન પરોવવા લાગ્યો. ઉભય પ્રેમીઓ ઉન્મત્ત બની ગયાં; અને આવી રીતે બહાલભર્યા હૃદયો એકએક સાથે દબાયા પછી કંઈ દુનિયાદારી અથવા કંઈ સમાજ તેમને યુબન લેતાં અટકાવી શકે એમ છે?

ફક્ત પાંચજ પલ આ દીવાનાપણાને તારા વશ થઈ. પુનઃ તેને પોતાની સ્થિતિનું ભાન આવ્યું:

“મેં શું કર્યું?”

“ તેં એક યુવકને તેની ધારણા કરતાં પણ વધુ સુખી કર્યો. ખીન્નું તેં કંઈ કર્યું નથી, તારા ! ” સુરેશ હસીને બોલ્યો.

“ નહિ. નહિ. મારી બૃલ થઇ. મને ખીક લાગે છે.”

“ જ્ઞાની ખીક લાગે છે ? એમાં ખીવા જેવું શું છે ? તારા ! મહારા બાહુપાશમાં—મારી છાતીપર તારું માથું હોવા છતાં તું શા માટે ડરે છે ? ”

“ અહાહા ! કેવું સુખ ? કેવો આનન્દ ? પણ આ સ્વપ્ન તો નથી ને ? ”

“ તને આ સ્વપ્ન લાગે છે, તારા ? બહાલી ! આ સ્વપ્ન નથી; પણ સત્ય છે.....”

“ તો પણ એ અયોગ્ય છે. આખું જગત મને ટૂંપી ખાશે.” કહી તારાએ નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

“ જગત ! જહનમમાં ગયું એ જગત ! આપણે જગતની પરવા શા માટે કરવી જોઇએ ? આપણે આપણી બેતી એક નવી દુનિયા વસાવીશું જ્યાં જગતના સંક્રમિત વિચારો, માન્યતાઓ અને બંધનો મનુષ્યજાતિના સુખનો નાશ કરી શકશે નહિ. બહાલી ! આપણા બેના સુખની વચ્ચે જગતને આવવાનો અધિકારજ શું છે ? જો જગત તને એક બોલ પણ કહેશે તો આખા જગત સામે હું તારે માટે બંડ ઉઠાવીશ.”

“ મહારા ચન્દ્ર ! તમે સર્વને હરાવી શકશો; પણ જગતના અદેખા લોકોની જીભને હરાવી શકશો નહિ. તમારી સખળા રાહ જોતા હશે. તમે અહિં, મારી પાસે છો એ જો સખળા જાણશે તો શું બોલશે ? ”

“ એમ કે મારા જેવો આઅચ્છાલી ખીજે કોઈ નથી. પ્રભુ-એજ તને મારી પાસે મોકલી છે—પ્રભુએજ તને મ્હારી બનાવી છે. તારા ! તું સ્વર્ગની અપસરા છે—દેવી છે—”

“ હવે રહેવા દોને એ બટાઈ ! ” કહી તારાએ પોતાની નાજુક આંગળી સુરેશના ગાલપર ટપકાવી.

“ હું ખરું કહું છું તારા ! તું દેવાંગના છે.”

“ નહિ. જ્હાલા ! તમે મ્હારા દેવ—મ્હારા સ્વામી—મ્હારા પ્રભુ ! .....” કહી તારા સુરેશનાં મળા આસપાસ પોતાના હાથ વીંટાળી પોતાનાં સ્નેહમત્ત-વિશ્વાલ-કાળાં નયનો સુરેશની આંખોમાં પડેલી ઉભી.

“ તારા ! હું તારો—”

“ હા. ખીજ કોઈ મ્હારા રતનને ખૂંચવી ન લે ત્યાં સુધી તો તમે મ્હારાજ—”

પ્રકરણ ૮ મું.

પ્રજ્ઞાકરનો ફોટો.

તારાના છેલ્લા શબ્દો સાંભળી સુરેશ ચમક્યો. એને તારાના શબ્દોમાં કંઈક શોક અને ગામ્ભીર્યની છાયા જણાઈ. તે તારાની હડપચી પકડી તેનું મ્હોં ઉચું કરી બોલ્યો:

“ગાડી ! તારી પાસેથી મને ખૂચવી લેવાની ત.કાત કોનામાં છે ? તને કોનો ડર લાગે છે, મ્હારી જ્ઞાતી તારા ?”

“મને-મને-જ્ઞાતી ! માતૃશ્રીની-સંવળાનીજ જ્ઞાતી લાગે છે. હું તમારી પત્નિ થઈશ એ કોઈને ગમવાનું નથી. હું કંઈ ચંદ્રિકા નથી. તે કેવા શ્રીમંત અને ઉચ્ચ કુલની છે ? વળી તેનું રૂપ પણ અતિ સુંદર-તે સર્વ ગુણ સંપન્ન અને.....”

“હશે; તારા ! તે શ્રીમંત હશે, સુંદર હશે, ગુણવાન હશે, સર્વ કંઈ હશે; પણ તેનું છે શું ? તેની વાત તું શા માટે કરે છે ?” સુરેશ સહેજ હસીને બોલ્યો.

“કારણ ઘરમાં બધા બોલતા હતા-કુમુદિનિ બહેન બોલતાં-તાં કે તમારા લગ્ન ચંદ્રિકા સાથે થાય એવી સર્વની ઇચ્છા છે.”

“બહેનના બોલવાપર તું ધ્યાન ન આપ. અનેક કન્યાઓ માટે તે હંમેશા એમજ બોલે છે. મારા લગ્ન કરવાને બધા કરતાં મ્હારી બા બહુ ઉતાવળ કરી રહી છે; પણ તેથી શું ? હું કંઈ નાદાન બાલક નથી. મારું સુખ ક્યાં છે તે હું સારી પેઠે સમજું છું. ઇચ્છા એ કંઈ ગાડી કે ઘોડો નથી કે માતા પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે હું તે પર બેસું ને પાછો નીચે ઉતરું. જ્ઞાતી ! હું ચંદ્રિકાને પરણવાનો નથી. હું તારા પ્રેમનો બૂખ્યો છું. મને નિરાશ ન કર—”

“ તમે મહારાથી દૂર ક્યાં પહોં જશો નહિ ? ”

“ નહિ. આ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી હું તને દૂર કરીશ નહિ. હંમેશાં હું તારી પાસેજ બેસી રહીશ. ”

“ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી ! ” તારાએ સુરેશના શબ્દો પુનઃ ઉચ્ચાર્યા અને એ શબ્દોમાં મધુર કાવ્ય હોય એવું લાગ્યું.

“ હંમેશાં તમે મહારી પાસેજ બેસી રહેશો કે ? બહાલા ! આ શબ્દો કાનને તો બહુ મીઠા લાગે છે ! ”

“ પહોં તે ખરાજ છે—” કહી તારાને સુરેશ પુનઃ હૃદય સાથે ચાંપી દીધી. ઉભય પ્રેમીઓ એકમેકના અધરો ચૂમવામાં દીવાના થઇ ગયા.

એટલામાં છ વાગ્યાના ટકોરા ધડીયાળમાં પડ્યા. તે સાંજનાં જ તારા ચમકીને બોલી :

“ મારા સુરેશ ! છ વાગ્યા ! ઘણું મોડું થયું. હવે મારે જવું જ જોઈએ. અહિંથી કોઈ ન જોય એવી રીતે મારાથી શી રીતે જવાશે ? ” પુનઃ એક વાર પ્રેમીઓએ ચુંબનરસ પીધો અને બીજા દિને સંધ્યાકાલે નહિ કિનારે મળવાનું ઠરાવી ઉભય નીચે ઉતર્યા. તેમને ત્યાં રમણીક મળ્યો.

“ રમણીકલાલ ! તમારું ચિત્ર કુમુદને ઘણું જ ગમ્યું. એ ચિત્ર જોઈ તેને એટલો બધો આનંદ થયો કે ન પૂછો વાત ! હું બોલું બોલતો હોઉં તો તારાને પૂછી જુઓ ! કેમ તારા ? ”

તારાએ હકારમાં માથું ધુણાવ્યું. રમણીક બોલ્યો.

“ તારા ? હવે જઈએ કની ? ગાડી ક્યારની રાહ જુએ છે. તને કુમુદ બહેને બેસાડી રાખી લાગે છે—”

આ સાંભળી તારા હસી.

“આટલી બધી જવાની ઉતાવળ શા માટે કરો છો ?” લીલા વતી બહાર આવી બેઠી. તેની પાછળ ચંદ્રિકા પણ આવી. તે તારા તરફ જોતાંજ બળી ગઈ. પણ પોતાનો મનોભાવ છુપાવી બેઠી:

“તારા ! તું જાય છે ? મારે તને તારા વિદ્યાલય સંબંધી કેટલીક વાત પૂછવી હતી. આજની રાત અહિંજ રહે ને ?” ચંદ્રિકાએ છુપાવ્યા છતાં એનો કટુભાવ તારાને જણાઈ આવ્યો.

“તારા ! પાછી કાલે અહિં આવજો હં !” લીલાવતી બેઠી.

“કુસુદે તે માટે એની પાસે વચન લીધું છે.” સુરેશ બોલ્યો. સઘળાની રજા લઈ તારા અને રમણિક ગાડીમાં બેઠાં અને ગાડી ચાલી. રમણિકના ઘર આગળ ગાડી આવી પહોંચી. તારા અને રમણિક નીચે ઉતરતાં કમ્પાઉન્ડમાં દાખલ થવાના ન્હાના દરવાજા આગળજ કોઈ ઉભેલું હોય એવું તારાને જણાયું.

“કોણ છે ?” તે બેઠી.

“એ તો હું છું, તારા !”

“કોણ બુબ્બલાલ ? અત્યારે ક્યાંથી આવી ચઢ્યા ?” રમણિક બોલનારનો સ્વર ઓળખી બેઠો.

“હું જરા હવા ખાઈ આવું એવો વિચાર કરી બહાર નીકળ્યો. ફરતો ફરતો અહિં આવ્યો તો જણાયું કે, તમે ઘરમાં નહોતા. આથી પાછો ફરતો હતો એટલામાં ગાડીનો અવાજ આવ્યો. તમેજ હશે એમ ધારી હું તમને મળવાની ઇચ્છાથી ઉભો રહ્યો.”

“બહુ સારું થયું. ચાલો, અંદર બીડી બીડી તો તાણો-અરે ! પણ તમારો હાથ કેમ તમે હંમે પકડી રાખ્યો છે ? હાથને પાટો શા માટે બાંધ્યો છે ?” રમણિકે કહ્યું.

“કાલે એક જગ્યાએ ઠેસ લાગવાથી પડી ગયો તેથી જરા લાગ્યું છે. વિશેષ કંઈ નથી... ચાલો, હવે હું જાઉં છું—ધણીવાર થઈ... પણ હું કેવો બુલકણો છું જો ! રમણિકલાલ ! રસ્તામાં મને તાર ઑફિસનો પટાવાળો મળ્યો હતો. તેણે મને તમારો તાર આપ્યો છે. આ લો.” કહી તેણે રમણિકના હાથમાં તાર આપ્યો.

રમણિકને પોતાનો તાર જોઈ ધણુંજ આશ્ચર્ય લાગ્યું. આખા જીવનમાં એનાપર હજી સૂધી “અરજટ” તાર આવ્યો નહોતો. આ તાર જોઈનેજ તે ચમક્યો. જરા ગભરાયો અને તે વાંચવા અધીરો થયો. બુજંગલાલ ત્યાંથી ચાલી જતો હતો તેને તેણે અંદર આવવાની વિનંતિ કરી પણ બુજંગલાલે ના કહેવાથી વધુ આગ્રહ ન કરતાં તે ઘરમાં ગયો. તારા તરફ જોઈ બુજંગલાલ બોલ્યો :

“તારા ! આ હાથ કેટલો સૂજ્યો છે તે જોયો ?”

“હા. બુજંગલાલ ! મને બહુ દુઃખ થાય છે.”

“તું દુઃખી ન થા. એમાં છે શું ? હું ક્યારનો જૂલો ગયો છું.”

“સુરેશચંદ્રને પણ પાછળથી ખરાબ લાગ્યું.”

“એમાં શક શું ? એને પાછળથી પસ્તાવો થયોજ હશે. મારો હાથ મચડી નાખવાની એની ઇચ્છા નહોતી એ હું પણ જાણું છું. ખરું જોતાં તો મને મારી બેરીકરાઈની આ ઠીક સજ થઈ ! પણ હું એટલું કહેવાની હિમ્મત કરું છું કે મેં કટોકટ પહે પણ ઘોડાને ખેંચી રાખી તને બચાવી લીધી હોત.”

“ખરું. મને પણ એમજ લાગે છે. મને કંઈજ ઈન્જ થઈ ન હોત.”

“નહિજ થાત. મને ઘોડાપરથી નીચે પાડી ચીઢવવાની સુરેશને કંઈજ જરૂર નહોતી; પણ એ મ્હોટા લોક પડ્યા...”

“ એટલે ? હું નહિ સમજી...”

“ હું એમ કહેવા માગું છું કે, જે કામ બીજા માણસો મનમાં પણ લાવી શકતા નથી તે સુરેશ બેરીકર કર્યો જાય છે અને તે માટે તેને કંઈ સજા પણ થતી નથી. ”

તારા સખેદ બોલી:

“ તમને આટલું બધું લાગ્યું છે એ જો એમને માલૂમ પડે તો જરૂર એમનું હૃદય દુઃખી થાય અને તમારી ક્ષમા માગવાને પણ સુરેશચંદ્ર તૈયાર થાય. ”

“ તે માટે મારી ખાત્રી છે.....પણ...” તે જરા અટકી બેઠ્યો.

“ જાગીરદાર સાહેબના ચિરંજીવને હાથે હાથ ભાગવો એમાં કંઈ વધુ દુઃખ નથી...વિદીર્ણ અંતઃકરણ કરતાં આ દુઃખ હજાર ગણું સારું...”

“ વિદીર્ણ અંતઃકરણ ? એટલે શું ? તારા આશ્ચર્ય પામી બોલી. બોલતાંજ તેનું વદન લાલ થયું અને ક્રોધાવેશથી રક્ત થયલાં નેત્રો જીજ્ઞાસાને આવાહન કરવા લાગ્યાં.

“ બીજાનો હાથ ભાગી નાંખવામાં જેમ સુરેશ બહાદુર છે તેમ બીજાનું અંતઃકરણ વિદીર્ણ કરવામાં પણ તે પ્રવીણ છે...પણ છે ! હું જૂથો. તારી સમક્ષ પ્રતાપગઢના બાવી જાગીરદાર સંબંધી કંઈ બોલવામાં સાર નહિ. મારા મ્હોંથી વધતું એણું બોલાયું હોય તો માફ કરજો. હું જાઉં છું...” એમ કહી તથા કિંચિત વક્ર દૃષ્ટિ કરી જીજ્ઞાસા ત્યાંથી ચાલી ગયો. તારા ક્ષણભર તેના તરફ જોઈ રહી. શિયાળાની ઠંડકડતી ઠંડીમાં શીતલ પવન લાગતાં શરીરનાં શેમાચ જેમ ઉમાં થાય તેમ તેનાં શેમેરોમ ઉમાં થયાં. અંતઃકરણ વિદીર્ણ કરવું એટલે શું એજ પ્રશ્ન એના મનમાં ઘોળાવા લાગ્યો.

વિચારમાં ને વિચારમાં તે ઘરમાં ગઈ. રમણિક દીવા નજીક ઉભો ઉભો ગંભીર શોકમાં નિમગ્ન થયો હતો. તેના ઝોક હાથમાં તાર હતો. તેમાંના શબ્દોપર તેની દષ્ટિ સ્થિર થઈ હતી અને તેનું વદન ગ્લાનિ તમા શોકથી છવાઈ ગયું હતું.

“ અફસોસ ! પ્રભુ ! હવે હું શું કરું ? ” તેના મુખમાંથી અ-ચાનક આટલા શબ્દો બહાર પડ્યા. તારા તે સાંભળતાંજ અતિશય દુઃખ પામી.

“ કાકા ! શું થયું ? કોનો તાર છે ? ”

તારનો કાગળ મુઠ્ઠીમાં ચોળી નાખી તે બોલ્યો :

“ આ સિવાય બીજી જે પણ વાત તું મને પૂછશે તે કહીશ. પણ આ નહિ...તારા ! ખરેખર ધણીજ માઠી છે ! ” રમણિકની મુદ્રા અત્યંત દુઃખી જણાવા લાગી.

“ કાકા ! શું છે તે મને તો કહો. તમારા દુઃખમાં હું ભાગી-દાર થઈશ. દુઃખમાં દિલાસો દેનાર હોય તો દુઃખ કમી થાય છે. કોનો તાર છે ? ”

“ મને ન પૂછ, તારે ! મારાથી તે કહી શકાતી નથી. બહુ શર-મની બીના છે. આવા કલંક કરતાં તો મરણ વધારે સારું ! ”

“ કાકા ! કલંક ! તમને કલંક ? ”

“ હા—” ગુસ્સાથી મુઠ્ઠી વાળી તે બોલ્યો.

“ કલંકજ ! મોટું ભયંકર અપમાનાસ્પદ કલંક ! બેઆમર ! આજસુધીમાં મેં મેળવેલી સઘળી કીર્તિ ધૂળમાં મળવાની ને મારા વૃદ્ધ-પણામાં મને કાળું કલંક લાગવાનું. અફસોસ ! ” એનું મગજ ભમ-વા લાગ્યું. શોકથી એનું અંતર ચીરાવા લાગ્યું. થોડીકવાર વિચાર કરી, સહેજ શાંત થઈ તે બોલ્યો.

“ તારા ! કેટલા વાઝ્યા ? મારે મુંબઈ જવુંજ જોઈએ. જે પણ જાય છે તે અત્યંત કિમતી છે—”

“ આટલી રાતે મુંબઈ જશો ? કાકા ! ”

“ હા. મારે જવુંજ જોઈએ. ધણુંજ અમત્યનું કામ છે. એક વાગાની ગાડી મળશે. હું હમણાંજ નીકળું છું—”

“ પણ કાકા ! તમે એકલાજ ન જાવ. હું સાથે આવું છું.—”

“ નહિ. નહિ. હું એકલોજ જાઉં છું. આ કામમાં મારી સાથે કોઈની જરૂર નથી. પ્રભુ તારું કન્યાલુ કરો. તારા પ્રેમાલપણાથી મારું દુઃખ કમી થાત. તારમાંની હકિકત તને કહી દેવાની પણ મને બહુ ગરજ થાય છે. પણ તારા ! મારાથી તે તને કહી શકાતી નથી. ”

“ ત્યારે નજ કહો કાકા ! જાવ. વિજય મેળવી વહેલા આવજો. વધુ દિવસ ન રોકાતા !—”

“ જરૂર કરતાં એક પણ પણ વધુ રહેવાનો નથી, તારા ! તારાથી આ વાત ગુપ્ત રાખતાં મને બહુજ દુઃખ થાય છે; પણ શું કરું ? લાચાર ! ”

રમણિકના આ શબ્દો સાંભળી તારાને ધણુંજ દુઃખ થયું. એવી અનિષ્ટ હકિકત હતી કે જે તેનાથી તેનો કાકો ગુપ્ત રાખે છે, તે તે સમજી શકી નહિ. વળી એ બચંકર બાબતથી પોતાના બહાલા કાકાપર જે આક્રંત આવી પડી હતી તેથી પણ બાલાનું કોમલ હૃદય ધણું દુઃખી થયું.

રમણિક તારાની સંભાળ લેવાનું પોતાની ગૃહ-દાસી ધનકોરને કહી ઘટતી તૈયારી કરી થોડા સમયે સ્ટેશનપર ગયો. આ બાજુ તારા વિચારમાલા ગુંથવા લાગી. પ્રથમ તો રમણિકપર આવેલા તારમાંની બચંકર ખબરથી તે દુઃખી થઈ; પણ એટલામાં તેને આજે

સાજે બહાલા સુરેશ સાથ બાંધેલી સ્નેહમંથિની મીઠી સ્મૃતિ થઇ. અહા ! એના કુમળા હૃદયને આ સ્મૃતિથી કેટલો બધો આનંદ થયો ?

બકુલના વૃક્ષ નીચે જે બહાલા ઘોડેસ્વારના દર્શન કરી તારાને કનૈયાની મધુરી ધંસીના બહુતું સ્મરણ થયું હતું તે ઘોડેસ્વારને આજે પોતાનો થયલો જોઈ એના લઘુ હૃદયને આનંદ થાય એમાં નવાઈ શું ? અગાસીમાં બહાલા સુરેશના વિશાલ વૃક્ષઃ સ્થલપર માથું મૂકી એ પડી હતી ! એના ઓળો એના પ્રિયતમે બહાલથી ચૂમ્યા હતાં અને બન્નેએ આ દુનિયાના ઉત્તમોત્તમ શરબતો કરતાં અધિક મીઠો કોઈ દેવી રસ પીધો હતો ! આ રસ જે પીએ છે તેની સ્થિતિ દીવાના જેવી-કેરી જેવી થાય છે એમ તારાને હવે જણાયું. દારૂ પી દીવાનો થયલો માણસ આમથી તેમ પડી જાય-ગટર માપવા જાય અને દીવાનાઓ આમથી તેમ આંટા મારી પોતાની વિચિત્રતા બતાવે; પણ પ્રિયતમના ઓળપર વસેલું બહુમર્થુ અમૃત પીનારખી સ્થિતિ તો કંઈ ચૈારજ થાય છે ! દીવાની જોતમાં, અચેતન દીવાલ ઉપર, વાતાવરણમાં-સઘળે તારાને સુરેશની છખીજ જણાઈ, એટલામાં પોતાના ઘરમાંજ પ્રિયતમની છખી છે એ યાદ આવ્યું. તરત તે મદમસ્ત હરિણિ જેવી છખી પાસે દોડી ગઇ. સુરેશની છખી પોતાની નજર સામે મુકી તેની સાથ પ્રેમચેષ્ટા કરવા લાગી. સુરેશના પ્રમાવશાલી નયનોમાં એ પોતાના સ્નેહાલ નયનો મેળવવા લાગી. છખીને અનેક ચુંબનો લઇ તારાએ પોતાની પ્રેમતૃણા છીપાવી. પછી તે તેને અસલ ઠેકાણે મૂકવા ગઇ. મૂકતી વેળાએ એના હાથનો ધક્કો લાગવાથી બાજુમાંની એક નાની પેટી નીચે પડી ગઇ અને તેનું ઢાંકણું ઉઘડી જતાં અંદરની ચીજો જમીનપર પડી ગઇ. તારા તે સંભાળથી એકઠી કરી પેટીમાં મૂકવા જતી હતી એવામાં તેને એક

કાંઈ સાધજ ફાટો જણાયો. આ ફાટાની પાછળ ફક્ત ચારજ અક્ષર લખેલા હતા. તારાનું કુતુહલ વધ્યું. એણે દીવાના પ્રકાશમાં વાંચ્યું તો તે ફાટાની પાછળ “પ્રભાકર” શબ્દ લખેલો જણાયો. ફાટો કોઇ બાલકનો હતો. બાલકનું હસતું મોઢો અને સુંદર બાંધાને લીધે તારાને તે ફાટામાંની સુંદર મુર્તિપર બહાલ આવ્યું. બાલકના મુખપર સરસતા અને સ્નેહાલપણું તરવરતું હતું તે જોઈ તારાને આવો ષોતાનો ભાષ હોય તો કેવું સાફ એવું થયું! આ બાળકનું મોઢો એના કાકા-રમણિકના મોઢો જેવુંજ એને લાગ્યું. આ ભાસ થતાં એની મુઝવણ વધી.

“શું આ કાકાનો છોકરો હશે? હજી સુધી મને તે વિષે કંઈજ ખબર નથી. પ્રભાકર! પ્રભાકર! આ નામનું કોઇ માણસ અમારા કુટુંબમાં હોય એમ મને લાગતું નથી—” તેણે ઘણો વિચાર કર્યો; પણ કંઈ વળ્યું નહિ. અંતે તેની વિચાર શક્તિ ખૂટી અને તેણે તે પેટી તેમાંની સઘળી ચીજો બરાબર ચૂકી અસલ જગ્યાએ ચૂકી દીધી.

તારા બીજાનાપર પડી-નિદ્રાધિન થઈ; પણ સ્વપ્નમાં પણ તે ષોતાના બહાલા સુરેશનાજ દર્શન કરવા લાગી!

પ્રકરણ ૯ મું.

અનિષ્ટ ખબર !

તારા અને રમણિક ગયા પછી તેમની ગાડી તરફ સુરેશ એક એ મિનિટ તરસ્યાં નેત્રોએ જોઈ રહ્યો અને ગાડી દૃષ્ટિથી તદ્દન દૂર થતાં પોતાના ઓરડામાં ગયો. પ્રતાપગઢના જાગીરદારનું કુટુંબ એટલે એ કુટુંબના વારસોમાં પોતાના ઉચ્ચ અને કીર્તિવંત કુળનું અભિમાન હોય એ સાહજિકજ તે. સુરેશમાં આવું અભિમાન હતું. વળી બાલ-પણ્યથીજ એ અતિશય લાડમાં ઉછરવાથી—શ્રીમંતાઈની, સાલગ્રી, ગાડી ઘોડામાંજ બાલપણથી જીવવાથી સુરેશચન્દ્ર સહેજ ઉદ્વેગ થયો હતો. એનું હૃદય ગમે તેટલું ઉદ્વેગ હતું છતાં તેવર શ્રીમંત જુલ-મીઓના જુલમોની ઝાંખી છાયા પણ પડી નહોતી. તારાના સુકુમાર હૃદયે એના હૃદયને અત્યંત મૃદુ બનાવ્યું હતું. તારાના નિષ્કલંક સૌન્દર્યની એના હૃદયપર પ્રગાઠ અસર થઈ હતી. એના જીવનમાં તારા ક્રાંતિકારક બની હતી. એના હૃદયપદ્મપર તારા કોઈ દિવ્ય ચિત્ર ચીતરી ચૂકી હતી ! ક્ષણભર તે વિચારમાં પડ્યો. તારા-તારાનું અકપટ, સ્નેહોર્મિથી ઉછળતું હૃદય, એની કાળી, વિશાલ, સ્નેહમત આંખો નજર સમક્ષ નાચવા લાગી. સુરેશચન્દ્ર પોતાનું બાનજ બુઝી ગયો હતો. એ આ સ્વાર્થી અને માની જગતના દામ્બિક ખ્યાલોથી પાર કોઈ દિવ્ય વિચારો ને દિવ્ય માન્યતાની સુખી દુનિયાનો પરાણો થવાની ઇચ્છા કરતો હતો.

ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ, રાજવૈભવશાલી જાગીરદારનો પુત્ર-પ્રતાપગઢનો બાવી જાગીરદાર એક સાધારણ ચિત્રકારની ભત્રીજી-પછી તે રૂપે ગમે

તેટલી સુંદર હોય-સાક્ષાત રતિ હોય તોપણ-સંપત્તિ અને લૌકિક નજરે જાગીરદાર કરતાં ધણી નીચા કુળની કન્યા સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર કરે આથી લોકો તેને મૂર્ખ કહેશે એવો વિચાર સુરેશના મનમાં ઘોળાતો હતો. સુરેશની માતાના જીવનની મુખ્ય ઇચ્છા એને કોઈ ઉચ્ચ શ્રીમંત કુલની કન્યા સાથે પરણાવી એના જીવનને વૈભવવિલાસ યુક્ત જોવાની હતી. સુરેશ આ જાણતો હતો, અને જો પોતે તારા સાથે પરણવાની લોકોને વાત કરશે તો લોકો મશ્કરીજ કરશે એવી એની ખાત્રી હતી.

તારા સંબંધી લીલાવતીની લાગણી કેવી છે એ જાણવાની સુરેશને ઉત્કંઠા થઈ. આથી તે ચંદ્રિકા, લીલાવતી તથા ખીજી બે ત્રણ બાઈઓ બેઠી હતી ત્યાં ગયો. વાતમાં ને વાતમાં તેણે રમણિકની, તેની ચિત્રકલાની અને અંતે તારાની વાત કહાડી.

“બા, તારા કેવી છોકરી છે ?”

“તે કેવી છે એ સંબંધી મેં વિચાર કર્યો નથી; પણ એનું મ્હેં આનંદી છે.”

“આનંદી મ્હેં !” સુરેશ બોલ્યો, એની બ્રહ્મટિ વક્ર થઈ, એના મુખપર રાગ આવ્યો. લીલાવતી વર્ણન કરવામાં ધણીજ કંજુસ છે એવું એને લાગ્યું. તારામાં આનંદી ચહેરા કરતાં કંઈક વિશેષ છે એવી એની માન્યતા હતી. તેનો મનોબાવ સમજી ચંદ્રિકા હસીત વદને બોલી:

“મને પૂછો તો મારે કહેવું જોઈએ કે ફક્ત આનંદી વદન કરતાં તેમાં કંઈક વિશેષતા છે. તેનું રૂપ ધણું-ધણુંજ સુંદર છે.” તારા મહેલમાં આવ્યા પછી તે મધ ત્યાં સુધી સુરેશ ચંદ્રિકા તરફ સહેજ પણ લક્ષ આપ્યું નહોતું. આ માટે તેણે ઉપલા શબ્દો કહી

મહેર્ણુ માર્યું; પણ સુરેશ તે સમજ્યો નહિ. તેને તો પોતાનાં પ્રિતિ-
પાત્ર માટે બોલાવલા શબ્દોથી આનન્દ થયો. તે બોલ્યો:

“ તારું કહેવું ખરું છે, ચન્દ્રિકા ! તે ખરેખર ધણીજ સુંદર છે. ”

“ હા. એમજ છે. મને એ બહુ ગમે છે. ” ચન્દ્રિકા કમનનું
હાસ્ય કરી બોલી.

રાત્રીના દસ વાગવાથી લીલાવતી સુવાના ઓરડામાં ગઇ. સુરેશ
પણ જવા લાગ્યો, એટલામાં ચન્દ્રિકા બોલી:

“ સુરેશચન્દ્ર, હવે ઉઘી જાઓ, શાંતિથી નિદ્રા લો. સ્વપ્નાં
પણ મધુરાં આવશે. ”

સુરેશ તેના તરફ સાશ્રય જોવા લાગ્યો. તેના બાપણમાં કંઈ
વિશેષ અર્થ હતો કે ? તારા સાથનું પોતાનું બાપણ ચન્દ્રિકાએ
સાંભળ્યું હશે કે ? વિગેરે વિચારો એના મનમાં આવ્યા; પરંતુ
ચન્દ્રિકાના વદનપરથી તેવું કંઈ જણાયું નહિ. તેથી તે શુપ્ત્યુપ
પોતાના ઓરડામાં જઈ પલંગ પર પડ્યો.

સુરેશ બિછાનાપર પડ્યો પણ તેને ઉઘ આવી નહિ. તારા
સંબંધી અનેક પ્રકારના વિચારો મનમાં આવવાથી તેની ચિત્તવૃત્તિ
ચળવિચળ થઇ હતી. આ બાળુ સુરેશની માતા પણ બીજાનાપર
આમથી તેમ આજોટતી હતી. તેના મનમાં સુરેશના લગ્ન ક્યારે થશે
એ વિચાર ઘોળાતો હતો. તારા સંબંધી સુરેશે પૂછેલા પ્રશ્ન પરથી
લીલાવતીનું મન અસ્વસ્થ થયું હતું. તારાપર સુરેશનું મન ચ્હોંટ્યું
હોય એવો વિચાર આવતાં લીલાવતીને અત્યંત દુઃખ થયું. ચન્દ્રિકાને
સુરેશ એના મોહપાશમાં સપડાય એટલા માટેજ એણે ખાસ બોલાવી
હતી. ચન્દ્રિકા રૂપવતી-કુળવતી હતી. એને પોતાની પુત્રવધુ બના-
વવાની લીલાવતીની ઊંકટ ઇચ્છા હતી; પરંતુ તારા આવ્યા પછી,

તારા ગયા પછી, સુરેશના વદનપર-સુરેશની મનોવૃત્તિપર જે અસર થઈ હતી તે લીલાવતી પૂર્ણપણે ઓળખી ચૂકી હતી; છતાં ચન્દ્રિકાના ચોવનનકિત સૌન્દર્યની અસર સુરેશના મનપર થશેજ એવી એને આશા હતી. બીજાજ પગે તારા ચન્દ્રિકાપર વિજય. મેળવશે એવી શંકા આવી. આવા વિચારથી લીલાવતી ધણી અસ્વસ્થ થઈ ગઈ. તેને બિલકુલ ઉંઝ આવીજ નહિ. આથી એકવાર ચન્દ્રિકા સંબંધી સઘળી વાત સુરેશચન્દ્રને કહી, તેની આંતરિક ઇચ્છા જાણી લેવાનો વિચાર કરી તે ઓરડામાંથી બહાર નીકળી અને સુરેશના ઓરડામાં ગઈ.

“કેમ બા ? હમણાં કેમ આવી ?” પોતાની માતાને આટલી રાતે અચાનક આવેલી જોઈ સુરેશ ચકિત થઈ બોલ્યો.

“ઉંઘ નહિ આવી એટલે અહિં આવી. સુરેશ, તે તારો ઓરડો ઠીક શણગાર્યો છે હો ! આ બધી છખીઓ મુંબઈથી લાગ્યો કે ?”

“હા—” સુરેશ સહેજ હસીને બોલ્યો.

“પણ તું હમણાં છખીઓ જોઈ તે વિષે ગપ્પાં મારવા આવી હોય એવું લાગતું નથી. પણ ઘોડાની સરત સંબંધી કંઈ કહેવા આવી હશે. બોલી દેને, જે કહેવું હોય તે !”

“નહિ. નહિ. હું સરત સંબંધી કંઈ કહેવા આવી નથી. સરત પાછળ તે ધણા પૈસા ગૂમાવ્યા એ વાત ખરી પણ...” લીલાવતી આટલું બોલી અટકી. સુરેશ બોલી ઉઠ્યો.

“બા, પૈસા ધણા ગયા એ વાત ખરી, પણ ખરું કહું, સરતના ઘોડા ખરીદ્યા પછી મારું મન શાન્ત રહેતું નથી. મને કંઈ ચેનજ પડતું નથી. શાથી તે કોણ જાણે !”

“એવી બેચેનીતું વળી કારણ શું ? તું હવે જલદી પરણી જા એટલે તને શાંતિ મળશે.”

લીલાવતી આમજ બોલશે એમ સુરેશ પ્રથમથીજ જાણી ગયો હતો. તેણે વદન ક્ષણભર ગંભીર થયું.

તે સસ્મિત બોલ્યો.

“બા, એ ઉપાય ભ્રમંકર નથી જણાતો ? ઘોડાની સરતથી મને આનંદ ન થાય, ઘોડા જોઈ મને કંટાળો આવે તો તે ઘોડાજ મારે વેચી નાખવા જોઈએ. ખીજા અશ્વાંતિકારક પદાર્થો તજ દેવા જોઈએ. અને એ સઘળું બની શકે એમ છે. પણ એકવાર લગ્ન કર્યા પછી તેજ જો દુઃખદાયક થયા તો તે શી રીતે તોડી શકાશે ? એથી તો મારે જીવનભર દુઃખી થવું પડશે.”

“પણ હું પૂછું કે લગ્ન દુઃખદ કેમ નીવડશે ?”

“કોઈ કોઈવાર એમ થાય છે.” સુરેશ સહેજ લજવાઈ બોલ્યો.

“પણ પતિપત્નિનો એકમેકપર પ્રેમ હોય તો તેમ થવું નથી.”

આ શબ્દો સાંભળતાંજ સુરેશ સ્તબ્ધ થયો અને તેનાં નેત્રો નીચાં નમી ગયાં. જમીનમાંથી તારાના વદન જેવા મોહક વદન-વાળી એક નાજુક પાતળી સુકુમાર મૂર્તિ ઉપર આવતી હોય એવું એને જણાયું.

લીલાવતી પુનઃ બોલી.

“જે કન્યાપર તારો પ્રેમ હોય તેની સાથે તું લગ્ન કરે તો તને જે સુખ મળશે તેની સ્વર્ગસુખ સાથે પણ તુલના થઈ શકશે નહિ.”

“પણ એવી કન્યા તું મેળવી આપને ? જા, મારે કબૂલ છે.”

“એવી કન્યા તનેજ નહિ મળશે કે, દીકરા ? સુરેશ, તું સંસારી થાય, મારી આંખોએ તારાં બાળ બચ્ચાં હું જોઉં, તે માટે હું કેટલી ઉત્સુક છું તે તું શું જાણે ? કોઈ પણ ઉચ્ચ કુલીન ધરની છોકરી તું પસંદ કર...”

સુરેશના મોંપર લગ્નને લીધે રતાશ આવી. તે જમીન તરફ જોઈ રહ્યો. તેણે કંઈ જ નવાળ આપ્યો નહિ. પોતાના બોલવાની સુરેશપર અસર થઈ છે એવું સમજી લીધાવતી બોલી.

“બોલ, દીકરા! હું તારી મરજી પ્રમાણે કરીશ.”

“ખરું કહે છે ?”

“હા. તદ્દન ખરું. સુરેશ ! મેં આજે આ વાત કહાડી તેથી તને નવાઈ લાગે છે.”

“હા. થોડી ઘણી નવાઈ લાગે છે એ વાત ખરી !” સુરેશ સ્મિત કરી બોલ્યો. પરંતુ તેના હાસ્યમાં મજા નહોતી. પોતાની માતાથી તે પોતાનું હૃદય છૂપાવે છે, તેની સાથે સરલતાથી વર્તેલો નથી એવા વિચારથી તેના સરલ હૃદયને માઠું લાગ્યું. તે બોલ્યો.

“બા, મારે માટે કોઈએ તને કંઈ બોલ્યું ખરું કહ્યું હશે તેથી તું મારા બાવીનો વિચાર કરી મને લમ કરવાની ફરજ પાડે છે કે ?”

“નહિ. તારે માટે મને કોઈએ કંઈ જ કહ્યું નથી. અને કોઈ કહે તો હું તે માનું પણ નહિ. સુરેશ, તારે હાથે કંઈ પણ કલંકિત કામ થાય એવું હું કદિ પણ માની શકું જ નહિ.”

“ઠીક ત્યારે. હવે હમણાં તું આ વાત માંડી. વાળ.”

“નહિ દીકરા ! હવે તું નાનો નથી. તેં કોઈ પણ કન્યા પસંદ કરી જ હશે. મને સાચેસાચું કહી દે. હું તારી મનમાની કન્યા સાથે તને પરણાવીશ. સુરેશ, તું સમજી છે, જાણો છે. તારી પસંદગી અનિષ્ટ હોય એમ હું માનતી નથી; છતાં મારે તને કહેવું જોઈએ કે, કોઈ કોઈવાર મનુષ્ય એવું કરી બેસે છે કે જેનો પાછળથી કંઈ પણ ઉપાય થતો નથી. તારા મનમાં કોઈ પણ હલકા કુળની—”

“નહિ. નહિ. બા. કોઈ પણ હલકા કુળની કન્યાને હું પરણવા માગતો જ નથી.”

“ત્યારે મારૂં કશું મારીશ ?”

“શું ? લગનનું વચન આપું ?

“હા.”

“હું વચન આપીશ; પણ તે દેવાંગના મારી માગણી ન સ્વીકારે તો ?”

“તે જવાબદારી મારાપર !”

“ત્યારે તો તેં બધું આગળથીજ નક્કી કર્યું લાગે છે !”

“હા-હા-”

“ખરેખર તેં બધું નક્કી કર્યું છે ? હું અજબ થાઉં છું, બા, પસંદગીની છોકરીનું નામ હું જાણી શકીશ ?”

“ગડિા ! હજી સુધી ચેત્યો નહિ. ભોજો રે ભોજો ! તેનું અંતઃકરણ પ્રેમાળ છે. પ્રકત તારા એકજ શબ્દની જરૂર છે.”

“એવી કોણ છે ? મારા ધ્યાનમાં આવતી નથી.”

“ત્યારે મારે તેનું નામ પણ તને કહેવું નથી.”

“નહિ. નહિ. બા ! મારે નામ તો જાણવુંજ જોઈએ.”

લીલાવતી થોડીક પલ સ્તબ્ધ રહી.

પછી તે બોલી.

“સુરેશ, તેનું નામ ચન્દ્રિકા !”

સુરેશ ચમક્યો. તે દૂર હઠી ગયો. તે સહેજ કુદ્ધ નયને લીલાવતી તરફ જોઈ બોલ્યો.

“ચન્દ્રિકા ! બા, તુંજ આ શબ્દ બોલી કે ?”

“હા. હુંજ બોલી. જો, હું તને સ્પષ્ટ કહું છું. તારા ચર્ણ નજીક એક દ્રવ્યની ખાણ છે, મૂલ્યવાન હીરો છે. ચન્દ્રિકા જેવી રૂપગુણસંપન્ન કન્યા તને કશેય મગવાની નથી. સુરેશ ! ચન્દ્રિકા

દેતાંમના છે. તું તેનો અસ્વિકાર કરશે એવું હું માનતી નથી. ” આટલું બોલતાં લીલાવતી ગદ્ગદ થઈ મધ. લીલાવતીની આટલી કરુણ સુદ્રા સુરેશે કદિ પણ જોઈ નહોતી. તેને માતાની દુઃખદ સ્થિતિ જોઈ બોલું લાગ્યું. ચન્દ્રિકા, તેનું સૌન્દર્ય, તેનું રૂપ, તેનું કુળ, તેના માતાપિતાની શ્રીમંતાઈ, નજર સમક્ષ ખડાં થયાં ! બીજી બાજુએ પેલા સૌગન્ધ્યયુક્ત બકુલ વૃક્ષ નીચે ઉભેલી સાદા વસ્ત્રવાળી, દુર્નય હાસ્યવાળા બિમ્બાધરોથી શોભતી સુકુમાર બાલિકા એના હૃદયસાગરને હલમલાવવા લાગી. એ શું જવાબ આપે ? કેનો સ્વીકાર કરે ? “ હું તને ચાહું છું, તારા ! ” એ શબ્દો સુરેશ બોલ્યો હતો; અને એની બહાલી સખી “ મારો પણ તમારાપર પ્રેમ છે, ” એમ બોલી હતી. તે સમયે જે ગમ્ભીર-પવિત્ર વચનો અપાયાં હતાં તે સુરેશને યાદ આવ્યાં. ચન્દ્રિકા સૌન્દર્યસંપન્ન છે; પણ તારા તેનાથી અધિક સૌન્દર્યની સ્વામિની છે. તારાનું હૃદય સુરેશની ઝંખના કરે છે. સુરેશનાં નયનો તારાનેજ જોવા તલસે છે.

“ તારી બૂલ થઈ છે, બા ! ”

“ નહિ. સુરેશ ! ચન્દ્રિકા તને ચાહે છે. એ રત્ન તું ન ગુમાવ. ”

“ મારે હમણાં ચુપજ રહેવું જોઈએ. તારી સમજ બુલભરી છે. ”

“ ગાંડા ! મારી બૂલ નથી. તારે ગમે તેમ માન. મેં તને સંજ્ઞા સ્પષ્ટ કહ્યું છે. હવે જા. ઉઘી જા. મેં કહ્યું તે પર વિચાર કરજે. ” કહી લીલાવતી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

“ મારી ધારણા બૂલભરી છે. ” પોતાના ઓરડામાં જઈ લીલાવતી બોલી.

“ એનાં નયન ચન્દ્રિકાની ઝંખના કરતાં નથી; પણ કંઈ શીકર નહિ. ગમે તેમ કરી હું એનું મન મનાવીશ. ”

આ બાળુ સુરેશની સ્થિતિ પણ અશ્વન્ત થઇ હતી. લીલાવતીના જવા પછી તે પોતાના ઓરડામાં આમથી તેમ ફરવા લાગ્યો. ગુસ્સાર્થી તેની બ્રહ્મટિ વક્ર થઇ હતી. મન ગુંગળાયું હતું. એના હૃદયમાં પોતાની માતા માટે પૂજ્યપુદ્ધિ હતી. લીલાવતીનો એકેએક શબ્દ સુરેશને બાલા પેઠે ભોંકાવા લાગ્યો. સુરેશને પોતાની માતાપર નિઃસીમ પ્રેમ હતો અને તેનો સ્વભાવ પણ એ પૂર્ણપણે જાણતો હતો. લીલાવતીના હૃદયમાં અજબ કુલાભિમાન હતું. આથી તારા ગમે તેટલી પવિત્ર, પ્રેમાલ અને સદ્ગુણ સંપન્ન હોવા છતાં એવી રંક કુળની કન્યાને પોતાની પુત્રવધુ બનાવવા લીલાવતી કદિ પણ તૈયાર થાય એમ નહોતું.

“ ગમે તેમ થાય, પણ મારી તારાને હું કદિ પણ દગો દઇશ નહિ. તારાજ મારી. ચંદ્રિકા નહિ. અહાહા ! તારા ! મારી પ્રાણુ-પ્રિયા ! તુંજ માફ અમૂલ્ય રતન, તુંજ મારી વહાલી જીવન સખી ! ”

એટલામાં બારણાપર કોઇએ કંઈ ઠોકવાનો અવાજ સંભળાતાં સુરેશ બારણું ઉઘાડ્યું તો તેનો ગાઢ સ્નેહી કુન્દનલાલ એની દષ્ટિ-એ પડ્યો.

“ કેમ સાહેબ, આજે કંઈ મીઠાજ ઠોકાણે નથી ! ” કુન્દનલાલ ઓરડામાં આવતા રિમત કરી બોલ્યો.

આ સાંભળી સુરેશ જરા ગભરાયો. તે હસવાનો ડોળ કરી બોલ્યો :

“ નહિ. એવું કંઈ નથી. તેં કેમ જાણ્યું ? ”

“ મેં કેમ જાણ્યું ? ” કુન્દન સુરેશ તરફ મસ્કરી કરતો હોય તેમ જોઇ બોલ્યો.

“ તારા ઓરડાની નીચે મારો ઓરડો આવેલો છે. ક્યારથી આમથી તેમ ફેરા મારે છે તે હું સાંભળું છું, સુરેશ, શું થયું છે ? આટલી બધી અશાંતિનું કારણ શું ? ”

“ કુન્દન, હું એક મુસ્કેલીમાં સપડાયો છું. ” થોડીકવાર ચૂપ રહી બોલ્યો.

“ શાની મુસ્કેલી ? મને તો કહે. ”

“ નહિ, તારાથી કંઈ થઈ શકે એમ નથી. ” એમ કહી સુરેશ એક નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

“ ઠીક ત્યારે હું જાઉં. સુરેશ ! તું કંઈપણ નહું જીતું કરવાનો હોય એવું મને લાગે છે. મને કહે તો સાફ. હું મારાથી બનતું કરીશ. જ્યારે મારી જરૂર પડે ત્યારે મને કહેજો. ” કહી તે જવા લાગ્યો.

“ કુન્દન ! જરા બેસ. લે, આ સીગારેટ પી. ” એમ કહી તેણે કુન્દનને સીગારેટ અને મેચબોક્ષ આપી.

“ કુન્દન ! ” તે પુનઃ બોલ્યો.

“ તારી આગળ મારાથી મુક્ત હૃદયે આજે બોલાવું નથી; તો પણ મને વિચાર કરવા દે. મને તારી મદદની જરૂર છે. કેટલીક રાત્રી વીતી હશે ? ”

“ મધ્યરાત્રી થઈ ગઈ. આજે સંધ્યાકાળ સુધી તો તું આનંદમાં હતો; સુરેશ ! પેલી કાળાં જાડુ બર્બી નેત્રોવાળી છોકરી સાથે આજે તું વધુ રંગમાં લામતો હતો ! ”

“ કંઈ છોકરી ? ” સુરેશ અજબ થઈ બોલ્યો.

“ રમણિક ચિત્રકારની ભત્રીજી. ખરેખર, તે ઘણીજ મોહક છે. તેને જોતાંજ સ્વર્ગની અપસરાની સ્મૃતિ થાય છે; પણ દિલ્લિગીરીની બીના એ છે કે તેના લગ્ન પેલા દુષ્ટ વકીલ સાથે થયાની વાત સંભળાય છે. ”

“ શું ? ”

“ તેં એ વાત નથી સાંભળી ? દિવાનખાનામાં સોગટાં રમતી વેળા બધાં એ વાત કરતાં હતાં. ”

“ શું વાત કરતા હતા ? ” સુરેશ સહેજ આવેશથી બોલ્યો.

“ પેલા ગીરધરલાલ છેને, તેણે એ વાત બધાને કહી. તેને એ વકીલ સાથે સારી ઓળખાણ છે. ”

“ કયો વકીલ ? ”

“ પેલો-મુંબઈનો બુન્નગલાલ ! તેની સાથ તારાના લગ્ન નક્કી થયા છે. ”

સુરેશને ધણુંજ આશ્ચર્ય ઉપજ્યું. તેની મનોવૃત્તિ ચંચલ થઈ. આટલી હદ સુધી બાળ આવી હશે એવી એને કલ્પના પણ નહોતી. તે ગુસ્સે થઈ બોલ્યો.

“ બોટું-કુન્દન-તદ્દન બોટું. ”

“ હશે. તેમ પણ હશે. પણ તને તે સાથે કંઈ સંબંધ નથી. ખરી હોંયા ખોટી. તને તો બધું સરખું ! ”

સુરેશ કંઈ બોલ્યો નહિ; પણ આ અનિષ્ટ ખખર સાંભળતાંજ તેની મુદ્રા વિચારમગ્ન થઈ. કુન્દનલાલ તેના ગામ્ભીર્યનું કારણ સમજ્યો નહિ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પ્રપંચનો પાયો.

તારાપર શનીની દશા બેઠી હતી ! ભુજંગલાલનું દીલ એને ચાહવા લાગ્યું; પણ એ વાત ભુજંગલાલ પોતે પણ માનવાની આનાકાની કરવા લાગ્યો. થોડોક સમય પોતે તારાને ચાહે છે એ વાત ભુજંગ માની શક્યોજ નહિ; કારણકે પ્રેમ જેવા નાણુક મનોવિકારના હલ્લાને શરણ થવામાં પુરપત્ર નથી એવું અભિમાન તે રાખતો હતો. એકાદ સ્ત્રીના સૌન્દર્ય માટે દિવાના થવું, તેને માટે પ્રેમ બતાવવો, તેની અહર્નિશ ઝંખના કરવી એ એક જાતની નામદાંધ છે અને ખાસ કરીને પોતાને માટે તો એમ કરવું ધણુંજ ક્ષુદ્ર કોટિનું છે એમ એ માનતો. જેઓ સ્ત્રીને માટે પોતાના મગજને અવસ્થ બનાવી દે છે તેમની એ મશ્કરી કરતો.

ભુજંગલાલ હંમેશા એમ કહેતો કે, વિવાહ એ એક જાતનો સોદ્દો છે. જે મનુષ્ય યુદ્ધિવાન છે તે તદ્દન લાચાર થયા સુધી સહસા લગ્ન કરવા તૈયાર થતો નથી અને જ્યારે લગ્ન કરે છે ત્યારે પોતાની સાંપત્તિ સ્થિતિ સુધારવાનાજ ઉદ્દેશથી કરે છે. પ્રેમ કે તેના જેવોજ મીઠો મનોવિકાર વસ્તુતઃ છેજ નહિ. એ કલ્પનાજ તદ્દન ખોટી છે. નાટકમાં અને નવલકથામાં એવો પ્રેમ જણાય છે પણ એ કથા પ્રાચીન કાળની છે—કલ્પનાકારોની કલ્પના છે. સહેજ પણ યુદ્ધિવાળા મનુષ્ય માટે પ્રેમીની પદવી અત્યંત હીન પદવી છે એવું આ વકીલ સાહેબ બધાને કહેતા.

એના શરીરનો રંગ સહેજ શામળો હતો. શરીર મરકટ જેવું પાતળું અને લાંબું તોપણ એનો એકંદર દેખાવ ખરાબ નહોતો. તેની

આખો સહેજ નાની હતી; પણ તેથી તેના દેખાવમાં વધુ આમી આવતી નહોતી. તે ધણે હુશિયાર હતો. વિદ્યાસંપન્ન હતો—ડીઝી વાળો હતો; તેથી પ્રેમ જેવા કામદા મનોવિકારના સપાટામાં સપડાવાની ખતરતા ખૂણપણે તેનામાં હતી; પરંતુ એની પોતાની માન્યતાનેજ વળગી રહેવામાં એ પોતાનું માન સમજતો. આથી આજ સુધી તારાને પોતે ચાહે છે એ એણે માન્યું નહોતું. એનું વદન હંમેશાં હસતું રહેતું. ગમે તેવા માણસ સાથે વાત કરતી વખતે કારણ હોય કે નહોય તોપણ એ હસ્યાજ કરતો. હસવું ન આવે તોપણ હસતો. છતાં કોઇને માટે એના હૃદયમાં પ્રગલ્ભ પ્રેમ નહોતો. આવી રીતે તટસ્થપણે, એકાંતીય જીવન ગાળીને, કંઈક દમામથી, કંઈક ચાલાકીથી, કંઈક બુદ્ધિચાતુર્યથી અને કંઈક લુચ્ચાઈથી એણે મુંઝમુંમાં વડીલાતનો ધંધો શરૂ કરીધો હતો અને તેમાં યશ પણ સંપાદન કર્યો હતો. પણ હવે એની સ્થિતિ ઉલટાઈ ગઈ. એ પ્રેમપાશમાં સપડાયો !

એને પોતાની પ્રેમબદ્ધ સ્થિતિથી અત્યંત ત્રાસ પેદા થયો. જો એનું પ્રેમપાત્ર શ્રીમંત—અત્યંત શ્રીમંત હોત તો એને આટલો જોર ત્રાસ ન થાત; પણ જે બાલિકાએ પ્રેમનું એને સ્મરણ કરાવી એના હૃદયમાં એક જાતનો આકસ્મિક કમ્પ કરાવ્યો હતો તે ઉચ્ચ અને શ્રીમંત કુળમાં જન્મી નહોતી. તેના માતાપિતા પાસેથી પહેરામણીમાં હજારો રૂપિયા મળે એમ નહોતું રમણિક ચિત્રકાર ધણે ગરિબ હતો એ વાત જુઝગલાલ જાણતો. તેથીજ તેને આ પ્રેમ દુઃખદ થઈ પડ્યો. વળી એ કન્યા ચિત્રકારની પુત્રી પણ નહોતી. ગામમાં લોકો તેને ઝોળખતા નહોતા. તેની સાથે લગ્ન કરવાથી કંઈ ફાયદો થાય એમ નથી. પોતાની મહત્વકાંક્ષા પાર પાડવામાં તેનો ઉપયોગ થઈ શકે એમ નથી એવું એ માનતો હતો. પહેલાજ દિવસે તારાના

સૌંદર્યથી-તેની પવિત્ર અને દિવ્ય વિમલતાનાં અવર્ણનીય જાદુથી એ અંગ્રામ ગયો અને તેજ પલથી એણે પોતાનું સમગ્ર સાનભાન ગુમાવવા માંડ્યું. પોતાની આવી નિર્બલતા માટે એને પોતાની જાત-પર ગુરસો આવ્યો. તે સ્વતઃ બોલ્યો:

“ભુજંગ, તું પુનઃ એની પાસે જતો ના. જાણી જોઈને મૂર્ખ ન બનતો. તે તારા જેવાને થોડા નથી. એ ફક્ત સુંદર જ છે. એના કરતાં અધિક સુંદર કન્યાઓ તેં જોઈ છે. તે ધણાજ-ધણાજ ગરિબ કુળની છે. નહિ. પુનઃ તેને મળવા જતો નહિ. મુંબઈ ચાલ્યો જ-આહિં રહેવામાં હવે સાર નથી.”

પણ વકીલ સાહેબ મુંબઈ ગયા નહિ. તે દારકાદાસ ભગતના બાંગમાં ગયો. બાગમાંના પુષ્પો ભેગાં કરી, એક સુંદર પુષ્પગુચ્છ બનાવી રમણિકના નાનાં ઝુંપડા જેવા ઘર આગળ આવ્યો. અને જેને તે મૂર્ખતા કહેતો હતો તે મૂર્ખતાનેજ વધુને વધુ શરણ થવા લાગ્યો. વિચારમાં ને વિચારમાં તે આમતેમ ફરતો હતો. તેને અનેક વિચાર આવતા હતા. તારાએ સુરેશનો પક્ષ કરી તેને એકવાર ઉતારી પાડ્યો હતો. વળી સુરેશે તેને ઘોડા પરથી પાડી નાખી તેનું ભયંકર અપમાન કરીયું હતું. સુરેશ તારાને અંતઃકરણપૂર્વક આહતો હતો તેથી તેના હૃદયને ચૂર્ણ કરવા માટે, તારાને સપડાવવાનો એના મનમાં વિચાર આવ્યો. આ વિચારનું જોર જેમ તેમ વધતું ગયું તેમ તેમ સુરેશ માટેનો તિરસ્કાર વૃદ્ધિમત થતો ગયો. માનવ હૃદયમાં એકવાર ક્રુવિચાર-અધર્મ-ધર્મ-ક્રોધ આદિ વિકારોનું ખીજ રોપાયું કે પછી તેની કમશઃ અધોગતિજ થતી જાય છે. એકવાર ગળડેલો મનુષ્ય પુનઃ સ્થિર થઈ શકતો નથી એવું કેટલાક માનસશાસ્ત્રીઓનું માનવું છે તે ખોટું નથી. ભુજંગલાલના મનમાં ધર્મી ઉત્પન્ન થઈ અને તે

વધવા લાગી. એટલામાં તેની નજરે તારા અને સુરેશ એક એકની છેક નજીક, હાથમાં હાથ મેળવી ઝાડીઓમાંથી પસાર થતાં જણાયાં! બન્ને બહુ ધીમેથી વાત કરતાં હતાં, તેથી લુજંગ કંઈ સાંભળી શક્યો નહિ; પણ તેમની હલનચલન પરથી, તેમની મંદ મંદ ચાલથી, થોડી થોડી વારે તેમના મુખપર ફરકતાં સ્મિત-મીઠાશ બર્બા સ્મિત હાસ્યથી લુજંગ ચેતી ગયો કે, ઉભય પ્રેમની દુનિયામાં ફરતાં હતાં! સુરેશના સરલ, આનંદી વદનપર યુવાનીની તેજસ્વી છાપ હતી મૂલમાં રૂપે સુંદર, તેમાં યુવાની અને બહાલી સખીના મેળાપથી, સુરેશનું વદન આજે ઔર રીતે ખીલી ગયું! એને જોઈ લુજંગ કાળો નામ જેમ ફૂંકારા મારે તેમ ફૂંકારા મારવા લાગ્યો. જાણે એ પોતાના શત્રુને બાળી નાખવા માગતો હોય તેમ ક્રોધથી લાલચોળ થઈ ગયો! એની કાળી ચામડીપર ગુસ્સાની રતાશ ફરી વળવાથી એનો ચહેરો ફૂર ધાતકી જેવો દેખાવા લાગ્યો.

“બસ, ગમે તેમ થશે પણ એ અભિમાની સુરેશના હાથમાંથી એ મનોહર બુલબુલને ખૂંચવી લીધા વિના હું કદિ પણ જાંપીશ નહિ. બસ! એજ વિચાર! એજ નિશ્ચય!” લુજંગે મનમાં પણ લીધું, એ પણ સાચું હતું. એના મુખપર આ સમયે અતૂટ દહતા જણાતી હતી. લુજંગ તારાને પોતાની કરવાનો કૃત નિશ્ચય કરી ત્યાંથી બળતા હૃદયે તે ઘર તરફ ગયો.

એનો નિશ્ચય ગમ્ભીર અને અભિમાની હતો. પણ લુજંગનો સ્વભાવ પણ એવોજ હતો. તે ધણો બાહોશ પણ વિફરેલા મગજનો માણસ હતો. તેણે પોતાની નિપુણતાને લીધેજ વફાલાતના ધંધામાં યશ મેળવ્યો હતો. તેનું વય મોટું નહોતું; તોપણ તેણે ઠીક દ્રવ્ય મેળું કર્યું હતું. તેની ચારે બાજુએ બોલ બોલા થતી હતી.

કાયદાના પંજામાં જે કમનસિયો સપડાતા તે સીધા લુન્ગલાલની ખાસે આવતા. લુન્ગ તેમની હકિકત જ્ઞાન્તપણે સાંભળી લેતો એવી ચુકિત બતાવતો કે જેથી ધણા ગુનેહગારો બચી જતા ! ધણા કોર્ટમાં કેસ જીતી આવતા ! વકીલાતના ધંધામાં તેને સહેજ પણ અપમજા કિંવા નિરાશા મળી નહોતી. જ્યાં લુન્ગલાલ વકીલનો ઝબ્બો પહેરી હોયો રહે ત્યાં બેડો પાર ! આથી અત્યાર સુધીમાં મળેલા યશથી એ ધણો અભિમાની થઈ ગયો હતો. એને એની શક્તિ માટે અસાધારણ વિશ્વાસ હતો. કોઈપણ કામ હાથમાં લીધા પછી તેમાં યશ મેળવ્યા સિવાય તે પાછું નજ મૂકવાની એણે પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. આથી તારાને મેળવવા માટેનો, તારાને પોતાની હૃદયહારિણી બનાવવા માટેનો વિચાર આવ્યા પછી ઇચ્છા ફલિત શી રીતે થાય તે વિષે એ અનેક કલ્પના કરવા લાગ્યો. દારકાનાથ ભગતને ત્યાં જઈ એણે રમણિકના ભૂતજીવનની પૂછપરછ કરવા માંડી અને જરૂરી હકિકત મેળવવાનો પ્રયાસ કર્યો પણ દારકાનાથ વિશેષ જાણતો નહોતો.

રમણિક એકાદ વાનપ્રસ્થાશ્રમી માફક જીવન માળતો હતો. પૂર્વાશ્રમની વિશેષ માહિતિ કોઈને ન હતી. કેટલાક વર્ષ પૂર્વે તે પ્રતાપગઢમાં આવ્યો હતો અને ચિત્રકારનો ધંધો શરૂ કર્યો હતો એમ બધા લોક કહેતા. એ સિવાય વધુ કોઈ જાણતું નહોતું, રમણિકના લગ્ન થયા હતા કે નહિ તેની પણ કોઈને ખબર ન હતી.

તારાને અને સુરેશને નદિ કિનારાની ઝાડીમાં સાથે ફરતાં જોયા પછી પુનઃ તારાના મુખચંદ્રનું દર્શન કરવા તે રમણિકના નિવાસની આસપાસ વારંવાર ધક્કા ખાવા લાગ્યો. પણ એની આજ્ઞા ફળી નહિ. મુખ્ય જવું જોઈએ એમ એને લાગતું હતું પણ એ પ્રતાપગઢ છોડી શક્યો નહિ. ઘોડાપરથી પડી જવાથી એનો હાથ સજી ગયો હતો

એ વાત ખરી; પણ તેથી દસ પંદર દિવસ સુધી પ્રતાપગઢ પડી રહેવું પડે એટલી ધન થઇ નહોતી; પણ એણે એ તકનો લાભ લીધો અને હાથ પરનો પાટો બતાવી દસઆર દિવસ કાઢી નાખવાનો વિચાર કર્યો.

જગીરદારને ત્યાં ભોજન લેવાનું તારાને આમંત્રણ થયું એ વાત જાણતાં તેનો ધન્યાગિન વધુ પ્રદિપ્ત થયો, તે દાંત કચકચાવતો રમણિકના ઘરની બાજુમાંના ઝાડને ઓથે સંતાઇ તારાના સૌન્દર્યનું અવલોકન કરતો હતો. ગમે તેમ કરી તારાને મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યા પછી એને તારા વધુ ને વધુ સુંદર જણાવા લાગી. તારા જગીરદારને ત્યાં ગાડીમાં બેસી ગઇ ત્યારે એના, સરલ, સુંદર, સ્મિતપૂર્ણ મુખનું દર્શન થયું. સુરેશ્વરનો એનો કોઇ બચંકર જવાલામુખીની પેઠે વધતો ગયો. હમણાં તારા પાછી આવશે, પુનઃ તેનું સૌન્દર્ય જોવાનું મળશે, તેની સાથે નજર મેળવવાની અમૂલ્ય તક મળશે એવી આશાથી તે સંધ્યાકાળ સુધી રમણિકના ઘરની આસપાસ ભ્રમતો રહ્યો.

ભુજંગલાલનું નસિબ પણ જોર કરતું હતું. એને તારાના સૌન્દર્યનું દર્શન થયું; અને તારા ગયા પછી તાર આંદ્રિસનો પટાવાળો રમણિકનો તાર લઇ જતો હતો તે એને રસ્તામાં મળ્યો. “રમણિક ઘરમાં નથી. બહારથી આવશે એટલે હું તેને તાર આપીશ.” એમ કહી તેણે સિપાઇ પાસેથી તાર લીધો. તાર ફેડીને તેમાંની હકિકત જાણવાની એને ઇચ્છા થઇ પણ તેણે તાર ફેડયો નહિ. “શું હશે? કોઇની છખી-ખખી કાઢવાની હશે.” એવો વિચાર કરી તેણે તે તાર વાંચ્યા વિના રમણિકને સ્વાધિન કીધો તે વાંચકો જાણે છે. પણ જ્યારે તાર વાંચી રમણિક “અરે! પ્રભુ! હવે હું શું કરું?” બોલ્યો ત્યારે તારમાં કંઈ અનિષ્ટ શુદ્ધ ખબર હોવી જોઇએ એમ એને લાગ્યું અને તાર વાંચી જોયો હોત તો સાદું ઘાત એવું થયું.

તારાની રજા લઈ એ ઘેર જવા નીકળ્યો; પણ તારાની નજર ચૂકવી ધરની બાજુમાં એક જગ્યાએથી ધરમાં શું થાય છે, તે બધું જોઈ શકાય એમ હતું ત્યાં જઈ સંતાઈ ઉભો. રમણિકની મુખમુદ્રા ઉદ્વિગ્ન થઈ હતી. તારાના સુકુમાર મુખપર પણ ચિન્તા છવાઈ હતી. એ ભુજંગલાલને જણાવ્યું.

“ તારમાં ધણીજ ગમ્ભીર ખબર હોવી જોઈએ. ” ભુજંગ બબડ્યો. તે રમણિકની હીલચાલ તપાસવા લાગ્યો. તારા રમણિકની ટૂંક તૈયાર કરતી હતી. તે જોઈ બહારગામ જવાની તૈયારી થાય છે એમ ભુજંગને લાગ્યું. તે તન્તજ પોતાને ઉતારે ગયો. ત્યાંથી ટૂંક અને છત્રી લઈ સીધો સ્ટેશનપર ગયો અને કોઈ ન જુએ એવી અંધારી જગ્યામાં છૂપાઈને બેઠો.

“ એક વાગ્યાની ટ્રેનમાં એ જશે. ” તે બબડ્યો તેની કલ્પના ખરી હતી. રમણિક ટાઇમસર સ્ટેશનપર આવ્યો. મુંઝવણ ટીકીટ લીધી. ભુજંગે છૂપી રીતે એનાપર તપાસ રાખી હતી. તેણે પણ ટીકીટ લીધી. રમણિક ગાડીમાં બેઠો. ભુજંગ તેની બાજુના ડબ્બામાં બેઠો અને ગાડી ચાલી. આંટરોડના સ્ટેશનપર રમણિક ઉતર્યો.

“ રોડ થીએટરની બાજુમાં ” રમણિક વિક્ટોરીયાના ડ્રાઇવર પાસે જઈ બોલ્યો. તે વિક્ટોરીયામાં બેઠો. તેની પાછળજ ભુજંગલાલ હતો. એણે આવતી વખતે પોતાના નોકરને સ્ટેશનપર હાજર રહેવાને તાર કીધો હતો એટલે તે તેની આગાની રાહ જોતો ત્યાં ખડો થઈ ગયો હતો. એના નોકરનું નામ કાળીઓ ! રંગે સીધી જોવો, માથાના બાલ ઝીણા અને વાંકડીયા, આખો ખૂની જેવી, દેખાવ બોથડ મૂઢ જેવો ! ભુજંગનો તે એકનિષ્ઠ નોકર-ગુલામ હતો.

“ પેલા માણસને તું જોયો કે ? ” તે રમણિક તરફ ચાલાકીથી નજર કરી બોલ્યો.

“હા. સાહેબ.”

“તો ક્યાં જાય છે, ક્યાં ઉતરે છે, શું કરે છે, કોને મળે છે, તે જોઈ આવ.”

“તે પ્રથમ કોના ઘરમાં જાય છે તેજ જોઈ આવું ને ?”

“નહિ. તેની પાછળ એ ત્રણ કલાક ફરતો ફર. તેનાપર ચાંપતી નજર રાખજે. ક્યાં ક્યાં જાય છે તે મારે જાણવું છે. જા-જલદી જા-ગાડી કરી લે-”

“તેનું નામ ?”

“રમણિક ! પણ જોજે. તું તેની પાછળ છે એમ કોઈએ જાણવું જોઈએ નહિ.”

“જે હુકમ !” કહી કાળીઓ રમણિકની ગાડીની પાછળ પડ્યો અને વકીલ સાહેબ પોતાની ઓશીસમાં ગયા !

ગરિબ બિચારી તારા ! જે સમયે ભુજંગલાલ તારાને સપડાવવા માટેની જાળ ચુંચતો હતો ત્યારે તે સુકુમાર સરસહૃદયા, મુગ્ધ બાલિકા નર્દિ કિનારાપરના નાનાં ઘરમાં શાન્ત નિદ્રા અનુભવતી, સુખી-મીઠા સ્વપ્નો જોતી હતી ! એક બાળુ બ્યારે લીલાવતી પોતાના પુત્રનો તારા પરનો મોહ કેમ ઉતરી જાય તેનો વિચાર કરતી બેચેન હૃદયે ખીજાનાપર પડી હતી ત્યારે બીજી બાળુએ પાપી ભુજંગ એજ દિશાએ ખાધ પીને મંડ્યો હતો ! જગત્ પણ કેવું વિચિત્ર છે ? કોઈ પુણ્યોને જલસિંચન કરી નવપદ્મવિત રાખે છે, ત્યારે કોઈ તેને પગ તળે કચડે છે ! કોઈ પ્રેમની મીઠાશમાં, સરસતામાં, નિઃસ્વાર્થતામાં, જીવન ગાળે છે ત્યારે કોઈ પાપ, વિકાર, દગો અને નીચતામાંજ આનંદ માને છે ! આવા વિચિત્ર, દગાખોર, પાપમય જગત્માં સરસતા, પ્રેમમયતા, કોમલતા અને નિઃસ્વાર્થતાનું સામ્રાજ્ય ક્યારે સ્થ-

પાશે ? દુઃખીઓના નિઃશ્વાસોને સ્થાને પ્રેમાલ દમ્પતિઓના આનન્દ
કદસોલ ક્યારે સંભળાશે ? દુઃખના-વિશ્વાસઘાતના પાપ અને પશ્ચા-
તાપના દુઃખમય અવાજોને બદલે વાતાવરણમાં પ્રેમીઓની મધુરી
ગંસરીનો જાદુ છ શાંતિભર્યો રસ ક્યારે રેડાશે ?

પ્રિય વાંચનાર, આ પ્રશ્નોનો જવાબ તું આપી શકીશ ?

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પાપીના પંઝામાં !

કાળીઓ રમણિકની પાછળ ગયા પછી ભુજંગલાલ પોતાની ઓફિસમાં આવ્યો. તેની ઓફિસ અને રહેવાનું એકજ જગ્યાએ હતું. લગભગ છ વાગ્યા હતા અને કાળીઓ આઠનવ વાગ્યા સુધી પાછો ફરે તેમ નહતું. આથી ભુજંગલાલ કપડા કાઢી બીજાનાપર પડ્યો અને અદ્ય સમયમાં ઉઠી ગયો. તેના જેવા દૃઢ નિશ્ચયી મનુષ્યોનેજ આવી ગાઢ નિદ્રા આવે છે. સહવારે આઠ વાગે તે જાગ્યો. પ્રાતર્વિધિ પૂર્ણ કરી ચઢા પી તે ખુરશીપર બેસી ટેબલપર પડેલા પત્રો વાંચવામાં નિમગ્ન થઈ ગયો. આ સમયે તે રમણિક ચિત્રકારની ભત્રીજી જેવી-તારા જેવી એકાદ છોકરી આ જગતપર છે એ વાત પણ જૂલી ગયો. આજ તેની પ્રકૃતિની ખુબી હતી. તેના વિજયનું મૂલ અહિંજ હતું. બીજી બધી બાબતોને મનમાંથી કાઢી નાખી ફક્ત એકજ વિષયપર લક્ષ આપવાનું તે શીખ્યો હતો. આ ગુણનો તેનામાં ઘણો વિકાસ થયો હતો.

તે ખુરશીપર બેઠો ત્યાર પછી ઘણા માણસો તેને મળી ગયા. દસેક વાગ્યાને સુમારે એક ઉંચો ફેશનેબલ અપ-ટુ-ડેટ પોષાકવાળો તરણુ તેની સામેની ખુરશીપર આવી બેઠો. વક્રીલ સાહેબને કાગળ પત્રો વાંચવામાં લીન થયેલા જોઈ પેલા તરણુ મ્હોમાં સીગાર હતી તે ફેંકી દીધી અને ખીસામાંથી બીજી સીગારેટ કાઢી મ્હોમાં નાખી, ધુમાડાના ગોટેગોટ કાઢી, હવામાં જૂદા જૂદા આકાર બનાવવાની શરૂઆત કરી. થોડીવાર પછી બીડી ફેંકી દઈ ખીસામાંથી પાનની ચમચી કાઢી પાનની પટ્ટી બનાવી તે ચાવવા માંડી. પુનઃ સીગારેટ

સળગાવી. પાછી બેત્રણ પટ્ટીનો ધાણ કાઢ્યો એમ ચાલુ સીંગારેટ અને પાનની પટ્ટીમાંજ આ નવીન તરણ મશગુલ થઈ ગયો ! જાણે હાથને અને મ્હોતે આરામ આપવાની મરજી ન હોય તેમ ખીડી અને પટ્ટીનો એ ધાણ વાળતો હતો ! આ ગૃહસ્થ મુંબઈનોજ રહેવાસી હતો અને પૂર્વે તેની પાસે પુષ્કળ દ્રવ્ય હતું. પણ લક્ષ્મી કરતાં રાવસાહેબને વિલાસી લલનાઓપર વધુ પ્રીતિ હતી; આથી સૌન્દર્યની પૂજા પાછળ એણે પોતાના દ્રવ્યની હોળી કરી મૂકી હતી ! એ જુગારખાનાનો માનીતો પરાણો હતો. તેથી મુંબઈની પોલિસ સાથે એ ધણા નિકટના સંબંધમાં આવ્યો હતો. લુન્ગલાલ વકીલનું એને ધણીવાર કામ પડ્યું હતું અને તેની નિપુણતાથી એને અનેક વાર ફાયદો થયો હતો. વકીલ સાહેબની મહંનતનો તે મ્હો માઓ બદલો આપતો તેથી લુન્ગનો ખાસ માનીતો હતો. તેના તરફ લુન્ગની નજર જતાં તેનું મીઠા શબ્દોથી સ્વાગત કરી તેના આગમનનું તેણે કારણ પૂછ્યું,

“ વકીલ સાહેબ ” તે તરણ ગૃહસ્થ બોલ્યો.

“ હું એક મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો છું તેમાં મારે તમારી સલાહ જોઈએ છે. ”

“ શાની મુશ્કેલી છે, દિનકરરાય ? ”

“ ખીડી બજારમાંની પેલી લીલી હવેલી તમે જોઈ છે ને ? ”

“ હા. ”

“ હું ત્યાં પરમ દિવસે રાત્રે ગયો હતો. એમ તો દરરોજજ હું ત્યાં જઈ છું. પણ પરમ દિવસની રાતની હઠીકત તમને કહેવાનો છું. ”

“ હા. ત્યાં તમે જઈને હજારો રૂપિયાનો જુગાર રમ્યા અને પૈસા ગુમાવી આવ્યા, એમજ ને ? ”

“ નહિ. નહિ. સાહેબ, મેં પૈસા ગુમાવ્યા નથી. મેળવ્યા ! ”

“ અરે ! વાહ ! ત્યારે તો આનન્દની વાત ! હું તમને અભિ-
નન્દન આપું છું. ” ભુજંગલાલ હસીને બોલ્યો.

“ તે દિવસે મેં બધાના ખીસા ખાલી કીધા અને ધણું પૈસા
મેળવ્યા; પણ તેમાં એક નાના છોકરા પાસેથી તો ધણાજ પૈસા હું
જીત્યો. તેને આપણે કુંવરજી નાયક લાવ્યો હતો. કુંવરજી નાયક,
ઓળખો છોને ? ”

“ હા. કુંવરજીને આપું મુંબઈ ઓળખે છે. પછી ? ”

“ પછી શું ? તે છોકરો રમવા લાગ્યો. તે જુગાર ન રમે તો
સાફ એમ ધારી મેં તેને શીખામણ દીધી. પણ તેણે કંઈ સાંભળ્યું
નહિ. એવા નાના છોકરાને જુગારનો છંદ લાગે તો તે કદિ પણ છૂટે
નહિ એ વાત તો તમે જાણો છોજ. ”

ભુજંગે હકારદર્શક માથું ધુણાવ્યું. પણ તે હવે ઉતાવળીએ
થયો હોય તેવું જણાયું. કાળીઆએ તપાસ કરી હશે, તે ક્યાં ગયો
હશે, તે કેવી ખબર લાવશે, એ જાણવા તે ઉત્સુક થયો કારણ કે તેને
દિનકરરાયની વાતમાં માલ જણાયો નહિ.

“ પહેલા પહેલા તો તેનું નસિબ ઠીક જણાયું. પણ પાછળથી
તે હારવા લાગ્યો અને જીતેલા પૈસા ગુમાવવા ઉપરાંત ત્રણસો રૂપિયા
વધુ હાર્યો. મેં તે વખતે રમત પૂરી કરી; કારણ કે મને એટલા નાના
છોકરાના વધુ પૈસા લેવા ઠીક લાગ્યું નહિ. બીજો દિવસે એટલે ગઈ
કાલે અમે પાછા રમવા બેઠા. કાલે હું હાર્યો. મારા બધા પૈસા જવાઈ
મેં મારા ત્રણસો રૂપિયા આપી દેવા પેલા છોકરાને તગાદો કર્યો. ”

“ અને તેણે એ રકમ આપવાની આનાકાની કરી તેથી તમને
મારી મદદ જોઈએ છે, ખરું ? ”

“ નહિ. નહિ. મારે તમારી મદદ જોઈતી નથી. હું જે કહું તે બધું પહેલાં સાંભળી લો એટલે થયું. ”

“ માફ કરો. વારૂ, પછી શું થયું ? ”

“ તેણે પૈસા આપવાની ના પાડી નહિ; પણ તે વખતે તેની પાસે પૈસા નહોતા તેથી તેણે મને એક પ્રોમીસરી નોટ લખી આપી. ”

“ તમે તે લેવાની ના પાડી. એવા પારકા માણસ પર કોણ વિશ્વાસ મૂકે ? ”

“ નહિ. નહિ. સાહેબ ! તે પ્રોમીસરી નોટ પર કુંવરજી નાયકની જામીન તરિકે સહી હતી. આથી મને તે નોટ કબુલતાં વધી નહોતો. જો તે છોકરો મારા પૈસા ન આપે તો મારે કુંવરજી પાસેથી તે પૈસા લેવાના હતા. પછી રસ્તામાં મને કુંવરજી મળ્યો, મેં તેને પ્રોમીસરી નોટની વાત કહી પૈસા માગ્યા ત્યારે તે બોલ્યો : “ નોટ કેવી ને વાત કેવી ! હું કંઈજ જાણતો નથી. ઇશ્વરના સોગન લઈ કહું છું કે, મેં કોઈની જામીનગીરી રાખીજ નથી. ”

ભુજંગલાલ આ સાંભળી ટટાર થયો. પુરશી આગળ ખેંચી તે લક્ષપૂર્વક સાંભળવા લાગ્યો. એકાદ સસલા અગર હરીણીની વાસ આવતા શિકારી કુતરાના ડોળામાં જેવી તીક્ષ્ણ કઠોર ચમક આવે છે તેવી ચમક ભુજંગની આંખોમાં જણાવા લાગી. પણ તે આ વેળા કંઈ બોલ્યો નહિ. સ્વાર્થની વાત આવતાં તે હંમેશા ચુપજ રહેતો. તે પ્રમાણે આ સમયે પણ મૌનજ રહ્યો.

“ કુંવરજીની વાત સાંભળી હું ચમક્યો. ” દિનકર આગળ બોલવા લાગ્યો.

“ હું મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, પેલા છોકરાએ ભુજંગાઈ કરી, કુંવરજીના નામની લે પર મનાવટી સહી કરી હોવી જોઈએ.

તે છોકરાએ ખોટી સહી કરી હતી એવી મારી ખાત્રી થઇ. પણ મને તેની દયા આવી. ત્રણસો રૂપીઆ માટે તે બિચારો મરી જશે એમ ધારી મેં કુંવરજીને કહ્યું: “અરે ! હું બૂલ્યો. તમારી સહી લેવાની વાત થતી હતી પણ પછી ખીજની લીધી હતી. દારૂના નીશામાં હું બૂલી ગયો. માફ કરજો.” આમ કહ્યું ત્યારે તે ચુપ થયો. ”

“વાર, પછી ?”

“પછી હું ખેતવાડી સાતમી ગલીમાં, ૨૨ નંબરના ઘરમાં મારતી વિક્ટોરીયાએ ગયો.”

બોલતાં બોલતાં દિનકર અટક્યો. તેને પોતાની ભૂલ થઇ હોય એવું લાગ્યું. લુન્ગે ઠેકાણું બરાબર સાંભળ્યું હતું અને તે એના હૃદય પર લખાઇ ગયું, પણ જાણે પોતે કંઈજ સાંભળ્યું ન હોય તેવો તેણે ડાળ કર્યો.

“હું પેલા છોકરાને ઘેર ગયો. તેણે પોતાનો ગુન્હો કબુલ કર્યો અને રડવા લાગ્યો. મરિય બિચારો ! મને તેની દયા આવી. ન થવું જોઇએ એવું તેને હાથે થયું હતું તેથી મને પણ માફ લાગ્યું. તે બાળક પેઠે રોઇ પડ્યો. બનાવટી સહી કરવાની તેની ઇચ્છા નહોતી; પણ મેં ઉતાવળ કરી તેથીજ તેણે તેમ કર્યું હતું. કુંવરજી સાથે તેને સારી દોસ્તી છે તેથી કુંવરજી તેના નામની સહી કરવા માટે પોતાને ક્ષમા કરશે એવી તેની ધારણા હતી.”

“પણ ન્યાયની કોર્ટ આ કામ બધી સખત દૃષ્ટિથી જુએ છે.” લુન્ગ હસીને બોલ્યો.

“ન્યાયની કોર્ટ ? એટલે ? હું તેનાપર ફરિયાદી કરીશ એમ તમને લાગે છે કે ?”

“ત્યારે અહિં આવ્યા શા માટે ?” એમ લુન્ગ બોલવા જતો હતો, પણ તેમ ન બોલતાં તે મૃદુ સ્વરે બોલ્યો:

“ ત્યારે મારે તમારે માટે શું કરવું ? ”

“ તેજ મહત્વનો વિષય છે. તે પ્રેમીસરી નોટ ફાડી નાખવાનો વિચાર કરી હું ઘેર ગયો; પણ મને તે મળી નહિ. મેં તેનું શું કર્યું હશે વાર ? બોલો જોઈ ! ”

“ હું શું જાણું ? તેની બીડી બનાવી પી ગયા હશે ! ”

“ છે. છે. એમ નહિ. ઘેર ગયા પછી વિચાર કરતાં મને યાદ આવ્યું કે, તે ચીઠી હું મારા કરજના પેટામાં ગેનાજી મારવાડીને ત્યાં આપી આવ્યો હતો. હવે વિચાર કરો, વકીલ સાહેબ ! તે બિચારો ગરિબ છોકરો પશ્ચાતાપથી ગાંડો થઈ ગયો છે. તે નિર્દય મારવાડી પાસેથી જો તે ચીઠી પાછી નહિ લેવાશે તો તે કુંવરજી પાસે પૈસા લેવા જશે અને બધો ઘોટાજો પકડાઈ જતાં બિચારો ગરિબડો છોકરો માર્યો જશે. તે પૈસાનો ગુલામ મારવાડી એ બિચારાને પોલિસને હવાલે કર્યા વિના રહેશે નહિ. ”

“ ખરી વાત. એ ખુદો મારવાડી છેજ એવો. તે એ છોકરાને તુરંગમાંજ મોકલી આપશે. ” ભુજંગ સરિખત બોલ્યો.

“ પણ એ તેમ કરે એ ઠીક નથી. વકીલ સાહેબ, વિચાર કરો. તે છોકરો અજાણ, અદ્યવચનો, નાદાન અને વળી ગરીબ છે. તેને આ કુલ્લક ગુન્હા માટે ક્ષમા મળવી જોઈએ. ”

ભુજંગલાલ ખુરસી પરથી ઉભો થયો અને દિનકર સાથે વાત કરવામાં ધણો વખત ગયો, હવે વધુ વાત કરવાની નવરાશ નથી. એવી નજરે જોઈ તે બેદરકારીથી બોલ્યો :

“ ઠીક છે, એટલુંજને ? ”

“ હા. હવે તમારે તે મારવાડી પાસેથી પેલી ચીઠી ગમે તેમ કરી હમણાં ને હમણાં મંગાવી તમારી પાસે રાખવી. ”

“ દિનકરરાય, તમે જે વાત કરો છો તે કાયદાથી ઉલટી છે એમ કહેવાની મને ફરજ પડે છે. જે ઠેકાણે તમારા મિત્રને-પેલા છોકરાને જવાનું છે ત્યાં તેને ન જવા દેવા માટે તમે તમારા ૩૦૦ રૂપીઆ નકામા ગુમાવો છો. આજે નહિ ને કાલે, વહેલું ચા મોઢું તેને તુરંમમાં જવુંજ પડશે એમાં તિલમાત્ર પણ શંકા નથી. આવી રીતે જે શરૂઆતમાંજ લુચ્ચાઈ કરે છે તેનો અંત કેદખાનામાંજ આવે છે, એ અનુભવસિદ્ધ ખીના છે. તો પછી તમે શા માટે ત્રણસો રૂપીઆ ગુમાવો છો ? પરંતુ—”

દિનકરરાયના મુખપર નિષ્કપટતા અને દયાની શાંત છાયા પ્રસરેલી જોઈ વકીલ બોલ્યો :

“ પરંતુ આ વાત તમારા હિતની છે. તમારેજ તેનો વિચાર કરવાનો છે. તમને યોગ્ય સલાહ આપવાનું મારું કર્તવ્ય છે અને મેં તે આપી છે. જો તમે ત્રણસો રૂપીઆનો ચેક લખી આપતા હો તો, તે મારવાડી પાસેથી મારા નોકર દ્વારા તે ચીઠ્ઠી મંગાવી લઈશ. મારે ને તેને સારી ઓળખાણ છે. ”

“ વકીલસાહેબ, ” દિનકરરાય સહેજ કંઈ સ્વરે બોલ્યો.

“ પહેલાના જેવો હવે હું શ્રીમંત નથી. હું ચેક શી રીતે લખી આપું ? બેંકમાં મારા નામપર એટલા રૂપીઆ નથી. તમે મને એટલી રકમ ન ધીરો ? ”

આ માગણીથી ભુજંગલાલને આશ્ચર્ય લાગ્યું નહિ; પણ તે બહારથી અજ્ઞયખી બતાવતો બોલ્યો :

“ હું દિલગીર છું કે, હમણાં મારી પાસે એટલી રકમ નથી. થોડાક રૂપીઆ છે પણ તે આપવાના છે. ”

દિનકર કંઈ સ્વરે વિનંતિ કરવા લાગ્યો. આવી વિનંતી એણે પોતાને માટે કદિ પણ કરી નહોતી :

“વકીલ સાહેબ, તે ગરિમ છોકરાનો વિચાર કરો—તેના તરફ જુઓ.”

“દિનકરરાય !” ભુજંગલાલ ખીશામાં હાથ નાખી કિંચિત કઠોર મુદ્રા કરી બોલ્યો.

“હું તેનોજ વિચાર કરું છું. પણ એવા નાના, પાછા હરામખોરને મદદ કરવાનું મને ઠીક લાગતું નથી.”

“પણ તે પાછા હરામખોર નથી.” દિનકર ગુસ્સાથી લાલ થઇ બોલ્યો.

“બલે, તેમ ! તમને પસંદ હોય તો ખોટી—ખનાવટી સહી કરનારની ઉપમા તેને આપીશ. એ છોકરો ગુનેહગાર છે, તેને સજા થવીજ જોઈએ. તમે તેને ન્યાયના પંડામાંથી છોડાવવા માગો છો એમજ ને ? બહુજ ખોટું. એકાયદેશીર—”

દિનકરરાય ખિલ રિમત કરી બોલ્યો.

“છટ-છટ—એમ નથી. તમે બળતુંજ સમજો છો ? ફક્ત આ વાત ગુપ્ત રાખજો, ખીજું કોઈ જાણે નહિ, એટલીજ મારી ઇચ્છા છે.”

“ઠીક છે. તમારા મતને હું મળતો થતો નથી. તથાપિ હું હવે આ સંબંધી વધુ વાદવિવાદ કરવા માગતો નથી. પરંતુ ગુન્હો છુપાવવા માટેના પૈસા મારાથી આપી શકાશે નહિ. તમારે પોતાને જોઈતા હોય તો—”

ભુજંગલાલના દયાશૂન્ય ચહેરામાં, તેના તિરસ્કારપૂર્ણ આક્રમ્માં અને તીક્ષ્ણ તથા ક્રૂર નયનોમાં એટલી ક્રૂરતા બરેલી હતી કે તેનું અંતઃકરણ પીગળાવવા માટે, તેમાં દયા અને માર્દવ બરવા માટે, વધુ પ્રયત્ન કરવો એ વખત ગુમાવવા જેવું છે એમ દિનકરરાયને લાગ્યું. તે બોલ્યો:

“ હરકત નહિ. તમને તસ્દી આપી, તમારો વખત ગુમત્વવા માટે હું દિલગીર છું. હું જાઉં છું. પણ કૃપા કરી આ વાત ગુપ્ત રાખજો. તમે જાણો ને હું જાણું. ”

“ દિનકરરાય ! ” વકીલ સાહેબ પોતાના વકીલાતી દમામયી મનોહર હાસ્ય કરી બોલ્યા,

“ તમે કાયદાશાસ્ત્રીની ઑફિસમાં છો. આ ઓરડામાં જે વાત થાય છે તે આ ચાર દીવાલની પેલી બાજુ પક્ષકારની મરજી વિના કદિ પણ જતી નથી. તમારી આ વાત જાણે મેં સાંભળીજ નથી તેવી રીતે મારા હૃદયમાં છુપાવી રાખીશ, સમજ્યા ? ઠીક છે. આવજો ! ”

દિનકરરાય જવા નીકળ્યો. તે ઓરડામાંથી બહાર નીકળતાંજ કાળીઓ આવી પહોંચ્યો અને તેણે ભુજંગને સલામ કરી એક કાગળનો ટુકડો તેના ટેબલપર મુક્યો.

“ ખેતીવાડી, ૭ મી ગલી. ઘર નં. ૨૨. ” ભુજંગલાલે વાંચ્યું. વાંચતાંજ તેને કંઈ યાદ આવ્યું. તે બોલ્યો.

“ કાળીઆ, હમણાંજ અહિંથી દિનકરરાય ગયા. તેમને બોલાવી લાવ, જા-જલદી જા-”

કાળીઓ દોડ્યો. દિનકરને બોલાવી પાછો આવ્યો, દિનકરે બારણામાંથીજ પૂછ્યું.

“ વકીલ સાહેબ, માફ થું કામ છે ? ”

“ અંદર આવો, દિનકરરાય ! ”

તે અંદર આવી એક ખુરસીપર બેઠો. તે બેઠો પછી ભુજંગે કાળીઆને બારણા બંધ કરી બહાર બેસવાની આજ્ઞા કરી. કાળીઆએ એ આજ્ઞા અમલમાં મૂકી.

“દિનકરરાય, મેં પહેલા તમારી મરજી પ્રમાણે ચાલવાનું કમુલ કર્યું નહિ તેથી તમને માફ લાગ્યું હશે. પણ વિચાર કરો. એ છોકરાએ ઘણું ભયંકર કામ કીધું છે. હશે. શીકર નહિ. બોલો, તમારી મરજી ધર મેળેજ અધું પતાવવાની છે ને ?”

“હા. હા. મારી એવી જ મરજી છે અને જે તમે મારી અધીવાત સાંભળત...”

“ત્યારે તમે મને હજી સત્રજી વાત કહી નથી ? તે છોકરાનું નામ જોઈએ તો ન કહો-પણ-”

“તમે મને મદદ કરનાર છો એટલે તમારાથી કંઈ પણ છુપાવવા હું માગતો નથી.” સરલ હૃદયે દિનકરરાય બોલ્યો.

“તમારાપર મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે,”

ભુજંગ હસ્યો. એ હાસ્યમાં કપટ હતું; પણ તે દિનકર જોઈ શક્યો નહિ.

“તમે અધી વાત વિગતવાર કહો.” ભુજંગ બોલ્યો.

“તે છોકરાનું નામ પ્રભાકર ! વકીલ સાહેબ ! છોકરો તો છોકરોજ છે જો ! રૂપે જાણે સાક્ષાત કામદેવ ! પણ તેનાં કોઈ સગાં બહાલાં નથી. તે એકલોજ છે. તેને માટે ચિંતા કરનાર કોઈજ નથી તેથી મને તેની દયા આવે છે.

“કોઈ સગું નથી ?” ભુજંગ બોલ્યો. તે ચિત્રકાર રમણિક સંબંધી કંઈક ગુપ્ત વાત કઢાવવાની યુક્તિ કરતો હતો.

“કોઈજ નથી. તેનો બાપ કોઈ વૃદ્ધ ચિત્રકાર કે લેખક છે. શું ધંધો કરે છે, તે મને ખબર નથી. તે કોઈ ગામડામાં રહે છે અને ચોતાના પુત્રને પાસે રાખતો નથી.”

“તેનું કારણ ?”

“કરજી એટલુંજ કે એ છોકરાનું મ્હો એની માના જેવું છે. એના માતાપિતાને એકવાર માંહેમાંહે તકરાર થઈ. પતિપત્નિ ખૂબ લડ્યા. બાંધ પતિને કંઈ કંઈ કડવા બોલો કહી ખૂબ લડી. આથી રાજેશ્વીરી સમાં ને રીસમાં ધર તણ ગયા. તેનું નામ નિશાનજ નથી. બાઈ પણ છોકરાને મૂકી તેની શોધમાં ગઈ. પણ પતિપત્નિ એકમેકને મળ્યાં નહિ. વયમાં બિયારો છોકરો બહુ દુઃખ પામ્યો. બ્યારે એના બાપે એની હીન દશા જાણી ત્યારે તેણે તેના શિક્ષણની તથા રહેવાની વ્યવસ્થા કરી આપી.”

“સમજ્યો, આ પણ એક ચમત્કારિક નવલકથા જેવો પ્રકાર છે.....વારૂ.....ત્યારે એ છોકરાએ પોતાના બાપને આ વાત જણાવી હશે.”

“પ્રભુને ખબર. પણ જણાવીજ હશે એમ હું ધારું છું. તાર કીધો છે એમ એ બોલતો હતો.”

“એમ કે? ત્યારે તો તાર કીધોજ હશે!...હીક, હવે તમે શું કહો છો? એ ચીઠ્ઠી તમારે મારવાડી પાસેથી પાછી મંગાવવી છે, ખરું?”

“હા.”

“મને એ હીક તો લાગતું નથી; પણ તમે બ્યારે આગ્રહ કરો છો તો હીક છે. મંગાવું છું—” કહી તેણે મારવાડીપર એક કાગળ લખ્યો અને ત્રણસો રૂપીઆનો ચેક પણ લખીને તૈયાર કીધો.

“શાબાશ! વધીલ સાહેબ, તમારો ધણોજ ઉપકાર થયો.”

“હું ફક્ત તમારેજ માટે આ કામ કરું છું. આ કામ કંઈ સાઈ નથી.” કહી તેણે કાળીઆને ધંટડી વગાડી બોલાવ્યો:

“આ કાગળ જેનાજ મારવાડીને આપી જવાબ લઈ આવ?”

કાળીઓ પત્ર લઇ તરત ચાલતો થયો.

પછી ભુજંગ બોલ્યો.

“ તમે આ વાત કોઇને કહી તો નથી ને ? ”

“ નહિ. કોઇને પણ કહી નથી. ”

“ તો ઠીક; નહિ તો ત્રણસો રૂપિયા નકામા જશે. કોઇને પણ આ વાતની ખબર પડી કે ખલાસ! મારી વાતજ છોડી દો...તમે આ વાત શી રીતે મેળવી ? ”

“ કુવરજી પાસેથી. તે એ છોકરાનો બાળસ્નેહી છે. ”

“ એમ ? હવે બધું સમજ્યો, ઠીક. તમે બેસો, મારે બેત્રણ કાગળ લખવાના છે. ”

“ લખો. લખો. ખુશીથી લખો. ” એમ કહી દિનકરરાયે પુનઃ સીગારેટ અને પાનનું નખખોદ વાળવા માંડ્યું !!!

ભુજંગલાલ પત્ર લખવા લાગ્યો. તેણે એક પત્ર લખી પૂરો કર્યો અને બીજો અર્ધો એક લખ્યો એટલામાં કાળીઓ પાછો આવ્યો. તેણે ટેબલપર એક પાકીટ મૂક્યું. તે ફોડી ભુજંગે એક ચીઠ્ઠી બહાર કાઢી દિનકરરાયને બતાવી:

“ હા...શ. હવે ટાઢક વળી. હવે ચીંતા મટી. ગરિબ બિચારો ! હવે એને કંઈ ભય રહ્યો નહિ. આ વાત જાણી તે હરખાઇ જશે. ” દિનકર છૂટકારાનો દમ ખેંચી બોલ્યો.

“ જરૂર હરખાશે. તમે એને આ વાતનો પત્ર લખો. ”

“ હા. હા. અહિંજ લખું છું. ”

ભુજંગે તેને કાગળ અને હોદ્દર આપ્યાં.

દિનકરરાયે નીચસો પત્ર લખ્યો:

“ શ્રીયુક્ત પ્રભાકર ચિત્રકાર જોગ-

જેનો બચ હતો તે મટી ગયો છે. જે જોઈતું હતું તે મળ્યું છે. હવેથી સંભાળીને ચાલજો. ”

“ આટલું બસને ? ”

“ નહિ. એમ લખો કે, એ કાગળ મેં ફાડી નાંખ્યો છે. ”

દિનકરે તે પ્રભાણે લખી પોતાની સહી કીધી.

“ કાળીઆ મારફતે આ પત્ર મોકલશો કે ? ”

“ નહિ. નહિ. એ વાત કોઈએ જાણી નથી એમ એને લાગતું જોઈએ. પોષ્ટમાં મોકલજો. ”

“ વાર. એમજ કરીશ. વકીલ સાહેબ, હું જાઉં છું. તમારો ધણો ઉપકાર થયો. બેચાર દિવસમાં તમારા રૂપિયા મોકલી દઈશ. ”
દિનકરે જવાની રજા લઈ બેઠો.

“ કંઈ શીકર નહિ. સગવડે આપજો. ”

દિનકર ગયો. જુજંગ તેના ગયા પછી ધારી ધારીને પેક્ષી ચીઠ્ઠી વાંચવા લાગ્યો. તેનાપર પ્રભાકરે ખોટી-ખનાવટી સહી કરી હતી. પ્રભાકર રમણિકનો કંઈ સગો હોવો જોઈએ એમ તેણે કલ્પના કરી હતી. આ ખનાવટી સહી કરવાના ગુન્હા માટે પ્રભાકર હવે એના પંઝામાં સપડાયો હતો ! તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. પોતાના શિકારને સપડાવવા માટે આટલા થોડા વખતમાં પોતે સફળ થશે એવું એણે સ્વપ્નામાં પણ ધાર્યું નહોતું.

“ આટલા થોડા વખતમાં હું ફાળ્યો, હં !...માફ નસિય અનુકુળ છે—હા. તે હવે મારીજ છે. અહાહા ! મારી તારા—મારી મનોરમ મૂર્તિ હવે મારીજ છે. સુરેશ જેવા સેંકડો જાગીરદારના છોકરાઓ હવે મારા માર્ગમાં આવે તો પણ તારા મારી છે—બસ, હવે બધા ધુળ ફાંકે છે ! શાઆશ, જુજંગ, તારા નસીબની બહીહારી છે ! ” તે મનમાં બબડ્યો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પ્રેમ-પ્રતિજ્ઞા.

તારા બીજે દિને સહવારે નિદ્રામાંથી જાગી. આગલે દિવસે બનેલા બનાવથી તેનું મન વિચાર મગ્ન થયું. જાગીરદારના મહેલમાંની મિજબાની, રમણિકને મળેલો તાર, તેનું અચાનક મુંબઈ જવું, પેલો ન્હાનો સુંદર ફોટો, અને એ સર્વથી અધિક મહત્વનો બનાવ જાગીરદારના પુત્ર સુરેશ સાથે પ્રેમગોષ્ઠિ, આજે સંધ્યાકાળે નદિ કિનારા પર મળવાનું તેને આપેલું વચન, એ સર્વ વાત તારાના હૃદયસાગરમાં પ્રચંડ મોજાં ઉછાળતી હતી !

તારા દાતણ કરી રસોડામાં ગઈ તો ધનકોર ચહા બનાવી તેની રાહ જોતી હતી.

“ તારા, આટલું બધું મોડું ઉઠવાનું તું ક્યાં શીખી આવી ? મહિલા વિદ્યાલયમાં એવુંજ શિક્ષણ મળે છે કે ? ” ધનકોર કિંચિત્ ક્રોધા સ્વરે બોલી. તારાએ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ.

“ કાકા ક્યાં છે ? ” ધનકોરે પુનઃ પૂછ્યું. રમણિક મુંબઈ ગયો છે એ વાત તે જાણતી ન હતી.

“ મુંબઈ ગયા છે. ”

“ કેમ ? ”

“ તાર આબો હોતો. ”

“ તાર ? જ્ઞાનો તાર ? કોનો તાર ? ”

“ તે મને ખબર નથી. કાકા મુંબઈ જવાના હતા તેથી મને સૂતાં મોડું થયું હતું. ”

આ સાંભળી ધનકોરની જીજ્ઞાસા સ્વીસ્વભાવ પ્રમાણે અત્યંત વધી ગઈ. તેણે અનેક સવાલો તારાને પૂછ્યા; પણ તારાં પોતાં રમણિકના ગમનનું કારણ ન જાણતી હોવાથી ધનકોરને સંતોષ થયો નહિ.

“ મને પણ રમણિકભાઈએ આ વાત કહી નહિ. ” ધનકોર બબડી. થોડીક વાર ચુપ રહી તે કંઈ વિચારમાં પડ્યા જેવી જણાઈ. તે ધીમે સ્વરે બોલી.

“ આજે જો ભુજંગલાલ અહિં હોય તો કેવું સારું ? તે ઘણું હોશિયાર અને માયાળુ છે. તારા કાકા માટે તે ઘણી ચિંતા રાખે છે. અગાઉથીજ તે આપણે માટે લાગણી ધરાવે છે. હમણાં હમણાં તો તેની લાગણી ઘણી વધી ગઈ છે. ”

“ એમ કે ? તેનું કારણ શું ? ”

“ કારણ વળી શું ? હું તો તે જાણતી નથી; પણ હમણાં હમણાં તે અહિં ઘણીવાર આવે છે. હંમેશાંજ આવજા કરે છે. અરે ! હા, જો તારું ! હું કેવી ભુલકણી છું. કાલે સાંજે તે અહિં આવી કેટલાક કુલના હાર આપી ગયો હતો. તે કરમાઈ ન જાય તેથી મેં બીના કપડામાં રાખી મૂક્યા છે. હું લઈ આવું—” કહી ધનકોર કુલના હાર લઈ આવી.

“ આ જો ! કેવા સુંદર છે ? ”

“ અરેઅર, ઘણા મોહક છે. પણ આ હાર તેણે કેને માટે આપ્યા છે ? મારે માટે કે કાકાને માટે ? ”

“ કાકાને હારને શું કરવા છે ? તારે માટેજ હશે વળી ! ”

“ નહિ. ભુજંગલાલ કાકાનો મિત્ર છે, મારો નથી. ઠીક છે, હો, પાછો ઠેકાણે મૂકી દો—”

“ કેમ તારે એ જોઈતા નથી ? ”

“ નહિ. ” ધનકોરે મ્હો મરડ્યું. લુન્ગલાલે આપેલા પુષ્પ હારની તારા આમ અવગણના કરશે એમ એને લાગ્યું નહોતું. તેણે તે હારો પાછા લઇ એક જગ્યાએ મૂક્યા અને પોતે રસોઇ કરવામાં ગુંથાઈ.

તારાને આજે બિલકુલ એન પડતું ન હતું. તે કંઈ પણ વિચારમાં ગુંથાઈ ગઈ છે એવું તેના વદનપરથી માલુમ પડી આવતું. રસોડામાં કોઇકવાર જઈ ધનકોર સાથે બે ચાર બોલ બોલ્યા પછી બાગમાં જઈ પુષ્પોના છોડો તથા વૃક્ષો તરફ જોઈ રહેવું; પુનઃ ઘરમાં જઈ, છબ્બીઓ વિગેરે તરફ નજર કરવી; પુનઃ બાગમાં જઈ કુદરતની રમ્ય સૃષ્ટિ નીહાળવી, એવો પ્રકાર ચાલતો હતો. તારાની આવી સ્થિતિ જોઈ ધનકોર બડમડ કરતી હતી પણ તેના પર તારાનું લક્ષ જ નહતું. ક્યારે દિવસ પૂરો થાય અને સંધ્યાકાળ આવે એવી એની ઇચ્છા હતી. દિવસ વહી જવા લાગ્યો અને જે ધડીની એ રાહ જોતી હતી તે નજીક આવવા લાગી. એણે સંધ્યાકાલને બહાલભર્યું આમંત્રણ કર્યું હતું પણ જ્યારે સંધ્યા આવી ત્યારે એને બય લાગ્યો. એ પ્રેમ, સુરેશ અને તેનો એકમેક પર જડાયેલો પ્રેમ, એટલો વિલક્ષણ અને ગુઢાત્મક હતો કે તે તેના રમરણથી તેજ સમયે કંપવા લાગી. સુરેશને મળવા ન જવું, ઘરમાંજ બેસી રહું એવું એના મનમાં એકવાર આવ્યું પણ તેજ સમયે સુરેશ આતુર નયને તેની રાહ જોઈ રહ્યો છે એવું તેની નજર સામે જણાયું. તારાને પ્રિયતમની મૃતિ દષ્ટિ સમક્ષ જોઈ જરા શાંત થઈ જવુંજ જોઈએ એમ થયું. જવા તૈયાર થઈ અને ગઈ પણ.

તારા નહિ કિનારે ફરવા ગઈ તે ધનકોરને રૂચું નહિ. તેણે પુનઃ બડબડાટ કર્યો પણ તે સાંભળવાની તારાને કુરસદ નહોતી. તે ત્વરિતવેગે નહિ કિનારે પહોંચી. સુરેશ તેની રાહ જોતો હોડીમાં બેઠો હતો. તારા

તેની નજીક ગઇ. હોડીમાં બેઠી અને સુરેશ હલેસાં મારી હોડી ચલાવવા લાગ્યો. નદીમાં થોડેક દૂર એક નાનો સરખો બેટ હતો. ત્યાં પાણીનો ધવાહ પણ શાંત હતો. હોડી ત્યાં આવી પહોંચતાં સુરેશ હોડી અટકાવી. તે તારા તરફ અતૃપ્ત સ્નેહમત્ત નયને જોઇ બોલ્યો.

“ તારે ! તારા તરફ મને આજે પેટ ભરીને જોઇ લેવા દે. હજી સુધી મને એવી તક મળી નથી. ”

તારાએ સલજી સ્મિત કરી નીચું જોયું. એનાં નયન નમી પડ્યાં પણ તે સુરેશને ગમ્યું નહિ. તે તારાનું મ્હો હડપચી પકડી ઉંચું કરી બોલ્યો :

“ બહાલી તારા ! તારા વિશાળ કાળાં સ્નેહબીનાં નયનોનો હું તરસ્યો બન્યો છું. ચાતક પક્ષી જેમ મેઘ માટે વ્યાકુળ બને છે તેવીજ મારી સ્થિતિ થઇ છે તેથી તું તારાં નયનો નીચાં ન નમાવ. મને એ નયનોમાંનું જાદુ જોવા દે—મને તારું સુંદર મુખચન્દ્ર જોવા દે...તારા, આજે તું શું વિચાર કરે છે ? તારા મનોહર નેત્રકમલોમાં ગંભીર-પણાની ઝલક દીસે છે તેનું કારણ શું ? ”

“ આપણે જે કરીએ છીએ તે સારું છે કે ખરાબ, સુરેશ ? ”

“ સારું કે ખરાબ ? ” સુરેશ પ્રતિધોષ કર્યો. થોડીકવાર ન્યાયની દૃષ્ટિએ વિચાર કરી તે બોલ્યો.

“ સારું પણ અને ખરાબ પણ. બન્ને રીતે તારા સવાલનો જવાબ આપી શકાશે. આપણે ઉભયને વિશુદ્ધ પ્રેમથી ખરેખર ચાહતાં હોઇએ તો સારું, નહિ તો ખરાબ : બહાલી, હું તને ખાત્રીથી કહું છું કે કંઈ પણ ખરાબ કામ કરવાની આ સુરેશ તને કદિ પણ સલાહ આપશે નહિ. આ આપણી છુપી મુલાકાત—અરધી ધડીની છુપી મુલાકાત—લૌકિક દૃષ્ટિએ થોડી ધણી ખરાબ કહેવાતી હશે; પણ લોકો

સાથે આપણને શું સંબંધ છે ? આપણા સુખનીજ આપણે કાળજી રાખવી જોઈએ. લોકોને શું છે ? તે તો ગમે તેમ બકશે ? ”

સુરેશના આવા વિચારથી તારા વિચારમાં પડી. તે અઘાપી મુઝ કુમારિકા હતી. પણ તેણે ગાંભીર્યયુક્ત મુદ્રાથી કહ્યું:

“ ચંદ્રિકાએ આમ કયું હોત કે ? ”

“ ચંદ્રિકા અને તારામાં ઘણો ફેર છે. તારામાં ને તેનામાં આ-સમાન જમીનનો ફરક છે. ચંદ્રિકા લોકોથી ઘણી ડરે છે. ”

“ ત્યારે તમે તેને આમ કરવાનું કહેવાનાં નથી ? ”

“ નહિ. કદિ પણ નહિ. બહાલી, તારા સિવાય કોઈ પણ સ્ત્રીને હું મારી સાથે આવવાનું કહેવાનો નથી. હું કહું એમ તને લાગે છે ? ”

“ નહિ. નહિ. ”

“ ત્યારે બહાલી ! આપણા જેવા સુખી કોઈજ નથી. એકવાર આપણાં લગ્ન થયા કે આપણે સુખસાગરમાં સ્નાન કરવા પડીશું ? મારી તારા ! મારી બહેન પણ તને બહુ ચાહે છે. ”

“ એ બધું ખરું. તમે કહો છો તેમ થાય એમ લાગતું નથી. આપણા લગ્ન તમારા ઘરમાંના કોઈ પણ માણસને પસંદ પડવાના નથી. ”

“ પણ તું મને તો પસંદ છેની ? તારે બીજાની પરવા શા માટે કરવી જોઈએ ? તું એવા વિચાર કેમ કરે છે, તારા ? એકવાર આપણાં લગ્ન થયાં કે બધાં એની મેળે ચુપ થઈ જશે. બહાલી, હવે મારી ધીરજ વધુ દિવસ ટકે એમ નથી. ખરો પ્રેમ-શુદ્ધ પ્રેમ શું છે તે મેં તને જોઈ ત્યારથીજ હું શીખ્યો છું. તને જોયા પછી મારી મનઃસ્થિતિ કેવી થઈ છે તે તું જાણે છે ? તને મળવાને માટે મારો જીવ એટલો બધો તલસી રહ્યો હતો કે, મને આખો દહાડો

દુશ્મન જેવો લાગ્યો. તારા—” તારાના નયન આ વેળા હમણાંજ ઉદય પામતાં પૂર્ણિમાના મનોહર ચંદ્રના પાણીમાં પડેલા પ્રતિબિંબ પર ઝહોંટ્યાં હતાં. તેના તરફ જોઈ સુરેશ બોલ્યો:

“ તારા, બોલતી કેમ નથી ? તને શાની બ્હીક લાગે છે તે તો મને કહે—”

“ બ્હીક શાની ?...પણ...પણ—તમારી અને મારી વચ્ચે કેટલું બધું અંતર છે તેનો તમે વિચાર કર્યો ? તમે શ્રીમંત, ઉચ્ચ કુલના, આવડી મોટી જગીરીના માલિક અને હું એક ગરિબ ચિત્રકારની બત્રીજ. સુરેશ, તમે મારા જેવાજ, ગરિબ હોત તો કેવું સાફ થાત ! જો તેમ હોત તો આપણને કંઈ પણ અડચણ નડત નહિ. આપણે એક ન્હાના ઝુંપડામાં રહેત. તમે સહવારે નાહી ધોઈ કામપર જાત, સાંજે પાછા આવત અને હું ત્યારે રસોઈ કરીને તમારી રાહ જોતી. આરણ્યા આગળ ઉભી રહેત ! એવી ગરિબ જીંદગી કેટલી સુખી ? મેં ઘણા ગરિબ કારીગરોનાં સુખી દંપતી જીવન વડોદરામાં જોયાં છે. સખત મહેનત કરી, ઓછા પૈસા કમાઈને પણ એ ગરિબ લોકો પોતાના પ્રિયજનોના સહવાસમાં એટલા સુખી રહે છે કે મને તે લોકની અદેખાઈ આવે છે.”

“ પણ તારે, તું એકાદ ગરિબ કામદારની સ્ત્રી થવા જન્મી છે કે ? ધૈર્ય તને આવું અનુપમ સૌન્દર્ય શું કરમાવી નાખવા માટે, ગરિબીના દુઃખ સહન કરવા માટે આપ્યું છે ? નહિ. દારિદ્ર્યની ભયંકર વિવંચના તારાથી સહન થઈ શકે એમ નથી. તોપણ તારે ! જો તારી તેવી ઇચ્છા હોય, હું આખો દિવસ કામપર જાઉં અને સંધ્યા-કાળે તું મારી રાહ જોતી ઉભી રહે, એવી ગરિબ જીંદગી તને ગમતી હોય તો તારે માટે હું મજૂર થવાને પણ તૈયાર છું. તારી એવીજ

ધમ્મકા હોય તો આ મહેલ, આ જાગીર આ સંપત્તિ એ સર્વનો ત્યાગ કરી ૨૫-૩૦ રૂપીઆના પગારની નોકરી કરવાને પણ હું તૈયાર છું. બહાલી તારા! તારે માટે આ રાજમહેલને ત્યાગી દઈ હું એક નાનાં ઝૂંપડામાં રહીશ. અયશઆરામ ને શ્રીમંતાઈની મોજમઝાને લાત મારી હું સાદું મહેનતું જીવન ગાળીશ. અને એ સર્વ તારે માટે, બહાલી?...”

“ નહિ. નહિ. સુરેશચંદ્ર ! તમે એમ ન કરતા: નહિ તો લોકો મને ટુંપી ખાશે. આ કુબારજીએ સુરેશચંદ્રને બિખારી બનાવ્યા એમ કહી મને ગાળો દેશે: નહિ. નહિ. સુરેશ ! તમે મારી ગાંડીના બોલવા પર શા માટે ધ્યાન આપો છો ? હું તો ગાંડી છું—મને કંઈ અક્ષલ નથી—”

તારાનું આ પુખ્ત વિચારક જેવું બાપણુ સાંભળી સુરેશ આશ્ચર્ય પામ્યો. અત્યાર સુધી તારાપર એનો પ્રેમ હતો. હવે તે સાથે પૂજ્ય-ભાવનું મીલન થયું. જેનાપર પોતાનો પ્રેમ જડાયો છે, જેને પોતાનું તન, મન, ધન અર્પણ કરવા પોતે તૈયાર થયો છે તે ફક્ત લાવણ્ય લતિકાજ નહિ—એક બોલતી ચાલતી સુંદર પૂતળી નહિ, શાળામાંથી શીખી આવેલી અર્ધ-અનુભવી કન્યા નહિ પણ પૂર્ણ વિચાર શક્તિ ધરાવનારી મુખ્ય કન્યકા છે એમ જાણી સુરેશને ઘણાજ આનંદ થયો. તે બોલ્યો.

“ તારા ! તારું પુખ્ત બાપણુ સાંભળી ખરેખર હું અજબ થયો છું. આટલો અનુભવ, આટલું જ્ઞાન, આટલા પુખ્ત વિચાર તું ક્યાં શીખી આવી ? ઠીક છે. તારી ધમ્મકા નથી તો હું આ રાજવૈભવ છોડતો નથી અને મજુરી કરવા પણ જતો નથી. બોલ હવે કંઈ છે ? તું મારી પત્નિ થઈ આ જગતમાં તારું યોગ્ય સ્થાન સુશોભિત કર. મારા ભવ્ય મહેલના દીવાનખાનામાંની સુંદર છબીઓને લગ્નવનારી તારા કરતાં વધુ સુંદર ભૂતિ આ પૃથ્વીપટ પર ખીજી કોઈ જ નથી. ”

“ હવે બસ કરોને, આવી ખોટી પ્રશ્નસા ! હું એવી સ્તુતિને પાત્ર નથી. હું ભોળી, ગાંડી ! હું શું સમજું ? મારી અક્ષલ કેટલી ? તમારા પર પ્રેમ રાખવાનુંજ હું શીખી છું. એ સિવાય બીજું હું કંઈ જાણતી નથી. ” .

તે આટલુંજ બોલી; પણ એમાંજ સર્વ સાર સમાયેલો હતો. સુરેશ હર્ષથી દીવાનો થઈ ગયો. કેટલીક વાર બંને સ્તબ્ધ રહ્યાં. બન્ને વિચારમાં ગઈ થયાં હતાં તારા થોડીકવાર રહી બોલી:

“ હવે આપણે જવું જોઈએ. જુઓ, ચંદ્ર કેટલો ઉપર આવ્યો ! ”

“ ખરેખર હવે જવું જોઈએ, પણ જરા થોભ. આપણે બેઠ પર ઉતરી જરા ફરીએ. થોડીજ વાર. પછી હોડીમાં બેસી પાછા જઈશું. પાંચ મીનીટ પણ નહિ લાગે. ચાલ એ બેઠપર ફરવાનું મને બહુ ગમે છે. બેઠના કિનારાપર ઉભા રહી નદિમાં ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ જોતાં મને બહુ આનંદ મળે છે, તારી સાથે આ સ્થળે, મંદમંદ પવન લહરીથી કંપિત થતા જલમાં ચંદ્ર જાણે સૃષ્ટિ સુંદરીનું રૂપ જોઈ મોહિત થઈ, દેહમાન બૃલી વૃત્ય કરતો હોયની તેવો લાગે છે. ચાલ, જાણી ! ”

એમ કહી સુરેશ હોડીમાંથી ઉતર્યો. તારા પણ તેનો હાથ પકડી બેઠ પર ઉતરી. બંને એક મેકની ગોદમાં, બેઠપર પ્રેમમસ્ત થઈ ફરવા લાગ્યા. ઉપર ચંદ્ર ખીલી રહ્યો હતો, નદિનું પાણી ધીમે મંદ મંદ—મુઝાના નુપૂરરવ જેવો અવાજ કરતું વહી જતું હતું. પવનની શીતલ લહરી મધુરી સુગંધ ખેંચી લાવતી નદિના જલમાં તરંગ ઉત્પન્ન કરી સૃષ્ટિની રમણિયતા વધારતી હતી. ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ નદિના પાણીમાં નાચતું હતું. પ્રિય વાંચનાર, આવા નયન મનોહર સ્થલે જાણી પ્રિયાના સહવાસમાં એક ધડી—એક પલ પણ તેં ગુમાવી

છે? પ્રભુના સરલ-નિર્દોષ-અકષ્ટ સૌન્દર્ય વનમાં, સરલ-અકષ્ટ સ્નેહાળ પ્રિયાંગનાના સહવાસમાંજ સ્વર્ગ સુખ છે. એ સિવાય અન્ય કોઈ પણ સ્થલે સ્વર્ગસુખ છે એમ કોણ કહી શકશે? પ્રભુએ આપેલા અમૂલ્ય માનવ જીવનમાં જેણે પ્રેમની મીઠી મઝા આપી નથી, જેણે બહાલીના બિમ્બાધારે ચૂમ્યા નથી, જેણે લજ્જાથી લચી પડતાં નયનોમાં પોતાનાં નયન મેળવવાની કોરોષ કરી નથી, જેણે ચંદ્રના કિરણોમાં બહાલીને ફેરવી નથી તેનું જીવન એ કંઈ જીવન છે?

સુરેશ અને તારા સ્વર્ગમાં ફરતાં હતાં!

Love is heaven and heaven is Love!

સર વૉલ્ટર સ્કૉટનું આ કથન અહિં સત્ય ઠરતું હતું!

બેઠપર અનેક વૃક્ષો હતાં. પુષ્પોનાં છોડો પણ ઘણાં હતાં. પ્રભુએ આ સ્થલ પ્રેમીઓ માટેજ બનાવ્યું હતું. તારાને લઈ સુરેશ કિનારે આવ્યો. નદિનું પાણી તેણે વાંકા વળી પોતાના હાથમાં લીધું. તે બોલ્યો:

“ તારે, મારી બહાલી તારે, આ સ્થલે પવિત્ર ચન્દ્રમાની સાક્ષીએ હું એક પ્રતિજ્ઞા કરવા માગું છું અને હું ખાત્રીથી માનું છું કે, તું પણ મારા જેવીજ પ્રતિજ્ઞા લઇશ. આપણા આર્ય લોકોની એ પુરાતન અને પવિત્ર પદ્ધતિ છે. હાલમાં અણસમજુ પતિ પત્નિ આગળ એ પવિત્ર વચનો આપણો બખડી જાય છે. આપણે આપણી રાજપુત્રીથી પ્રભુની સમક્ષ એ પ્રતિજ્ઞા બહાલથી બોલીશું. તારા! સુખ આવો કે દુઃખ આવો, આનંદ થાય કે સંકટ આવે, સંપત્તિ મળે કે દારિદ્ર્ય આવે તો પણ તને આ હૃદય સાથે લગાડી મૃત્યુ પર્યંત હું તારી સાથે રહીશ. તને કદિપણ અળગી કરીશ નહિ. બોલ, હવે એ શબ્દો તું બોલ. ”

તારાએ સરિમત એ પ્રતિજ્ઞા લીધી. આવી ગમ્ભીર પ્રતિજ્ઞા સપ્તપદીના પવિત્ર મંત્રો દ્વારા વર્તમાનકાળના ઢીંગલા ઢીંગલીઓ લે છે. પણ તેનો મર્મ સમજતાં નથી. તારાએ પ્રિયતમનું હૃદય ઓળખી, પ્રિયતમપર પોતાનો પ્રેમ ઢોળાયા પછી આ પ્રતિજ્ઞા લીધી. તારાએ છેવટના શબ્દો ઉચ્ચારતાંજ સુરેશે તેને બહાલથી હૃદય સરસી દાખી દીધી અને પ્રિય વાંચનાર, આવા પ્રેમીઓને કંઈ દુનિયાદારી અથવા કયું ધર્મ શાસ્ત્ર પરસ્પર યુગ્મન લેવાની મના કરી શકે એમ છે ?

ત્યારપછી બન્ને હોડી પાસે આવ્યા અને હોડીમાં બેસી નદિ કિનારે જવા લાગ્યાં.

જે સ્થલે તારા અને સુરેશે પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી તેની પાછળના ઝાડની પાછળ એક ભૂત જેવી વ્યક્તિ ઉભી હતી. પ્રેમીઓ ચાલી જવા પછી જ્યાં સુધી દૃષ્ટિ પહોંચી ત્યાં સુધી તેણે તેમના તરફ નજર ફેંકી અને ત્યાર પછી આગળ ચાલવા લાગી. આ વ્યક્તિની પાછળ એક ખીજી વ્યક્તિ પણ છૂપી છૂપી ચાલતી હતી. પહેલી વ્યક્તિ થોડેક દૂર ગઈ એટલામાં તેના હાથમાંના રૂમાલ જમીનપર પડી ગયો. તે લેવાને માટે તે પાછી ફરી એટલામાં પાછળની વ્યક્તિ એ ઉતાવળથી તે રૂમાલ લઈ લીધો.

ચંદ્રિકા-પ્રથમ વ્યક્તિ ચમકી. તેને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. પોતે ગુપ્તપણે સુરેશની હીલચાલ જોવા આવી હતી; તેમાં પોતાની હીલચાલ જોનાર આ નવી વ્યક્તિને જોઈ એના મનમાં કિંચિત ભીતિ અને કિંચિત તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો.

ખીજી આકૃતિ પુરૂષની હતી. તેનું શરીર પાતળું, લાંબુ, આંખો ઝીણી, રંગ કાળો અને ઓઠ જડા હતા. તેણે જમીનપરથી ઉંચકેલો રૂમાલ ચંદ્રિકાને આપવા હાથ લાંબો કરી કહ્યું:

“બાપ સાહેબ, મારે તમારી સાથે કંઈ વાત કરવી છે.”

“બોલવું હોય તે બોલી દે. પણ અહિં બીજું કોઈ ન હોય તે ધ્યાનમાં રાખજો.”

“તમારે ડરવાનું કંઈ કારણ નથી, સમજ્યાં ?”

“ઠીક છે. તું મને ઓળખતો લાગે છે.” તેણે પૂછ્યું. તેના કઠોર અવાજે અને ક્રોધિત દૃષ્ટિક્ષેપ દ્વારા તેણે જે તિરસ્કાર પ્રદર્શિત કર્યો તેનું વર્ણન શબ્દો દ્વારા થવું કઠીન છે.

તેના વદનપર એક અસ્પષ્ટ હાસ્ય—આદરયુક્ત પણ અભિમાન પૂર્ણ હાસ્ય ચમક્યું. તે બોલ્યો.

“કેટલાક લોક એટલા પ્રસિદ્ધ હોય છે કે ચાંદનીમાં પણ તેમનો ચહેરો સહેજે ઓળખી શકાય છે. તેવા માણસોમાં ચંદ્રિકા બાપ—”

“બસ, મારું નામ ન દે. તારે મને શું કહેવું છે ?” ચંદ્રિકા આશ્ચર્યચક્ર સ્વરે બોલી.

ચંદ્રિકાએ તેનું નામ પૂછ્યું નહિ. તે કોઈ બિખારી હશે અને કંઈ પૈસા માગવા આવ્યો હશે એવી તેની માન્યતા હતી. તેના બોલવાપરથી ચંદ્રિકા પોતાને બીખારી જેવો ધારે છે એ જાણી તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ પણ તે તેણે બહાર જણાવવા દીધો નહિ.

તે બોલવાને અચકાય છે એમ સમજી ચંદ્રિકા ગુસ્સાથી બોલી:

“તારે મારી પાસે કંઈ માગવું છે કે ?”

“હા. એમજ સમજેની ! મારે તમારી પાસે કંઈ માગવાનું છે. બાપ સાહેબ, તમે મને ઓળખતા નથી; પણ તમે મને મદદ કરશો એવી મારી માગણી છે.”

“મારી પાસે અહિં પૈસા નથી. મહેલમાં આવજો.”

“ પૈસા ? તમારા પૈસા કોને જોઈએ છે ? તમે ગાંડા તો નથી થયાં ? ” પેલા પુરૂષ એકદમ ચંદ્રિકાની સામે આવી સંતપ્ત સ્વરે બોલ્યો.

ચંદ્રિકા તેના તરફ આશ્ચર્ય અને ક્રોધની ભેગી લાગણીથી જોઈ બોલી:—

“ ગાંડા તો તું જ થયો છે. તું મારી પાસે પૈસા નથી માગતો ? ”

“ પૈસા ? તમારી પાસે હું પૈસા શા માટે માગું ? તમારી ગેર-સમજીત થઈ લાગે છે. હું તમારી મદદ માગું છું તે પૈસાની નહિ. ”

“ ત્યારે શાની ? જે કહેવું હોય તે સ્પષ્ટપણે જણાવી કહી દે. મારે જવાનું છે. ” ચંદ્રિકા બોલી. તેના તિરસ્કાર હવામાં ઉડી ગયો અને તેના મનમાં ક્રિયિત શ્વાસો ક્રિપ્ત થઈ.

“ તમારે જવાની એટલી બધી ઉતાવળ હોય તો પુરીથી જાવ. મેંજ બૂલ કરી. તમારા સ્વભાવનો મેં લાભ લઈ તમને ખોટી કર્યા. માફ કરજો, હું જાઉં છું. ” કહી તે જવા લાગ્યો. ચંદ્રિકા અજબ થઈ. તેની શ્વાસો વધી. તેના તિરસ્કાર પણ વધ્યો. તેણે ઓઠ કંપાડ્યા. નેત્ર ક્રોધથી રક્ત થયાં. તે ધીમે સ્વરે બોલી:

“ જરા થોભ. ”

પેલા પુરૂષ પાછો ફર્યો અને પોતાના કોટના ખીસામાં બન્ને હાથ રાખી અભિમાનપૂર્ણ વદને તેની સામે આવી ઉભો. ચંદ્રિકા તેના તરફ સ્તબ્ધપણે જોઈ રહી. તેના અંતઃકરણમાં શ્વાસો અને સ્વાભિમાન વચ્ચે તુમુલ્ય યુદ્ધ મચ્યું હતું. પેલા માણસને શું કહેવાનું છે તે સાંભળવાની શ્વાસો અને એવા માણસ સાથે તેના જેવી કુલીન સ્ત્રીએ નિર્જન સ્થલે વાત કરવાનું અભિમાન ! અંતે શ્વાસોનો જય થયો.

“ તારે જે કહેવું હોય તે મને કહે. તારી રીતભાત, બોલવું ચાલવું બધું મને બેદી લાગે છે. ”

તે નમ્રતાપૂર્વક બોલ્યો:

“ બાપ સાહેબ, હું સૃષ્ટિ લીલાનો પરમ ભક્ત છું. આ અરણ્યમાં—નદિ કિનારે—વિશેષ કરી ચંદનીમાં સૃષ્ટિસૌંદર્ય નીહાળતાં ફરવામાં મને પરમ આનંદ મળે છે અને એમ થાય એમાં નવાઇ પણ નથી. ”

“ વારૂ. પછી ? ”

“ હંમેશા પ્રભાતે આજે પણ હું નદિ કિનારે ફરતો હતો. નદિ કિનારાનો નિતાંત શાંત અને ગંભીર દેખાવ જોઈ હું પ્રભુની અગાધ લીલાની મનમાં તે મનમાં સ્તુતિ કરતો હતો. એટલામાં જે વ્યાકૃત હમણાંજ ગઇ તે—મારી નજરે પડી. કાંઈ પ્રેમી જોડું હશે, પ્રણય રસના બોક્તા હશે, મારે શા માટે તેમને ચમકાવવા સમજી હું પાછો ફર્યો. પણ ચંદ્ર પ્રકાશમાં એક વ્યક્તિ જેની સાથે મારા હિતાહિતનો સંબંધ છે તે મારી નજરે પડી. ”

“ તે કાણ ? ”

“ પેશી તરણી. તેઓ શું કરે છે તે જાણવાની જાણસા થવાથી હું તેમને જોતો આ ઝાડને આથે સંતાઇ ઉભો રહ્યો; પણ મારે કાને જે શબ્દો પડ્યા તે મારાજ અહિતના મને જણાયા. તેઓએ પ્રેમની પ્રતિજ્ઞા લીધી અને મેં તે સાંભળી. ”

“ તેની સાથે મને શું સંબંધ ? ”

“ તમને શું સંબંધ ? ખરેખર, અહિંયાજ મારી જુલ થઇ. તમે પણ તેમની વાતચીત સાંભળતાં ઉમાં રહ્યાં હતાં તેથી તમારો પણ કંઈ હેતુ હશે, એમ હું સમજ્યો, આથી તમે મને મદદ કરશો. ”

એમ સમજવામાં આવી જાય છે.”

“હું તેમની વાત સાંભળવા ઉભી હતી એ તે કેમ જાણ્યું?”

“તમે અહિં આવ્યા ત્યારે ચિંતા અને બેચેનિ આમતેમ જોતાં હતાં. જાણે તમને કોઈ જોઈ જાય તેથી તમે ડરતા હો તેમ ! તેમનું ભાષણ સાંભળતી વખતે તમારા મુખપરના ભાવમાં જે ફરક થતો હતો તે પણ હું જોતો હતો.”

ચંદ્રિકા ચમકી. પોતાનો અનોખો પલ્લવ આ માણસ જાણી ગયો છે તે જાણી તે સહેજ ગભરાઈ.

“વારૂ, તારી કલ્પના ખરી છે એમ માનીએ તોપણ મારા તરફથી તને શું મદદ થઈ શકે એમ છે?”

“એ બંનેએ લીધેલી પ્રતિજ્ઞા તોડવામાં મને મદદ કરવી. અસ. એન.” તે સ્પષ્ટપણે બોલ્યો.

તે ક્ષણમાત્ર સ્તબ્ધ થઈ. તે વિચાર કરતી હોય એવું જણાયું. તે બોલી:

“મારે તને શા માટે મદદ કરવી ? તેમની સાથે મને શું સંબંધ ?”

“કંઈ સંબંધ નથી ? તમે જૂલી ગયાં કે મેં તમારા મ્હોપરના વિકાર ઝાળખ્યા હતા ?” તેણે ટકોર કરી.

તે ચમકી. આ માણસ આગળ પોતાનું કંઈ ચાલતું નથી એમ તેને લાગ્યું. તે થોડીવાર રહી બોલી:

“મારો તેમની સાથે સંબંધ છે એ કમુલ કરી તારાપર વિશ્વાસ રાખી, તું કહે તે પ્રમાણે ચાલવાથી મને લાભ થશે તેનો પુરાવો શું ?”

“તમે કહો તેવો પુરાવો આપવા હું તૈયાર છું. હું તેને ચાહું છું.”

“તેને તું ચાહે છે ? પેલી છોકરી—હમણાં અહિંથી ગઈ તેને ?”

“હા. જોણે સુરેશ સાથ પ્રેમ પ્રતિજ્ઞા લીધી તેને.”

“ઠીક. બોલ. તને શી મદદ જોઈએ છે ?”

“તમારૂં તમે ફાડી લો. રમણિક અને તારા માટેની જવાબદારી હું લઉં છું.”

“નામ ના બોલો.”

“વાર. તેમણે જે પ્રતિજ્ઞા લીધી તે પૂર્ણ થાય તેમાં આપણું બંનેનું અહિત છે. એ પ્રતિજ્ઞા કદિ પણ પૂર્ણ થવાની નથી. યુવક પર તમારો પ્રેમ છે અને યુવતીને તમે ધિક્કારો છો. હું યુવતીને ચાહું છું અને યુવાનને ધિક્કારું છું. આપણે ઉભયને એક સરખા ઉપ-યોગી છીએ.”

ચંદ્રિકા કિંચિત ડચકી. તેના ગૌરવર્ણી વદનપર સલજીતોની ગુલાબી લાલી આવવા લાગી.

“તમે બહુ સાહસ કરો છો ?”

“એમાં સાહસ શાનું ? મારો સંબંધ મેં તમને જણાવ્યો. તમારો સંબંધ મને ખબર છે. હું બુલ કઈ છું એમ તમે કહેવા માગો છો ? જો તેમ હોય તો સ્પષ્ટ કહો.”

તે સ્તિમિત દષ્ટિએ તેના તરફ જોવા લાગી. પણ તે કંઈ બોલી શકી નહિ. સુરેશને તે ચાહતી હતી પણ તે પ્રેમ આટલો ઉત્કટ હતો કે તે માટે તેને અજ્ઞયબી લાગવા લાગી. હમણાં સુધી તે પ્રેમનું જોર કેટલું છે તે એના લક્ષમાં ન હતું. પરંતુ થોડા વખત પૂર્વે સુરેશચંદ્રને એક ખીજી કુમારિકાને હૃદય સાથે બહાલથી ચાપી પ્રેમચુ-બનોથી તેના અધરો ચુમતો જોયો ત્યારે તે પ્રેમનો વેગ કેટલો પ્રચંડ છે તે તે સમજી. અભિમાન, ઉત્કટ પ્રેમ, આત્મપ્રીતિ વગેરે મનોવિકાર તેના હૃદયમાં તોફાન કરી રહ્યા. તેની સામે ઉભેલા મનુષ્યને એ સર્વ

વકારો તેના ચાની પણ સુંદર મુખપર પ્રતિબિંબિત થતા જણાયાં !
તે બોલી :

“ મને કંઈજ સુઝ પડતું નથી. તમારો ને મારો બિલકુલ પ-
રિચય ન હોવા છતાં તમે આ પ્રમાણે બોલો છો તેથીજ મને તો
નવાધ લાગે છે. ”

“ જુઓ, બાળા ! હું તમારી પાસે એટલા માટે આવ્યો છું કે
તમારા અને મારા મનમાં એકજ હેતુ છે. એ બન્નેની પ્રતિગા તોડી
નાખી એકમેકને જુદા પાડવામાં આપણું હિત છે. બીજું એ કે આ-
પણા હેતુને પાર પાડવાનો ઉપાય પણ મને સુઝ્યો છે. બાકીનું કામ
તમે યુક્તિ પ્રયુક્તિ તથા તમારી કલ્પનાશક્તિથી કરી નાખશો એવી
મારી ખાત્રી છે. મિસ ચંદ્રિકા !—”

“ માફ નામ ન બોલો. ” ચંદ્રિકા આળુઆળુ જોઈ, ગમરા-
ધને બોલી.

“ તમારા તરફથી—ફક્ત તમારા તરફથીજ મને મદદ થઈ શકે
એમ છે. હું તે તરફથીનું મન વાળી શકીશ એમ મેં તમને પહેલાથી
કહી દીધું છે. હવે તમે તે યુવાનપર તમારું જાદુ અજમાવો. મેં આ
માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો છે. યુક્તિપ્રયુક્તિ, યોજનાશક્તિ, ચાતુર્ય, ક-
લ્પના, કાવાદવા વિગેરે સર્વનો મેં લાભ લીધો છે. તમે હવે તમારા સા-
ન્દર્યથી તેને આજી નાંખો, તમારા જાદુથી તેને ભરમાવો એટલે આ-
પણો બન્નેનો બેડો પાર ! આપણે સાથે મળી કામ કરીશું તો જરૂર
વિજયી થઈશું. હું તે યુવતીને સપાટામાં લઈ શકીશ પણ યુવાનનો
મને ભરોસો નથી. તે ઘણોજ હીલો, ઉદ્વેગ, દુરાચરી અને ઉંઘા
મગજનો છે. છેલ્લી ઘડીએ પણ તે મારી સઘળી મહેનત ધુળમાં
ફેંકી દે એવો છે. આથી તમારે તેને વશ કરવાનો છે. બોલો, છે કપૂલ ? ”

“ તરૂણીનું મન વાળવા માટે તમે કયો ઉપાય લેવા માગો છો ? ”
ચંદ્રિકાએ પૂછ્યું.

“ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા હું માગતો નથી તેથી મને માફ કરજો. પરંતુ એ હવે મારા દાખમાં છે તેની ખાત્રા રાખો. તમારો પણ તે યુવાનપર સારો દાખ છે. પણ હવે તમે તમારા સૌન્દર્યનો અને નાબળખરનો ઉપયોગ કરો. જરા વધુ સ્પષ્ટપણે બોલું તો મારે કહેવું જોઈએ કે, તમારે જો તેની સાથે લગ્ન કરવા હોય તો તમારે મારી સરત કબુલ કરવીજ જોઈએ. જો એ તરૂણ એ તરૂણી સાથે પરણશે તો તેમાં એનું માન શું રહેશે ? એક ગરિબ ચિત્રકારની બ-ત્રીજી જગીરદારના પુત્રને પરણે એ કેટલું શરમભર્યું છે ? તમેજ સુરેશને બોલ્યો છો. ”

ચંદ્રિકાનું મન ચલવિચલ થયું. તે કંઈ નિશ્ચયપર આવી શકી નહિ. આ માણસ સાથે—આ અપરિચિત માણસ સાથે કરતાં તેને વચન આપતાં તે કયવાવા લાગી.

ખીસામાંથી ધડીયાળ કાઢી તેણે કહ્યું.

“ હવે જલદી કરો. મોહું થાય છે. મારી સરત તમને કબુલ હોય એમ લાગતું નથી. ઠીક છે. હું રજા લઉં છું. ” એમ કહી તે જવા લાગ્યો.

“ થોભો. થોભો. જાઓ નહિ. મારે કબુલ છે. ” ચંદ્રિકા અંતે હારી.
તે સરિમત બોલ્યો:

“ હવે તમે સમજ્યાં ખરા ! આપણે હવે એકમેક સાથે વચ-નથી બંધાયાં. મારે તમને એટલુંજ કહેવાનું છે કે, હવેથી સાવધા-નીથી વર્તજો અને તેનાપર ધ્યાન રાખજો. દાવ આવે ત્યારે સોગંદી મારવાનું શ્રુતતાં નહિ. વખત આવવે હું તમને એતાવીશ. તમે તૈયાર

રહેજો. હવે તે અન્નેની પ્રતિજ્ઞા તૂટ્યા વિના રહેવાની નથી. તમે ત-
મારા પાત્ર માટે અને હું મારા પાત્ર માટે પ્રયત્ન કરીશ. બસ ત્યારે.
હવે હું જાઉં છું—”

“હા...પણ...તમે તમારું નામ ન કહ્યું?”

“મારું નામ ભુજંગલાલ વઢીલ—”

એમ કહી ભુજંગલાલ ત્યાંથી અદૃશ્ય થઇ ગયો. ચંદ્રિકા પણ
ત્વરિત વેગે પૂલપરથી મહેલ તરફ ગઇ.

આ બાળુ તારા અને સુરેશ હોડીમાં બેસી કિનારે આવ્યા.
તારા ધર તરફ જવા તૈયાર થઇ.

“બહાલા, હું જાઉં છું.”

સુરેશ તેના મોહક કપોલપ્રદેશને ચૂમી બોલ્યો.

“જા, તારે! મારી બહાલી તારે! જા. હું અહિં ઉભો છું. તું
તારા બાગના દરવાજા સુધી ગયા પછીજ અહિંથી જઇશ, જા.
કરતી ના—”

તારા ત્યાંથી ત્વરિત વેગે ધર તરફ ગઇ. સમણિકનું ધર નહિ
કિનારાથી બહુ દૂર નહોતું. તારા પાછું વળી વળીને જોતી હતી અને
સુરેશ પણ તારા તરફજ જોઇ રહ્યો હતો. બાગના દરવાજા પાસે
આવતાંજ તારાની નજરે અગીયામાં એક યુવાન જણાયો. ચં-
દ્રના પ્રકાશમાં તેનો ચહેરો તારાને સ્પષ્ટ જણાયો. તે ચમકીને મનમાં બગડી.

“આજ પ્રભાકર!”

તારા અદૃશ્ય થયા પછી સુરેશ મહેલ તરફ ગયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

અપ્રિય મિત્ર.

રમણિક મુંબઈ ગયો તે રાત્રે તારાએ પેલા નાના ફાટામાં જે ચહેરો જોયો હતો તેજ આ ચહેરો હતો. ફક્ત બાધ્યાવસ્થા ત્યાગી તેણે યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કર્યો હતો. તેનાં નેત્રો નિષ્કપટ સ્વભાવ બતાવનારા ઢાળાં અને સ્નેહાળુ હતાં. ચહેરો મનોહર અને હસમુખો હતો. બાંધો કૃશ અને ઠીંગણો હતો. તેનો એકંદર દેખાવ ઘણો નાનુક હતો અને તેનું મુખ છોકરા કરતાં છોકરીને મળતું વધુ આવતું હતું. એ સરલ મુખપર સ્નેહાળુતાની છાપ સ્પષ્ટ જણાતી હતી.

તારા તેના તરફ એકી ટસે જોઈ રહી. પોતે જે જુએ છે તે ખરું છું કે ખોટું તેની એને શંકા આવવા લાગી. પૂર્વે તેના મનમાં આવેલી કલ્પના પુનઃ તેના હૃદયપર ચમકી ગઈ અને તેનું અંતઃકરણ આકસ્મિક મનોવિકારથી, બીતિથી, સુખથી, અજ્ઞ લાગણીથી સ્ફૂર્તિમાન થયું. આ છોકરો કોણ ? તે અહિં શું કરે છે ? એ અહિં પોતાનું ઘર હોય તેમ ઉભો છે તેનું કારણ શું ? વિગેરે પ્રશ્નો તારાએ પોતાના હૃદયને પૂછ્યા. તારા આવા વિચારમાં હતી. એટલામાંજ તે તરણુ તેની પાસે આવી બહાલથી બોલ્યો.

“ તારૂંજ નામ તારા કની ! ”

તેનો અવાજ સાંભળી તારા વિસ્મય પામી. તે અવાજ તેના કાકાના જેવોજ હતો. એ અવાજમાં કોમલતા વિશેષ હતી એટલેજ ફરક.

“ હા, મારૂંજ નામ તારા. ” તારા સાશ્વર્ય બોલી.

“ ત્યારે આપણે બાઈ બહેન છીએ. ”

“ભાઈ બહેન ?”

“હા. કાકા કાકાના ભાઈ બહેન. તું મારા દિનકર કાકાની છોકરી—હું પ્રભાકર !”

“ખરે કે ? મને ખબર નહિ.”

“તને ક્યાંથી ખબર હોય ?” કહી પ્રભાકરે એક નિઃશ્વાસ નાખ્યો. એટલામાં રમણિક ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેને જોઈ તારા લાડકાં સ્વરે બોલી:

“કાકા, મુંબઈથી આવ્યા કે ?”

“હા. હમણાંજ આવ્યો. તને વાંચવા માટે એક પુસ્તક પણ લાવ્યો છું. જો—આ મારો છોકરો પ્રભાકર ! તું એને ઝોળખતી નથી.” તેના અવાજમાં ઉદ્વિગ્નપણાની છાયા હતી અને ચહેરો મ્હાન જણાતો હતો.

“ઠીક થયું. મને ઘણું ગમશે. આવ ભાઈ.” કહી તેણે પ્રભાકરનો હાથ પકડ્યો. તેને સ્વભાવિકજ બહુ આનંદ થયો.

“હમણાં એને રજા છે એટલે અહિંજ રહેશે.” રમણિક બોલ્યો.

“ઠીક થયું. હું રસોડામાં પાટલા નાખું છું. રસોઈ થઈ હશે.” એમ કહી તારા રસોડામાં ગઈ.

તારા ગયા પછી પ્રભાકર બોલ્યો:

“બાપા ! તારા કેટલી સ્વરૂપવતી છે ? મારી બહેન આટલી સુંદર હશે એ હું જાણતો ન હતો.”

“તને ખબર ન હોય. એ જેટલી સુંદર છે તેટલો એનો સ્વભાવ પણ રનેહાળ છે. એને જોઈ મને સ્વર્ગની દેવી યાદ આવે છે. તારા ભૂતજીવનની વાત એ જાણતી નથી.”

“ઠીક ત્યારે. હું હવે એને જાણવાજ નહિ દઉં.”

તારાએ રસોડામાં જઈ ધનકોરપર તગાદો કરી રસોડા જલદી કરાવી નાખી અને પ્રભાકર તથા રમણિક સાથે પોતે પણ જમવા બેઠી. જમતી વેળાએ રમણિક અને તારાના ગપ્પા ચાલુજ હતા પણ તારાએ રમણિક શા માટે મુંઝાઈ ગયો હતો તે પૂછ્યું પણ નહિ અને રમણિકે એ વાત કાઢી પણ નહિ.

“ તારૂં, અમે આવ્યા ત્યારે તું ક્યાં ગઈ હતી ? ”

“ તમે ઘરમાં નહોતા, ધનકોર રસોડામાં હતી એટલે મને ગમ્યું નહિ તેથી નહિ કિનારે ગઈ હતી, કાકા ! ”

તેના મોહક ચહેરાપર એકાએક લજ્જાની છાયા જણાઈ. તે રમણિકની નજરે પડી નહિ. પણ પ્રભાકર તે જોઈ શક્યો.

“ તને આવતાં ઘણું મોડું થયું, નહિ ? આટલી વાર— ”

“ હા. મોડું તો થયું. હવેથી એમ નહિ કરું. ” તારા સમજ કે પોતે જૂલ કરી હતી.

“ હવે પ્રભાકર છે. તે તારી સાથે ફરવા આવશે. ”

“ ઘણું સારું. બાપ, આપણે હવે રોજ ફરવા જઈશું. બહુ મજા પડશે. ”

જમી રહ્યા પછી રમણિક આરામખુરસીપર બેસી ધુમાડાના ગોટગોટા કાઢવા લાગ્યો અને તેની વૃત્તિ હંમેશા પ્રમાણે વિચારમગ્ન થઈ. તારા કંઈ ગુંથવાનું કંઈ એક બાબત બેઠી. તારાને ગુંથતી જોઈ પ્રભાકર બોલ્યો.

“ બહેન, હવે રાતના શાનું કામ કરે છે ? ”

“ કામ શાનું આ ? કંઈ પણ કામ તો કરવું જ જોઈએ. ઉંઘી જઈએ ત્યાં સુધી કામ કરવું જ જોઈએ. આજસુ માફક બેસી રહેવું મને ગમતું નથી. આજસુ માણસ માટે એક જૂતી કહેવત છે તે તને ખબર છે કે ? ”

પ્રભાકરનો ચહેરો ઉતરી ગયો. તેને ખોટું લાગ્યું એ તારા સમજી નહિ. તે બોલી:

“ મારાથી કામ વગર બેસી શકાતું નથી. તું બેસે છે કે ? ”

“ હો. કલાકના કલાક સુધી હું કામ વગર બેસી રહું છું. મને તેથી કંટાળો આવતો નથી. હું ઘણો આળસુ છું; પણ હવે હું એ ટેવ છોડી દઉંશ. હું પણ હવે ખૂબ વાંચીશ. આજથીજ શરૂઆત કરું ?—” તેનાં નયન તારાનાં નયન તરફ અત્યંત ઉત્સુકતાથી જોઈ રહ્યાં.

તારા સરિમત બોલી: “ નહિ. આજે નહિ. તું મુંઝવણી આવ્યો છે, ચાક્યો હશે, જા ઉઘી જા. ”

“ હું ચાક્યો તો છું પણ ઉઘવાનો તો નહિ. તારી પાસે બેસી તારું ભરત જોઈશ. તને હરકત તો નથી ને ? ”

“ છટ-હરકત શાની ? અહિં બેસી મને તારી નિશાળની વાત કહે. ”

“ નહિ. તુંજ મને વાત કહે. ”

તારાને પ્રભાકરનો સ્વભાવ વિલક્ષણ લાગ્યો. તેની શાંત વૃત્તિમાં ઉદ્વિગ્નતા જણાતી હતી.

“ આ ઉદ્વિગ્નતા કાયમની નથી. ચાલી જશે હવે. ” તે મનમાં બબડી.

“ તારા, કંઈ ગાની ? ” રમણિકે કહ્યું.

તારા હારમોનિયમપર ગાવા બેઠી. તેના મધુર અવાજથી રમણિકને તથા પ્રભાકરને ઘણો આનંદ થયો.

“ ભાઈ, જા. હવે ઉઘી જા. ” આમન પૂરું કરી તારા બોલી.

તે અવાજ એટલો મધુર, એટલો પ્રેમાળ, એટલો લાગણીવાળો હતો કે, પ્રભાકરનું અંતઃકરણ ભરાઈ આવ્યું. તે સપ્રેમ દષ્ટિએ

એકાદ વફાદાર ફૂતરો પોતાના માલીક તરફ જુએ તેવી રીતે તારા તરફ જોઈ રહ્યો. થોડીવાર પછી તે બોલ્યો:

“ બહેન, તું મારાપર કેટલો બધો પ્રેમ રાખે છે ‘પણ હું’ તારા પ્રેમને લાયક નથી—”

તે વધુ બોલતો હતો એટલામાં તેની નજર આગલા ખાસના તરફ ગઈ. કોઈ ગૃહસ્થ અંદર આવતો હોય એવું એને જણાયું. તેણે તારાને ધસારત કરી. તારાએ તે તરફ નજર કરી તો ભુજંગલાલ જણાયો. તે ચમકી. પેટી પરથી ઉઠી ભુજંગલાલ તરફ અન્યથાથી જોઈ રહી.

ભુજંગલાલ અંદર આવી બોલ્યો:

“ રમણિકલાલ ઉઘી ગયા કે ? હું હમણાં આવવાનો નહોતો. પણ પેટીનો મધુર સ્વર અને ગાયનનો મંજુલ ધ્વનિ સાંભળી મારું મન રહ્યું નહિ. તમને નકામો ત્રાસ થયો ! ”

“ ત્રાસ જ્ઞાનો એમાં ? આવ્યા તો સારું થયું. આ મારો પિત્રાઈ ભાઈ પ્રભાકર ! ” તારા બોલી.

વકીલ સાહેબની ખારીક આંખો અત્યાર સુધી તારાને જોઈ રહી હતી તે ત્યાંથી નજર ફેરવી પ્રભાકરને જોવા લાગી. તેની દષ્ટિ ક્ષણમાત્ર ચમત્કારિક થઈ. પછી તે હંમેશા પ્રમાણે હસીને બોલ્યો.

“ એ તારો ભાઈ કે ? રંગમાં અહિં આવ્યો હશે ! કેમ પ્રભાકર, તબિયત કેવી છે ? ”

પ્રભાકરે તારાને પૂછ્યું:

“ બહેન, એમનું નામ—”

“ એમનું નામ ભુજંગલાલ વકીલ, કાકાના સ્નેહી છે. ”

“ અને તારો મિત્ર નહિ કે ? ” ભુજંગલાલ હસીને બોલ્યો.

“ વાર, એમ ! પ્રભાકર, આપણા મિત્ર છે. ” તારા હસીને બોલી.

“ હવે તારો પણ મિત્ર થઈશ. ” પ્રભાકર તરફ જોઈ જુજંગ બોલ્યો. .

“ ઉપકાર તમારો. ” પ્રભાકર બોલ્યો. તે જુજંગલાલને જોઈ કાણ જાણે શાથી નારાજ થયો હતો.

“ તારા, ગાવાનું બંધ કેમ કીધું ? મને તો ગાયન સંભળાવ ” જુજંગ બોલ્યો.

“ હમણાં નહિ. કાકા મુંઝાઈથી આવ્યા છે તે થાકેલા છે. ઉંઘવા દે એમને. ”

“ વાર. હું પણ મુંઝાઈથી આવું છું. જો તારે માટે હું આ એક પુસ્તક લાવ્યો છું. એમાં અનેક ગાયનો છે. તને બહુ ગમશે એવી મારી ખાત્રી છે. ” કહી તેણે તે પુસ્તક તારાને આપ્યું. તારાએ તેના પાનાં ફેરવવા માંડ્યાં. તેમાં સેંકડો ગાયનો હતાં. તારાને તે જોઈ આનંદ થયો.

“ આમાંના ગાયન મને સંભળાવીશ કની ? ”

“ હા. જરૂર સંભળાવીશ. ”

“ હવે મારે અહિં વારંવાર આવવું પડશે. મારા એક મિત્રને રમણિકલાલના ચિત્રો બહુ ગમે છે. તેની મરજી એમની પાસે એક ચિત્ર કઢાવવાની છે. વિષય ધણો અટપટો છે તેથી જેમ જેમ ચિત્ર-રાય તેમ તેમ સૂચના કરવાની છે. ”

“ કાકા એ કામ નહિ કરે. ”

“ કેમ ? મારું વચન તારા કાકા કદિ પણ તોડે નહિ. અમે ઘણા જૂના મિત્રો છીએ. ”

તારા કંઈ બોલી નહિ. રમણિક આરામ ખુરશી પર ઉઘી ગયો

હતો. લુન્ગલાલ હજી પણ સ્વસ્થ બેઠો હતો. તેની નજર તારાના ગળામાં શોભતાં એક સુંદર પુષ્પહારપર હતી ! આ પુષ્પહાર એનો નહોતો. તે સુરેશે આપ્યો હશે એમ એણે કલ્પના કરી અને તે ખરી હતી ! પુષ્પહારથી તારાનું સૌન્દર્ય ગજબ કરી રહ્યું હતું. લુન્ગલાલની ઇર્ષ્યા વધી. “ થોડાજ વખતમાં હું તને મારી બનાવીશ. ” એમ તે મનમાં બખડ્યાં.

તે જવા તૈયાર થયો. જતી વેળા બોલ્યો.

“ પ્રભાકર, હું દારકાનાથ ભગતને ત્યાં ઉતર્યો છું. ત્યાં આવજો. હું—” કહી તે ચાલી ગયો.

લુન્ગલાલ ગયા પછી પ્રભાકર તેના તરફ કેટલીક વાર જોઈ રહ્યો. તે દૃષ્ટિથી દૂર થતાં પ્રભાકરે એક આરામનો દમ લીધો. તેની વિલક્ષણ મુદ્રા જોઈ તારા બોલી:—

“ ભાઈ, શું છે ? ”

“ બહેન, લુન્ગલાલ આપનો મિત્ર થાય છે એ ખરું છે ? ”

“ મને એમ લાગે છે. ”

“ અને તારો પણ એ મિત્ર છે કે ? ”

“ મને તેની સાથે હમણાંજ ઓળખાણ થઈ છે. ”

“ હા. એમ બોલ, ત્યારે તો ઠીક, તે તારો મિત્ર નથી, તને ગમતો પણ નથી એમ હું જાણી ગયો હતો. ” તેના બોલવામાં આવેશ અને દૃષ્ટિમાં અસ્વસ્થતા જણાતી હતી.

“ તું એમ કેમ બોલે છે ? ”

“ મને એ ખીલકુલ ગમતો નથી. ઉલટો એનાપર તિરસ્કાર આવે છે. ”

“ભાઈ, તેં એને આજેજ જોયો. આટલીવારમાં કાંઈને ધિક્કારવાનું સારું કહેવાય કે ?”

“સારું તો નહિ. પણ મારાથી રહેવાનું નથી. તારા ! કેટલાક કપટી અને મેલા હૃદયના માણસો એવા હોય છે કે સરલ હૃદયના માણસો સાથે પ્રથમ નજરેજ તેમના બ્રહ્મ મળતા નથી. આ માણસને જોતાજ મને ખીંક લાગે છે. જાણે તે મારું ગળું દાબતો હોય એવો ફૂર જણાય છે ! સમજી ?”

“હા.” તારા બોલી. જુજંગના કેટલાક શબ્દો એને પણ ઝેર જેવા કડવા લાગ્યા હતા અને તેથી તેના તરફ એને સાહજિક તિરસ્કાર પણ ઉપજ્યો હતો તોપણ પ્રભાકરની વિલક્ષણ કલ્પનાને ઉત્તેજન આપવામાં સાર નથી એમ સમજી એ બોલી:

“પણ ભાઈ, તારી કલ્પના બૂલભરી છે. જુજંગલાલ ઘણો માયાળુ અને પુખ્ત વિચારનો માણસ છે. એ મારે માટે ફૂલના ફારો લઈ આવે છે. વળી જો ! આજે આ ચોપડી લઈ આગ્યો.”

પ્રભાકરે તે ચોપડી હાથમાં લીધી. તેના તરફ તિરસ્કારથી જોયું અને ટેબલપર મૂકી. તેના મનમાં આ ચોપડી ફેંકી દેવાની ઇચ્છા થઈ પણ તે તેમ કરી શક્યો નહિ.

“બહેન, તે આટલું બધું શા માટે કરે છે ?”

“મને ખબર નથી. મહેરબાની ખાતર. ખીજું શું ?”

“નહિ. નહિ. મને તેમ લાગતું નથી. એની મહેરબાની આપણને જોઈતી નથી. તને મારા બોલવાથી ગુસ્સો આવે છે કે ?”

“ગાંડા ! એમાં ગુસ્સો શાનો ?”

“ત્યારે ઠીક. બહેન, એ તને ગમતો નથી તેથી મને આનંદ

થાય છે કારણ કે જે માણસપર તારો ભાવ હોય તેનો દ્રેષ કરવાનું મને ઠીક લાગતું નથી.”

“પણ વિના કારણ કોઈનો દ્રેષ કરવાનું સાઈ કે ? બાપ, આવો સ્વભાવ સારો નહિ.”

“અરૂં છે. બહેન, તારા સહવાસથી હું ‘સુધરી જમશ. અરૂં કહે, મારા બોલવાથી તને ખોટું તો લાગતું નથી ને ?”

“જરા પણ નહિ. પણ હવે જા. ઉઘી જા—”

તારા ઉભી થઈ. પ્રભાકર પણ ઉઘવા ગયો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

પ્રભાકરનો બચાવ.

કૃતરો વદાદારીથી પોતાના શેઠને ચાહે છે. ઘોડો પણ પોતાના માલિકપર ધણેજ પ્રેમ રાખે છે. પ્રભાકર તેવીજ રીતે તારાને ચાહતો હતો. તે વિચિત્ર સ્વભાવનો હતો. પ્રતાપમઠ આવ્યા પછી એના મુખપર જે ખિન્નતા અને હેઠાસિનતા પૂર્વે જણાતી હતી તે નાશ પામવા લાગી. તેનો ચહેરો ખીલવા લાગ્યો. એના શીકા મુખપર આનંદની છાયા જણાવા લાગી; તોપણ તે હજુ મુક્ત હૃદયે બધા સાથે બેળાતો નહોતો. ધણીવાર તે એકાંત જગ્યાએ બેસી કંઈ બચકર વિચારમાં લીન થઈ જતો. ત્યારે તેની આંખો પ્રજ્ઞાતાપના આંસુ સારતી અને વદનપર ગાંભીર્યના-શોકના-પશ્ચાતાપના વાદળ છવાતાં. એણે ખોટી સહી કરવાનો ગુન્હો કર્યો હતો એ વાતની તારાને ખીલકુલ ખબર ન હતી. તેથી પ્રભાકરને જ્યારે તે વિચારમગ્ન અને ચિંતાગ્રસ્ત જોતી ત્યારે તે એનો એવો સ્વભાવજ છે એમ સમજતી.

તથાપિ આવી દીવાના જેવી સ્થિતિ, ચિંતાગ્રસ્ત વૃત્તિ, શૂન્ય દૃષ્ટિએ કોઈ તરફ જોઈ રહેવાની ટેવ તારાના સહવાસમાં આવ્યા પછી કમી થતી ગઈ. તે ધીમે ધીમે આનંદી અને મસ્કરો બનવા લાગ્યો. તારાપર તેના હૃદયમાં પૂજ્ય-પવિત્ર પ્રેમ હતો. એક જાતની આદર બુદ્ધિ-પૂજ્ય બુદ્ધિ કહીશું તો ચાલશે. ભગિનીપ્રેમ કરતાં પણ આ પૂજ્યભાવમાં કંઈક વિશેષત્વ હતું. એનો ભગિનીપ્રેમ, લાગણી, આદર બુદ્ધિથી સંકળાયેલો હતો. તારા જ્યારે અનાજ વીણવા બેસતી ત્યારે, એ કંઈ ગુંથણ કામ લઈ બેસે ત્યારે પ્રભાકર એની પાસે પાળેલા કૃતર પેઠે ગુપચુપ બેસી રહેતો. તારા કંઈ કામમાં ગુંથાઈ મનમાં ને મનમાં

કંઈ ધીમે સ્વરે ગાય તે સાંભળી એનું હૃદય આનંદથી ઉભરાઈ જતું. તારાના સહવાસમાં એને જે સુખ થતું તેવું સુખ કશેય મળતું નહિ. તારા આગમાં ફરતી હોય તો પ્રભાકર તેની પાછળ ખસેજ. તે નદિ કિનારે ફરવા જાય તો પ્રભાકર પણ તેની સાથેજ. એકાદ એકનિષ્ઠ ભક્ત જેમ પોતાના આરાધ્ય દેવતાની પાછળ ભમ્યા કરે તેમ પ્રભાકર તારાની પાછળ ભમતો હતો. તારા એટલે એની કલ્યાણકારીણી દેવી એવી એની માન્યતા હતી. તારાપર પ્રભાકરનો આટલો બધો પ્રેમ જોઈ રમણિક પણ અજબ થયો. પ્રભાકરનો સ્વભાવ નાનપણથી તોફાની અને હઠીલો હતો. તે કોઈને ગાંઠતો નહિ, કોઈનું માનતો નહિ. આમ હોવાથી તારા આગળ તેને ગરિબ ગાય જેવો થઈ ગયલો જોઈ રમણિકને અજબથી ઉપજે એ સ્વાભાવિકજ છે અને એક બે વાર તેણે એ વાત તારાને કહી પણ. તારા બોલી:

“તેનો સ્વભાવ પ્રેમાળ છે. એનામાં લાગણી ઘણી છે. એનામાં ખુદ્દિ પણ સારી છે. એની પ્રકૃતિ નબળી છે તેથી મને ભય લાગે છે.”

એટલામાં પ્રભાકર નદિએ સ્નાન કરવા જવાની તૈયારી કરતો આવ્યો. તેને જોઈ તારા બોલી: “ભાઈ, તું આટલીવાર ક્યાં હતો? મેં તો ધાર્યું કે તું નાહી આવ્યો હશે.”

“નહિ. રે! હું જવાનો હતો. પણ તેં કહ્યું કે જરા થોભે તો હું પણ આવું. તેથી થોભ્યો. ચાલ, આવે છેને?”

“હા. ચાલ.” કહી તારા તૈયાર થઈ. બન્ને નદિ કિનારાપર ગયાં. નદિના કિનારા પરજ એક હોડી હતી. તેમાં આખી પોષાકમાં સજ્જ થયેલો એક તરણુ બેઠેલો હતો. પ્રભાકરે તારાને પૂછ્યું:

“પેલો તરણુ કોણ છે?”

“જગીરદારના પુત્ર સુરેશચંદ્ર જેવા જણાય છે...જે, પેલો

તેમનો મહેલ ! ”

પ્રભાકર જાગીરદારનો ભવ્ય મહેલ જોઈ ખોલ્યો :

“ બાવી જાગીરદાર સુરેશચંદ્ર આજ કે ? ”

“ હા. ”

“ તું એમને જાળખે છે ? ”

“ હા. જરા જરા : ” તારા લજવાઈ.

“ મેં એમને વિષે ઘણી વાત સાંભળી છે. મુંબઈમાં બધા એમને જાળખે છે. એ બહુ દમામથી રહે છે. જાણે કોઈ મહારાજાનો પાટવી ! એ બહુ શોખીન છે. ”

“ ખરેખર ? ”

“ હા. ખરેખર. પુનાના સરતના મેદાનમાં એના ઘણા ઘોડા દોડે છે. દરેક મોજમજાની સંસ્થામાં એ પહેલો ! પાણી પેટે પૈસા વાપરવાનું એ શીખ્યો છે. એની ગાડી જુએ તું તારા ! તો કહેશે શું ગાડી ? એના લગ્ન પણ એના જેવીજ કોઈ શ્રીમંત કન્યા સાથ થવાના છે. ”

“ એમ કે ? ” એના જોષ પર સહેજ કંઠોર હાસ્ય આવ્યું.

“ હા. એની બાવી પત્નિ ઘણી શ્રીમંત, સુંદર, શોખીન અને સુધરેલી અપ-ડુ-ડેટ બાઈડી છે. તેનું નામ ચંદ્રિકા ! નામ પણ કેવું મોહક છે, તારા ? ”

“ હશે. તેનું આપણે શું ? મોટા માણસો સાથે આપણને શું સંબંધ ? ” તારાએ વાત પૂરી કરવાના હેતુથી કહ્યું. ચંદ્રિકાનું નામ સાંભળી, સુરેશ પારકો થાય-ખીજનો થાય એ સાંભળી એનો ચહેરો મ્હાન થયો. પ્રભાકરનું કહેવું બોલું હતું-લોકવાયકા હતી-તો પણ તારાનું કાળજી કપ્પું. તેને વેદના થઈ. આવી મર્મવેદના બહુ દુઃખદ

હોય છે. પ્રભાકર બચ્ચોજ નતો હતો પણ તારાનું તે પર લક્ષ નહોતું. તે ત્વરિત વેગે નદિની છેક નજીક આવી. તારાને જોતાંજ સુરેશ હોડીને છેક કિનારે લઇ આવી બોલ્યો:

“ તારા ! આવ હોડીમાં—” એટલામાં તેની નજર પ્રભાકર પર પડી. તેણે પૂછ્યું.

“ આ કોણ, તારા ? ”

“ મારો પિત્રાઈ ભાઈ પ્રભાકર. ”

“ વાહ ! પ્રભાકર ! ક્યારે આવ્યો ? તબિયત સારી છે ને ? ચાલ, હવે તારે લીધે મને પણ ગમ્મત થશે. હલેસાં મારવામાં તું મદદ કરીશ ને ? ”

“ હા. ” પ્રભાકર હસીને બોલ્યો.

“ ચાલ, ત્યારે આપણે જરા હોડીમાં ફરી આવીએ. તારા, તું પણ ચાલ. પેલા એટ પરથી પાછા ફરીશું. ” સુરેશનું સરલ અને પ્રેમાલ વર્તન જોઈ પ્રભાકર બહુ આનંદ પામ્યો. ત્રણે હોડીમાં બેઠાં. પ્રભાકર હોડી ચલાવવા લાગ્યો.

પાણીમાં હોડી વેગથી ચાલવા લાગી. કેટલીકવાર પછી સુરેશ ધીમે સ્વરે બોલ્યો.

“ હું કાલે ક્યાં ગયો હતો તે તને ખબર છે, તારા ? ”

તારાએ પ્રભાકર તરફ જોયું પણ તે હલેસાં મારવામાં તદ્દન લીન થઈ ગયો હતો. તારા તથા સુરેશ પર તેનું બીલકુલ લક્ષ ન હતું. સુરેશ તારાનો મનોભાવ સમજી બોલ્યો.

“ પાણીના અવાજમાં એ આપણી વાત સાંભળી શકે એમ નથી. હું કાલે મુખ્ય ગયો હતો. સરતના ઘોડા સંબંધી બાંજગડને લીધે મારે ત્યાં જવું પડ્યું હતું. પણ મને આખો ઠંડાડો બંધકર સુગ

જેવો લાગ્યો. તારા ! તારા વિના મને એક પલ પણ સુઝ પડતું નથી. હું મારી ખુદી, મારું જ્ઞાન, મારું જ્ઞાન સધળું ભૂલી જઈ છું. બહાલી ! મારે તારી સાથે કંઈ ખાનગી વાત કરવી છે. પ્રભાકરને આપણે જરા દૂર મોકલી દઈએ ? એને ખોટું તો ન લાગે ને ? એ રમણિક-લાલનો પુત્ર કે ? ”

“ હા. મને એ બહુ ગમે છે. એનો સ્વભાવ બહુજ લાગણીવાળો છે. ”

હોડી બેઠ નજીક આવી પહોંચતાં સુરેશ બોલ્યો.

“ પ્રભાકર, તારે નહાવું છે ને ? ”

“ હા. ”

“ જો. પેલા જાડ પાસે નહાવાની ધણી મજા આવશે ! પણ જોજો ! દૂર ન જતો. પાણી ધણું ઉંડા છે. ”

પ્રભાકર સુરેશે બતાવેલી જગ્યાએ સ્નાન કરવા લાગ્યો. સુરેશે હોડીને એવી જગ્યાએ ઉભી રાખી કે જેથી પ્રભાકર તેમને જોઈ શકે નહિ.

“ એ જોશે જો ! ”

“ નહિ જીએ હવે, તારા ! મારે તને એક વાત કહેવાની છે. તું ગુસ્સે ન થવાનું વચન આપે તો કહું ? ”

“ એટલી મહત્વની વાત છે એમ ? ”

“ હા. તારે ! ધણી મહત્વની વાત છે. આપણા બંનેના લગ્ન જલદી થાય એવી મારી ઇચ્છા છે. ”

“ એ કેમ થશે ? ” કંપિત સ્વરે તારા બોલી.

“ થશે. તું હા કહેશે તો થશે. બહાલી, તારા વિના મને એક પલ પણ એન પડતું નથી. બોલ, તું મારી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર છે ? ”

“જાઓ, તમે મને સ્પર્શાવો ના. હું શું જવાબ આપું?”
તારા લજ્જાથી નીચું જોઈ બેઠી.

“જાણી! હું જે કહું તેની હા કહે. મારાપર વિશ્વાસ રાખ.
હું પ્રભુને હાજર ગણી કહું છું કે, તને હું કદિ પણ અયોગ્ય કામ
કરવાની સલાહ આપીશ નહિ. તારા! મારી તારા! તને મારાપર
વિશ્વાસ છે?”

“હા.” તારા ધીમેથી બોલી.

“તું મને આહે છે?”

“જવ, તમારી સાથે નહિ બેઠું, એવું એવું વળી પૂછવાનું
હોય કે?”

“તારે!” તારાના સુંદર-વિશાલ અંગોડાપર હાથ મૂકી
સુરેશ બોલ્યો.

“તું પવિત્ર ધર્મક્રિયાથી જ્યાં સુધી મારી ન થાય ત્યાં સુધી
મને એન પડવાનું નથી.”

“પણ આટલી અધી ઉતાવળ શું છે?”

“હવે ઉતાવળ કરવામાં જ સાર છે. આપણા પ્રેમની વાત કોઈ
જાણે અને લોકોમાં તેની ચર્ચા થાય એ હું પસંદ કરતો નથી. મને
મારા કરતાં તારા પવિત્ર નામની બહુ કાળજી છે. હું તારા પવિત્ર
જીવનને નિંદાખોર લોકોને મ્હોડે નીંદાવું જેવા માગતો નથી. વળી
એ વાત જાહેરમાં આવ્યા પછી મારા તેમજ તારા વડીલો આપણા
લશ્મમાં અનુભૂતિ આપશે એમ તને લાગે છે?”

“નહિ. તમારું કહેવું હું સમજી. ખરેખર, કાકાને જો હું આ
વાત કહું તો કાકા કદિ પણ હા પાડે નહિ. તેમજ તમારી માતૃશ્રી,
જાગીરદાર સાહેબ-લગભગ બધાજ આપણી વિરુદ્ધ થાય.”

“હા. પણ મને કોઈની પરવા નથી. મને ફક્ત તારી-તારા સુખની ચિંતા છે. આપણા વડીલો આપણી આડે આવશે તેથી તારા! આપણે કોઈ મુખત જમ્યાએ જઈ લમ કરી નાખીએ તો?”

“સુરેશ! તમે શું બોલો છો? આપણે ચોરી છપીયી લમ કરીએ?”

“હા. એજ માર્ગ હમણા ઉત્તમ છે. એકવાર આપણા લમ થઈ ગયા પછી બધા ધુળ ફાંકે છે. આપણે લમઅંચિથી એક થયા પછી આપણને કોણ છટા પાડી શકનાર છે? તારે! આથીજ હું તને કહું છું કે, મારી સાથે ચાલ. આવશે ને?”

“પણ મારા સુરેશ! કાકાની રજા તો લેવા દો? કાકા મારા પર કેટલું બહાલ રાખે છે? મારું ખીજું કોણ છે?”

“હું તને નથી ચાહતો, તારા? બહાલી, તું સારે સ્થલે પરણે, સુખી થાય એવું જોવાની તારા કાકાની ઇચ્છા છે. કહે, મારી સાથ પરણી તું સુખી થઈશ કે દુઃખી? હું તને દુઃખ હમણા એવું તને લાગે છે? બહાલી! હું તને કસમ ખાધ કહું છું કે, જીવન પર્યંત હું તને અતોનાત પ્રેમથી ચાહીશ.”

તારા સ્તબ્ધ રહી. તે વિચારમાં પડી હતી.

સુરેશ બોલવા લાગ્યો.

“ખીજ બધી તૈયારી હું કરી રાખીશ. આ કામમાં મને પ્રભાકર બહુ મદદગાર થઈ પડશે. તે આપણો સ્નેહી થશે! આપણા સંદેશા એકમેકને પહોંચાડશે. તારા! આપણા પ્રેમઅંધન પછી આપણે એક પત્ર પણ એકમેકને લખ્યો નથી. હું મુબઈ હોલ ત્યારે તારો પત્ર આવે, તારા અક્ષર મને જોવાના-વાંચવાના મળે, તારો સ્પર્શ થયો હોય એવી કોઈ પણ ચીજ મારી પાસે આવે, એવું જોવાની

મને કેટલી ઉત્કટ ઇચ્છા થાય છે ? તારા ! હવે તું મને પણ લખતી જા. પ્રભાકર તે મારી પાસે લઈ આવશે. હવે એ મારો પણ મિત્ર થયો છે. તારાપર તો એનો ઘણોજ પ્રેમ જણાય છે અને તારા ! તારા સહવાસમાં આવ્યા પછી તારાપર પ્રેમ ન રાખે એવી કોઈ પણ વ્યક્તિ આ દુનિયામાં હોય એવું મને તો લાગતું નથી.”

સુરેશના ચહેરામાં, શબ્દોમાં, વર્તનમાં એક જાતની અપાર મોહકતા હતી એ વાંચકો જાણે છે. આ મોહકતાનો પ્રભાવ આજે તારાને પૂર્ણપણે જણાઈ આવ્યો. પોતે જાણે સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં વિહાર કરે છે એવું તેને લાગ્યું. સુરેશ બોલતો હોય તેટલો સમય એ સર્વ કંઈ ભૂલી જતી. પ્રભાકર જે જમ્યાએથી ઉતરી ગયો હતો તે જમ્યાએ હોડી પાછી આવતાં તેને પ્રભાકરની સ્મૃતિ થઈ.

“ જુઓને, સુરેશ, ભાઈ કેમ જણાતો નથી ? ”

સુરેશ ઉભા થઈ દૂર નજર ફેંકી તો એક જમ્યાએ પ્રભાકર ઉમેલો જણાયો.

“ ગાંડો રે ગાંડો ! નાહી રહ્યા પછી ઉભો ઉભો શું જોતો હશે ? ” કહી સુરેશ પ્રભાકરને ખૂબ મારી. પ્રભાકરે ‘ ઓ ’ કરી કહ્યું.

“ આવ્યો. આવ્યો. ઘોતીયું ઘોષને આવું છું. ”

જે જમ્યાએ પ્રભાકર ઉભો હતો તે જમ્યાએ જો પ્રભાકર નદિમાં ઉતરે તો ડૂબી જવાનો સંભવ હતો કારણ કે ત્યાં પાણી ઘણું ઉંડું હતું. સુરેશ આથી ચમક્યો અને હોડીમાંથી ઉતરી તે જમ્યા તરફ ગયો. એટલામાં પ્રભાકરના હાથમાંથી નદિમાં ઘોતીયું પડી ગયું. પ્રભાકર પાણીમાં ઉતર્યો. ઉતરતાંજ ગમડી પડ્યો. પાણી ઘણુંજ ઉંડું હતું. પ્રભાકરને તરતા આવડતું નહોતું. સુરેશ આવે આવે એટલે તો તે ડૂબવા લાગ્યો. એના મ્હોમાં પાણી ભરાયું. એ

ગભરાયો. એક ચીસ પાડી. સુરેશ એક ક્ષણમાં કપડા કાઢી ફેંકી દીધા અને પાણીમાં નખાવી મૂક્યું. બે ત્રણ મીનીટમાં તે પ્રભાકરને લઈ ઉપર આવ્યો. થોડીકવારમાં જ પ્રભાકર શુદ્ધિમાં આવી બેસ્યો.

“તમે મારો જીવ બચાવ્યો.”

સુરેશ કંઈ બેસ્યો નહિ. એટલામાં તારા પણ ત્યાં દોડી આવી. તેણે પોતાના લુગડાથી પ્રભાકરનું શરીર લૂછવા માંડ્યું, ત્યાર પછી ત્રણે હોડી પાસે આવ્યાં.

બન્નેને હોડીમાં બેસાડી સુરેશ થોડીકવારમાં નદિ કિનારે લઈ આવ્યો. જતી વેળા પ્રભાકરે સુરેશને કહ્યું.

“સુરેશચંદ્ર, તમે આજે મારો પ્રાણ બચાવ્યો છે. એ ઉપકાર હું કદિ પણ ભૂલી જઈશ નહિ. ગમે ત્યારે પણ તમારો ઉપકાર હું વાળી આપીશ. તમારો આભાર વાળ્યા સિવાય હું જ પીશ નહિ. તમને એ અશક્ય લાગશે પણ ઉંદર ને સિંહની વાત યાદ કરે! એટલે એ શક્ય છે કે અશક્ય તે સમજશે.”

સુરેશ ચાલ્યો ગયો. તારા અને પ્રભાકર પણ ઘર તરફ વળ્યા. ચાલતાં ચાલતાં પ્રભાકરે તારાને કહ્યું.

“બહેન, જોઈ એમની હિમ્મત? કેટલું સાહસ? એમની જગ્યાએ કોઈ બીજો હોત તો આજે મારું મોત આવી ગયું હોત! વળી એ કેટલા પ્રેમાળ છે? એમને પોતાની પદવીનું જરા પણ અભિમાન નથી. બહેન, ખરેખર, તને એવો પતિ મળવો જોઈએ અને મળશે: પણ તારાપર એનો પ્રેમ જણાય છે. તું ગરિબ છે પણ તારી યોગ્યતા ઓછી નથી—”

“માઈ, જલદી ચાલ. કાકા જોશે તો ખીજવાશે! તારા કપડાં બીજામલા છે. શરદી થશે.”

“આપાને આ વાત કહેતીજ ના-તેમને દુઃખ થશે. મેં અત્યાર અગાઉ એમને ઘણું દુઃખ દીધું છે. આપણે પાછલે આરણેથી ભરમાં જમશું એટલે આપા કંઈ જાણે નહિ.”

તારા અને પ્રભાકર બગીચા સુધી આવ્યાં. એટલામાં લુન્ગ-લાલની ઉંચી, પાતળી, સ્થામવર્ણ મૂર્તિ આવેલી તેમને જણાઈ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

લુન્ગલાલનો પ્રેમ !

પ્રભાકરના બીજાલા કપડા જોઈ લુન્ગલાલને આશ્ચર્ય ઉપજ્યું અને તેણે તેનું કારણ પણ પૂછ્યું; પણ પ્રભાકરના મનમાં તેને માટે તિરસ્કાર હોવાથી તેણે તેને બધી વાત ન કહેતાં “ હું ન્હાવા ગયો હતો. ત્યાં પગ સરી જવાથી પાણીમાં પડી ગયો. ” એટલું કહી વાત પૂરી કરી પણ તેથી લુન્ગલાલના મનનું સમાધાન થયું નહિ. તેથી તેણે ક્યાં પડી ગયો, પાણી કેટલુંક ઉંડું હતું, તને બહાર કાઢ્યો વિગેરે વિગેરે ઉપસાચાપરી પ્રશ્નો પૂછ્યા પણ તેનો જવાબ આપવાને બદલે પ્રભાકર બીજી દિશાએ જોવા લાગ્યો. લુન્ગલાલે તારાને પુનઃ એજ પ્રશ્નો પૂછ્યા. તારાએ બનેલો બનાવ અથર્ષિત કહી છેવટે કહ્યું;

“ સુરેશચંદ્ર હતા તો સારું થયું; નહિ તો મહા અનર્થ થાત. ”

“ અહં ! એમાં મોટી શું ધાડ મારવાની હતી ? નદિમાં પાણી બહુ ઉંડું નથી. હું હોત તો સપાટામાં બહાર કાઢત ! ” સુરેશની પ્રશંસા ન ગમવાથી લુન્ગલાલ મ્હો મરડી બોલ્યો.

“ ઠીક છે. અમે ઘેર જઈએ છીએ. ” પ્રભાકર લુન્ગલાલને કંઈ કડવા શબ્દો કહી દેશે એવા બચથી તારા વાતનો અંત લાવવા બોલી. લુન્ગલાલનાં નયનો તારાના સૌન્દર્યપર ચ્હોટયા હતાં. તે બોલ્યો:

“ હું રમણિકલાલને મળવા આવ્યો છું. અંદર આવું કે ? ”

“ આવોને તમને ના કાણે કહી ? પણ તમે આગલે બારણેથી જાવ. અમે પાછળથી આવીએ છીએ. કાકાને તમે કંઈ કહેતા નહિ; નહિ તો તેમને નકામું દુઃખ થશે. ”

“ કંઈ શીકર નહિ. હું કંઈ પણ કહીશ નહિ. ” કહી લુન્ગલાલ

દરવાજામાં દાખલ થયો.

તારા અને પ્રભાકર પાછલે ખારણેથી ઘરમાં આવ્યાં. તારાએ પ્રભાકરને કોરાં વસ્ત્રો આપ્યાં તે લઈ પ્રભાકર બોલ્યો:

“ પેલાને વધુ વાર ઘરમાં ન રહેવા દે. મને એનાપર એવો ગુસ્સો ચઢે છે કે, શું કરું? સુરેશ્ચંદ્રનું નામ સાંભળતાં એના નસ-કોરાં કેમ ફૂલી જાય છે? ”

“ કારણ કે તે એને ગમતા નથી. ”

“ એની પસંદગીની કોણ પરવા કરે છે? કુતરાને સિંહ કદિ ગમે ખરો કે? પણ—”

આ સંવાદ લંબાવવામાં તારાને સાર જણાયો નહિ. તે કાકાના ઝોરડામાં ચાલી ગઈ. તેને જોઈ લુન્ગ બોલ્યો.

“ તારા! તારા ગુલાબના ફુલ મને બહુજ ગમે છે. હું રમણિ-કલાલ આગળ તેનીજ પ્રશંસા કરતો હતો. ”

“ તમારે જોઈએ એટલા લઈ જવને. અમારા બાગમાં ઘણાં છે. ”

“ ચાલ ત્યારે. બહાર આવી મને થોડાંક ફુલ આપ. મારે વધારે જોઈતાં નથી. મુંબઈ જઈશ ત્યારે મારા ટેબલપર એ પુષ્પો મૂકીશ તો બહુ શોભશે. ”

“ ખરી વાત. તમે મુંબઈ જવાના છો કે? ”

“ હા. ” કહી તે ઉભો થયો. તારા બાગમાં ગઈ. લુન્ગ પણ તેની પાછળ ગયો. ગુલાબના એક છોડ પાસે ઉભી રહી તારા બોલી.

“ તમને કેવાં ફુલ જોઈએ છે? પીળાં કે ગુલાબી? ”

“ ગુલાબી. ”

તારાએ એ રંગના ગુલાબના પુષ્પો તોડ્યા અને સરલ બાવે તે મુંઘવા લાગી. ફુલની મીઠી સુવાસ તથા રંગથી પ્રકુલ થઈ તે બોલી:

“ અહાહા ! કેવા સુંદર કુસો ! પ્રભુની કારિગિરી અજબ છે. ” એમ કહી તેણે તે કુસો ભુજંગને આપવા હાથ લંબાવ્યો. તેનું સૌન્દર્ય જોઈ ભુજંગ મોહિત થયો હતો, એ સૌન્દર્યનો સ્પર્શ એ કુસોને થયો હતો. વળી તે કુસોની તારાએ સુવાસ લીધી હતી. આથી પુણ્યોનું સૌન્દર્ય તંથા પરિમલ વધ્યાં હતાં એવી ભુજંગલાલની માન્યતા હતી. આનંદથી ઉછળતા હૃદયે તે કુસો લઈ તે બોલ્યો :

“ ચૈક યુ, તારા ! આ કુસોની કિમ્મત બહુ મોટી છે એમ હું માનું છું. હું મારા ટેબલપર આ કુસો મૂકીશ. એને જોતાં મને તારું સ્મરણ થયા કરશે. ”

“ એમ ? બીજાં આપું ? ”

“ નહિ. હવે વધુની જરૂર નથી. આ બાગમાંના બધાં કુસો લેવાથી પણ હવે મને આનંદ થાય એમ નથી. તારા હાથમાંના કુસોની જ મને વધુ કિમ્મત લાગે છે-”

તારાને આ શબ્દો રૂઆ નહિ. તે અભાવસૂચક દષ્ટિ કરી જવા લાગી. ત્યારે ભુજંગ બોલ્યો.

“ યોભ. યોભ. તારા, એક પલ યોભ. ” આવેશમાં તેણે તારાના વસ્ત્રોનો છેડો પણ પકડ્યો. તે સાથેજ તારા ગભરાઈ અને કોંઈકથી રક્ત મુદ્રા કરી તે પ્રખર સ્વરે બોલી :

“ શા માટે ચોભું ? આવું બેશરમ વર્તન મને ગમતું નથી. ”

“ મારે તને કંઈ કહેવાનું છે. વધારે નહિ. ફક્ત બેજ શબ્દ. એટલા સાંભળી લે એટલે થયું. હું જે બોલવાનો છું તે તને ગમતું નથી, તું મારું સાંભળવાની નથી અને બોલવાથી મને કશો લાભ પણ થવાનો નથી તે હું જાણું છું. તો પણ હવે મારાથી મૌન રહેવાતું નથી. તારાં, તું સમજી છે. કોઈક વેળા એવી હોય છે-”

“કેવી હોય છે?” તારાએ ક્રોધિત-તિરસ્કારપૂર્ણ સ્વરે પૂછ્યું.

“કાંઈક વેળા એવી હોય છે કે તે સમયે મનુષ્ય પોતાના મનને કાપ્પમાં રાખી શકતો નથી. તેની સધળી બુદ્ધિ અને વિચાર શક્તિનો ભોપ થાય છે. એવીજ સ્થિતિ હાલમાં મારી છે. ગમે તે થાય પણ હવે હું મારા મનમાં છે તે તને કહી દેવા માગું છું. હું શું બોલવા માગું છું તે તું સમજી ગઈ હોઈશ કારણ તું ચતુર છે. તારા! મારો મનોભાવ જે રીતે પ્રકટ કરવાની મારી ઇચ્છા છે તેટલું ઉત્તમ રીતે મને તે તારી આગળ કહેતા ન આવડે તો મને દોષ ન દેતી. તારા! તું પાછલી સધળી વાત યાદ કરશે, તારી મારી ઓળખાણ થયા પછીની સર્વ હકિકત ધ્યાનમાં લઈશ તો મારા બોલવાનો ઉદ્દેશ તારા લક્ષમાં આવ્યા સિવાય રહેશે નહિ.”

તારાએ નકારમાં ડોકું ધુણાવ્યું.

“એવો વિચાર મનમાં આણવાનો મને હક્ક નથી એમ તું કહેવા માગે છે?” ભુજંગલાલે પુનઃ બોલવા માંડ્યું.

“તું જી હોવા છતાં, પ્રત્યેક જી જે વાત સહજમાં સમજી જાય તે તું નથી સમજી શકતી એ જોઈ મને નવાઈ ઉપજે છે. તારા! મારો પ્રેમ તારી ઝંખના કરે છે એ શું તું સમજી શકતી નથી? દિવસે દિવસે મારો પ્રેમપ્રવાહ વધુ ને વધુ પ્રમલ્લ થતો જાય છે. તું નજર આગળથી દૂર થતાં મને કંઈજ ચે’ન પડતું નથી. મુંઝવે જાડું છું ત્યારે મારી દૃષ્ટિ સામે ફક્ત તારીજ મૂર્તિ તરવરે છે! મારું કામ પણ હું સ્વસ્થ ચિત્તે કરી શકતો નથી. ઉદ્વેગાઈ કરવામાં સાર નથી એ હું સારી રીતે સમજું છું. મારા સ્વભાવથી તું પૂર્ણ પરિચિત થશે ત્યારે તું પણ મને ચાહશે એવી મારી ખાતરી છે.”

એટલું કહી તારા કંઈ બોલે તો તે સાંભળવા તે તેના તરફ એકી ટાંચે જોઈ રહ્યો; પણ તે કંઈ બોલી નહિ. તે આ વિચારમાં લીન થઈ હતી? તારાના મનમાં આ સમયે કયા વિચારો ઘોળાતા હતા? તારા આ સમયે પોતાના પ્રિયતમ સુરેશના ઉચ્ચ પ્રેમનો વિચાર કરતી હતી. જે તરૂણ સરદારપુત્ર સુરેશચંદ્રે આજીવનના સંયોગ જોયા વિના પોતાનો વિશુદ્ધ પ્રેમ તારા આગળ વ્યક્ત કરી એને પોતાની કરી લીધી હતી તેના સાત્ત્વિક, શુદ્ધ પ્રેમના વિચારમાં તરૂણી પડી હતી. આ બીજા મનુષ્ય કરતાં સુરેશનો પ્રેમ કેટલો શુદ્ધ? સુરેશ ક્યાં ને ભુજંગ ક્યાં? એક સરલહૃદયી, ઉદાર અને પવિત્ર તરૂણ જ્યારે બીજો ક્ષુદ્ર વિચારનો પાપી! ભુજંગ એટલે કાળો નાગ! નાગના જેટલું જ ઝેર આ માણસનામાં તારાને જણાયું.

તારાને મૌન રહેલી જોઈ ભુજંગલાલે પુનઃ પોતાનો લવારો શરૂ કર્યો:

“તારા! મેં મારો સખજો પ્રેમ તને અર્પણ કર્યો છે. પ્રેમ કરતાં કંઈક વિશેષ આપવાની મારી ધ્રુજ છે. શ્રીમંત મનુષ્યોમાં મારી મળુના થતી નથી એ ખરું. મારી પાસે એકાદ ઉચ્ચ પદવી નથી એ પણ ખરું; પણ તે મેળવવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે અને મારા નિશ્ચયો આજસુધી તુટેલા મેં જોયા નથી.”

તારા સ્વસ્થ ઉભી રહી. કંઈ જોલી નહિ. ભુજંગનો પ્રત્યેક શબ્દ એના અંતઃકરણને ભયંકર વેદના આપતો હતો. તથાપિ સર્પ જેમ એકાદ પક્ષીને સહેજ પણ હાલવા દીધા વિના પોતાની શક્તિના બળે પ્રાણુરહિત કરી નાખે છે તેમ ભુજંગ પણ તારાને આજે ત્રાસ આપવા માગતો હતો.

“ તારા ! તારો પ્રેમ જીતવા માટે હું કિસ્મત ચંપ રહ્યો છું. માફ લક્ષ્મીચાનજ એ છે. મને ખીજું કંઈ સૂઝતું નથી. 'મારા પ્રેમ જેવો કિસ્મત, નીઃસીમ પ્રેમ ખીજા કોઈનો નહિ હશે. તને વંશ કરવા માટે હું આભઅવનિ એક કરી નાખીશ. તારે માટે, તને રાજી રાખવા માટે હું તું જે કહેશે તે કરવા તૈયાર થઈશ. તારા, હું તને ચાહું છું. હું સ્પષ્ટ કહું છું કે હું તારાપર દીવાનો થયો છું. બોલ, તું શું જવાબ આપે છે ? ”

તારાએ તેના તરફ જોયું. તેના કામલ સ્વભાવ જમૂત થવાથી તેને તેની દયા આવી હોય એવું જણાયું.

“ નહિ. નહિ. તમે બોલો છો તે પ્રમાણે થવું અશક્ય છે. નહિ. કદિ પણ નહિ. ” તારા આટલાજ શબ્દો બોલી શકી.

ભુજંગલાલ કિંચિત નિરાશ થઈ બોલ્યો :

“ કદિ પણ નહિ ! એટલે ? તું મને કદિ પણ ચાહશે નહિ એમ ? છે-છે-એમ ન બોલ, કદિ નહિ એમ ન બોલ. હું ધિરજ છોડતો નથી. તું મને ફક્ત આશા-આશાનું એક કિરણ પણ ખતાવ-હું વર્ષોના વર્ષો તારૂં ચિંતન કરતો બેસી રહીશ. તારા ! મારા તરફ વધુ નહિ તો સહેજ પણ પ્રેમભરી નજરે જો એટલે-”

તારા વચ્ચે બોલી :

“ તમે શું બોલો છો ? પ્રેમ કરતાં વળી આવડતું હશે ? અશક્ય -તદ્દન અશક્ય. તમે કેમ સમજી શકતા નથી કે-”

“ હું બધું સમજી શકું છું. તારો પ્રેમ ખીજો ચોરી ગયો છે. ખરું કે નહિ ? ”

“ તેની પંચાત તમારે જા માટે કરવી જોઈએ ? ”

“ કારણ એજ કે હું તને ચાહું છું. તને નહિ મમત હોય તો

હું નહિ બોલીશ પણ તારા હિતનો વિચાર કરી હું તને ચેતાવવા માગું છું. તું છતી આંખે આંધળી થવા માગતી હોય તો થા. હું તને અટકાવવાં માગતો નથી. મેં સધળી સ્થિતિ જોઈ છે—સધળો વિચાર કર્યો છે. હું તને એટલુંજ કહેવા માગું છું કે, તારા મનમાં જે ઇચ્છા છે તે પાર પડવી શક્ય નથી. તારી એ ઇચ્છા કદિ પણ પાર પડવાની નથી.”

“ જસ ને ? તમારું બોલવું પૂરું થયું ? ” તારા ત્યાંથી જવા માગતી હતી પણ જુનંગ તેનો રસ્તો રોકી ઉભો હતો.

“ એક ક્ષણ થોભ. તારા, મારા બોલવાથી તને ગુસ્સો ઉપજતો હશે. પ્રેમના આવેશમાં હું જે ગાંઢ જેવું બોલ્યો તે માટે ક્ષમા કર. તારા ! એ સર્વ મારા પ્રમલ પ્રેમનું પરિણામ છે. તારા, એમ ગુસ્સે ન થા. હમણાં જે હું બોલ્યો તે બોલ્યોજ નથી એમ સમજી બધું ભૂલી જા. હવેથી તને મારું લાગે એવો એક શબ્દ પણ હું બોલીશ નહિ. તારા વારંવાર દર્શન થાય, તારી સાથ બે બોલ બોલવાની તક મને મળ્યા કરે, તારી મધુર વાણી સાંભળવાનું ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થાય એવી મારી ઉત્કટ ઇચ્છા છે. તારા કાકા સાથેના મારા દીર્ઘકાળના સ્નેહસંબંધમાં ઉણપ ન આવે એવું હું ઇચ્છું છું. હું જો તારે ત્યાં નહિ આવીશ તો તારા કાકાને ઠીક લાગશે નહિ. તેથીજ તારા, કૃપા કરી મારાપર ગુસ્સે ન થા. મને માફ કર. તારો પ્રેમ મારાપર ન હોય તો હરકત નહિ. પ્રેમ નહિ તો ફક્ત સ્નેહભાવ મારા પ્રતિ રાખશે તો પણ હું આનંદ પામીશ.”

“ વાઈ ” તારા અસ્પષ્ટ બોલી.

આટલાથી પણ જુનંગ આનંદ પામ્યો.

“ ઉપકાર ! તારા ! તારો મારાપર અનંત ઉપકાર થયો. હું

જન્મભર આ ઉપકાર બુલીશ નહિ. તારા મીઠા સહવાસના સ્મરણ બદલ તેં આપેલાં આ પુષ્પો હું અત્યંત કાળજીથી સાચવી રાખીશ. ” એમ કહી તેણે તે પુષ્પો કોઠના ખીસામાં મૂકવા માંડ્યાં.

“ નહિ. નહિ. બુજ્ગલાલ મારાં ફૂલ મને પાછાં આપો. મેં જ્યારે તમને એ ફૂલો આપ્યાં ત્યારે તમારો મર્મ હું સમજી નહોતી. ”

બુજ્ગલાલે તારાને તે પુષ્પો આપ્યા નહિ તેથી તે ગુસ્સે થઈ બોલી:

“ લાવો એ ફૂલ. મારે તમને નથી આપવાં. ”

“ પણ હવે એ મારાં થયાં. તેંજ મને એ આપ્યાં અને હવે પાછાં શા માટે માગે છે ? હું નથી આપતો. ” એમ કહી તે તે ફૂલ હાથમાં પકડી તેના તરફ જોઈ રહ્યો. તે “ હું નથી આપતો ” એ શબ્દો બોલ્યો ન બોલ્યો એટલામાં તો તેના હાથપર અચાનક એક આંચકો લાગ્યો અને તે સાથેજ ફૂલો જમીન પર પડી ગયાં અને કોષથી લાલચોળ થયેલો પ્રભાકર તારા ને બુજ્ગની વચ્ચે આવી ઉભો.

“ આપે છે કે નહિ ? ના પાડ જોઈ ? ” તે બુજ્ગલાલ તરફ મુકી ધુમાવી બોલ્યો અને પછી જમીનપર પડેલાં ફૂલ પગથી કચડી નાંખ્યાં. આવાં સુકુમાર ફૂલ-તારાના લલિત સૌન્દર્યનો સ્પર્શ કરી અધિક સુંદર થયેલાં ફૂલ પગથી કચડાયેલાં જોઈ બુજ્ગલાલનો પીતો ઉછળી આવ્યો અને તેણે ક્રોધાવેષમાં પ્રભાકરનો હાથ પકડ્યો; પણ આ બાળુ પ્રભાકર હતો. તેણે એક આંચકો જોરથી મારી પોતાનો હાથ છોડાવ્યો અને બુજ્ગને મારવા માટે હાથ ઉગામ્યો. એજ પક્ષે વકીલ સાહેબ ગભરાયા-તેમની ચર્ચામાં વિચિત્ર-ન ધારેલો ફેરફાર થયો. તેના ઓઠપર કમનનું-અભાવનું-બહાર બતાવવાનું હાસ્ય ચમક્યું. તે પ્રભાકરના ખભાપર હાથ મૂકી બહાલથી બોલ્યો.

“ પ્રભાકર, શું છે ? શું થયું છે ? ”

લુન્ગલાલની આટલી બધી નમ્રતા જોઈ તારાને પરમ આશ્ચર્ય ઉપજ્યું. તે સ્તિમિત નેત્રે આ સર્વ પ્રકાર જોતી ઉભી હતી.

“તમે આ ફૂલ તારાને પાછા કેમ નહિ આપ્યાં ? શા માટે તમે એની ધૂંધળા વિરૂદ્ધ એ ફૂલો તમારી પાસે રાખવા માગતા હતા ?” પ્રભાકર બોલ્યો.

“ઓ હો ! આટલા માટે આટલો બધો ગુસ્સો ! માંડા ! તું અમારી મસ્કરી જોઈ નકામો ખીજવાયો. તારો સ્વભાવ ધણો ઉદ્વિગ્ન છે. પ્રભાકર !” લુન્ગલાલ બાહ્ય દૃષ્ટિએ આનંદી અને મસ્કરીયુક્ત સ્વરે બોલ્યો.

પ્રભાકર તારાના વદન તરફ જોઈ બોલ્યો :

“બહેન, આ કહે છે તે ખરું છે ?”

“એમાં એને શું પૂછે છે ? હું કહું છું ને ? તારું વર્તન ઉદ્વિગ્ન જોવું નથી કે ? તોપણ હું તને ક્ષમા કરું છું. તું એકદમ મારાપર તારાનું રક્ષણ કરવાના વિચારથી ધસી આવ્યો એ ધ્યાનમાં લઈ તને માફ કરું છું. જા. હવે મને એક ફૂલ તોડી આપ. આપણે હવે મિત્ર બન્યા—”

પ્રભાકર તેના તરફ સંશયમસ્ત વદને જોઈ રહ્યો.

“તું મને ફૂલ આપવા માગતો નથી, પ્રભાકર ? ઠીક ત્યારે. હુંજ ફૂલ તોડી લઉં છું, લઉં કે ?” એલ્સો શબ્દ તેણે તારા તરફ જોઈ ઉચ્ચાર્યો.

“તારાએ સંમતિ દર્શાવવા માથું હલાવ્યું. લુન્ગલાલે એક ફૂલ તોડી પોતાના કોટના બટન હોલમાં શોભાવ્યું. પછી એક ખીજું પુષ્પ લઈ તેણે તે તારાને આપવા હાથ લંબાવી કહ્યું.

“પ્રભાકરે તારાં પુષ્પો કચડી નાખ્યાં. તારા ! તેને બદલે આ પુષ્પ લે.”

તારાએ તે પુષ્પ લેવાની ના પાડી હોત; પણ કોણ જાણે શા કારણથી મોટી નાખુથી સહ તેણે તે પુષ્પ લીધું. તે જોઈ જુજંગની આંખો વિજયી આનંદથી ચમકી. તે પ્રભાકર તરફ જોઈ બોલ્યો.

“ પ્રભાકર, તારે તારા કોંઈ સ્વભાવપર કામું રાખવો જોઈએ. કારણ કે હમણાં જે તું કોધાવેશમાં કોંઈને મારી પાડશે કે કોંઈની લાગણી દુઃખવશે તો વારાપર ફરિયાદી મંડાશે અને તને ન્યાયમંદિરમાં ઉભો કરવામાં આવશે. ત્યાં તને એકાદ ચોર કે ખોટી સહી કરનારા ચુનેહગારની માફક થોડાક મહિના કેદની સજા થશે. માટે જરા સંભાળીને ચાલ. ”

આ શબ્દોમાં વકીલ સાહેબની વકીલાત ભરેલી હતી. પ્રભાકર તે સમિળતાંજ ડચક્યો. તેનો ચહેરો ઉતરી ગયો.

“ તને ખરાબ લાગે છે ? પ્રભાકર, જે એમ હોય તો હું તને ક્ષમા કરવા તૈયાર છું. ”

“ હું-હું-તમારી ક્ષમા માગું છું. ” એમ કહી પ્રભાકર ખિન્ન વદને ત્યાંથી ચાલી ગયો. તારા તરફ જોઈ જુજંગ બોલ્યો.

“ તારા, હું તો તારી મસ્કરી કરતો હતો. હું તે ફક્ત તને જ પાછાં આપવાનો હતો. હશે. પ્રભાકરે આટલું બધું ફક્ત તારેજ માટે કર્યું. મને એ છોકરાપર બહાલ આવે છે.....હવે આ ફક્ત હું મારી પાસે જળવી રાખીશ. તારા, કંઈ નહિ તો મારા પર અલ્પસ્વરૂપ સ્નેહભાવ રાખજે. આ પુષ્પ તારું સ્મરણ નિરંતર મારા હૃદયમાં તાબું રાખશે. ”

તારા મૌનજ રહી.

જુજંગલાલ તેની રજા માગી ઘેર ગયો. તે ગયો ત્યારેજ તારા આનંદ પામી.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

એ પત્રો.

પ્રભાકર અને તારાને મૂકી સુરેશચન્દ્ર પોતાના મહેલ તરફ પાછો ફર્યો. તેનું આખું શરીર પાણીથી બીંજાઈ ગયું હતું પણ તેનું અંતઃકરણ પ્રેમની ઉજ્જ્વળતાથી છલાછલ ભરાયલું હતું. તારાના જેવી-તારા સાથે સ્વર્ધા કરે એવી સ્ત્રી પૃથ્વી તલપર ખીજી કોઈ છેજ નહિ એવી એની માન્યતા એના હૃદયમાં વજ્રરૂપે થઈ ગઈ હતી. તારા એટલે સ્વાર્ગીય સુખદાયી દેવબાલા ! તારા એટલે અખિલ જગતનું શ્રેષ્ઠતમ સૌન્દર્ય ! તારાના હૃદયમાં સુરેશ માટે અખૂટ સ્નેહ હતો. એ સ્નેહ ઝરણુ કદિપણ વહેતું બંધ પડવાનુંજ નથી એવી ઉભયની ખાત્રી હતી. સુરેશના મનમાં તારા વિના નજ આલે-તારા સિવાય નજ જવાય-એવું થતું હતું. પોતાના માતૃપિતા સમૃદ્ધિના ગર્વમાં એક ગરીબ કન્યા સાથે પોતાના લગ્નમાં સંમતિ આપશે કે કેમ તે વિષે સુરેશને શંકા હતી; પણ એણે પોતાના મનમાં તારાને પરણવાનો-તારા સાથે લગ્નની પવિત્રઅંશિથી જોડાઈ પૃથ્વીપર સ્વર્ગ ઉતારવાનો કૃત નિશ્ચય કર્યો હતો; અને એનો એ નિશ્ચય તોડાવવાની કોઈનામાં તાકાત હોય એવું એને તો લાગતું નહોતું.

રસ્તે જતાં એને અનેક વિચાર આવતા હતા. એની દૃષ્ટિ સમક્ષ સ્વરત્નકુટુના ચન્દ્ર જેવું તારાનું કાન્તિમય વદન ખડું થતું હતું. એને મન પૃથ્વી, વૃક્ષ, વાયુ, સર્વ તારામય થયું હતું !

“ મને તેમ થશે પણ એનેજ હું મારી જીવનસખી બનાવીશ. એનામાં ખોડ શું છે ? ફક્ત એ ગરિબ છે એજને ! ગુલામના મનોહર પુષ્પો કાંટામાં ઉગે છે તેથી તેમને કોઈ ફેંકી દેતું નથી. પરમે-

શરે અમને લક્ષ્મી આપી તેથી શું ? લક્ષ્મી કાલે ચાલી પણ જાય. તારા ! તું દેવી છે-તુંજ મારી જીવનસાથી થશે-ગમે તેમ કરી હું પ્રથમ તને મારી બનાવી દઇશ-હું છૂપા લગ્ન કરીશ અને એકવાર લગ્ન થઇ ગયા પછી બધાય બેચાર દિવસ બબડી ચૂપ થઇ જશે-બસ-એજ વિચાર !-” સુરેશ મનમાં બબડ્યો.

જાગીરદારે સુરેશના જન્મોત્સવ સમયે નોતરેલા પેરાણા વિદાય થઇ ગયા હતા. ચંદ્રિકા સુદાં લીલાવતી પાસે રજા માગવા ગઇ હતી; પણ “ હવે અમારી સધળી હિમ્મત તારા પર છે, ” એમ મર્મમાં કહી લીલાવતીએ તેને જવા દીધી નહોતી. ક્યા વિષયમાં તેમની હિમ્મત ચંદ્રિકાપર છે તે જો કે કહેવામાં આવ્યું નહોતું પણ ચંદ્રિકા તે સમજી ગઇ હતી. સુરેશ તારાને લીધેજ પ્રતાપગઢમાં પડી રહ્યો હતો અને તેને લીધે એનો મિત્ર કુંદનલાલ પણ ત્યાંજ હતો.

સુરેશનું વર્તન આજ કાલ વિચિત્ર જાતનું હતું. ગમે ત્યારે બહાર જવું, ગમે ત્યારે પાછા ફરવું, કોઇ સાથ બરાબર વાત કરવી નહિ, કોઇ કોઇવાર ઉંડા વિચારમાં લીન થઇ ગંભીર રીતે કલાકો સુધી એક જગ્યાએ બેસી રહેવું, એવો પ્રકાર ચાલતો હતો. સુરેશનું મનજ અસ્થિર હતું. તેની અસ્થિરતા જોઇ લીલાવતીનું હૃદય બળી જતું, પણ તે પોતાના પુત્રને શું કહી શાન્ત કરે ? જે ઔપચિની એના બળતા હૃદયને જરૂર હતી તે ફક્ત સુરેશજ જાણતો હતો.

જુનગલાલ સાથે ચંદ્રિકાને જે વાતચીત થઇ હતી ત્યાર પછી ચંદ્રિકાની વૃત્તિમાં પણ ઘણો ફરક પડ્યો હતો. સુરેશપર તેનો ઉત્કટ પ્રેમ હતો. સુરેશને એ અંતઃકરણપૂર્વક ચાહતી હતી, પણ એ પ્રેમથી એને સુખ થવાને બદલે દુઃખ થતું હતું, કારણ કે એ પ્રેમનો એના પ્રેમપાત્ર તરફથી બદલો મળતો નહોતો. વળી જે

રાત્રીએ તારા અને સુરેશ પ્રેમપ્રતિજ્ઞા લીધી ત્યારે ચંદ્રિકા હાજર હતી. પોતાના સુરેશને એક બીજી કુમારિકા સાથે પ્રેમઅધિથી જોડાયેલા જોઈએના દુઃખની સીમા રહી નહિ. એને અતોનાત દુઃખ થયું. એની નિરાશા વધી ગઈ. સુરેશ પોતાનો નજ થાય, તારાજ પોતાનું રત્ન ઝુટવી જશે એમ એને લાગ્યું. એવામાં એને જીજ્ઞાસા લાલ મળ્યો અને એ કપટી વકીલની કપટબાજીમાં પોતે સામેલ થઈ તેથી એને બહુજ ખોટું લાગવા લાગ્યું; છતાં એ પોતાના મનને મારી શકી નહિ. તારા સાથે સુરેશને જોવાથી જે ભયંકર ઇર્ષ્યાગ્નિ એના હૃદયમાં પ્રજ્વલિત થતો હતો તેને એ કેમે કરી શાન્ત કરી શકી નહિ અને જાણે કે અજાણે-મજા કે અનિચ્છાએ એણે સુરેશની હીલચાલની જાસૂસી કરવાનું શરૂ કર્યું.

પોતાનો મનોભાવ કોઈ પામી ન જાય તે માટે ચંદ્રિકા ધણીજ સાવધ રહી હતી. સર્વ સાથે એ હસતી-ખેલતી પૂર્વ પ્રમાણેજ ઠંઠા મશ્કરી કરતી. સુરેશ સાથે પણ મુક્ત હૃદયે ખેલતી-એની મશ્કરી કરતી-કોઈ કોઈ વાર કટાક્ષ ફેંકતી-અને એ પોતાનો થાય તે માટે વલખાં મારતી; પણ પૃથ્વીપર સ્વર્ગ જોનારાઓ એવા કટાક્ષથી વશ થતા સાંભળ્યા છે ? સુરેશ વશ નજ થયો. ચંદ્રિકા હતાશ થતી ગઈ. પોતે સુંદર છે, કુળવાન છે, છતાં સુરેશ વશ થતો નથી તેથી એ લજવાઈ. એને પોતામાં કંઈક ન્યુનતા જણાઈ. આ ન્યુનતા શું હતી તે એ જાણતી નહોતી અને જાણે તો એ ઉણપ પૂરાય એમ નહોતું. સુરેશ ધણે ખરો વખત બહારજ ગાળતો હતો. આ બધો સમય એ તારા સાથેજ ગાળે છે એમ ચંદ્રિકાની ખાત્રી થઈ હતી. સુરેશ તારાને બહાલી કહેતો હશે. તારા સુરેશના ખબાપર માર્થુ મૂકી એને બહાલથી આલિંગતી હશે; ઉભય પ્રેમીઓ અંધર સુધારસનું પાન કરતાં

હશે, એવા એવા વિચાર ચંદ્રિકાના પ્રેમમુગ્ધ-પ્રેમાન્મત-હૃદયને કોતરી ખાતા હતા. આ ઉન્મત્તતામાંથી તારા માટે અતિ ભયંકર ઇર્ષ્યા-ગ્નિ પેદા કર્યો અને ઇર્ષ્યાની આગ જેમ જેમ વધતી ગંધ તેમ તેમ સુરેશ્વરનો પ્રેમાગ્નિ પણ બડબડ સળગતો ગયો. ગમે તેમ કરી તારાની જગ્યા ખૂંચવી લેવી-ગમે તેમ કરી સુરેશ્વરને પોતાના સ્નેહ પાશમાં બાંધી લેવો-એવો ચંદ્રિકાએ નિશ્ચય કર્યો. એનો સહાયક લુન્ગ હતો. અનિચ્છાએ પણ એ લુન્ગની સહાયક થઈ હતી.

સુરેશ જ્યારે મહેલના કમ્પાર્ટમાં દાખલ થયો ત્યારે ચંદ્રિકા બગીચાની મનોહરતા જોતી ગાગમાં ઉભી હતી. સુરેશના કપડાં બીના જોઈ તેણે તેનું કારણ પૂછતાં સુરેશે પ્રભાકર નદીમાં પડી જવાની વાત કરી. સુરેશે પ્રભાકરને બચાવ્યો એ સાંભળી ચંદ્રિકાની મનો-ચાતના ઉલટાની વધી ગઈ. તારાનો પીત્રાઈ ભાઈ પ્રભાકર ! તેને માટે સુરેશે નદીમાં પડતું મૂક્યું એ ફક્ત તારાનેજ માટે ! ચંદ્રિકા સાથે વધુ વાત ન કરતાં સુરેશ પોતાના ઓરડામાં ગયો અને કપડા બદલવા લાગ્યો.

સુરેશના બીજાંબા કપડાં જોઈ નોકર તો ગભરાઈ જ ગયો. સુરેશને બીજા કપડા આપતાં તે બિચારો થરથર ધ્રુજતો હતો કારણ કે સુરેશના આકળા સ્વભાવથી તે પરિચિત હતો. સુરેશ કપડા બદલી રહ્યો ત્યારે તેણે છૂટકારાનો એક લાંબો દમ ખેંચ્યો અને બીજા હુકમની રાહ જોતો એક બાજુ ઉભો રહ્યો.

“ કુન્દનલાલને બોલાવ. ”

“ જી સાહેબ. ” કહી નોકર કુન્દનલાલને બોલાવવા ગયો. સુરેશની ચર્ચાપર ચિન્તા સ્પષ્ટ છવાયેલી માલુમ પડતી હતી. તે પોતાના ઓરડામાં આમથી તેમ આંટા મારતો કંઈ ગંભીર વિચારમાં પડી

ગયો હતો. એટલામાં કુન્દનલાલ આવી બોલ્યો.

“ કેમ વળી શું મડમડ છે, સુરેશ ? ”

“ તને મારે કંઈ કહેવાનું છે. પણ નહિ. નથી કહેવું. ” સુરેશ બોલ્યો.

“ એ પણ ઠીક. નજ કહે. વળી કંઈ દીવાનાપણું કરવાનો હશે. હું તારી ભાંજમડમાં ન પડું એજ સારું. ”

“ પણ તને એ ભાંજમડમાં પડ્યા વિના ચાલે એમ છે ખરું ? કુન્દનલાલ, તું તો મારો જમણો હાથ ! તારા વિના મારાથી શું થઈ શકે ? ”

“ હવે બહુ થયું, સુરેશ ! મને છેક છાપરે ના ચઢાવી દે ! હું તને બરાબર ઓળખું છું ! તું કંઈ પણ મૂર્ખતા કરવાનો હશે. હું તારી સાથે મૂર્ખ બનવા માગતો નથી. ”

“ પણ ગાંડા ! હું જે કરવા માગું છું તેમાં જરા પણ મૂર્ખતા છેજ નહિ. ઘણીજ ડહાપણુભરી વાત છે. આજ સુધીમાં મેં એવું એક પણ શાણપણુનું કામ કર્યું હશે કે કેમ તે વિષે મને શંકા છે. હું મુબઈ જાઉં છું. મારું કામ બહુ નજીવું છે. હું એક પત્ર આપું તે એક જગ્યાએ પહોંચાડી આવ એટલે થયું ! ”

“ પણ તારે ત્યાં નોકરોની આટલી મોટી ફાજ છે તો પછી એ કામ મને શા માટે સોંપે છે ? ”

“ એમાં એક ભેદ છે. મારું કામ બહુ ગુપ્ત છે. નોકરો દ્વારા એ પત્ર હું મોકલવા માગતો નથી. ”

“ અરે ! વાહ ! ત્યારે તો કોઈનાપર “ લવલેટર ” લખવાનો હશે ! તને બરાબર લખતા આવડે છે કે હું લખી આપું ! મને પ્રણયપત્ર લખતાં બહુ મઝાનું આવડે છે ! ખાસ કરી ખીજનો “ લવ-

લેટર” હું બધી સારી રીતે લખી શકું છું.”

પણ સુરેશ તેના બોલવા પર લક્ષ આપ્યા વિના “રાષ્ટ્રીય ટેબલ” આગળ જઈ પત્ર લખવાની શરૂઆત કરી.

“પ્રિય ભાઈ પ્રભાકર,

આ સાથે તારાનો એક પત્ર છે. તે તેને તું એકાંતમાં આપજો.

“હું આજે મુંઝવે જાઉં છું. કાલે સહવારે નવ વાગાની ગાડીમાં ત્હારી

“સાથે મુંઝવે આવવાનું મેં તારાને લખ્યું છે, તે પ્રમાણે તું ‘ગિર-

“ગામ બેઠક રોડ, ધર નં. ૨૪’ એ ઠેકાણે આવજો. હું ચર્ચિત

“સ્ટેશન પર તમને લેવા આવીશ. નહિ અવાય તો ઉપલે ઠેકાણે તો

“જરૂર મળીશ. તું સધળું જાણે છે. આ કામમાં તારી સમ્પૂર્ણ

“સહાયની હું ચાચના કરું છું. કોઈને પણ આ વાતની ખબર ન

“પડે તેની સંભાળ રાખજો. તને વિશેષ કાલાવાલા કે ચેતવણીની

“જરૂર નથી.”

લી.

સુરેશચન્દ્ર

આ પત્ર લખી તેણે બીજો પત્ર લખવાનો વિચાર કર્યો. પ્રભાકર પંર તેને પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કારણ કે પ્રભાકર સુરેશ કહે તેમ ચાલે એવો હતો. ધગધગતા અંગારામાંથી પણ સુરેશને માટે પ્રભાકર ચાલી જાય એમ હતું; પણ તારા પ્રભાકર સાથે આવવા તૈયાર થશે કે કેમ ? તારાને એમ દૂધા ચાલી આવવાનું કહેવાથી તેને ખોટું તો ન લાગે ? એવા એવા વિચાર એને આવવા લાગ્યા. કુન્દનલાલ તેને અશ્ચાન્ત થયેલો જોઈ બોલ્યો:

“કેમ ? બરાબર લખાતું નથી ?—ચાલ લખ ! “હૃદયેશ્વરી !”

કેમ ? સંબોધન ઠીક લાગતું નથી ? તો બીજું લખ ! “પ્રાણ પ્યારી !”

કહી તે ખડખડ હસી પડ્યો.

સુરેશ પશુ હસ્યો. થોડીક પલ પછી તેણે લખવાની શરૂઆત કરી.

“ મારી બહાલી તારા,

તને આ પુત્ર લખતાં મને એક રીતે અત્યંત દુઃખ થાય છે અને એક રીતે અતિ આનંદ થાય છે. તારા ! તને મારાપર વિશ્વાસ છે ? તારા ! તને મારાપર પ્રેમ છે ? જો તું મને પવિત્ર ઉત્કટ પ્રેમથી આહતી હોય, જો મારાં સુખમાં તને તાર્ક સુખ શમાયલું જણાતું હોય તો આ પત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે વર્તજે.

“ બહાલી ! તને પ્રભાકર સાથે ગુપત્યુપ મુંઝાવ આવવાનું કહેતાં— એવી સલાહ આપતાં અને તેમ કરવાનો આગ્રહ કરતાં મને દિલખીરી થાય છે. શ્રીમંતાઈ અને ગરિઆઈના અતિ અનિષ્ટ અને નાશકારક ફેરફારો અને સમાજની કૂર અને મનુષ્યત્વહીન માન્યતા આપણા પ્રેમ માર્ગમાં કાંટા નાખે છે. મારા માતૃપિતા આપણા લગ્નમાં સંમતિ આપે એવો ગિલકુલ સમ્ભવ ન હોવાથી તેમની સામે લાચારીએ બંડ ઉઠાવવાની મને ફરજ પડે છે. આપણે મુંઝામમાં વેદોક્ત રીતિએ પવિત્ર આર્ય ધર્માનુસાર લગ્ન ગ્રંથિથી જોડાઈએ પછી કોઈ બળડી શકશે નહિ અને બળડશે તો બે દહાડા પછી ઠેકાણે આવી જશે. આથી હાલમાં તો આપણા લગ્ન ગુપત્યુપ કરી નાખવામાંજ મને આપણું શ્રેય જણાય છે અને હું આશા રાખું છું કે તું મારા મતને સંમત થશે.

“ પ્રિય સખી ! તને આર્જવતાથી વિનવવાની જરૂર છે ? આપણા બાવી સુખનો સર્વ આધાર હવે તારાપર છે. જો તું પ્રભાકર સાથે આવીશ તો હું મારા સુખસૂર્યનો ઉદય ચયલો માનીશ અને નહિ તો મારે માટે અંધારી રાત્રીના ઘોર અંધકાર જેવું અંધારું મારા

જીવનમાં હવાયલું જોવું પડશે. હું મારું સર્વ સુખ તારામાં જ જોઉં છું, તારા વિના મને એક પણ યુગ જેવી જણાય છે, તો બહાલી તારે ! તું તારા સુરેશની ધમ્મ પાર ન પાડે ?

તું મારી જીવનસખી થશે પછી કોઈ આપણા પ્રેમમાં વચ્ચે થી શકે એમ નથીજ. મારે આ પત્ર વાંચી પ્રભાકર સાથે “ગિર-ગામ બેંક રોડ, ઘર નં. ૨૪” એ ઠેકાણે જરૂર આવજો. વધુ શું લખું ?

લી.

ફક્ત ત્હારોજ,

સુરેશ.

આ પત્ર પૂરો કરી સુરેશ એક “કવર”માં નાખ્યો અને તે પર “તારા”નું નામ લખ્યું. પછી એક બીજું મોટું “કવર” લઈ તેમાં “તારા”ના નામનું “કવર” અને પ્રભાકરનો પત્ર નાખી, ઉપર પ્રભાકરનું નામ લખ્યું.

“લે, કુન્દન ! આ પ્રભાકરને આપી આવજો.”

“પ્રભાકર ! રમણિકનો છોકરો ?”

“હા.”

“એનેજ તે નદિમાં ડૂબતો બચાવ્યો ખરું ?”

“હા.”

“હશે. પણ મને કંઈ આમાં ભેદ જણાય છે. હું આ પત્ર લઈ નથી જવાનો. લે, તારો પત્ર !” કહી કુન્દનલાલે તે પત્ર સુરેશ તરફ પાછો ફેંક્યો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ચંદ્રિકાની હાથ ચાલાકી !

“કુન્દનલાલ ! મને નિરાશ ના કર. આટલું કામ કર—” સુરેશ વિનંતી કરતો બોલ્યો.

“હવે પછી તારી મરજી ન હોય તો હું તને બીજું કામ નહિ સોંપું. પણ આ વખતે ના ન પાડ. આ પત્ર પ્રમાકરને આપી આવ. રમણિકતું ઘર તેં જોયું છે. પ્રમાકરનો ચહેરો ગોરો, બાંધો અશક્ત, બાલ વાંકડીયા છે. તું તેને તરતજ ઓળખશે.”

કુન્દનલાલ ગુચવાયો. એના મનમાં કંઈક શંકા જન્મી હતી. તે ધીમે સ્વરે બોલ્યો.

“સુરેશ, ખોટું ન લગાડતો. પણ મને આ પસંદ નથી. તે આલા સુંદર છે, નિર્દોષ છે, તેને તું ફસાવવા માગે છે.”

આ શબ્દોએ સુરેશના હૃદયને વીંધી નાખ્યું. તેનું અંતઃકરણ શુદ્ધ સ્ફટિક જેવું નિર્મલ હતું.

“કુન્દન, જે કોઈ બીજાએ આ શબ્દો મને કહ્યા હોત તો તેને મારી મારીને ઢીસો કરી નાખત. તું મારો મનોબાવ સમજ્યા વિના મારું અપમાન કરે છે.”

“હું મસ્કરી કરતો હતો.” કુન્દન બોલ્યો.

“આ શું મસ્કરી કરવાનો વખત છે ?” સુરેશ સંતપ્તસ્વરે બોલ્યો. કુન્દને પત્ર પહોંચાડવાનું વચન આપ્યું અને સરલહૃદયી સુરેશ પાછો હતો તેવો થઇ ગયો.

“પણ સુરેશ !” કુન્દન પુનઃ બોલ્યો.

“હું જાણું છું કે તું મારું કહ્યું માનવાનો નથી. પણ તું જે

કરવા માગે છે તે એક જાતનું દીવાનાપણું છે. ”

“ પણ હું કહું છું કે તે એક જાતનું શાણપણ છે. કાત્રે હું તને તાર કરીશ. તાર મજે કે તરત મુંબઈ આવજો. ”

“ જેવી સરકારની આગા—” વિનોદી સ્વરે આટલા શબ્દો બોલી કુન્દન ત્યાંથી ચાલી ગયો.

સુરેશચન્દ્ર હવે જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. તે કપડા પહેરી તૈયાર થયો એટલામાં ગાડી તૈયાર છે એમ નોકર કહી ગયો. તરતજ તે લીલાવતી પાસે ગયો અને કંઈ ખાસ કામ માટે મુંબઈ જવાનું કહ્યું. એની મરજીની સામે થવાની કોઈનામાં શક્તિ નહોતી. લીલાવતી કંઈ બોલી શકી નહિ પણ તેને ચિંતા થવા લાગી. સુરેશની પ્રકૃતિજ સ્વચ્છંદી થઈ ગઈ હતી. સુરેશ માતાની રજા લઈ ગાડીમાં બેઠો અને ગાડી સ્ટેશન તરફ ચાલી.

આ બાળુ કુન્દનલાલ પોતાની ઝોરડીમાં આવી કપડા બદલી પેલો પત્ર આપવા માટે બહાર નીકળ્યો. થોડાક પગલાં ચાલતાં તેને ચંદ્રિકા સ્હામી મળી. સુરેશ એકાએક મુંબઈ ગયો એ ચંદ્રિકા જાણતી હતી. વળી આ પહેલાં તેણે કુન્દનલાલ સાથે કંઈ ગુપ્ત મસલત કરતી હતી તે વાત પણ એને કાને આવી હતી. કુન્દનલાલનું વદન સહેજ ઉતરેલું હતું તે પરથી કંઈ નવાજૂતી છે એમ ચતુર મુઘ્ધા સમજી ગઈ. પણ ચંદ્રિકા કંઈ સમજી ગઈ છે એમ કુન્દનલાલને લાગ્યું નહિ. ચંદ્રિકા કંઈ પણ સવાલ પોતાને ન પૂછે તો સાફ એવી એની ઈચ્છા હતી; પણ સુરેશને મેળવવાને વત્તખાં ભારતી મુઘ્ધા તેને એમને એમ જવા દે એમ ન હતું.

“ કુન્દનલાલ ! આટલીવાર ક્યાં હતા ? બધા તમારી રાહ જુએ છે ને ! જુઓ તો ખરા ! સોકડાં રમવામાં આજે કેવી મજા છે ?

તમારા સિવાય કોઇને મઝા આવે એમ નથી ! ચાલો, આજે તમારી નીપુણતા બતાવો જોઈ ! ” ચંદ્રિકા મીઠું હતી. પણ એ હાસ્યની અસર કુંદન પર થાય એમ ન હતું.

કુંદન જરા ગુંચવાયો. શું જવાબ આપવો તે એને સૂઝ્યું નહિ. સુરેશનો પત્ર તેના ખીસામાં હતો. તે પહોંચાડ્યા સિવાય તેને એન પડે એમ ન હતું. કિંચિત વિચાર કરી તે બોલ્યો.

“ આજે હું નવરો નથી. એક પત્ર પોષ્ટ કરવાનો છે. તે પહેલા નાખી આવું છું. ”

ધડિયાળ તરફ નજર કરી ચંદ્રિકા બોલી:

“ પોષ્ટ તો સાંજે સાત વાગે જાય છે. હજી તો ઘણી વાર છે. એક બાજી ખેલીને જવ તો નહિ ચાલે ? ”

“ ચાલે નહિ તો શું ? પણ એક તાર પણ કરવાનું છે. ”

કુંદને ખીજી બહારનું દાઢ્યું. પણ આ બાજી ચંદ્રિકા હતી. તે તરતજ બોલી:

“ તેટલા માટે તમે શા માટે ધક્કો ખાવ છો ? શૈર્મ લખી નાખી સીપાઇને આપી દોને ! ”

કુંદનલાલ હાર્યો. તેનો ગુંચવાડો જોઇ સુરેશે તેને કંઈ પણ મહત્વનું કામ સોંપ્યું હશે એવી ચંદ્રિકાએ કલ્પના કરી આથી તે વધુ તીક્ષ્ણ નજરે કુંદનલાલ તરફ જોવા લાગી. કુંદનનો સ્વભાવ પણ સરલ અને બોબો હતો. એનામાં બહુ દક્ષતા નહોતી. ચંદ્રિકાને કંઈ બહાનું કાઢી દૂર કરવાનું તેનામાં સામર્થ્ય નહોતું. આથી તેની ચર્ચા બહાવરી બની ગઇ. ચંદ્રિકા તે જોઇ હસવા લાગી. કુંદને અજાણતા ખીસામાં હાથ નાખ્યો અને ચંદ્રિકાને અંદર કંઈ પત્ર જેવું જણાયું. તરતજ તે સમજી ગઇ કે સુરેશે આ પત્ર તારાપર લખ્યો હશે. આ

વિચાર આવતાંજ એનો ઇર્ષ્યાંશિ પ્રદિપ્ત થયો પણ બહારથી હસતું
રહ્યો રાખી એ બોલી:

“કેમ આવો છો કે રમવા ?”

કુન્દનનું કંઈ ચાહ્યું નહિ. તે ચંદ્રિકાને ધરણુ થયો અને
દીવાનખાનામાં ગયો. ચંદ્રિકા પાછળ રહી.

દીવાનખાનામાં સોકટાબાજી રમાતી હતી. આ રમતમાં કુન્દન
ધણેજ ઉસ્તાદ હતો. તેને જોઈ રમનારાઓને ધણો આનંદ થયો.
તે રમવા બેઠો અને રમત રસપર આવતાં રમતમાં લીન થઈ ગયો.
રમવા બેસતાં પહેલાં તેણે પોતાનો કોટ કાઢી ખીંટીપર મૂક્યો હતો.
ચંદ્રિકાની નજર તેપર પડી. કુન્દન રમતમાં લીન થતાં તે બારી
પાસે ગઈ અને બહાર જોતી હોય તેમ ઉભી રહી. ધણીજ દક્ષતાથી
તેણે બાજીની ખીંટીપર ટાંગેલા કુન્દનના ડગલાના ખીસામાં, હાથ
નાખી પેસો પત્ર કાઢ્યો અને ઉપર પ્રમાદરતું નામ વાંચી પાછો મૂકી
દઈ બધા રમતાં હતાં ત્યાં જઈ બેઠી.

એતું મન હવે વધુ વિહ્વળ થયું હતું. સુરેશનો પ્રભાકરપર
પત્ર ! કુન્દનલાલ જેવા વિશ્વાસુ મિત્રને સોંપેલો ! ચંદ્રિકાને કંઈ કંઈ
થઈ ગયું. ચંદ્રિકા સમજી ગઈ કે હવે સુરેશને મેળવવાની આશા
વ્યર્થ થવાની એતું હૃદય ધડક્યું, એના હૃદયમાં નિરાશા પ્રકટી; પણ
બાહ્યદૃષ્ટિએ તે જણાય એમ નહોતું.

એટલામાં ત્યાં લીલાવતી આવી. અને એક નિઃશ્વાસ નાખી
એક કોચપર બેઠી. ચંદ્રિકા તરત તેની પાસે ગઈ અને બોલી:

“તમે શા માટે નિઃશ્વાસ નાખ્યો ?”

“શું કહું દીકરી ? એ તો હંમેશનુંજ છે. સુરેશ મુંબઈ ગયો.

શું કરીએ ? મુઝામ મયો કે ક્યાં ગયો તે કોને ખબર ?—કંઈ નવાજીનું ચવાનું હોય એમ મને લાગે છે.”

“મને પણ એમજ લાગે છે. મારા હાથમાં તેમનો બેદ જાણવાની ચાવી છે. તમે કુન્દનલાલને રમતમાં ગુંથી રાખો એટલે હું તે જાણી લઉં.”

લીલાવતી આ વાતમાં સંમત થઈ અને કુન્દનની પાસે જઈ રમત નીહાળવા લાગી. કુન્દન રમવામાં તદ્દનજ તદ્દસીન થઈ ગયો, તે પોતાના ખીસામાંના પત્રને તદ્દનજ ભૂતી ગયો.

કુન્દનને રમવામાં નિમગ્ન થયેલો જોઈ ચંદ્રિકા પુનઃ બારી પાસે જઈ બહાર જોતી ઉભી રહી અને પછી ધીમે રહી ચાલાકીથી પેશો પત્ર કોટના ખીસામાંથી કાઢી પોતાના પોલકાના ખીસામાં સંતાડી દઈ તરત પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઈ. બારણા ખેંચ કરી તેણે ચોંટાડેલું કવર ખાણી લગાડી ખોલ્યું અને એમ બંને પત્રો વાંચ્યા. પત્રો ખોલતી વેળા એક ચોર ચોરી કરતી વેળા જેમ ગભરાય તેમ ચંદ્રિકા ગભરાઈ હતી પણ તારાપરનો પ્રેમપૂર્ણ પત્ર વાંચ્યા પછી તથા પત્રમાંની ગુપ્ત હકીકત જાણ્યા પછી ચંદ્રિકાનો અંદરો ઉતરી ગયો. સુરેશના પત્રમાંના એકેએક શબ્દ એને વીંછીના ડાંખ જેવો કાતિલ જણાયો.

“મારી બહાલી તારા !—” તે મનમાં બમડી.

“ખરેખર, સુરેશ તારાને અત્યંત પ્રેમથી ચાહે છે. એ મારા નજ થાય...પણ કંઈ નહિ—હું ગમે તેમ કરી તારાને રખડતી કરીશ. તારા ! તું મારા પતિને ખૂંચવી લઈ શકશે નહિ. એ મારાજ થશે. ભુજંગલાલની સહાય લઈશ. કંઈ શીકર નહિ. એમાં અપમાન જેવું કંઈ નથી. ડૂબતો માણસ શીણને પણ વળગે, હવે ગળા સુધી ખાણી

આખ્યા એટલે ભુજંગલાલ સિવાય કોઈ કામ આવે એમ નથી...”

તે બબડી. પત્ર પુનઃ બંધ કરી તેણે એક કાગળના ટુકડો લઈ નીચે પ્રમાણે લખ્યું:

“ મી. ભુજંગલાલ,

આજે રાત્રે આઠ વાગે બેટપર મળજો.

ચંદ્રિકા.”

આ પત્ર તેણે એક કવરમાં નાખી તેપર ભુજંગલાલનું ઠેકાણું લખ્યું. બન્ને પત્રો લઈ તે પાછી દીવાનખાનામાં આવી. હજી રમત ચાલતી હતી અને કુન્દન રમતમાં તલ્લીન હતો. ચંદ્રિકાએ પ્રમા- કરનો પત્ર કુન્દનલાલના કોટના ખીસામાં મૂકી દીધો અને ભુજંગ- લાલનો પત્ર એક નોકર મારફતે મોકલી આપ્યો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

પ્રભાકર અને તારા.

કુન્દનલાલ પત્ર લઈ રમણિકલાલના ઘર પાસે આવ્યો અને પ્રભાકરના નામની બે ત્રણ ખૂમ પાડી. તે સાંભળી પ્રભાકર બહાર આવી બોલ્યો.

“શું છે? મારું નામ પ્રભાકર! મારું શું કામ છે?”

કુન્દનલાલ આળુઆળુ સાવચેતીથી જોઈ બોલ્યો.

“તમને એક પત્ર આપવાનો છે.”

આ સાંભળી પ્રભાકરના પેટમાં ટ્રાસ્કો પડ્યો. તે આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો.

“પત્ર? મારાપર પત્ર?” આ શબ્દો બોલતાં તેની મુદ્રા ચિંતાતુર થઈ હોય તેવી જણાઈ.

“કેમ બસા? તમે ડરો છો શા માટે? મારા મિત્ર સુરેશચન્દ્રે તમારાપર એક પત્ર મોકલ્યો છે.” એમ કહી કુન્દનલાલે ખીસા-આંથી પત્ર કાઢી પ્રભાકરને આપ્યો.

સુરેશચન્દ્રનો પત્ર જોતાંજ પ્રભાકરની ચિન્તા હવામાં ઉડી મઠ અને તેની જગ્યા આનન્દે લીધી.

“અંદર આવોને. કાકા ઘરમાંજ છે. તારા પણ છે—” પ્રભાકર બોલ્યો પણ કુન્દનલાલ ઘરમાં ગયો નહિ. તેણે કહ્યું.

“હમણાં મારાથી અવાય એમ નથી. એક અગત્યનું કામ છે. સેથી જાઉં છું. પણ તારાને કહેજો—” કુન્દનલાલ જરા અચકયો. બે એક પલ પછી તે બોલ્યો.

“ જુઓ. તમને કે તારાને કંઈ મદદની જરૂર પડે તો મારી પાસે આવજો. હું જાગીરદારના મહેલમાં જ રહું છું. મારું નામ કુન્દનલાલ ! સમજ્યા ? ”

“ વાર, તમારો આભાર થયો. ” પ્રભાકરે તેના તરફ કૃતચત્તા પૂર્ણ દૃષ્ટિએ જોયું. કુન્દનલાલ ત્યાંથી ચાલી ગયા પછી પ્રભાકરે પત્ર ફેડી વાંચ્યો. વાંચતાં જ તેના આનન્દનો અવધિ થયો. તારા સાથે સુરેશના ધૂપા લગ્ન કરવાની વાત એને સુરેશે અગાઉ કહી હતી. આ સમય આટલો જલદી આવ્યો તેથી એ ખુશ થયો. તરત તે તારા પાસે ગયો.

તારા ચોખ્ખા વીણવા બેઠી હતી; પણ તેનું ચિત્ત આમલે દિને બનેલા બનાવથી વ્યથ થયું હતું. પ્રેમ પ્રતિજ્ઞા, પ્રભાકરનું નદિમાં પડવું, સુરેશચન્દ્રનું સાહસ, વિગેરે એના અનુભવી હૃદયને નવાવતાં હતાં. બાળ્યમાં રમણિક એક ચિત્ર કાઢવામાં લીન થઈ ગયો હતો. પ્રભાકરને જોતાં જ તારા કંઈ બોલવા જતી હતી પણ પ્રભાકરે નાક પર આંગળી મૂકી તેને ચૂપ રહેવાની ઇસારત કરી. પછી નેત્ર સંકેતે તેને બાગમાં આવવા જણાવ્યું. તરત તારા ઉભી થઈ અને બહેનભાઈ જાગીયામાં એક વેલને ઓથે ઉભા રહ્યાં. આ બાગતની રમણિકને સહેજ પણ ખચર પડી નહિ.

“ બાઈ, શું છે ? ” તારા સહેજ આશ્ચર્ય પામી બોલી.

“ હું તને એક વધામણી આપવાનો છું. બોલ, મને શું આપશે ! મારે બીજું કંઈ જોઈતું નથી. તું એકવાર હસ. તારું હાસ્ય મને સ્વર્ગસુખ આપે છે, બહેન ! ”

તારા હસી. એ સરલ હાસ્ય માટે ત્રિભુવનની સમૃદ્ધિ તજ દેવા પ્રભાકર તૈયાર હતો ! એનો તારાપર નિઃસીમ પ્રેમ હતો !

“બસ હવે. કહે, શું વધામણી છે? નકામો મને બનાવતો હશે!” તારા હસતાં હસતાં બોલી.

“નહિ. નહિ. ખરેખરજ વધામણી છે. આ જો.” કહી તેણે ખીસામાંથી તારાનો પત્ર કાઢી તેને આપ્યો. તારા તે વાંચવા લાગી.

તેણે તે પત્ર વાંચ્યો. અંદરની હકિકત વાંચી. સુરેશના પ્રેમાન્મત શબ્દો વાંચ્યા પણ તેથી તેનું વદન પ્રકુક્ષ્ણ થવાને બદલે તેનું મન અસ્વસ્થ થયું. તેનું વદન ઉતરી ગયું. નયનો કરણ મન્યાં અને જાણે હમણાં રડી પડશે એવાં ગ્રંથ ગયાં. હાથમાંના પત્ર તરફ તે કેટલીક વાર કરણ નજરે જોઈ રહી.

“બહેન, તું આવશે ને?” પ્રમાદરે પૂછ્યું.

“નહિ. હું એ પસંદ કરતી નથી. ખરું કહું છું. મને એ ઠીક લાગતું નથી.”

“પણ હું કહું છું કે એમ કરવામાંજ શ્રેય છે. તને શાની ખ્હીક લાગે છે? હું તારી સાથે છું કની? ખ્હી ના.”

“એમ નથી. હું સુરેશથી ડરું છું એમ તને લાગે છે? ગાંડા! તેમ નથી.”

“ત્યારે! શું છે? સુરેશચન્દ્ર કદિ પણ આપણને અયોગ્ય કામ કરવાની સલાહ આપેજ નહિ એવી મારી માન્યતા છે.”

“અને હું પણ એમજ માનું છું.”

“ત્યારે તું ના કેમ પાડે છે? સુરેશચન્દ્રપર મને પૂર્વ વિશ્વાસ છે. તેઓ કહે કે “કૂવામાં પડ” તો હું એક પણ પણ આનાકાની કર્યા વિના લુસકો મારું.”

તારાનાં નયન વિલક્ષણ તેજથી ચમકવા લાગ્યાં. જે યુવક પર એનો પ્રેમ જણાયો હતો તેની પ્રશંસા સાંભળી એનું અંતઃકરણ ગુસ્સા આનંદથી પ્રકુક્ષ્ણ થયું.

પ્રભાકર પુનઃ બોલ્યો:

“વળી બહેન, એમાં તારું પોતાનું—આપણું બધાનુંજ શ્રેય છે. તું શા માટે ગભરાય છે? વિચાર કર. તું પ્રતાપગઢના બાવી જાગી-રદારની પત્નિ થશે તો આપાને કેટલો આનન્દ થશે? તું જરા પણ ડર ના. એકવાર લક્ષ્મિક્યા થઇ ગઇ છે કે પછી તને કાઇનોજ ડર નથી.”

“નહિ તો મને કા'નો ડર છે?”

પ્રભાકર ગુંચવાયો. તે દુઃખી થયો. તે દુઃખી સ્વરે બોલ્યો.

“પેલો ચંડાળ છે ને? પેલો ભુજંગલાલ વકીલ! બદમાસ! તેને જોતાંજ—અરે! તેની સ્મૃતિ થતાંજ મારો પીતો ઉઝળી આવે છે. મને પગથી માથા સુધી આગ લાગે છે. તે તારી સાથ લગ્ન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે તેથી તો મને બહુજ ગુસ્સો ઉપજે છે. એ કાળો નામ છે!”

“મને એ ગમતો નથી; તોપણ મને એનો ડર લાગતો નથી. સુરેશ સાથ મારા લગ્ન નહિ થાય તો પણ તેનો બપ રાખવાની જરૂર નથી.”

“તને એમ લાગતું હશે પણ મને લાગતું નથી. એકવાર લગ્ન થયા પછી તેનો બપ નથી એ વાત ખરી; કારણ પછી તે તારો પીછછો છોડી દેશે. પણ ત્યાં સુધી તો એ પોતાની જાગ જીજીવ્યાજ કરશે. તેથી બહેન! સુરેશચંદ્ર લખે છે તે પ્રમાણે કર. તું જશે તો તેમને કેટલો બધો આનન્દ થશે તેનો વિચાર કર. ના ના પાડતી. બોલ, તું આવીશ ને?”

તારાથી ના પડાર્ધ નહિ. તેણે આવવાની સંમતિ આપતાંજ પ્રભાકરે આનન્દથી બોલ્યો:

“ જો ! બરાબર સાવચેતી રાખજો. સામાન સાથે ક્ષેવાની જરૂર નથી. બે ત્રણ લુગડાં લઈ લેજો. હું મારી નાની પેટી લઈ લઉં. સમજી ?” સ્વહારે વહેલો ઉડી હું તારું નહાતું પોટલું અને પેટી એક જગ્યાએ છુપાવી આવીશ. પછી જલદી જમી લઈ કંઈ બહાનું કાઢી તું બહાર નીકળજો. ગમરાતી ના. હું તારી સાથે છું. તું મારા પર વિશ્વાસ રાખી નચિંત રહે. કાળનો કાળ આવશે તો પણ હું છું ત્યાં સુધી કોઈ તારું નામ લઈ શકશે નહિ.”

તારા વિચારમગ્ન થઈ. તે વૃદ્ધ વડીલે-રમણિકલાલે સંકટ સમયે તેને આશરો આપ્યો, જેણે તેને પોતાની પુત્રી પેડે પાળી, તેને-પોતાના બહાલા કાકાને પોતે છોડી જવા તૈયાર થઈ એ વિચારથી એને બહુજ દુઃખ થયું. એનું કોમલ હૃદય ચીરવા લાગ્યું. પ્રભાકર સાથે વધુ ન બોલતાં તે ઘરમાં ચાલી ગઈ.

અંધારું થતા આવ્યું હતું છતાં રમણિક ચિત્ર કાઢવામાં લીન હતો. તેની પાસે જઈ તારા લાડથી બોલી.

“ કાકા, હવે ચિત્ર પછી કાઢજો. નદિ કિનારે જઈ કુદરતની સુંદર લીલા જુઓ. હું આવી તે દિવસે તમે સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય જોવામાં કેવા લીન થઈ ગયા હતા ? યાદ આવે છે, કાકા ? હું તમારી પાસે ઉભી હતી તેની પણ તમને ખબર પડી નહોતી.”

રમણિકે પીંછી બાજુએ મૂકી અને બીડી સળગાવી ધુમાડો કાઢતો બાગમાં આવ્યો. પોતાની માનીતી આરામ ખુરશી પર બેસી આકાશ તરફ-નદિ તરફ નજર કરતો તે બોલ્યો.

“ હા. તારા ! મને એ દિવસનો આનંદ બહુ યાદ આવે છે. મારા જીવનનો એક અતિ સુખી દિવસ એ હતો. તે દિવસથી મારા આ ન્હાના ઘરમાં જાણે સાક્ષાત શાંતિદેવી હોય એવું મને તને જોઈ

જાન થાય છે. તારા ! સહવાસમાં મારા દિવસો બહુ આનંદમાં જાય છે. તું હવે મારી પાસેથી દૂર થશે તો મને ખીલકુલ ગમશે નહિ- પ્રભાકર ક્યાં ગયો ? ”

“ તે અહિંયાજ હશે. બોલાવું ? ”

“ હા. તે પણ ધણો સુધરી ગયો છે. તારા ! એ તારી શુભ સંગતિનું પરિણામ ! એ તને દેવી માને છે ! ”

તારા શું જવાબ આપે ? એનું હૃદય બીજ બીજ વિચારોથી ભરાઈ ગયું ! તારાની સત્સંગતિનું પરિણામ ! આવતી કાલે તો તે પ્ર-ભાકર સાથે સુરેશને મળવા-સુરેશ સાથે લગ્ન કરવા ગુપત્યુપ ચાલી જવાની હતી અને જનસમાજના નિંદાપ્રિય લોકોના શબ્દોમાં બો-લીએ તો “ નહાસી જવાની ” હતી. વૃદ્ધ રમણિકને-પોતાના પિતા તુલ્ય કાકાને એકલો મૂકી પ્રેમના આવેશમાં તારા મુંઝાઈ જવાની હતી. આ દુઃખદાયક વિચાર તારાને તીવ્ર જખમ કરવા લાગ્યો. તે ધીમે સ્વરે બોલી.

“ કાકા ! તમારો જેવો પ્રેમ મારાપર છે તેવોજ મારો પણ તમારાપર છે. હું તમને કદિ પણ બૂલી શકીશ નહિ. પછી થનાર હોય તે થાય !

કંઈ પણ સંશય લાખ્યા વિના રમણિક હસીને બોલ્યો :

“ થનાર હોય તે થાય એટલે શું થવાનું છે, તારા ? ”

આ પ્રશ્ન પૂછતાં અનિમિષ તેની દૃષ્ટિ શૂન્ય અને વિચાર રહિત થઈ. તારા પણ તેના તરફ સ્થિર નયને જોઈ રહી !

પ્રકરણ ૧૯ મું.

ચંદ્રિકા અને ભુજંગ.

ચંદ્રિકાની સૂચના પ્રમાણે ભુજંગ આઠ વાગે નિયત સ્થળે હાજર થયો. ચંદ્રિકા પણ આવી. બન્નેની નજર મળી પણ કંઈ કંઈ બોલ્યું નહિ. ચંદ્રિકાનો સ્વભાવ માની હોવાથી તેને પ્રથમ બોલવું ઠીક લાગ્યું નહિ જ્યારે ચંદ્રિકાએ પોતાને બોલાવેલો હોવાથી પ્રથમ તેણેજ બોલવું જોઈએ એમ માની ભુજંગલાલ પણ મૌન ઉભો રહ્યો. અંતે સ્ત્રીહૃદય હાર્યું. ચંદ્રિકા બોલી.

“મારો પત્ર પહોંચ્યો ને ?”

“હા. તેથી તો અહિં આંચ્યો.” ભુજંગ સરિખત બોલ્યો. આ સિખત ચંદ્રિકાને રૂચ્યું નહિ; પણ તે લાચાર હતી!

ચંદ્રિકા થોડીકવાર પછી તિરસ્કારયુક્ત સ્વરે બોલી.

“તમને બોલાવવાનું કારણ એ કે, મારે તમને એક વાત કહેવાની છે. એ ખબર મહત્વની છે એમ મને લાગે છે. તમને તે તમારા કામમાં ઉપયોગી થઈ પડશે.”

ભુજંગલાલે માથું હલાવ્યું. તે કંઈ બોલ્યો નહિ. ચંદ્રિકા રાત્રીની વેળા તેને મળવા તૈયાર થઈ તેથી કંઈ મહત્વની ખબર હશેજ એવી એની ખાત્રી હતી.

“ગઈ વખતે તમે મળ્યા ત્યારે તમે જે શબ્દો બોલ્યા હતા તે મારા લક્ષમાં છે. અમુક વાત નજ થવા દેવી તે માટે શક્ય ખરપટ કરવા તમે તૈયાર છો એમ તમે બોલ્યા હતા ખરું ?”

“તારા અને સુરેશના લગ્ન સંબંધી જે તમે બોલતાં હો તો

તે સંબંધી દરેક ખટખટ કરવા હું તૈયાર છું. એમનાં લગ્ન નજ થવા દેવાનો મેં કૃત નિશ્ચય કર્યો છે.”

“જે કુમારિકા સંબંધી તમને એટલી બધી કાળજી છે તે કુમારિકા તારા સંબંધી એક વાત મારા સાંભળવામાં આવી છે, તે તમને કહેવા માટે મેં તમને અહિં બોલાવ્યા છે.”

તારાને ભુજંગ અથવા પ્રેમથી ચાહતો હતો! એ પ્રેમનો પ્રવાહ બહુ પ્રબલ હતો; પણ પ્રેમના પ્રાબલ્યમાંથીજ જુસ્સાભર્યો અને અનિદ્ર વિકાર જનમ્યો હતો કે જેથી એ પોતાના પ્રેમપાત્રનો પ્રેમ મેળવવાનો પ્રયાસ કરવાને બદલે તિરસ્કાર મેળવવાના ઉંઘા પ્રયત્નો કરતો હતો! ગમે એમ પણ એ તારાને માટે આજ અવનિ એક કરવા તૈયાર હતો. અંદ્રિકા તારાને “તારા” ના તોછડા નામે બોલાવે એ એને ઠીક લાગ્યું નહિ. તે બોલ્યો.

“એને લોકો તારા સુંદરી કહે છે.”

અંદ્રિકા અભાવ દર્શક સ્વરે બોલી:

“કહેતા હશે. તેની સાથે મારે શું સંબંધ? તમે પણ જોઈએ તો તેને તારા સુંદરી કહો—નહિ તો તારા સાહેબા કહો, પણ હું તો એને ‘તારા’જ કહીશ. સમજ્યા? જે યુગ્મ આપણે પરમ દિવસે જોયું હતું તેના લગ્ન થવા દેવા નહિ એવી તમારી ઇચ્છા છે અને આ હેતુ પાર પાડવા જેટલું સામર્થ્ય તમારા શરીરમાં છે એમ તમે કહેતા હતા. ખરું કે નહિ? તેવી શક્તિ, તેવું સામર્થ્ય, તમારા અંગમાં ખરેખર છે કે કેમ તેની પરિક્ષા થવાનો હાલમાં સમય આંબ્યો છે કારણ કે કાલે અથવા પરમ દિવસે સુરેશ્ચન્દ્રના તારા સાથે લગ્ન કરવાનું નક્કી થઈ ગયું છે.”

“તમે એ શી રીતે જાણ્યું?”

“ મારા હાથમાં એક પત્ર આવ્યો હતો. એ પત્રમાં ક્યાં જવું, ક્યારે જવું, કેવી રીતે લગ્ન કરી લેવા, વિગેરે બાબતો લખી હતી. ”

“ હશે; એ પત્ર તમે પોતે જોયો હતો ? ”

“ હા. મેં તે વાંચ્યો હતો. ”

“ અરે ! વાંહ ! તેમાં શું લખ્યું હતું ? ”

“ આવતી કાલે સડવારે તારા અને પ્રભાકરને નવ વાગાની ગાડીમાં મુંબઈ જવાનું તથા ગીરગામ બેઠક રોડ, ધર નં. ૨૪ એ ઠેકાણે ઉતરવાનું તેમાં લખ્યું હતું. ”

“ પ્રભાકર સાથે જવાનો છે ? ”

“ હા. ”

“ વાર. ખીજું ? ”

“ ખીજું મને ખબર નથી. આટલીજ ખબર મને મળી છે. મને લાગે છે કે, તેઓ ગંધર્વ લગ્ન કરશે અથવા તો આર્ય સમાજ દ્વારા લગ્ન વિધિ કરાવશે. પણ સુરેશનો સ્વભાવ તો તમે જાણો છો. એના મગજનું ઠેકાણુંજ નથી. એ તારાને પરણશે પણ પાછળથી ખિચારીને છોડી દેશે અને આ અઢળક લક્ષ્મીની બીજીજ કોઈ સ્વરૂપવતી સુંદરી સ્વામિનિ થઈ બેસશે. ”

“ ત્યારે તો આ લગ્નમાં વિધન નાખી સુશીલ તારાને મારે બચાવવીજ જોઈએ. છેલ્લી ઘડીએ જઈ હું મારા મનનું ધાર્યું કરીશ પણ પ્રથમ તમે આ વાત કોઈને ન કહો. એવું વચન આપો. આ વાત તમે ગુપ્ત રાખશોજ એસી મારી ખાત્રી છે કારણ કે ખીજનો પત્ર છૂપી રીતે વાંચવાની કલા તમે જાણો છો એ વાત મને કહેતાં તમે ધણાં અચકાયાં હતાં તે મેં જોયું છે. ”

“ હું વચન આપું છું. પણ પ્રથમ તમે એ લગ્ન શ્રી રીતે

તોડી નાખશે તે મને કહો. જે યુવાન સામે તમે બંડ ઉઠાવો છે તેના સામર્થ્યની તમને કશ્પના નથી. તમારે બહુજ સાવચેતી રાખવી પડશે. સુરેશચંદ્ર કંઈ ન્હાનાસુના દુશ્મન નથી !! ”

“ શાહબાથ ! તમે મને આ સૂચના કરી તેથી હું તમારો ઉપકાર માનું છું. ” તે મસ્કરીયુક્ત હાથે બોલ્યો.

“ ત્યારે હવે સુરેશચંદ્રને પગે લાગી તેની માફી માગી આવું ! ચંદ્રિકા ! તમારે એવી સૂચના કરવાની જરૂર નથી, સમજ્યાં ? મારે સુરેશ સાથે કંઈ કામ નથી. તારા સાથે છે. માઈં માઈં હું ફેડી લઉં. ”

“ હીક છે. હું જાઉં છું ત્યારે, માઈં કંઈ કામ હવે હોય એમ જણાતું નથી. ”

“ જરા યોભો, તમારે હજી એક કામ કરવાનું છે. મારા કરતાં આમાં તમારું હિત વધારે છે. તારાપર મારો પ્રેમ છે, એ પ્રેમનેજ માટે હું આ બાંજગડમાં પડું છું. પણ તમારા તો અનેક લાભ છે. પ્રેમ સંપત્તિ, ઐશ્વર્ય, માનમરતબો, અધિકાર, એ સર્વથી તમે તમારા જીવનને સ્વર્ગસુખથી ભરી નાંખશો. ”

“ તમારી બાપા બહુ મોહક છે. ”

“ હશે. હું સ્પષ્ટ બોલું છું. પ્રથમથીજ સ્પષ્ટ બોલી દેવું એટલે પાછળથી કંઈ ખટપટ નહિ. તમારે હવે ફક્ત એકજ કામ કરવાનું છે. પછીની બાજી હું સંભાળી લઉં. સુરેશચંદ્રના પત્ર પ્રમાણે તારા અને પ્રભાકર કાલે રહવારે નવ વાગ્યાની ટૂંનમાં અહિંથી નીકળશે અને ચર્નારોડ ઉતરશે. તેઓ નવની ટૂંનમાં જાય તેની હરકત નથી. પણ ચર્નારોડ પર ઉતરે એ હીક નહિ. એક બનાવટી પત્ર લખવો પડશે. ”

“ બનાવટી પત્ર ? શા માટે ? ”

“ હા. બનાવટી પત્ર ! સુરેશ્ચન્દ્રે તેમને ચર્નીરિડપર ઉતરવાનું લખ્યું છે પણ તેમ થવું નહિ જોઈએ. સુરેશ્ચન્દ્રના અક્ષરોની નકલ કરી ચર્નીરિડ નહિ પણ ગ્રાન્ટરોડ સ્ટેશનપર ઉતરવાનું એ પત્રમાં જણાવવું. ત્યાં એક વિક્ટોરિયા તેમને માટે તૈયાર રહેશે. અને તે તેમને નિયત સ્થળે લઈ જશે એમ જણાવવું. સમજ્યા ? ”

“ હા. પણ એવો પત્ર લખશે કોણ ? ”

“ તમારા સિવાય એ કામ કોઈથી થાય એમ નથી. તમે તેના અક્ષરોની નકલ કરવામાં પ્રવીણ છો. વળી તેના હસ્તાક્ષર તમે જોયા છે. અને હજી જોવા હોય તો તમે તેના ઓરડામાંથી એકાદ કાગળ મેળવી શકશો. તેની ઓરડીમાંજ તેના નામના “ લેટર પેપર ” તથા “ કવર ” પણ હશે. સાહી પણ તેનીજ વાપરજો અને એકાદ પટ્ટા વાળા સાથ તે કાગળ મોકલી આપજો એટલે બેડા પાર ! ”

ચન્દ્રિકા ભુજંગલાલ તરફ ટગર ટગર જોઈ રહી. ભુજંગલાલની કલ્પના-તેનું ચાતુર્ય જોઈ તે આશ્ચર્ય પામી. તેની કલ્પનાશક્તિની મનમાં તારીફ કરવા લાગી. ભુજંગલાલ ખીજની યોજના પ્રમાણે વર્તનારો કે ખીજના તાબામાં રહેનારો માણસ નથી એવી એની ખાત્રી થઈ.

પોતે કહેલી વાત ચન્દ્રિકાના ધ્યાનમાં બરાબર ઉતરી છે એવું જોઈ ભુજંગલાલ ખોલ્યો :

“ પટ્ટાવાળાએ અણીની વખતે, સ્ટેશનપર જઈ, ગાડી ઉપડવાની વખતેજ પેલી ચીઠ્ઠી પ્રભાકરને આપવી એટલે બસ ! આટલુંજ કામ તમારે કરવાનું છે. ”

“ મારાથી એ કામ થશે નહિ. કદિ પણ નહિ. ”

“ ઠીક છે. તેમ કરો. ” કંડે પેટે વકીલ સાહેબ બોલ્યા.

“ મારે હવે કંઈ બીજી યુક્તિ શોધવી પડશે. તારા જેમ સુરે-
શની પત્નિ નહિ થશે તેમ હવે ચંદ્રિકા પણ તેની પત્નિ નહિજ
બનશે એ ખાત્રીથી માનજો. કાલે સંધ્યાકાળે સુરેશની બાજી ધુગમાં
મળશે અને હું તારાને, તેની નજર સામે, મારી સાથે લઈ જઈશ.
તે વેળાએ તેના દુઃખનો પાર રહેશે નહિ. એજ સમયે તેને જરા સુખ
મળે તે માટે હું તમે મારાપર મોકલેલી ચીટી તેના હાથમાં મૂકીશ
એટલે તમે કેવા છો તેની તેને ખબર પડશે. ”

“ એવું સાહસ તમે કરી શકશોજ નહિ. ”

“ સાહસ ? એમાં સાહસ જેવું શું છે ? ચંદ્રિકા ! તમને તમે
જે માણસ સાથે વાત કરો છો તેના સ્વભાવની પૂરતી માહિતી હોય
એમ લાગતું નથી. તમે જો મારી સાથે સરલતાથી વર્તશો તો હું
તમને ઉપયોગી થઈશ; તમે જો વિરુદ્ધ થશો તો ગમે તે પ્રકારે
તમારી આશા ચૂર કરી નાખીશ. બોલો, હવે, તમને મેં કહ્યું તે પ્રમાણે
બનાવટી પત્ર લખશો કે નહિ ? ”

“ એટલુંજ કે બીજું કંઈ છે ? ”

“ એટલુંજ. એમાં તમારું કેવું હિત છે તે જુઓ. સુરેશચંદ્ર
નિરાશ થઈ ખિન્ન હૃદયે ઘેર આવશે. ત્યારે તમે તેના મનનું સમા-
ધાન તમારી મીઠી વાણી તથા આકર્ષક સૌન્દર્યથી કરી શકશો. યો-
ગજ દિવસમાં તે તમારો આભારી થશે અને ધીમે ધીમે તમારી
સત્તાના તેજમાં-તમારા સૌન્દર્યના અંબારમાં અંબનશે. ભવિષ્યમાં તે
તમારો પ્રેમી બનશે. રમણિકલાલ ચિત્રકારની ભત્રીજી તારા જગતમાં
હતી કે કેમ તેની પણ તેને પરવા રહેશે નહિ અને તમારા સૌન્દર્યની
પાછળ તે એવો દિવાનો બનશે કે એક કુતરાની પેડે તે તમારી પાછળ
પાછળ દૂર કરશે. ”

“બસ કરો. તમારે બીજું કંઈ કહેવાનું છે ?” ચન્દ્રિકા સહેજ પ્રખર સ્વરે બોલી.

“નહિ. બીજું કંઈ કહેવાનું નથી. મેં તમારા તથા મારા હિતની વ્યાખ્યા દારી કેનો લાભ વધારે છે તે તમને સ્પષ્ટપણે ખતાવ્યું. હવે તમારે જોઈએ તે માર્ગ લો. કાંતો મેં કહ્યું તે પ્રમાણે પત્ર લખી સુરેશચંદ્રની પત્નિ બની, આ સંપત્તિ, આ જગીર, આ બગ્ય મહેલનાં બાવી સ્વામીની બનો અથવા તો સુરેશચંદ્રના સુખમાં હરકત નાખનાર કુટીલ સ્ત્રી તરિકે જગતમાં કલંકિત થાવ. બોલો, તમે પત્ર લખશો કે ?”

“હા—” ચન્દ્રિકા જેમ તેમ બોલી.

“હું ખુશી છું કે તમે તમારો લાભ જોઈ શકો છો. જાવ, હવે નિરાંતે ઉઘો. સુરેશ તમારોજ થશે. તારા મારી ધર્મપત્નિ બનશે અને સુરેશના બાવી સુખનાં તમે ભાગીદાર થશો. હવેથી તમારે મારાથી ડરવાની જરૂર નથી. આપણે બન્ને એકમેકને બીજકુલ ઓળખતાંજ નથી એવી રીતે વર્તીશું. પણ યાદ રાખજો કે મારો સ્વભાવ એક રીતે બહુ ખરાબ છે. પત્ર લખવામાં સહેજ પણ ઢીલ ન કરતાં; નહિ તો પછી તમે જાણો ! સુખમય-શાન્તિમય જીવન અને કલંકિત જીવન એ બે તમારી સહામે ઉભાં છે. તમારી મરજી હોય તેનો સ્વીકાર કરો.”

“હું પત્ર લખીશ—”

“આભાર. તમે બહુ શાણાં છો. હું જાઉં છું.” કહી લુન્ગમ-લાલ ત્યાંથી અદૃશ્ય થયો. ચન્દ્રિકાને એનાપર બહુજ તિરસ્કાર ઉપજ્યો પણ હવે તો હરિણી પાર્શ્વીની જાળમાં સપડાઈ હતી !

તે ખિન્ન અને ઉદાસ વદને તે જગ્યા તજી મહેલ તરફ જવા લાગી.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

પાપીના પંઝામાં.

રાત્રે તારાને બિલકુલ ઉંઘ આવી નહિ. આવતી કાલનો દિવસ તેના જીવનમાં મહત્વનું પરિવર્તન કરનારો હતો. તેના મનની સ્થિતિ વિચિત્ર થઈ હતી. ઘડીમાં તેને કોણ જાણે શાની ખેંચ લાગે-ઘડીમાં અચાનક શોક થાય અને બીજી પક્ષે સુરેશના મીઠા પ્રેમપાશનું સ્વપ્ન આવતાં સપ્નજો શોક હવામાં ઉડી જાય અને તારા આનંદ-સાગરમાં સ્નાન કરવા પડે ! એવીજ સ્થિતિમાં આખી રાત્રી વીતી ગઈ.

મળસકું થતાં પ્રથમ પ્રભાકર જાગ્યો. તરતજ તેણે તારાને યૂમ મારી. તારા જાગતીજ બીજાનામાં પડી હતી તે પ્રભાકરની યૂમ સાંભળી ઉભી થઈ. પ્રભાકર તરતજ પોતાની પેટી તથા તારાનું લુમ-ડાંનું પોટલું અંધારામાં અહાર લઈ ગયો અને છુપી જગ્યાએ મંતાડી આવ્યો.

પ્રભાત થયું. પૂર્વમાં દિનકરનો તેજસ્વી ગોળો જગતને અપૂર્વ તેજથી રંગવા લાગ્યો. રમણિક દાતણપાણી કરી ચિત્રકામમાં ગુંથાયો. તેને જોતાંજ તારાની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. આજે એ આ પ્રેમાળ વૃદ્ધ કાકાનો છગ કરી નહાસી જવાની હતી. રમણિક તથા જગીરદારની સંમતિથી તારા અને સુરેશના લગ્ન થવાનો પ્રસંગ આવે તો સંધ્યાના આનંદનો પાર રહે નહિ. રમણિક તારાને પ્રેમાળ પિતા પેઠે આશિર્વાદ આપે અને તારા તે મૌનપણે પણ આનંદથી ઉજળતા હૃદયે શિરસાવંધ કરે, એ સમય તારાના ભાગ્યમાં લખાયો નહોતો. સુરેશ-ચંદ્ર કોણુ ? એક નહાના સરખા રાજ્યનો બાવી રાજા ! શ્રીમંત જા-

ગીરદારનો એકનો એક પુત્ર ! અને તારા ? જગત્ની નજરે-જગતના કેટલાક ગર્વીષ્ઠ શ્રીમંતોની નજરે અતિ ક્ષુદ્ર કોટીની એક સાધારણ ચિત્રકારની ભત્રીજી ! ઉભય વચ્ચે જગત્ની દષ્ટિએ આસમાન જમીનનું અંતર હતું. તારાને એ અંતર જોઈ બહુ લાગી આવ્યું !

તારાએ રાંધનારી બાઈને શક ન જાય એમ તેને મદદ કરી અને રસોઈ વહેલી તૈયાર થઈ. પ્રભાકરે પ્રથમથી ધડિયાળ વહેલું કરી મૂક્યું હતું એટલે પોણાનવ વાગે ધડિયાળમાં દસના ટકોરા થયા. અને સઘળાં જમવા બેઠાં. જમતી વેળા રમણિક વિચારમાં જ હતો. એની પ્રકૃતિ જ એવી હતી. પ્રભાકર અને તારા ન્હાસી જવાનાં હતાં તેથી તેમના પેટમાં દ્રારકો હતો એટલે કંઈ બોલી શક્યાં જ નહિ. જમી રહ્યાં પછી પ્રભાકર તારાને એકાંતમાં લઈ જઈ બોલ્યો.

“ તારા ! આપણું નસિબ પાઘડું છે, હં ! પેલો ચંડાળ વડીલ પણ મુંઝવે આવી ગયો છે એટલે હવે તેનાથી બહીરાની જરૂર નથી. મને ભય હતો કે અહિં હશે તો કંઈ પણ વિદ્વ લાવી મૂકશે. પણ હવે આપણે નિર્ભય છીએ. જો, હું હમણા બહાર જાઉં છું. નદિ કિનારા પર હું તારી રાહ જોઈ છું. આપણે બન્ને સાથે જઈશું તો પેલી ડોશીને વહેમ પડશે ને એ કામનો વાધ કરી મૂકશે. ” કહી પ્રભાકર ગુપચુપ ઘરની બહાર નીકળ્યો.

હવે તારા એકલી પડી. વખત ઘણો થોડો હતો અને હવે બહાર નીકળ્યા વિના છુટકો નહોતો એમ એ જાણતી હતી પણ એના પગજ ઉપડ્યા નહિ. કાકાની રજા વિના કેમ જવાય એમ એના મનમાં થવા લાગ્યું. એનું અંતઃકરણ ચીરાવા લાગ્યું અને આંખો અશ્રુથી ભીની થઈ. તરત લુગડાના છેડાથી આંખો લુગી નાખી એ રમણિક પાસે જઈ સ્તબ્ધ ઉભી રહી. એનો ઉતરેલો ચહેરો જોઈ રમણિક બોલ્યો.

“ શું છે, દીકરી ? માથું દુખે છે ? જા, બાગમાં જા અથવા તો નદિ કિનારે જા—”

રમણિકના મુખમાંથી આ શબ્દો બહાર પડતાં તારાં તરત બહાર નીકળી. એને નિયત સ્થલે પ્રભાકર મળ્યો. તારા આવતાંજ પ્રભાકર પેટી અને પોટલું ઉઘાડી ચાલવા લાગ્યો. પરંતુ તારાથી એક ડગ પણ ચલાયું નહિ. તેણે અત્રુપૂર્ણ આંખોએ પાછું ફરી પોતાના બહાર કાઢાની પર્ણકુટી તરફ જોયું ! અહા ! તે બહારભર્યું ઘર ! પ્રેમાળ કાકાના લાડ ! એ સર્વને એ તજી જતી હતી ! શાને માટે ? સુરેશના પ્રેમમાં એવું તે શું જાદુ હતું ? અનનુભવી મુગ્ધા આ જાદુ ઓળખી શકતી નહોતી તેમ તેનાથી દૂર પણ થઈ શકતી નહોતી. જેમ તેમ તે પ્રભાકરની સાથે સ્ટેશનપર ગઈ. પ્રભાકરે ટીકીટ કઢાવી અને પોતાને કોઈ ન જુએ તે માટે એક એકાંત જેવી જગ્યાએ જઈ બેઠાં બેઠાં. એટલામાં ટ્રેન આવી. એક ડબ્બો તદ્દન ખાલી હતો તેમાં તારાને બેસાડી આગળજી જોતો પ્રભાકર ટ્રેનના ડબ્બાના બારણા આગળ ઉભો હતો એટલામાં એક પટ્ટાવાળો તેની પાસે આવી બેસ્યો.

“ પરભાકર તમારું નામ ? ”

“ હા. કેમ ? ”

“ આ ચીઠ્ઠી કુન્દનલાલે આપી છે. ” તે આટલું બોલી ચાલી ગયો અને ટ્રેન ઉપડી. ચીઠ્ઠી વાંચી પ્રભાકર બેસ્યો.

“ બહેન, સુરેશચંદ્રનો પત્ર છે. તેમણે ચર્ચિત્રોડ નહિ ઉતરતાં આન્ટરોડ ઉતરવાનું લખ્યું છે. આ વાંચ. ” કહી તેણે તે ચીઠ્ઠી તારાને આપી.

કવરપર પ્રતાપગઢના જાગીરદારનો સ્ટેમ્પ હતો. અક્ષરો સુરેશના જેવાજ હતા. વળી પટ્ટાવાળો જાગીરદારનોજ નોકર હતો. જે

કાગળ પર ચીટી લખાઈ હતી તે સુરેશના નામનો "લેટર પેપર" હતો એટલે સહેજ પણ સંશય કાઢને પણ આવે એમ નહોતું. પણ તારાનું મન સહેજ શંકિત થયું.

"ભાઈ, સુરેશ તો મુંઝાઈ ગયા છેને ?"

"હા. પણ જતી વેળા તેમણે આ પત્ર કુન્દલાલને આપ્યો હશે. જો, એમણે પત્ર વાંચી તરત ફાડી નાંખવાનું નીચે લખ્યું છે. ફાડી નાખ, બહેન !"

તારા પત્ર ફાડી નાખવા રાજી નહોતી. પણ પ્રભાકરનો આગ્રહ જોઈ તેણે એકવાર પુનઃ તે વાંચી નાખીશીથી ફાડી નાખ્યો.

ટ્રેન પૂર વેગથી ચાલવા લાગી અને ખારીમાંથી વૃક્ષો, ખેતરો, જાણે દોડતા હોય તેવા જણાવા લાગ્યાં. અંતે સુસવાટા મારતી ટ્રેન આન્ટરોડ સ્ટેશન પર આવી પહોંચી. તારા આટલીવાર વિચારમાં જ હતી. પ્રભાકર સાથે તે કોઈ કોઈવાર એચાર શબ્દો બોલતી પણ તે નહિ જેવાજ ! તેની વિચારનિદ્રા સ્ટેશન પરના કોલાહલથી તૂટી અને તે પ્રભાકર સાથે પ્લેટફોર્મ પર ઉતરી. પ્રભાકર ગાડીમાંથી ઉતરી આમ તેમ જેવા લાગ્યો એટલામાં એક વૃદ્ધ કોચમેન તેની પાસે આવી બોલ્યો :

"પ્રભાકર તમારું નામ ?"

"હા. કેમ ?"

"ચાલો. ગાડી તૈયાર છે."

પ્રભાકરે તારાને સાથે આવવાની ઇસારત કરી. પેલા કોચમેને પેટી અને પોટલું ઉંચકી લીધાં.

"પણ એને ખરાખર પૂછ તો ખરો—" તારા સાથંકપણે પ્રભાકરને કહેવા લાગી. તેના મનમાં બય અને શંકા જન્મ પામી હતી.

"એ ! થોભ જરા ! તને કાણે મોકલ્યો ?"

ગાડીવાળો ચારે બાજુએ જોઈ બોલ્યો :

“નામ દેવાની જરૂર નથી. હુકમ પ્રમાણે આવ્યો છું. ગાડી બહાર ઉભી છે.”

આ સાંભળી પ્રભાકર બોલ્યો:

“બહેન એમાં કંઈ લુચ્ચાઈ જણાતી નથી. એને માફ નામ પણ ખતર છે. તે સાવચેતી રાખે છે એજ સાફ છે.”

ત્રણે જણ ગાડી પાસે આવ્યાં. કાચમેન કાચબોક્ષપર સામાન લઈ બેઠો. પ્રભાકર વિક્ટોરિયામાં ચઢી બેઠો પણ તારાને પુનઃ જાણ થઈ. તે ચમકી.

“ચાલ જલદી.” પ્રભાકર બોલ્યો.

તારા ગાડીમાં બેઠી.

“ક્યાં જવાનું તે ખતર છેને?” પ્રભાકરે કાચમેનને પૂછ્યું.

“જી. હા. બધું ખતર છે.”

થોડોક વખત ગાડી પૂર જોસથી ચાલ્યા પછી એક જગ્યાએ ઉભી રહી.

“ગિરગામ બેંકરોડ આજ કે?”

“હા. અહિંજ ઉતરવાનું.”

પ્રભાકર નીચે ઉતર્યો અને આમતેમ આશ્ચર્યચકિત મુદ્રાએ જોતા લાગ્યો.

“એ ડોસા! અહિં તો સોલ્ડીસીટરોના પાટીયા જણાય છે. આ તો આશીસો છે—”

“હા. હા. આ દાદરથી ઉપર જવ. ઉપર રાહ જોતા હશે.”

“કાણે?”

“સુરેશ્ચન્દ્ર.”

આ સાંભળી પ્રભાકરની ચિંતા દૂર થઈ. તે તારા તરફ જોઈ ધીમેથી બોલ્યો.

“ હવે કંઈ ચિંતા નથી. ”

તારા પણુ ગાડીમાંથી ઉતરી. ગાડીવાળો સામાન લઈ દાર ચઢવા લાગ્યો. તેની પાછળ બન્ને બાઈ બહેન પણુ ઉપર ગયાં. એક ઓરડા આગળ જઈ ગાડીવાળાએ બારણું ઠોકતાં બારણું ઉઘડ્યું. બારણા પાસેની દીવાલપર એક પાટીયું હતું. તેપર તારાએ અથવા પ્રભાકરે જે બારીકથી લખ આપ્યું હોત તો “ ભુજંગલાલ વડીલ ” એ નામ માલુમ પડત અને તરતજ તેઓ પાછાં ફરત, પણ તારાની અહદશા વાંકી હતી. ઉમયને ભુજંગલાલ માટે શંકા જન્મી નહોતી. બારણું ઉઘડતાં ગાડીવાળો સામાન મૂકી ખૂંચો ફર્યો. અંદરથી એક માણસે તારા તથા પ્રભાકરને અંદર આવવાનું કહ્યું. બન્ને અંદર ગયાં અને બારણું બંધ થયું. અંદરનું એક બારણું ઉઘાડી કાળીઓ આવી બોલ્યો:

“ તમે અહિં બેસો. હું સાહેબને તમારા આવવાની ખબર આપું છું. ”

તારા એક કોચપર બેઠી. પ્રભાકર બારી આગળ જઈ બહાર જોતો ઉભો રહ્યો. થોડીકવાર પછી તારા તરફ જોઈ તે બોલ્યો.

“ બહેન, હવે સુરેશચન્દ્ર કેમ નહિ આવ્યા ? આપણે આવ્યાને પણ ઘણી વાર થઈ—” આટલું બોલી તે ટેબલ પાસે ગયો. ટેબલ પર તેણે કેટલાક “ લેટર પેપર્સ ” જોયા. તે પર “ ભુજંગલાલ વડીલ ” નું નામ મોટા અક્ષરે છાપેલું હતું. તે જોતાંજ પ્રભાકરને વીંછીએ ડાંખ માર્યો હોય તેવી વેદના થઈ. તે દુઃખીત સ્વરે બોલ્યો.

“ બહેન, આપણે પાપીની જાળમાં ફસાયા. આ ઘર ભુજંગલાલનું છે. ચાલ, આપણે ચાલ્યાં જઈએ. ” એમ કહી તે બારણા પાસે આવ્યો. તારા પણ તેની પાછળ ગઈ. એજ પળે બારણું ઉઘડ્યું અને વડીલ સાહેબની સ્વારી તેમની સામે આવી ઉભી રહી !

પ્રકરણ ૨૧ મું.

પારધી અને હરિણી.

અંદર આવ્યા પછી લુન્ગલાલે ખારણું બંધ કર્યું અને તે તારા તથા પ્રભાકરની સામે જઈ ઉભો. તેનું મોઢો ઉતરેલું હતું. ઝોઠ પીસેલા હતા અને ઝુખપર દૃઢતા તથા અભિમાનની છાયા સ્પષ્ટ જણાતી હતી. એની ન્હાની આંખો સહેજ લાલ થઈ હતી અને એ ઝીણી આંખોના તેજમાં જાણે રહામા માણસોને આંજી નાખવાની શક્તિ હોય એવું એ માનતો હતો.

લુન્ગલાલની આવી મૂર્તિ તારાએ અગાઉ અનેકવાર જોઈ હતી; પણ આજે તે તેને વધુ બચપ્રદ જણાઈ. આજે લુન્ગ છેલ્લે પાટલે બેઠો હતો. “આ પાર કે તે પાર” એવો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો; છતાં આ બાંજુ તારા હતી. તારાના કોમલ અનબની, સ્નેહમત હૃદયમાં અસામાન્ય દૃઢતા હતી. આ દૃઢતા—આ વીરત્વ આ સમયે એની મદદે આવ્યાં અને એ હિમ્મતથી લુન્ગલાલની સામે ઉભી રહી. તેના ગૌર-મોહક વદનપર બહીકની સહેજ પણ લાગણી જણાતી નહોતી.

તારા સ્પષ્ટ તિરસ્કાર દર્શાવતી અત્યંત ક્રોધિત સ્વરે બોલી:

“લુન્ગલાલ, આનો અર્થ શું?”

લુન્ગલાલ કંઈ જવાબ આપે તે પહેલાં પ્રભાકર લુન્ગલાલ તરફ મુકકી ધુમાવી બેઠો:

“એઈ આનો શું? બોલ. તેં અમને અહિં શા માટે કપટ બાજીથી બોલાવ્યાં? બોલ—”

લુન્ગલાલે પ્રભાકર તરફ તિરસ્કારપૂર્ણ દૃષ્ટિએ જોયું. પછી તે તારા તરફ જોઈ બેઠો:

“ તારી ઇચ્છા વિરૂદ્ધ મેં વર્તન કર્યું છે તે હું જાણું છું. ”

ભુજંગલાલના આ શબ્દો સાંભળી તારાને અત્યંત આશ્ચર્ય ઉપજ્યું અને તેટલોજ ક્રોધ પણ આવ્યો. તે ક્રોધથી લાલ થઈ જઈ ખોલી:

“ ઇચ્છા વિરૂદ્ધ વર્તન ! ભુજંગલાલ ! આમાં મરજી-નામરજી-નો સવાલજ ક્યાં છે ? તમે માઈં બચાંકર અપમાન કર્યું છે અપમાન ! ”

“ મેં તાઈં અપમાન કર્યું નથી અને તેમ કરવાનો મારો ઉદ્દેશ પણ નથી, મારા હુકમથીજ તને અહિં લાવવામાં આવી છે એ હું કબૂલ કરું છું, સમજી ? ”

“ સમજ્યા-સમજ્યા-બધું સમજ્યા- ” પ્રભાકર પુનઃ ક્રોધથી બરાડ્યો.

“ આ બધું તાઈંજ કારસ્તાન છે. તે માટે વધુ શબ્દપાંડિત્ય બતાવવાની જરૂર નથી. તેં આ કપટભાજી શા માટે રચી તેજ મને કહે કે અમે અહિંથી ચાલી જઈએ. અમે એક પલ પણ અત્રે થોભવા માગતા નથી. નહિ કહેવું હોય તો અમને જવા દે-ચાલ, ખસ અહિંથી— ”

ભુજંગલાલ તારા તરફ જોઈ ખોલ્યો:

“ તારી પાસે સઘળો ખુલાસો કરવા હું તૈયાર છું. ”

“ ખોલી દે ત્યારે જલદી. અમને ખોટી ના કર- ” પ્રભાકર ખોલ્યો.

“ તારા, તારી પાસે હું બધો ખુલાસો કરવા માગું છું. તું એકલીજ એ સાંભળે તો સાઈં. ”

“ શું ? ” પ્રભાકર પુનઃ ઢોટેથી બરાડ્યો.

“ તારાએ એકલીએજ માઈં કહેવું સાંભળવું એમ હું કહું છું. એથી બંનેને લાભ છે. ”

“ પણ મારે તે કબૂલ નથી. હું તેનો રક્ષક છું. તેને તારી પાસે

રાખી એક ક્ષણ પણ હું દૂર થવાનો નથી.” પ્રભાકર બોલ્યો.

“પણ તારે દૂર જવુંજ પડશે.”

“એ હુમ્મ્યા ! તું કોણ મને દૂર કાઢનારો ? તું પાપી-કપટી દગાબાજ છે. તું એનો જીવ પણ લેતાં ડરે એવો નથી.”

“પણ હું તારાના જીવને હાનિ કરીશ એવું તને લાગે છે કે ?”

“જેને હું ધિક્કારું છું તેનાથી હું જરા પણ ડરતી નથી.”

તારા વચમાં બોલી:

“ભાઈ, તું બહાર જા. એને શું કહેવું છે તે હું સાંભળું છું. હું બૂમ મારું ત્યારે આવજો. જોઈ તો ખરી ! એ શું કહેવા માગે છે !”

“પણ બહેન, મારું મન માનતું નથી. આ માણસ કેટલો નીચ, પાછ અને દગાખોર છે તે તો એણે પોતાની કૃતિથીજ બતાવી આપ્યું છે. કોઈને આમ ફસાવીને પોતાના તાબામાં લેવા એ એક જાતનો ગુન્હો છે. એવો ગુન્હો કરતાં જેને ખીંક લાગી નહિ તે શું નહિ કરે ? બહેન, તારા સંરક્ષણનો બાર મારાપર છે.”

“એ બધું ખરું. પણ હમણાં તું જા. હું એનાથી ડરતી નથી. એ શું કહેવા માગે છે તે મને સાંભળવા દે.” તારા સહેજ વિચાર કરી ધીમેથી બોલી અને પ્રભાકર તારાની ઈચ્છાને શરણ થવા તૈયાર થયો.

“ઠીક ત્યારે. જાઉં છું. પણ ગમરાતી ના. હું બાળુમાંજ છું. આ બદમાસ કંઈ પણ અયોગ્ય વર્તન ચલાવે તો મને બૂમ મારજો એટલે પછી હું એને બસબર કુંદીપાક જમાડીશ.” એમ કહી તે બારણા તરફ ગયો. જતી વેળા જેટલો તિરસ્કાર દૃષ્ટિ દ્વારા બતાવી શકાય તેટલો જુજંગલાલ પ્રતિ ધિક્કાર બતાવી તે બોલ્યો.

“હું જાઉં છું પણ મારી બહેન કહે છે તેથી જાઉં છું. તારા કહેવાથી જતો નથી એ ધ્યાનમાં રાખજો. એને જે કહેતું હોય તે

સમજાવે કહેજે; નહિ તો પછી મારી સાથે પાનું પડેલું છે. સમજ્યો કે ? ” એમ કહી તે તે ઓરડો તજી ગયો. બીજા ઓરડામાં ગયા પછી તેને એવો વિચાર આવ્યો કે અહિંથી તુરતાતુરત ચાલ્યા જઈ આ પ્રપંચજાળની સુરેશચંદ્રને ખજાર આપી દેવી. આ વિચાર આવતાજ તે મુખદ્વાર આગળ આવ્યો અને તે ખખડાવ્યું. બહારથી કાળીઓ બોલ્યો.

“ બારણું બંધ છેજી. ”

“ ઉઘાડ જલદી. ”

“ હું તો સાહેબ, ચીઠ્ઠીનો ચાકર ! મને શેઠે બારણું બંધ કરવાનું કહેલું છે. ” પ્રભાકરના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે લાલચ આપી, વિનંતી કરી, અંતે ધમકી આપી; પણ વ્યર્થ ! તેની આશા ફળી નહિ.

આ બાળુ પ્રભાકર ગયા પછી ભુજંગલાલે ઓરડાનું બારણું બંધ કર્યું અને પોતે ટેબલ નજીક ઉભો રહ્યો. તેણે તારાને કોચપર બેસવાની ઇસારત કરી પણ તે બેસી નહિ. ભુજંગલાલથી થોડેક દૂર કોચને અડેલી તે ઈસામાં ઉભી હતી. તેની બકુટિ વફ થઈ હતી અને પાપીનો નાશ કરવા જાણે ચંડિકાજી ઉભી હોયની એવી લાગતી હતી.

“ તારે !... ” બની શકતી મીઠાશ પેતાના કંઠમાં લાવી ભુજંગલાલ નમ્રતાથી બોલ્યો.

“ મેં જે પગલું લીધું છે—નહિ—જે પગલું લેવાની મને ફરજ પડી છે તેથી તને જેટલું ખરાબ લાગે છે અને જેટલું દુઃખ આવે છે તેટલુંજ દુઃખ મને પણ થાય છે— ”

“ તમને શું થાય છે એ જાણવાની હું દરકાર કરતી નથી. ” બકુટિ ચઢાવી તારા બોલી.

“ મને બહુજ ખરાબ લાગે છે. તારે, મારા મનમાં જે પૂજ્ય-ભાવ, જે પ્રેમ નિરંતર તોફાન મચાવે છે તે તું જાણે છેજ. એ ફરીથી કહેવાની જરૂર નથી—”

“ હું એ સાંભળવા માગતી નથી—” તારા ક્રોધથી બોલી.

“ તો પણ મારે એ કહેવુંજ જોઈએ; કારણ કે તારી સાથ મેં જે વર્તન ચલાવ્યું છે તેનું તે એક કારણ છે. તારાપરનો મારો પ્રેમ ઊંઠકટ નહોત, મારી વૃત્તિ ક્ષુદ્ર પ્રકારની હોત, તારે માટે મને કાળજી ન હોત તો હાલમાં તું જે રસ્તે જતી હતી તે રસ્તે જતાં મેં તને અટકાવી ન હોત. તું જે નાશકારક ખીણ તરફ ધસી જતી હતી તેમાં ગમડી પડતાં મેં તને બચાવી ન હોત. સમજી? તું ક્યાં જતી હતી, તમારી ધારણા શું હતી તે બધું હું જાણું છું. હું તારાથી કંઈ પણ છૂપાવવા માગતો નથી. ”

“ એમ ? ત્યારે તમે ગુપ્ત જાણસનું કામ કરતા હતા ? ” તે આવેશથી બોલી.

“ નહિ. હું સંરક્ષકનું કામ કરતો હતો, પોતાનું પ્રેમ પાત્ર બચાવવામાં છે એમ જાણવા છતાં જે પ્રેમી સ્વસ્થ બેસી રહે તે પ્રેમી જાનો ? એવો પ્રેમી અત્યંત કનિષ્ઠ પ્રતિભો ગણાવો જોઈએ. ”

તારા તેને વધુ બોલતો અટકાવી બોલી:

“ ભુજંગલાલ, તમારા સુંદર વાક્યો સાંભળવાનું મને ગમતું નથી અને એ સાંભળવાની કંઈ જરૂર પણ નથી. તમારી મધુર ભાષા મારા મનપર કંઈપણ અસર કરી શકવાની નથી. તમારા પ્રેમની કિંવા તમારી પૂજ્યયુક્તિની મને બિલકુલ પરવા નથી. તમારી આજ્ઞા કાલાંતરે પણ ફળે એમ નથી. તમે અમને અત્રે શામાટે ફસાવ્યાં તે તમારે કહેવું હોય તો કહો. હું સાંભળું છું; નહિ તો હું આ બોલી...” કહી તારા જવા લાગી.

“થોભ તારા ! ના જા. મારી વિનંતી સાંભળ—”

વકીલની વિનવણીથી તારા અટકી.

“મારૂં બોલવું પૂરતું સાંભળી લે. મેં જે કયું છે તેનું મુજબ કારણ તારા પરનો મારો દૃઢ અને નિઃસીમ પ્રેમ છે. પણ તું મને એ વિષે બોલવાજ દેતી નથી. કીક. તારી મરજી નહિ તો નહિ. હું હવે તે સંબંધી કંઈ બોલીશ નહિ. પણ મારે તને એક બીજા માણસ સંબંધી કંઈ કહેવાનું છે. જે માણસે તારી સુકીર્તિને કલંકિત કરવાની બાજી રચી હતી, જેણે તારૂં સર્વસ્વ લૂંટી લેવાની પેરની કરી હતી તે મનુષ્ય સંબંધી એટલે સુરેશચંદ્ર સંબંધી મારે તને કંઈ કહેવાનું છે. તેણે તને ચર્નરિડપર ધર નં. ૨૪ માં બોલાવી હતી ખરું ? તેણે તારી સાથ લગ્ન કરી તને પોતાની પરિત બનાવવાનું વચન આપ્યું હતું ખરું ?”

“હા. તમે શું એમ કહેવા માગો છો કે એ બધું ખોટું છે ? તમારું કહ્યું ખરું માનવું અને તેમનું કહ્યું જૂઠું માનવું એમ તમે કહેવા માગો છો કે ?” એમ કહી તે કિંચિત હસી. આ તિસ્કારયુક્ત હાસ્ય ભુજંગલાલને ઝેરી ડંખ જેવું કાતિલ લાગ્યું.

“નહિ—” તે બોલ્યો.

“હું તેમ કહેવા માગતો નથી. તેનું કહેવું ખરું હશે—સંભવિત છે. તો પણ તારા ગુસ્સાની પરવા ન કરતાં—તારા તિસ્કારની પણ પરવા ન કરતાં મેં તેને કેવી રીતે હાર આપી તે તે જોઈ ?”

“જોઈ. થોડીકવાર તમે જીત્યા એમ તમને લાગે છે. પણ તમારી આ કપટબાજી વધુવાર દૂષી રહેવાની નથી. તમારા આ શરમ ભર્યા કૃત્યનો બદલો લેવા તૈયાર રહેજો—”

“કૂહ ! મને તેની ખીક લાગતી નથી. સુરેશચંદ્રથી કે કોઈ.

પણ મનુષ્યથી કંઈ એવો હું નથી. તારા હિતાહિતનો જ્યાં સંબંધ હોય ત્યાં ફક્ત મને તારોજ ડર લાગે છે.”

“તમે મેં માગેલો ખુલાસો કરવા માગ્યો છો કે નહિ? મને ખીજીજી બાંજગડ નથી જોઈતી—” તે આવેશથી-ગુસ્સાથી બોલી:

“સુરેશચંદ્ર રૂપી વ્યાધ અને તેના શિકારની વચ્ચે હું જાણી જોઈને પડ્યો છું. તારા! તું ફસાઈ જાત-એ વને ફસાવત-તને વિચાર કરવાનો સમય હજી મળ્યો નથી. તું વિચાર કરીશ ત્યારે મારા બોલવાની ગંભીરતા અને સત્યતા તને જણાશે.”

“બસ આજ ખુલાસોને! તમારો મોટો ઉપકાર થયો. હવે મહેરબાની કરી પેલું બારણું ઉઘાડો. મારે જવું છે.”

“થોભ. જરા વાર થોભ. તારા!—” ભુજંગલાલનો સ્વર કંપવા લાગ્યો. તેના મનનો ખરો ઉદ્દેશ હવે તેને જણાવા લાગ્યો.

“તારે જવું હોય તો જા. મારી ના નથી. પણ અહિંથી જવાથી તારા પર જે અનિષ્ટ આદિત આવનાર છે તેનો વિચાર કર. તારી સાથે ગુપ્તપણે-ચોરની માફક લમ્પ કરવાનો સુરેશચંદ્રનો વિચાર છે. શા માટે તે ગુપ્તપણે લમ્પ કરવા માગે છે? તું તેની પત્ની થવાને શું યોગ્ય નથી! એવા છુપા લમ્પથી-એવા લજ્જાસ્પદ સંબંધથી તારું બહુ થવાનું નથી, તારી કીર્તિ વધવાની નથી. પણ ઉલટી તું જગતમાં નીંદાશે: તારા! વિચાર કર. પુત્ર વિચાર કરી જો. તારા જેવી ગરિબ કુળની કન્યા સાથે લમ્પ કરતાં એને શરમ આવે છે. સુરેશચંદ્ર પ્રતાપગઢનો બાવી જાગીરદાર! તને જગત સમક્ષ પોતાની પત્ની તરિકે સ્વીકારતાં એ શરમાય છે. તેથી તારી સાથે ગુપ્ત લમ્પ કરી એ પોતાનો દુષ્ટ હેતુ સિદ્ધ કરી તને કલંકિત કરવા માગે છે. એમાં તારું અપમાન છે. તારા! હવે મારા અને એના પ્રેમની તુલના કર—”

તારાને બહુ બચા થઈ. તેનું હૃદય ચીરાવા લાગ્યું. તે દુઃખદ સ્વરે બોલી.

“બસ થયું. હવે આ નીંદક વાત પૂરી કરો. મારા જેવી દીન બાલિકાને અહિં ફસાવી આવા શખ્તો સંભળાવવા એમાં તમને પુરુષાર્થ જણાતો હશે ! પણ નહિ. હું કહું છું કે તમે હીયકારા બાવલા છો. તમે જે વાત કહી તેથી મને બહુજ ખોટું લાગ્યું છે. તે મને કલંક લગાડશે એમ તમે કહો છો ? સાંભળો. તમારા તરફથી માન મેળવવા કરતાં તેમને હાથે માફ અપમાન થશે, મારા નામને બહુ લાગશે, માફ નામ કલંકિત થશે તોપણ મને આનંદ થશે. તમારા જેવા કપટી અને કાળા હૃદયના મનુષ્ય સાથે સુખ અને માન મેળવવા કરતાં સુરેશચંદ્ર સાથે દુઃખ અને અપમાન મેળવવાથીજ મને વધુ હર્ષ થશે.” આટલું કહી તારા ભુજંગલાલ તરફ તિરસ્કારથી જોવા લાગી. આ તિરસ્કારપૂર્ણ દૃષ્ટિથી તેનો ચહેરો ઉતરી ગયો. તેની જીભ અટકી ગઈ. તે કંઈજ બોલ્યો નહિ. તારાનો એકેએક શબ્દ તેને બાલા પ્રમાણે ખૂંચ્યો હતો. અંતે તે જેમ તેમ બોલ્યો.

“તારા ! મેં તારું રક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. હવે તું મારો પ્રાણ બચાવ—”

“તમે મારો પ્રાણ શી રીતે બચાવ્યો વાહ ?”

“જો તારા ! અત્યાર સુધી મેં તારી વીનવણી કીધી—” ભુજંગલાલ સીધો જવાબ ન આપતાં સહેજ કંકેશતાથી બોલ્યો.

“તને સમજાવી-મનાવી- પણ તું સમજતી નથી. તો પછી મારે મારા સામર્થ્યનો ઉપયોગ કરવો પડશે.”

ભુજંગલાલ બલાત્કાર કરવા તૈયાર થશે એવું તારાને લાગ્યું નહિ તોપણ તેણે બચપૂર્ણ નજરે બારણા તરફ જોયું.

તે પુનઃ બોલ્યો:

“આ છેવટનો રસ્તો લીધા વિના મેં તને જવા દીધી હોતઃ પણ જેનાપર તારી અથાગ મમતા છે એવો એક બીજો માણસ છે. તેની આખર જાય-તેને કલંક લાગે એટલે તને મરણ કરતાં પણ વધુ દુઃખ થશે-”

તિરસ્કારપૂર્ણ સાંકે દષ્ટિએ તાનાએ પાપી તરફ જોયું. તેની આ ધમકી તેને સાચી લાગી નહિ.

“મારું બોલવું ખરું માની લક્ષમાં રાખ. જે મનુષ્યપર તારો અથાગ પ્રેમ છે તેના ગળાપર તરવાર લટક્યા કરે છે. એ તરવાર એક નાણુક દોરાથી લટકાવેલી છે તે દોરો તોડવો કે ન તોડવો એ ફક્ત મારા હાથમાં છે. હું જે કહું તેમ કરવા તું કયૂંક થઈશ તો તે બચી જશે અને જો તું મારો અનાદર કરી સુરેશચંદ્રનો સ્વીકાર કરીશ તો જરૂર દોરો હું તોડી નાખીશ અને પરિણામમાં તારા બહાલા મનુષ્યનું ડોકું ઉડી જશે.”

“જુનંગલાલ-” તારા તુચ્છતાદર્શક હાસ્ય કરી બોલી.

“તમે વકીલાતનો ધંધો લીધો એ મોટી જૂલ કરી. નાટકમાં રજા હોત તો દીપી-નીકળત. તમે દક્ષ નટ તરિકે પ્રખ્યાત થાવ એવા અભિનય તમને આવડે છે. પણ હવે બહુ થયું. તમારી દક્ષતા જોવાનો હવે મને સમય નથી. મને જવા દો-”

“જા-પ્રુશીથી જા. તારો જેનાપર નીઃસીમ પ્રેમ છે તે મનુષ્યપર જો કંઈ આફત આવે તો હવે મને દોષ ન દેતી. તે સર્વ દોષ હવે તારોજ ગણાશે, કારણ એ ધા દરનારી તુંજ છે. હું નહિ-જા. જા. પણ મારું બોલવું ધ્યાનમાં રાખ જે માણસને મળવા તું જાય છે તેને તું મળશે તે પહેલાં તો તારાપર તે આફત આવી પડશે. એ

આફત એવી બપંકર છે કે તે તારાથી સહન થશેજ નહિ—”

“ખોટું-ખોટું.”

“નહિ. ખોટું નહિ. ખરું. બહુજ ખરાબ, અપમાનકારક અને લજ્જાસ્પદ વાત છે. જરા યોગ. હું તને સ્પષ્ટ કરી દઉં.”

“હવે હું વધુ વાર યોગવાની નથી. ફક્ત પાંચજ મિનિટ યોગીશ. તેટલામાં તમારે જે કહેવું હોય તે કહી દો—”

“કબૂલ. કબૂલ. પાંચ મિનિટ બહુ થઈ—” ભારી યશપ્રાપ્તિ માટે વિશ્વાસ હોવાથી સહેજ મત્તકાતા મુખે ભુજંગલાલ બોલ્યો.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

માછીની જાળમાં નિર્દોષ માછલી !

“ પાંચજ મિનિટ હં ! પાંચ મિનિટથી વધુ નહિ—” ઘડિયાળ તરફ જોઈ તારાએ જીજ્ઞાસાથી પુનઃ કહ્યું.

“ હા. હા. પાંચજ મિનિટ, એટલી બહુ થઈ. મારે જે વાત કહેવાની છે તે બહુ ટૂંકી છે. પિતાપુત્રની એક વાત છે. તે તું ધ્યાન રાખને સાંભળી લે. હું નામ દેવાનો નથી. વાતપરથી તુંજ સમજી જશે.”

પ્રતાપગઢનો જાગીરદાર અને સુરેશચંદ્રની વાત જીજ્ઞાસાથી કહેવાનો હશે એમ તારાને લાગ્યું; પણ તે કંઈ ખોલી નહિ. પાંચ મિનિટ સુધી ગુપ્તગુપ્ત સાંભળી ત્યાંથી ચાલી જવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી તે સ્વસ્થ ઉભી રહી.

જીજ્ઞાસાથી પોતાની વાર્તા શરૂ કરી.

“ જાંપ એક સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર હતો. બુદ્ધિ ચંચલ, મન ઉમદા અને વિચાર ઉદાર. ચિત્રકલામાં પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરવાથી અત્યંત સમયમાં તેની કીર્તિ ચારે તરફ પ્રસરી ગઈ. ચારે બાજુએ તેનાં ચિત્રો પ્રશંસા પામવા લાગ્યાં. શ્રીમન્ત, કીર્તિવંત મનુષ્યો તેને માન આપવા લાગ્યાં. ચિત્રકલામાં અત્યંત લીન થઈ જવાથી તેણે જલદી લગ્ન કર્યું નહિ. ચિત્ર સિવાય—પોતાની કલા સિવાય એનું લક્ષ બીજું દિશાએ વળ્યું નહોતું. દિનપ્રતિદિન તેની ઉમ્મર વધી ગઈ અને કેટલાક સ્નેહીઓના આગ્રહથી તેણે લગ્ન કર્યું; તેની પત્નિ રૂપે સુંદર ઉચ્ચ કુટુંબની પણ પાશ્વર્ય વિચારની—સુધરેલા વાતાવરણમાં ઉછરેલી હતી. ચિત્રકાર જૂની પદ્ધતિનો—જૂના વિચારનો; એટલે તેને પત્નિનું વર્તન

ગમ્યું નહિ. આથી બન્ને વચ્ચે મતભેદ પડ્યો. મતભેદ કેટલીકવાર ટંટાનું રૂપ લીધું અને પતિ પત્નિ સ્નેહની સાંકળથી જકડાવાને બદલે મતભેદના પ્રાગલ્ભ્યથી બન્નેનાં સુખ શાંતિ લૂંટાયાં. ચિત્રકારની પત્નિ પણ હઠીલી હોવાથી પતિને સંતોષી શકી નહિ અને પરિણામમાં ઉભયનો સંસાર સૂકો થઇ ગયો. વાત એટલે સુધી વધી ગઇ કે, ચિત્રકાર પત્નિથી કંટાળી ગયો. તે ઉદાસીન-ઉત્સાહહીન થઇ ગયો અને ધીમે ધીમે તેણે પોતાની બહાલી કલા પણ તજ દીધી. જે સ્ત્રીએ એના સંસારને ધુળમાં મેળવ્યો હતો તેને પેઠે એક પુત્ર થયો હતો. એ પુત્ર-એ સ્ત્રી ચિત્રકારને દુઃખન જેવા લાગ્યાં. એક દિવસ ઉભયને ખૂબ બોલાચાલી થઇ અને રાજેશ્રીએ પત્નિ તથા પુત્રનો ત્યાગ કર્યો. તે એક ન્હાના આમડામાં જઇ રહ્યો અને ત્યાં એકાદ વૈરાગી સાધુ પ્રભાણે રહેવા લાગ્યો. મનમાં આવે તો તે કોઇનું કામ લેતો-નહિ તો કંઈ નહિ. વિચારમાં ને વિચારમાં તે સમય પસાર કરતો. કલાકો સુધી સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય જોઇ પોતાના બગવાતા હૃદયને દારવાનો પ્રયત્ન કરતો. જે મનુષ્ય એક ચિત્રકાર તરિકે એક સમય ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગયો હતો તે હવે દુનિયામાં બૂલાવા લાગ્યો. જે બાલક તેને પ્રથમ પોતાના પ્રાણ કરતાં પણ બહાણું હતું તે હવે એને જોતું પણ ગમ્યું નહિ. તોપણ તે પોતાનું કર્તવ્ય બૂલ્યો નહિ. પુત્રના લાલનપાલનની તથા શિક્ષણની તેણે સારી વ્યવસ્થા કરી હતી. એટલામાં બાઇ મરી ગઇ. છોકરો એકલો પડ્યો. તોપણ તેણે તેને પોતાની સાથે રાખ્યો નહિ. એક ગૃહસ્થને અમુક રકમ આપી તેને તે છોકરાનું પાલન કરવાનું તેણે સોંપ્યું. છોકરાપર કોઇની દૃષ્ટિ રહી નહિ. તે સ્વચ્છંદપણે વિહરવા લાગ્યો. આથી જેમ સાહજિક રીતે બને છે તેમ છોકરાને ખરાબ મિત્રો મળ્યા. એ મિત્રોએ તેને

દુર્યશનને સ્વાધીન કરીધો. છોકરો બગડ્યો અને અંતે એક દિવસ અવિચારીપણે તેણે એક બચંકર અપરાધ કર્યો....”

તારાનું મોઢો ઉતરી ગયું. તેની છાતી ધડક ધડક થવાં લાગી. તે બોલી:

“એ બધું ખોટું!”

ભુજંગલાલ જાણે સાંજળુંજ ન હોય તેમ પુનઃ બોલવા લાગ્યો.

“તે છોકરાએ બહુજ બચંકર ગુન્હો કર્યો. જાણી બુજીને-બુદ્ધિ પુરઃસર નહિ: પણ ગુન્હો કર્યો એ વાત ખરી. હવે તે સુધરી શકે એમ નથી. થયું તે ન થયું થાય એમ નથી. એ ગુન્હો એવો છે કે જેને માટે કાયદો ધણોજ સખત છે અને જો એ પ્રકાશમાં આવે તો બિચારા છોકરાનું બાકીનું આયુષ્ય તુરંગમાંજ પૂરું થાય. તારા! વિચાર કર. ઉચ્ચ, આખરદાર દુળમાં જન્મેલો છોકરો એક કેદી તરિકે-એક ગુનેહગાર તરિકે કેદખાનામાં જાય એ કેટલું ખરાબ? એના જેવું કાળું લાંછન ખીજું શું? એ વાતજ કેટલી દુઃખદાયક લાગે છે? પગમાં હાથમાં ખેડી-શરીરપર કાળા-કેદીના વસ્ત્રો-સોકો જેને પાપી ગુનેહગાર કહી નીંદે! તારા! એ ચિત્ર તું તારી નજર સમક્ષ લાવી જો એટલે—”

તારા શરમાઇ. તેણે નીચે જોયું.

“ખોટું-ખોટું—” તે પુનઃ બળડી; પણ હવે તેના હૃદયમાં કંઇક બચંકર શંકા જન્મી હતી. તેને આ વાત ખરી હોય એમ લાગ્યું.

“એ ગુનેહગાર છોકરાને બચંકર શિક્ષા થતી અટકાવવા અને તેનો બચાવ કરવા જે માણસનો તું તિરસ્કાર કરે છે તેજ તૈયાર થયો—”

“એટલે? તમે તેને બચાવ્યો કે?” તારાએ આશ્ચર્ય સહિત પૂછ્યું.

“હા. મેં. મેં તેને બચાવ્યો. જો મેં તેને બચાવ્યો ન હોત તો આચાર અગાઉ ક્યારનોય તે કેદખાનાની હવા ખાતો હોત—”

તારાનાં નયન બચથી વિસ્તૃત થયાં. તે અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલીઃ
“અને એ વાત તેને ખબર છે કે ?”

“નહિ. તેને ખબર નથી. હજુ પણ તેને ખબર નથી.”

તારાએ એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો. જેણે પ્રભાકરને બચાવે કેદની સજામાંથી બચાવ્યો તેની સાથે—લુન્ગેલાલ સાથે તે કેટલી ઉદ્વેગથી વર્ત્યો હતો એ વાતની યાદ આવતાં તારાનું આખું શરીર કંપિત થયું.

“એ હકિકત તેને ખબર નહોતી તેથીજ તે નહિ બોલવાનું બોલ્યો. તમે તેને માફ કરો—” તારા આર્જવતાથી બોલી.

“અં ! તે છોકરા સાથે મને કંઈ સંબંધ નથી અને તેને ક્ષમા કરવા જેવું પણ કંઈ નથી. તેનાપર મને ગુસ્સો ચઢ્યોજ નથી; પણ તારા ! મેં તેને તેની દયા જાણી બચાવ્યો નહોતો. મેં તેને એક ખીજી વ્યક્તિ માટે બચાવ્યો હતો—”

તારા જેમ તેમ કોચને અડેલી ઉભી હતી. તેનાથી વધુતાર ઉભું રહેવાયું નહિ. તે ખેંસી ગઈ. એનું શરીર થરથર કંપતું હતું.

“તારા ! મેં તેને ફક્ત-ફક્ત તારેજ માટે બચાવ્યો. સમજી ?”

“હું તમારી બહુ આભારી છું” તે બબડી.

“મેં તારા આભારની આશા રાખી નહોતી, અને મેં જે કંઈ હતું તે તને જણાવવાની પણ મારી ઇચ્છા નહોતી. હમણાં જે બનાવ બન્યો છે તે જો ન બન્યો હોત તો આ વાત તું કદિ પણ જાણવા પામત નહિ. મારા મૃત્યુ પર્યંત એ વાત મારાજ મનમાં રહેત. તું મને તારો પ્રેમ ન અર્પત તો પણ કંઈ નહિ. જો તારો પ્રેમ અને

મારો પ્રતિસ્પર્ધી થોડા પુરુષ હોત તો મેં આ વાત તદ્દન ગુપ્ત રાખી હોત....” છેવટના શબ્દો સાંભળી તારાને ક્રોધ ચઢ્યો પણ ભુજંગલાલનો ઉપકાર યાદ કરી તે શાન્ત રહી.

“જો મારો પ્રતિસ્પર્ધી તને સુખી કરે એમ હોત તો હું મુશ્કેલ વસ્તુ પડ્યો ન હોત; પરંતુ દુઃખભરી ખીના એ છે કે પરિસ્થિતિ તેવી નથી. એ માણસ-સુરેશચંદ્ર એવો છે કે જે તારી દુર્દશા કરી નાખશે; એટલુંજ નહિ પણ તારૂં સત્યાનાશ વાળો નાખશે. એ હું જાણું છું, તું હજી એને ઓળખતી નથી. આથી તારૂં રક્ષણ કરવા માટે મેં મારી શક્તિ ખર્ચી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તે પ્રમાણે મેં તને બચાવી, મારી ગુપ્ત વાત ખુલ્લી કરવાની મને આડકતરી રીતે સુરેશચંદ્રેજ દરજ્જા પાડી !—”

“ખરેખર, હું તમારી બહુજ આભારી છું.” એટલું તારા બોલી. હજી ભુજંગલાલ તેને કેવી રીતે દબાવવા માગે છે તે તે સમજી નહોતી.

“તમે મારે માટે જે કંઈ કર્યું તે હવે મારા ધ્યાનમાં આવ્યું. અજાણતા ગુસ્સાના આવેશમાં હું કંઈ કંઈ બોલી હતી તે માટે હવે મને બહુ ખરાબ લાગે છે.”

“તું ગુસ્સે થઈ હતી. પણ મારાથી ચુપ રહેવાયું નહિ. તારો નાશ થતો હોય અને હું જ્ઞાત બેસી રહું એ બને કે ?”

“પણ હું કહું છું કે મારૂં કંઈ પણ અહિત થયું ન હોત અને હવે પછી થશે પણ નહિ. તમે ડરો નહિ. સુરેશચંદ્રને તમે બરાબર ઓળખતા નથી-પણ-પણ-હવે એ વાતજ જવા દો. હું જાઉં છું. ખરેખર, હું તમારી બહુજ આભારી છું. અમારે હાથે થયેલા અપરાધ માફ કરો—”

“માફ કરીશ. સર્વ અપરાધની તને—તમને મારી આપીશ. પણ ક્યારે ? તું અહિંથી પાછી જાય અને જે કાર્ય કરવાનું તે સુરેશ-ચંદ્રને વચન આપ્યું છે તે ન કરવાનું મને વચન આપે ત્યારે બોલ, છે કબૂલ ? ”

“ નહિ. ”

“ નહિ. તારા ! હજી તને મારી શક્તિ કેવી અજ્ઞેય છે તેનું જ્ઞાન થયું નથી. સુરેશચંદ્ર સાથ તારા લગ્ન ન થવા દેવા એવી મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે અને તે પ્રતિજ્ઞા તોડવાની તાકાત કોઇનામાં નથી. ”

“ નહિ. અમારા લગ્નમાં તમે વિધન નાખી શકો એ શક્ય નથી. ”

“ પણ હું કહું છું કે તે શક્ય છે. મેં તે છોકરાને કાયદાના પંજામાંથી બચાવ્યો છે; પણ હજી પણ તે મારા પંજામાં છે. આ જો—” એમ કહી તેણે ખીસામાંથી એક કાગળ કાઢ્યો.

“ આ જો. આ કાગળ પર તારા બાપએ બનાવટી સહી કરી છે. એને અંગ્રેજીમાં “ફારજરી” કહે છે. એ માટે કાયદામાં સખત સજા ફરમાવેલી છે. એ એક બચકર ગુન્ડો ગણાય છે. બોલ હવે એનું જીવન મારા હાથમાં છે કે નહિ ? એના મળા પર તલવાર લટકે છે એ વાત ખરી કે નહિ ? એને બચાવવો અથવા ન બચાવવો એ તારી મરજી પર આધાર રાખે છે—”

“ નહિ. નહિ. તેને બચાવો. એને જીવતદાન દો. ”

“ હા. બચાવીશ. તને અને તેને બન્નેને બચાવીશ; પણ હું કહું છું તેમ કરવા તૈયાર થાય તોજ—નહિ તો નહિ. ‘લુજ’મલાલ, હું તમારી સાથ લગ્ન કરવા તૈયાર છું” એટલા શબ્દો બોલ; બસ, એટલાજ શબ્દો ! અને હું એ છોકરાનો વાળ પણ વાંકો થવા દઇશ નહિ. ”

“ નહિ. એમ નહિ બનશે. ”

“કેમ ? શા માટે નહિ બનશે ? તું મને ચાહતી નથી ? બલે, ના ચાહ, મારાપર દેવ રાખ. મારો તિરસ્કાર કર. ગમે તે કર. હું મારી ઇચ્છા પાર પાડ્યા વિના રહેવાનો નથી. તને સ્પષ્ટ કહું છું કે મારા જેવો માણસ કોઈનાપર વિના કારણ પ્રેમ રાખતો નથી. મારા પ્રેમનો પ્રવાહ એટલો પ્રબળ છે કે એ પ્રેમ તારો પ્રેમ જીત્યા સિવાય રહેશેજ નહિ. તું હમણાં મને ધિક્કારે છે, પણ કાલાંતરે-તારા મારી સાથ લગ્ન થયા પછી-તું આમ કરે છે શા માટે ?-તું મારીજ થશે અને મારી થવીજ જોઈએ-મારો પ્રેમ-મારો સ્વભાવ તું બળુશ પછી તુંજ મને ચાહતાં શીખશે—”

“નહિ. તેમ નહિજ બનશે.” તારા કંપિત સ્વરે બોલી.

“હજુ પણ તું કમૂલ કરતી નથી ? ઠીક છે. તારી મરજી. પણ યાદ રાખજે કે તારા શબ્દો દ્વારા તું એ છોકરાનો નાશ કરે છે. તેના જીવનને સદાને માટે દુઃખથી ભરી નાખે છે. એક વૃદ્ધ પિતાને તેના અંતીમ કાળમાં કલંકિત કરી.....”

તારાનું વદન ઉતરી ગયું. તે કશ્ચ-દીન વદને પાપી તરફ જોઈ રહી. ભુજંગલાલ બોલવા લાગ્યો.

“આ જો ટેલીફોન. હું અહિંયા બેઠો બેઠો પોલિસને ખમર આપીશ એટલે ખલાસ ! તરતજ એને કેદ કરી પોલિસ લઈ જશે; કારણ પુરાવો ધણો મજબુત છે—” એમ કહી તે ટેલીફોન પાસે ગયો.

“નહિ. નહિ. પોલિસને ખમર ન આપો—” તારા કકળતા સ્વરે બોલી.

“ત્યારે મારી સરત તું કમૂલ કરે છે ?”

“હું શું કરું ? એને બચાવવા માટે હું શું કરું ?”

“કરવાનું શું ? હું તમારી પત્નિ થવા રાજી છું એમ કહે

એટલે થયું. હું પણ તને વચન આપું છું કે જે દિવસે તું મારી પત્નિ થઈશ તેજ દિવસે—તેજ પહેલા કાગળ હું તને સ્વાધીન કરીશ. આ કાગળપરજ એ છોકરાનું ભાવી લટકેલું છે. એ કાગળ ફાડી નાખ્યા પછી તેને કશાની ભીતિ નથી. ”

“ હું એમ કરું તો..... ” તારા જેમ તેમ દુઃખદ સ્વરે બોલી. એ શબ્દો સાંભળતાજ લુજંગલાલનો ચહેરો આનંદથી ખીલી ગયો.

“ તારા ! મારી બહાલી તારા ! ” કહી તેણે પોતાનો હાથ તારા તરફ લંબાવ્યો.

“ હા. મને અડકતા નહિ. નહિ તો પછી હું તમારી નથી— ”

“ કમુલ. તેં મને વચન આપ્યું છે તે તોડશે નહિજ એવી મારી ખાતરી છે. હું હમણાં વધુ બોલીશ નહિ. ”

લુજંગે કાળીઆને ખૂબ મારી. તરતજ પ્રભાકર અને કાળીઆ બંને અંદર આવ્યા. કાળીઆને બાગુ ધકકેલી પ્રભાકર લુજંગની સામે આવી ઉભો. અતિશય ક્રોધથી તે પ્રથમ બોલી પણ શક્યો નહિ. થોડીકવાર પછી તે બોલ્યો.

“ એક લુજંગ ! તેં આ શું ઢાંગ માંડ્યો છે, બોલ ! મને શામાટે આ ઓરડામાં પૂરી રાખ્યો હતો ? ”

“ હવે તું સ્વતંત્ર છે, પ્રભાકર ! ” કહી લુજંગ હસ્યો.

“ હસતાં શરમ નથી આવતી, બદમાસ !— ” કહી પ્રભાકરે હાથ ઉગામ્યો. લુજંગ શાંતજ ઉભો હતો. પ્રભાકર તેને મારે તે પહેલાં તારા વચ્ચે પડી બોલી.

“ ભાઈ ! શાંત થા. લુજંગલાલનો કંઈ વાંક નથી. એમણે બધું આપણા ભલા માટેજ કર્યું છે. આપણે પાછા ઘેર જઈએ, ચાલ— ”

“ ઘેર જઈએ ? સુરેશચંદ્ર પાસે નહિ જવાનું ? બહેન ! તું શું બોલે છે ? ”

“હું ખરું કહું છું. મારું કહેવું સાંભળી લે—”

“શું સાંભળી લઉં? આ હરામખોર—લુચ્ચા—બદમાસે તને કંઈ કંઈ સમજાવ્યું હશે તેથી શું તું સુરેશચંદ્રનો વિશ્વાસઘાત કરીશ નહિ. હું તેમ કરવા દબાશ નહિ.”

તારાના નયનમાંથી અશ્રુની ધારા ખલખલ વહેવા લાગી. તે ગદગદ સ્વરે ભુજંગ તરફ જોઈ બોલી.

“દયા કરી એને બહાર મોકલો.”

ભુજંગલાલ પ્રભાકર પાસે જઈ તેનો હાથ પકડવા લાગ્યો પણ પ્રભાકરે તેને આંચકો મારી દૂર ખસેડી કાઢ્યો.

“આવ વર્તનથી તું તારી બહેનને વધુ દુઃખી કરે છે. એ કહે છે તે ખરું છે. એના વિચાર બદલાયા છે—”

“ખોટું. ખોટું. તદ્દન ખોટું તું એને ખીવરાવીને એવું બોલાવે છે. પણ તારો હેતુ પાર પડવાનો નથી. એના જેવી નાદાન ગાલાને સતાવવામાં શરવીરતા જ્ઞાની? આવલા! સુરેશચંદ્ર આ વાત જાણશે ત્યારેજ તને બરાબર ખબર પડશે. બહેન, મારી સાથે ચાલ. આપણે સુરેશચંદ્રજી પાસે જઈએ.”

“ત્યાં જવાની જરૂર નથી, સુરેશચંદ્રજી હમણાં અહીં આવશે.”
ભુજંગલાલ શાંતપણે બોલ્યો.

આ સાંભળી તારા ગભરાઈ.

“ચાલ ભાઈ! આપણે જઈએ.” કહી તે બારણા તરફ જવા લાગી. તેને અટકાવી ભુજંગલાલ તરફ જોઈ પ્રભાકર બોલ્યો.

“તું કહે છે તે ખરું છે કે? ખરું હોય તો અમે અહિંજ બેસીએ છીએ. બેસ, બહેન, આવવા દે સુરેશચંદ્રને!”

તારાને આ વાત રૂચી નહિ. ભુજંગલાલના ધરમાં સુરેશચંદ્ર

આવે અને તેને જુએ એ વાતજ એને દુઃસહ જણાઇ. આથી તે ચાલી જવાની મડખડ કરવા લાગી.

“તું અહિંજ એસ, તારા ! બધી વાત તારે મ્હોડેજ સુરેશચંદ્રે જણવી જોઇએ, તારો વાળ પણ વાંકો થવા દઇશ નહિ. બનરા ના—”

“હીક—” તારા મરણ કરતાં પણ અધિક દુઃખ થતું હોય એવા દુઃખદ સ્વરે બોલી. પ્રભાકર તેની પાસે ગુસ્સાથી તપેલા મગજે બેઠો બેઠો ભુજંગલાલને ગમે તેમ પુષ્પાંજલિ છાંટતો હતો; કોઇ કોઇવાર તે તેને મારવા પણ તૈયાર થઇ જતો પણ તારા તેને જેમ તેમ શાન્ત કરતી હતી.

થોડીકવાર બન્ને ચુપ રહ્યાં. એટલામાં દાદરપર ધપધપ અવાજ સંભળાયો. એ ત્રણ પલમાં કોઇ ઉપર આવ્યું અને ગુસ્સાના આવે-શમાં બેયાર કડક શબ્દો બોલાયા. તારા અને પ્રભાકર જેની રાહ જોતા હતા તેજ-સુરેશચંદ્રજી આરાણું ધક્કેલી અંદર આવ્યો.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

સુરેશની નિરાશા.

ભુજંગલાલ તરફ બિન્નકુલ ન જોતાં સુરેશ એકદમ તારા પાસે જઈ ઉતાવળા પણ રનેહમીના સ્વરે બોલ્યો.

“તારા! તું અહિં કેમ આવી? મેં તને ચર્નારોડપર ઉતરવા કહેલું તેમ કેમ નહિ કર્યું? મને બોલાવવા માણસ કેમ મોકલ્યો?”

સુરેશચંદ્ર બેચાર શામટા પ્રશ્નો પૂછ્યા; પણ તારા કંઈજ બોલી નહિ. તે દુઃખપૂર્ણ-વિવચનાયુક્ત આંખોએ સુરેશના વદન તરફ ટમર-ટમર જોઈ રહી. તેની આવી કરજુ મુદ્રા જોઈ સુરેશચંદ્રને સખેદ આશ્ચર્ય ઉપજ્યું!

“સુરેશચંદ્ર, મેં તમને બોલાવવા માણસ મોકલ્યો હતો.” ભુજંગલાલ સુરેશે તારાને પૂછેલા પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તર બોલ્યો.

સુરેશે તેના તરફ એકવાર જોયું. પછી પુનઃ તારા તરફ જોઈ તે બોલ્યો.

“તારા! તું અહિં કેમ આવી! ઘરમાં કંઈ નવાજૂતી તો નથી થઈને? કાકાની તખીયત કેમ છે? છે શું? તું બોલતી કેમ નથી?”

ભુજંગલાલ પુનઃ સુરેશ પાસે જઈ બોલ્યો.

“રમણિકલાલની પ્રકૃતિ આનંદમાં છે.”

“તારા, તારે માટે આ માણસ કેમ જવાબ આપે છે?—વહીવટ સાહેબ, હું તમને કંઈ પૂછતો નથી.”

ભુજંગલાલની બારીક આંખો દ્રેષ અને મત્સરથી ચમકવા લાગી. તે બોલ્યો.

“હું એ જાણું છું. પણ જે પ્રસ્તોથી એને દુઃખ થાય તેનો જવાબ આપવાનું મેં માથે લીધું છે.”

‘જુન’ગલાલંબી અભિમાની મુદ્રા જોઇ સુરેશને હસવું આવ્યું.

“તમે એ જવાબદારી માથે લીધી હોય તો બન્ને. પણ મહે. રજાની કરી ચુપ રહેશો તેમાંજ સાર છે!”

“સરદાર સાહેબ, તમે જાણો છો કે, તમે મારા ઘરમાં છો.”

“હા. એ ક્યુલ કરતાં મને જે દુઃખ થાય છે. તે કરતાં પણ અધિક દુઃખ આ બાલિકાને અત્રે જોઇ થાય છે.....ચાલ, તારા ! મારી સાથે ચાલ અને આ શું ઘોટાળો છે તે મને કહે—” તારા તરફ જોઇ સુરેશ છેલ્લા શબ્દો બોલ્યો.

તારા કરણ સ્વરે બોલી.

“તમારી સાથે મારાથી અવાય એમ નથી. તમે મને ન બોલાવો—”

“મારી સાથે આવી શકાય એમ નથી ? કેમ ?...તારા ! શું થયું છે ? મને તો કહે !—”

“તમે મને ન પૂછો. અહિંથી કૃપા કરી ચાલ્યા જાઓ—” તારા વિનવણી કરતાં બોલી.

સુરેશને કંઈજ સમજ પડી નહિ. તેણે પ્રભાકર તરફ જોયું.

“સુરેશચંદ્ર, મારા તરફ જોવાથી કંઈ વળે એમ નથી. હું કંઈજ જાણતો નથી. તમારા લખ્યા પ્રમાણે હું આન્ટરોડ સ્ટેશનપર તારા સાથે ઉતર્યો હતો—”

“પણ મેં ક્યાં આન્ટરોડ ઉતરવા લખ્યું હતું ? મેં તો ચર્ની-રોડ આવવાનું લખ્યું હતું. હું પણ ચર્નીરોડ સ્ટેશનપર તમારી રાહ જોતો ઉભો હતો; પણ તમે આવ્યાં નહિ. તેથી ઘેર ગયો. તો ત્યાં

પણ પત્નો નહિ. એટલામાં એક માણસે આવી તમે આ જગ્યાએ છો એવી ખબર આપી, તેથી અહિં આવ્યો. પણ મને કહે, પ્રભાકર, તમે અહિં કેમ આવ્યા ?”

ગુસ્સા અને તિસ્કારની લાગણી સહિત લુન્ગલાલ તરફ આંગળી કરી પ્રભાકર બોલ્યો.

“એનો ખુલાસો આ માણસને પૂછો.”

“કેમ વકરીલ સાહેબ! આ શું ઘોટાળો છે! આ બાલિકાને ફસાવી, ભૂલધાપ આપી, એની ધગ્ગા વિરૂદ્ધ અહિં લાવવામાં તમે શું શરવીરતા બતાવી ?”

“એ શરવીરતા હો કે મને તે હો. તમે એને ફસાવવા માટે જે જાળ ખીંજાવી હતી તેમાં એને પડતી બચાવવા માટે મેં જ યુક્તિ રચી હતી. તમે એના કાકાના સ્નેહી હતા તેથી એણે તમારા પર વિશ્વાસ રાખ્યો. એ વિશ્વાસનો લાભ લઈ તમે જે કામ કરવા માગતા હતા તે કેવું અનિષ્ટ-કેવું શરમભર્યું હતું તે સમજાવવા માટે હું એને અહિં લઈ આવ્યો અને મને આનંદ થાય છે કે એ પોતાની ભૂલ સમજી. એ તમારી ધગ્ગા પ્રમાણે વર્તવા રાજી નથી તેમજ તમારી સાથ આવવા પણ માગતી નથી—”

“અસ. અસ. તમારી લુલ્હી બંધ કરો....તારા! આ કહે છે તે ખરું છે ?”

“હા. મારાથી-ત-તમારી સાથ આવી શકાશે નહિ.” તારા સહેજ ઉંચું જોઈ, અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલી.

પોતે સ્વપ્નમાં છે કે જાગૃત એવી શંકા થવાથી સુરેશ આમ તેમ-ચારે બાજુએ જોવા લાગ્યો. થોડીકવાર પછી તે બોલ્યો:

“આ ઘોટાળાનું મૂલ્ય શું છે તે મને કહે. હું ઉત્કંઠાથી તારી માર્ગપ્રતીક્ષા કરતો બેઠો હતો એ તું જાણે છે. તું મને આહે છે.

હું તને ચાહું છું. આમ હોવા છતાં આટલા સમયમાં તારૂં મન બદલાઈ ગયું એનું કારણ શું? આમ એકાએક પરિવર્તન શાથી થયું? મેં તને દુઃખ થાય એવું કંઈ પણ કર્યું નથી.”

“હા.” તારા એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખી બોલી

“એ બધું ખરૂં. પણ ચોક્કસ કારણોસર સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. મારાપર કૃપા કરી તમે અહિંથી ચાલ્યા જાઓ અને મને અહિં પડી રહેવા દો.”

“મી. ભુજંગલાલ ! મને લાગે છે કે, આ બધાનું તમે મૂલ તમે છો. બોલો, આ ઘોટાળાનું કારણ શું? સ્પષ્ટ કહો. મારી પાસે તમારા કાવાદાવા કે તમારી વકીલાતી ચાલાકી ચાલવાની નથી.”

ભુજંગલાલે ઓઠ કરડ્યા. તે બોલ્યો.

“જે કહેવાનું છે તે મેં પહેલાથીજ કહી દીધું છે. ચોક્કસ બાકી છે તે હવે કહી દઉં છું. પછી તારા ખરૂં બોલું તારવી કાઢશે. એ તમારા પત્ર પ્રમાણે તમારે ત્યાં ન આવતાં મારે ત્યાં કેમ આવી તેનું તમે કારણ માગો છો ખરૂં?”

“હા.”

“એનું કારણ એજ કે એ મારી બાવી પત્નિ છે.”

આ જવાબથી સુરેશચંદ્ર બેકામ બની જશે—હતાશ થઈ દીવાનો જેવો બનશે એમ ભુજંગલાલને લાગતું હતું પણ તેમાં તે નિરાશ થયો. સુરેશ શાંત વૃત્તિએ તેના તરફ જોઈ બોલ્યો:

“ભુજંગલાલ, આજસુધી હું તમને એક નીપુણ કાયદાશાસ્ત્રી ધારતો હતો. તમારૂં કહ્યું હું કબૂલ કરી હતાશ થઈ જઈશ એમ જો તમને લાગતું હોય તો મારે કહેવું જોઈએ કે તમે પહેલાં નંજ-રના મૂખાં છો—”

આ વાક્યપ્રહારે ભુજંગલાલને સખત આઘાત કર્યો.

“જે મારી વાત તમને ખોટી લાગતી હોય તો તારાને પૂછી ખાત્રી કરી લો—”

“તારા!” સુરેશચંદ્ર બોલ્યો.

“ભુજંગલાલ કહે છે એ વાત ખરી છે?”

“હા.”

“શું તું એને પરણવા તૈયાર છે?”

“મને વધુ ન પૂછો. મારાપર દયા કરી મને એવા સલાહ ન પૂછો. એ બધું ખરું છે.” તારા અતિશય દુઃખદ સ્વરે બોલી.

હવે સુરેશચંદ્રની નિરાશાની હદ આવી. તેના ચહેરા નિસ્તેજ થઈ ગયો. તે તારા તરફ નિશ્ચલ દૃષ્ટિએ થોડીકવાર જોઈ બોલ્યો:

“તારા! મારા તરફ એકવાર જો. હું તારું સંરક્ષણ કરવા અહિં આવ્યો છું. તું જે શબ્દો બોલે છે તે આ માણસના દાખથી કે બચથી બોલતી હોય તો ડર નહિ. હું એને પહોંચી વળું એમ છું એની ખેશરમીનો સ્વાદ પૂરેપૂરો ચખાડવાની મારામાં શક્તિ છે. તારા! હું દીવાનો થઈ જઈશ. સંસાર મારે માટે કડવો-ખાટો થઈ જશે. તારા વિના હું જીવી શકીશ નહિ. જો, મારા તરફ એક વાર જો અને કહે કે આ બધું ખોટું છે—”

સુરેશ તરફ હિંમતતા અને દુઃખપૂર્ણ નયન જોઈ તારા બોલી:

“ખોટું નહિ. એ બધું ખરું છે.”

“તું રાજપુત્રીથી કહે છે? હું નથી માનતો—”

તારાનું હૃદય ચીરાઈ ગયું. આંખોએ અંધારા આવ્યાં. તે બન્ને હાથોએ પોતાની આંખો દાખી બોલી:

“હા. હું રાજપુત્રીથી કહું છું.”

સુરેશ તેના તરફ અવાક જેવો જોઈ રહ્યો. તે પોતાનું બાનજ ભૂલી ગયો.

“સુરેશચંદ્ર,” ભુજંગલાલ હવે બોલ્યો.

“હવે તમારા સઘળા પ્રશ્નોનો જવાબ તમને મળી ગયો. હવે એને વધુ દુઃખ ન દો. શાંતિની એને વિશેષ જરૂર છે. એના બાવી પતિ તરિકે એને હવે કંઈ ન પૂછવાની હું તમને આજ્ઞા કરું છું.”

ભુજંગના કહેવા તરફ લક્ષ ન આપતાં સુરેશ તારાને કહ્યું.

“તારા ! હું હવે તને છેલ્લીવાર પૂછું છું—તદ્દન છેલ્લીવાર હાં. આ બધું ખરું છે ? શું તું આ માણસને માટે મારો ત્યાગ કરવા માગે છે ? મારો વિશ્વાસઘાત કરવા માગે છે ? તારા ! તેં મને શસાબ્યો. તું શું આ માણસ સાથે પરણવા માગે છે ?”

“હા. એની સાથે મારા લગ્ન થવાના છે.”

“બસ થયું. તું કહે છે એ પરથી હું સમજી ગયો કે તેં મને દગો દીધો. પણ હું હજી ખરું માનતો નથી. આ માણસનો તારા પર કંઈપણ દાવ હોય એમ જણાય છે. તું મને કહેતી નથી એટલે લાચાર ! તારા ! હજી પણ બોલ. હું એની ખોપરી તોડી નાખીશ. શું છે ? તારા ! કહે. હું ગાંડો થઈ જઈશ.”

“મને ન પૂછો, સુરેશચંદ્ર ! એ કહે છે તે ખરું છે—”

“બસ ખલાસ ! તું વિશ્વાસઘાતક થઈ. તેં મને ખરેખર ચાલોજ નથી. મારું હૃદય ચીરાવા માટેજ તેં બધા ઢોંગ કર્યા. હવે હું તારું નામ પણ લઈશ નહિ. પ્રભુ તને માફ કરે.” કહી સુરેશ ત્યાંથી જવા તૈયાર થયો. પ્રભાકર તરફ જોઈ તે બોલ્યો :

“આ બચકર દગો છે—વિશ્વાસઘાત છે. પ્રભાકર ! હવે હું એનું નામ પણ લઈશ નહિ—” આટલું કહી તે ત્વરિત વેગે ત્યાંથી ચાલી ગયો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

ભાષ બહેન.

સુરેશચન્દ્ર, “ હવે હું એનું નામ લખશ નહિ, ” એમ કહી ચાલી ગયો તેથી તારાને અસહ્ય યાતના થઇ. એનું કુમળું હૃદય બેદાઇ ગયું; પણ એ બિચારી શું કરે ? પ્રભાકર પ્રત્યેના પોતાના વિશુદ્ધ ભાવ પ્રેમ માટે એ પોતાના સુખનું-પોતાના પ્રેમનું બલિદાન આપતી હતી. એ પોતે જાણતી હતી કે, પોતાના વર્તનથી સુરેશને બહુજ ખોટું લાગ્યું છે. એનું અન્તર પણ એને જે અનિચ્છિત શબ્દો બોલવાની ફરજ પડી હતી તેથી ચીરાઇ જતું હતું. બિચારી લાચાર થઇ ગઇ હતી !

“ તમે તો તમારૂં ધાર્યું કરી લીધું, પણ હવે અમે ઘેર જઇશું ત્યારે કાકા શું કહેશે ? ધનકોરબાઈ શું બોલશે ? ” તારા ભુજંગલાલ તરફ જોઇ બોલી.

“ તારે તેની ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. ‘ નહિ કિનારે મને તારા અને પ્રભાકર મળ્યાં. તેમને હું મારી સાથે મુંઝઇ લઇ આવ્યો છે. પ્રદર્શન જોઇ એક બે દિવસમાં પાછા આવશે. ’ એવી મતલબનો પત્ર મેં રમણિકલાલને લખી નાખ્યો છે. ” ભુજંગલાલ બોલ્યો.

આ સાંભળી તારા સહેજ સ્વસ્થ થઇ !

હવે ભુજંગલાલે બોજનની તૈયારી કરાવી; પણ તારા અને પ્રભાકરને જમવાની બિલકુલ રૂચીજ નહતી. અત્યાચ્છથી બેચાર કોળિયા બરી બન્ને ઉઠી ગયાં. પ્રતાપગઢ પાછાં જવાની હવે ધામધુમ થઇ. ભુજંગલાલ તેમની સાથે જવાનો હતો તેથી તારાને તથા પ્રભાકરને

વિશેષ દુઃખ થયું. વિક્ટોરિયામાં બેસી ત્રણે જાણુ સ્ટેશનપર આવ્યાં. ગાડી આવતાં એક કબ્બામાં બેઠાં અને ટ્રેન ચાલી; લુજંગલાલ તારા સાથે કંઈ કંઈ વાતો કરવા માગતો; પણ તારા જાણે મૂગી હોયની તેમજ બેસી રહી. પ્રભાકરને તો લુજંગલાલ તરફ અસામાન્ય તિરસ્કાર હોવાથી એ કંઈ બોલવાને બદલે ક્રોધભરિત નયને એના તરફ વારંવાર જોતો. લુજંગ તેને જોઈ મનમાં હસતો અને પોતાના વિજય માટે મલકાતો !

ટ્રેન પ્રતાપગઢના સ્ટેશનપર આવી પહોંચી ત્યાં સુધી મુક્ત મને તારા સાથે વાત કરવાની, તારાનું આકર્ષક સ્મિત નીહાળવાની, તારાનો મધુર બંસરી જેવો સ્વર સાંભળવાની લુજંગની આશાનો ફલિતાર્થ થયો નહિ. ત્રણે રમણિકલાલને ઘેર આવ્યાં. તારાને જોતાંજ રમણિક : બોલ્યો.

“ દીકરી, મને કહ્યા વગરજ તમે બન્ને ચાલી ગયાં ? અમને અહિં કેટલી ચિંતા થઈ.....”

“ એ મારીજ ભૂલ થઈ—” લુજંગલાલ બોલ્યો.

“ એમાં એ બેનો કંઈ વાંક નથી. હુંજ નદિ કિનારેથી જતો હતો ત્યારે એ બન્ને ત્યાં ફરતાં હતાં. બે દિવસ પ્રદર્શન જોઈ પાછાં આવશે એમ ધારી હુંજ એમને મુંબઈ લઈ ગયો. એ માટે મને માફ કરશો—”

“ એમાં માફ કરવા જેવું શું છે ? ” રમણિક હસીને બોલ્યો.

“ બીજી એક આનંદની વાત કહું ? ” લુજંગે કહ્યું.

“ કહોને ! શું છે ? ”

“ તારા મારી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર છે. તમે એમાં સંમતિ આપો અને અમને સુખી બનાવો—”

“ અરે ! વાહ ! એના જેવો આનંદ ખીજે શું ? ભુજંગલાલ ! તમે ખરા ભાગ્યશાલી છો. તારા જેવી સુશ્રીલ, નમ્ર અને બહાલ-મર્યાદાદયની પત્નિ ધણા થોડાને મળે છે. તમે સુખી થાઓ એવી હું તમને આશિષ આપું છું—”

“ આભાર તમારો. હું તારાને સહેજ પછુ દુઃખી થવા દઇશ નહિ. એને કાંટો લાગતાં મને ભાશે ભોંકાયા જેવું દુઃખ થશે. ”

ખીજ અનેક જાતની તરંગી વાતચીત કરી ભુજંગલાલ ત્યાંથી ચાલી ગયો.

x

x

x

x

આ બાબતુ સુરેશચંદ્ર દાદર ઉતરી રસ્તાપર આવ્યો અને દારૂ પીવેલા માણસ પ્રમાણે આમથી તેમ લથડીયાં ખાતો ચાલવા લાગ્યો. એક રસ્તેથી ખીજે રસ્તે ને ખીજથી ત્રીજે એમ કરતાં તે જેમતેમ પેતાના નિવાસસ્થાને આવી પહોંચ્યો. પેતાના ઓરડામાં આવતાંજ એ એક આરામખુરશીપર પડ્યો અને એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખી બેઠવા લાગ્યો.

“ તારા ! તું ગઈ-ખરેખર, મને દીવાનો બનાવી, મને ફસાવી, હવે તું મને છોડી ગઈ.....પછી મને એ સાચું લાગતું નથી. એ બદમાશે તને ડરાવી છે—” તેનો આ નિશ્વસન વધુને વધુ મંજ્યુત થવા લાગ્યો. પછી શા કારણે તારા દયાઈ ગઈ અને ભુજંગલાલથી ડરી, સુરેશચંદ્રને નહિ પરણવાનું કહેવા લલચાઈ તે એ સમજી શક્યો નહિ. વિચારમાં ને વિચારમાં એ એકાદ કલાક ખુરશીપર બેસી રહ્યો. ભુજંગલાલપર તારાનો પ્રેમ નથી એ વાતની તો એને ખાતરી હતી. ત્યારે કાંઈ એ ભુજંગને પરણવા તૈયાર થઈ ? જો એની બરોબરીના યુવાન સાથે તારા પરણવાની હોત તો સુરેશ તે જેમ

તેમ સહન કરતઃ પણ જુજંગ જેવા નીચ અને કપટી હૃદયના લુચ્યા વકીલ સાથે સરલહૃદયા-મંજુલસ્વરા તારા પરણે એ એનાથી શી રીતે સહન થાય ?

વિચારેથી એનું મગજ ભમી ગયું. એ ત્રણ દીવસમાં તો તેને કંઈ કંઈ થઈ ગયું. એનો આનંદી-હસમુખો સ્વભાવ બદલાઈ, એ મંબીર બની ગયો. જરા જરા વારે એ નિઃસાસા નાખતો. અંતે એ મુંઝ-મુંઝથી કંટાળ્યો. બહારમામ જવા તૈયાર થયો. તારાને જૂલવાના આ બધા પાછા હતા. જેને એણે પોતાનું જીવન સર્વસ્વ સોંપવાનો વિચાર કર્યો હતો તેને હવે એ જૂલવા માગતો હતો. એ હસ્યો. પોતાની વિશ્વાસ છાતીપર નિશ્ચિંતપણે વિશ્રામ લેનારૂં તે નયનમનોહર મુખ, પોતાનાં નયનમાં પ્રેમપ્રકાશ રેડનારી તે અનુપમ રમ્ય આંખો, પોતાના કાનમાં પ્રેમની કબૂલાત આપનારો તે મંજુલ સુકુમાર સ્વર શી રીતે જૂલી શકાશે એમ મનમાં આવતાં એ હસ્યો. એકાએક કંઈ મગજનાં આવતાં રાજેશ્રી એક મોટર બોલાવી રોશનપર આવ્યા અને ટ્રેન આવતાં સવારી પ્રતાપગઢ આવવા ઉપડી !

સંધ્યાકાલ થવાને થોડીક વાર હતી. સૂર્યના કિરણોની પ્રખરતા ઘણી ઓછી થઈ ગઈ હતી. આ સમયે પ્રતાપગઢના જગીરદારના મહેલની અગાસીમાં બેસી નહિ કિનારેથી ખેંચાઈ આવતી શિતલ સમીર લહરીઓનો ઉપભોગ કરવામાં અજ્ઞાન આનંદ મળતો હતો. ચંદ્રિકા અને લીલાવતી અગાસીમાં ખુરશી નાખી હવા ખાવા બેઠાં હતાં. ચંદ્રિકાના ગાલ પર કિંચિત્ સ્મિત ઝગકતું હતું; પણ તેનાં કાળાં-વિશાલ નયનોમાં એક પ્રકારની ખિન્નતા જણાતી હતી; તથાપિ એકંદરે તેનું વદન શાંત અને પ્રસન્ન હતું. લીલાવતીની સ્થિતિ એનાથી તદ્દન ઉલટી હતી. તેનું મુખ ચિંતાની ગ્ધાનિવાળું-શીકું જણાતું હતું.

અંદ્રિકા સાથે વાતચીત કરતી વેળા તે દરવાજા તરફ નજર ફેંકતી હતી ! ગાડીનાં પૈડાનાં અવાજ થતાં, ઘોડાના પગલાં કે હણુહણાટ સંભળાતાં જાણે સુરેશ આબ્યો હોય એવું લીલાવતીને લાગતું; અને સુરેશચંદ્ર નથી આબ્યો એમ જાણતાં દુઃખી થતી-નિરાશ થતાં નિસાસો નાખતી. આ બધું અંદ્રિકા પાસે બેસી મંદ રિમત કરી જોતી હતી. તેનું મન પણ સ્વસ્થ નહોતું: છતાં તે ઉદ્વિગ્ન જણાતી નહોતી. એ સુરેશની પ્રેમ-કથા જાણતી હતી. એ આશા નિરાશાના તરંગોપર ઉછળતી હતી. સુરેશ પોતાનો ન પણ થાય એવી શંકા-એવી ખટીકથી એ ડરતી હતી: પણ તે સાથે એની આશાનો તદ્દન લોપ થયો નહોતો.

“ બા ! આજે તમે આટલાં ઉદાસ કેમ જણાવ છો ! ” તે લાડબેલા સ્વરે બોલી.

“ શું કહું ? દીકરી ! સુરેશ ગયા પછી એનું કંઈ ઠેકાણું નથી. કંઈ ટાગળ પત્ર પણ નથી. કોણ જાણે ક્યારે આવશે ? ”

“ આવશે આજે સંધ્યાકાલ સુધીમાં. ” અંદ્રિકા હાસ્ય કરી બોલી

“ તું શા પરથી કહે છે ? ”

“ મને એવું લાગે છે. જાણે સુરેશચંદ્ર આજે આવનાર છે એમ મારા કાનમાં ગણગણાટ થતો હોય એવું મને લાગે છે...”

થોડીક પલ પછી તે એકદમ બોલી:

“ જુઓ, પેલું કોણ આવે છે ? ”

સુરેશચંદ્રજ ખરેખર આબ્યો હતો. તરત તે ઉપર પોતાની માતાને મળવા આબ્યો. તેને જોઈ લીલાવતી પ્રસન્ન થઈ, પણ તેની શોકમસ્ત મુદ્રાથી પુત્રવત્સલ માતાને બારે દુઃખ થયું. સુરેશ બે ત્રણ શબ્દો બોલી પોતાના ઝોરડામાં ગયો.

“ હજુરીયા ”-તેણે બૂમ મારી.

“ જી સાહેબ ! ”

“ આજે રાતની ગાડીએ હું પાછો જવાનો છું. સામાન તૈયાર રાખજો.”

“ વાહ, સરકાર ! ” હજુરિયો ચાલી ગયો.

પછી ઓરડાનું બારણું બંધ કરી વિચારમાલા શુથવા માંડી. બકુલ વૃક્ષ નીચે એ પ્રથમ તારાને મળ્યો હતો. તે દિવસે રવિવર્માની મેનકા એને તારા આગળ તુચ્છ જણાઈ હતી. આજે પરિસ્થિતિ કેટલી બધી બદલાઈ ગઈ હતી ? તારા આજે વિશ્વાસઘાતક-એવકા-કાળાં હૃદયની મનાતી હતી. તારાએ સ્વહસ્તે બનાવેલાં પુષ્પહારો-તારાએ શુલાબના છોડપરથી ચુટેલાં શુલાબના કુલો સુરેશે કરમાઈ જવા છતાં પ્રાણુની પેઠે સાચવી રાખ્યાં હતાં. તે બધાં એણે ગુસ્સાના આવેશમાં બારી વાટે નીચે ફેંકી દીધાં. પુનઃ તે દુઃખભર્યા વિચારો કરતો આમથી તેમ આંટા મારવા લાગ્યો એટલામાં કોઈ તરણીનો મંજુલ સ્વર હારમોનિયમના સૂર સાથે સંભળાયો. એની બહાલી બહેન કુમુદિનિનો તે અવાજ હતો ! મુંઝવણી-બહારથી-ગમે ત્યાંથી મહેલમાં આવતાં એ તરત કુમુદિનિને મળતો. બાઈબગિનિને પરસ્પર અથાગ સ્નેહ હતો. આજે એ કુમુદિનિને ભૂલી ગયો હોય એમ એને લાગ્યું અને તરત એ કુમુદ પાસે ગયો.

સુરેશચંદ્રનું ઉતરેલું વદન જોઈ કુમુદે હારમોનિયમ વગાડવું બંધ કરી પૂછ્યું :

“ શું છે સુરેશ ? તારૂં મોં આટલું ઉતરેલું કેમ ? તું દિવંગીર કેમ જણાય છે ? ”

“કંઈ નથી. તું ગાયન ગા-” સુરેશ ફેલાતા સ્વરે આટલા શબ્દો બોલ્યો. કુમુદિની સખેદાશ્ચર્ય પામી. બાઈની ઇચ્છા પ્રમાણે ગાયન

માવા લાગી. પણ સુરેશ તે સાંભળી શક્યો નહિ. એના હૃદયમાંનું દુઃખ અસહ્ય થઈ પડ્યું, અને એ મુક્ત કંઠે રોઈ પડ્યો. કુમદ આ જોઈ તરતજ એની પાસે જઈ બોલી.

“ બાઈ! સુરેશ! આમ શું કરે છે? શું છે તે મને તો કહે—” કુમદની આંખોમાં આંસુ આવ્યાં.

સુરેશ ગદગદ સ્વરે બોલ્યો:

“ બહેન, શું કહું? એ વાત કંઈ નવીન નથી. અગાઉથી એમજ થતું આવ્યું છે. ઇતિહાસમાં એવી અનેક વાતો છે. પ્રેમ કરી હું ફસાયો. એ પ્રેમ માટે હું માઈ સર્વસ્વ આપવા તૈયાર થયો પણ હું હાર્યો. આથી નિરાશાનો પ્રચંડ પ્રહાર મારા હૃદયપર થયો અને તેથી થોડાક દિવસ મને ચેન પડશે નહિ—”

“ બાઈ, તું આમ મોત્રમ ના બોલ. જે હોય તે અંતઃકરણ ખુલ્લું કરી મને કહે—”

“ પણ બહેન, અંતઃકરણ હોય તો ખુલ્લું કરે ને? માઈ અંતઃકરણજ નાસી ગયું છે. ક્યારે નાસી ગયું, તે મને ખબર નથી. અત્યંત દુઃખની ખીના તો એ છે, કુમદ, કે જેને હું પવિત્રતાની મૂર્તિ, પ્રેમની પ્રતિમા અને પ્રેમાળપણાની ખાણ સમજતો હતો તેણેજ માઈ અંતઃકરણ માટીમાં ફેંકી દીધું! અરે! પ્રભુ! તેણેજ મારા કોમલ હૃદયપર વજ્રવાત કર્યો.....” પુનઃ સુરેશની આંખો અશ્રુધારા રેડવા લાગી.

“ બાઈ, તું આમ ન કર. તું કોના સંબંધી બોલે છે?”

“ જગતમાં તે એકલીજ છે. બસ એકજ. તેના સિવાય હું બીજી કંઈ બી સંબંધી બોલું?”

“ કોણ ચંદ્રિકા?”

“ નહિ. ચંદ્રિકા નહિ. તારા—”

“ તારાએ શું કર્યું ? ”

“ તેણે શું કર્યું તે હું તને અથઘતિ કહેવા માગતો નથી. પણ એટલું ખરું છે કે મારા તેની સાથે ગુપ્ત લગ્ન થવાનાં હતાં—તેને બદલે મારી આ સ્થિતિ થઈ—”

“ તારા સાથે તારા લગ્ન ? બાધ ! રમણીકની તારા સાથે તારા લગ્ન ! અને તે પણ અમને કોઈને જણાવ્યા વિના ? સુરેશ, તારા શાણપણને એ શોભે કે ? ”

“ શાણપણને મારે હવે શું કરવું છે ? મારો તેના પર પ્રમત્ત પ્રેમ હતો. તું એને દીવાનાપણું કહે, અવિચાર કહે, ગમે તે કહે ! હજી પણ—તેણે મારો ત્યાગ કર્યા છતાં હું તેને ચાહું છું. આથીજ મને ભયંકર દુઃખ થાય છે. હવે માફ જીવન વ્યર્થજ છે એમ મને લાગે છે. એક વહાણ સમુદ્રના પ્રવાસ દરમિયાન આનંદથી માર્ગ કાપતાં એકાએક એકાદ ખડક સાથે અથડી ચૂરેચૂરા થઈ જાય તેજ પ્રમાણે આનંદમાં ગયલા મારા ભૂતજીવનનો હવે અંત આવ્યો. મારી આશા, માફ સુખ, મારો આનંદ, સર્વ નાશ પામ્યું !—”

બન્ને થોડીવાર મૌન રહ્યાં.

“ બાધ, પણ એનું શું થયું ? ” કુમુદ બોલી.

“ થાય શું ? એ મઝામાં છે. મોજ કરે છે. બાધડીની જાત જ એવી છે. ફક્ત તુંજ તેમાં અપવાદ રૂપ છે, કુમુદ ! ” કહી સુરેશે કુમુદ તરફ પ્રેમભર્યા નયને જોયું.

“ બાધ, તું બૂલતો હશે. તે ખરેખર તને અથાગ પ્રેમથી ચાહતી હતી. પૂર્વની કેટલીક વાત મને ખબર છે. તારું નામ નીકળતાંજ એનું વદન પ્રકુલ થતું, એનાં નયન રત્નહના આવેશથી ચમકી

રહેતાં અને લજ્જાથી એ મૌન રહેતી એ હું બરાબર જાણું છું. ખરેખર, બાઈ, એનો તારાપર પ્રબલ પ્રેમ હતો—”

“હશે કદાપિ. પણ હવે નથી. જે દિવસે તે મને મુંબઈ આવી મળવાની હતી તેજ દિને એક બળતો માણસ અમારા બેની વચ્ચે ખડક જેવો આવી ઉભો અને તેની સાથે લગ્ન કરવાનું તારાએ કબૂલ કર્યું—”

“તે માણસ કોણ?”

“છે એક જીજ્ઞાસુ કરીને-વકીલ છે; પણ મનુષ્યત્વનું નામનિશાન જાણતો નથી. બહેન, જેની સાથે મારા લગ્ન થવાનાં હતાં તે એ જીજ્ઞાસુના ધરમાં બેઠી! બહેન, જે મારી હતી તે એની-એ બદમાશની થવા તૈયાર થઈ—”

“પણ તેનું કારણ?”

“કારણ કંઈ નહિ. મને તારાએ પોતેજ કહ્યું કે તેના લગ્ન જીજ્ઞાસુ સાથે થવાનાં છે. પછી કારણ પૂછવાની જરૂર શું?”

“અરેરે બોણી બિચારી! જીજ્ઞાસુની હાજરીમાં તે એમ બોલી હશે. પણ.....”

“સમજ્યો. તું શું કહેવા માગે છે તે હું સમજ્યો. પણ હવે હું એનું નામજ દેવાનો નથી. જીજ્ઞાસુના ધાકથી તે એમ બોલી હશે એમ તું ધારે છે? પણ જે બીજાના ધાકથી કરી જઈ, તેની ઇચ્છાનુસાર વર્તી પોતાના પ્રેમીને વજ્રપ્રહાર કરવા તૈયાર થઈ તેનો વિશ્વાસ શું? જોણે મારા શત્રુનો-અરે! એક બદમાશનો સ્વીકાર કરી મારો તિરસ્કાર કર્યો તેને ને મારે હવે શું સંબંધ! હવે એ વાત જવા દે. તે જાણે અને તેનો પ્રેમી જાણે. મારે શું છે? હું તો તારી રક્ત લેવા આવ્યો છું—”

“રજા લેવા ? એટલે તું ક્યાં જવાનો છે ?” કુમુદ આશ્ચર્ય પામી બોલી.

“હું જવાનો છું; પણ ક્યાં તે તો હુંજ જાણતો નથી. ગમે ત્યાં જઈશ ! જ્યાં રસ્તો જણાશે ત્યાં જઈશ—”

“બાઇ !” કુમુદ હુબહુ સ્વરે વિનંતી કરતી બોલી.

“તું હવે ન જા. તું જશે તો અમને બધાને હુબ થશે. તું અહિં હોય છે તો મારો સમય પણ આનંદમાં જાય છે. બાઇ, મારી વિનંતી સાંભળી ન જા—” કુમુદે ઘણા કાલાવાલા ક્યાં પણ સુરેશનો નિશ્ચય અડગ હતો. કુમુદને છોડી તે પોતાના ઓરડામાં ગયો. તે ગયા પછી કુમુદ છૂટે મ્હોઝે રોઇ પડી. થોડીકવાર રડ્યા પછી સ્વસ્થ થઇ તે મનમાં બબડી.

“આમ રડવાથી કંઈ વળવાનું નથી. રડવા કરતાં કંઈક વિશેષ કરવાની જરૂર છે. બાઇને આવા સંકટમાં જોઇ હું સ્વસ્થ બેસી રહું એ ઠીક નહિ.....હું બહાર જાઉં તેથી તબિયત બગડશે એમ ડૉક્ટર કહે છે પણ એમાં કેટલીવાર લાગવાની હતી ? એક કલાક ! એટલામાં કંઈ થાય નહિ—અસ, જઈશ—”

આવો નિશ્ચય કરી તેણે મંજુલાને બૂમ મારી.

મંજુલા કુમુદની ન્હાનપણની દાસી હતી. કુમુદનો એનાપર અત્યંત વિશ્વાસ હતો. કુમુદની મ્હાન મુદ્રા અને અશ્રુપૂર્ણ આંખો જોઇ તે તેની પાસે આવી બોલી.

“કુમુદ બહેન, તમે કેમ રડો છો ?”

“મંજુલા, બાઇ પર મોટી આફત આવી છે. તેને મદદ કરવીજ જોઈએ.” એમ કહી કુમુદે કંપિત સ્વરે મંજુલાને પોતાની મરજી જણાવી. મંજુલા પ્રથમ ડરી પણ કુમુદની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા તૈયાર થઈ. તે કુમુદને હુકમ બજાવવા તરત બહાર ગઈ.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

“હું છું અને માફ નસિબ છે.”

રાત્રી પડી. રમણિકલાલને તારાના લુન્ગલાલ જેવા શ્રીમંત હુશિયાર યુવાન સાથે લગ્ન થનાર છે એ ખીનાથી અતિશય આનંદ થયો. લુન્ગલાલમાં કટૂતા-કઠોરતા-નીચતા આદિ દુર્ગુણો છે એ બિચારો નિઃસર્ગ દેવીનો ભક્ત શી રીતે જાણે? તારાને એણે ભાગ્યશાલી માની એ સુખી થાય એવી આશિષ દીધી. પણ લગ્નસંબંધથી તારાને કેવી અસહ્ય યાતના થતી હતી? કોમલ ગુલાબકલિ ટ્રિબના પ્રખર તાપમાં કેવી નિર્દયતાથી બળી મરે છે? કોમલ-અતિ કોમલ હૃદયપર ભયંકર વજ્રપ્રહાર થતાં તેની સ્થિતિ કેવી થાય છે? તારાના હૃદયની સ્થિતિજ અકથનિય થઈ પડી હતી. પ્રભાકર તો આ એકાએક પરિવર્તનમાં કંઈ સમજી શક્યો નહોતો. એટલે લુન્ગલાલે તારાને ડરાવીજ છે એમ માની મનમાં ને મનમાં લુન્ગને ગાળો દેતો. તારાનો કંઈ વાંક છે, તારા ગુનેહગાર છે, તારામાં કંઈ દોષ છે એમ એ માની શકતોજ નહિ. તારાપર એનો નિઃસીમ પ્રેમ હતો. એ તારા માટે પોતાનો પ્રાણ આપવા પણ તૈયાર હતો; પણ હાલમાં તારાએ પોતાના સુખ અને પ્રેમનો ભોગ આપી એનો પ્રાણ બચાવ્યો હતો એ એ બિચારો શી રીતે જાણે?

રમણિક પાંચ છ બીડીઓનો ધુમાડો કાઢી આરામ ખુરશીપર પડ્યો પડ્યો ઝાંકા ખાવા લાગ્યો. ધનકોરબાઈ ક્યારની સૂઈ ગઈ હતી. પ્રભાકર પણ નિદ્રાદેવીને શરણ થઈ ગયો. એકલી તારા ઘરમાં જાગતી હતી. એને ઉંઘ આવીજ નહિ. અનેક વિચારો એના મગજ-

માંથી ખસાર થઈ જતા હતા. મનુષ્ય ધારે છે શું અને પ્રભુ કરે છે શું? જે દેવ ન રહેલું હોત તો તે અત્યારે સુરેશની ધર્મપત્ની થઈ હોત! હવે એ સુરેશની પ્રિયતમા નહોતી, પણ ભુજંગલાલતી બાવી પત્નિ હતી! કેવું દુઃખદ? કેવું ત્રાસજનક?

“ધીમે પગલે તે ધરમાંથી બહાર નીકળી. બગીચામાંથી બહાર જવાના દરવાજા પાસે આવી. એની છાતી ધડકતી હતી. સ્વચ્છ ચંદ્રપ્રકાશ આનંદદાયી હતો; પણ તારાને તે આનંદ આપી શક્યો નહિ. તારા વિહ્વળ હતી-દીવાની હતી. એણે પ્રશંસનીય મહાન ભોગ આપ્યો હતો! એ ભોગનું પુણ્ય અપાર હતું. પણ તે સાથે એ ભોગ અત્યંત કષ્ટદાયી પણ હતો !

“સુરેશ ! મારા સુરેશ !-” અનિમીષ એ બબડી. એના પ્રત્યુત્તરમાં જ જાણે કોઈ બોલ્યું હોય તેમ “ તારૂ ” શબ્દ કંપિત સ્વરે બોલાયો તારાએ પાછું ફરી જોયું તો કુમુદિની પોતાની દાસી સાથે આવેલી જણાઈ.

“ કુમુદ બહેન, તમે મને શા માટે બોલાવી હતી ? હજી તમારી તબિયત સારી નથી-”

કુમુદની આંખોમાં અન્ન આબ્યાં.

“ તારૂ, બહેન, હું આટલી રાત્રે મારાથી ન રહેવાયું તેથી જ આવી. તું ગુસ્સે ન થતી. મેં સાંભળ્યું છે કે-”

“ તમે એમને મળ્યા હો એમ લાગે છે. એમણે તમને કહ્યું હશે-”

“ હા બાઈએ જ મને બધી વાત કરી. તે સાંભળી, તારા, હું બહુ જ અજબ થઈ. એમ કેમ થયું તે હું જાણવા માગું છું. તેના દ્વારા પર કેટલો પ્રેમ છે તેની તને કल्पના નથી. એટલો શુદ્ધ, એટલો

ઉત્કટ, એટલો મીઠો સ્નેહ બહુ થોડાઓએ જોયો હશે.....”

તારાના શીક્ષા ચહેરાપર સહેજ રતાશ આવી. તે લજ-વાતી બોલી:

“હું બધું જાણું છું. માઈ કેટલું તુકસાન થયું છે તે હું શું જાણતી નથી ?”

“નહિ તાર, તું શાણી છે; પણ તે સુરેશનો શા માટે અસ્વીકાર કર્યો તેનું કારણ તારે મોઢે સાંભળવાનેજ હું ખાસ અહિં આવી છું. જો તારા, માઈ કહ્યું સાંભળી લે. એ મારો એકનો એક ભાઈ. હું એની એકની એક બહેન. અમે એકમેકને નીઃસીમ પ્રેમથી ચાહીએ છીએ. એનું શોકગ્રસ્ત વદન જોઈ મારી છાતી ચીરાઈ જાય છે. એને જાણે આ જગત અંધકારમય હોય એમ લાગે છે. તારા ! હું તને વિનવવા માટે, તમારી બેની વચ્ચે પુનઃ સ્નેહસાંકળ જોડવા માટે અહિં મારી તબિયત સારી ન હોવા છતાં, આટલી રાત્રે આવી છું. તારા ! વિચાર કર. એની સ્થિતિ કેવી થશે ? એનું ભવિષ્ય કેવું થશે ? પ્રેમની નિરાશા કેવી કાતિલ-કેવી આશ-તકારી હોય છે એ તું જાણે છે. તું જો તારા નિશ્ચયને વળગી રહીશ તો એનું હૃદય છિન્નવિછિન્ન થઈ જશે—”

તારા આવેશયુક્ત-હઃખપૂર્ણ સ્વરે બોલી:

“કુમુદ બહેન ! આ બધું શું હું નથી જાણતી ? તેમનું હઃખ જોઈ, તેમની શોકમય મુદ્રા જોઈ મારા હૃદયમાં શું થાય છે એ હું તમને શી રીતે બતાવી શકું ? જો આ હૃદય ચીરી જોવાની ક્ષણ તમે જાણુતા હો તો જુઓ, આ હૃદયમાં કેવા કાતિલ ચીરા પડ્યા છે. બહેન મારાજ સુખદુઃખ તરફ નજર રાખવા જેવી હું નીચ નથી. મેં મારા હિતાહિતનો વિચારજ કર્યો નથી. હું કોણ ? એક

સાધારણ છોકરી ! મારાપર એમણે પ્રેમ રાખ્યો એ એમનું મોટાપણું ! એમની ઉદારતા ! એમના સુખ માટે જો મારો પ્રાણ આપવાની જરૂર પડે તો તે આપવા હું તૈયાર છું. બહેન, તમે હજી મને ખરાબર પીછાનતાં નથી.....નહિ તો—”

“ ખરેખર શું તું મારા બાંધને ચાહે છે ? ”

“ હા. પણ હવે પ્રેમની વાત હું કદિપણુ કરીશ નહિ. કારણકે હવે અમારી વચ્ચે એક બચકર ખડક ઉભો છે કે જે દૂર થાય એ શક્ય નથી. ”

“ તારા ! તું આવા નિરાશાજનક શબ્દો ન બોલ—”

“ કુમુદ બહેન—” તારા સહેજ હસીને બોલો.

“ તમે એમ જાણતાં હશે કે, અમારી વચ્ચે સાધારણ પ્રેમ-કલહ હશે. પણ નહિ. તમે ભૂલો છો. અમે બન્ને કદિપણુ લડ્યાં નથી અને લડીશું પણ નહિ. અમે બન્ને એકરૂપ છીએ. ફક્ત શરીરજ ભૂદાં છે. અમે ઉભય એકબીજાને ચાહીએ છીએ. જો હું એમની પત્નિ થાઉં તો કેટલી શ્રીમંત બની જાઉં ? શું આ પ્રતાપ ગઢના બાવી સ્વામીની ધર્મપત્નિ થવાનું મને નહિ મમતું હોય ? પણ નહિ. તમે કારણ જાણવા આવ્યાં છો તો મારે તમને તે જણાવવું જોઈએ. કુમુદ બહેન, જો હું તમારી વિનવણી લક્ષમાં લઈ તમારી બાબી થવાનું કબૂલ કરું અને પાછળથી ખરી હકીકત બહાર આવે ત્યારે તમે મને નીચ-સ્વાર્થી કહો એવી સ્થિતિમાં હું છું. તમે પણ સ્ત્રી છો. તમારું હૃદય કોમલ છે. ધારો કે તમે અમુક વ્યક્તિને ચાહતા હો તો તેને માટે તમે શું ન કરો ? મારી સ્થિતિ વિચિત્ર છે. મારો જેનાપર પ્રેમ છે એવો એક માણસ ભય-માં છે—આક્રમણમાં છે. તેને બચાવવાનું મારું પવિત્ર કર્તવ્ય છે અને

તે માટેજ હું સુરેશ્વરનો પ્રેમ સ્વીકારી શકતી નથી—”

કુમુદિનિનું વદન ઉતરી ગયું.

“તું ખરું કહે છે?”

“હા કુમુદ બહેન, હું તદન ખરું છું. અમારો પ્રેમસંબંધ હવે વધુવાર નીભાવી રાખવામાં સાર નથી. તમેજ કહો, કુમુદ બહેન, મારો નિશ્ચય શું અયોગ્ય છે?”

તારાના શબ્દો કુમુદને તદન ખરાજ લાગ્યા. તેની આંખોમાંથી આંસુ સરવા લાગ્યાં તારાં પશુ પોતાનાં મનોહર નેત્રોમાંથી અશ્રુ-મારા રડવા લાગી, કુમુદ તારાને બહાલથી ભેટી બોલી.

“તારા ! તું ઉદાર હૃદયની છે એમ સુરેશ હમેશાં મને કહેતો તે આજે મેં પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું. તું કહે છે તે ખરું છે એમ હું માનું છું. પણ સુરેશનું મન જરા પણ શાંત થાય, એને આશા મળે, એવો એક પણ શબ્દ બોલ—”

એક દીર્ઘનિઃશ્વાસ નાખી તારા બોલી.

“શું બોલું, બહેન ! એમને શું સંદેશ મોકલું ? તેમને એટલુંજ કહેજો કે હવે મારે માટે કોઈપણ જાતની ખટપટ કરશો નહિ તેથી મને બમણું દુઃખ થશે. અમે બન્ને પુનઃ ન મળીએ એરીજ હું પ્રભુની પ્રાર્થના કરું છું. બસ, એટલુંજ તેમને કહેજો—”

“એ હું શી રીતે કહી શકું ?” નિરાશ થઈ કુમુદ બોલી.

“કુમુદ બહેન, એમાં અમારા બન્નેનું કલ્યાણ છે. અમે બન્ને પુનઃ ન મળીએ એવી હું અહર્નિશ પ્રાર્થના કર્યાં કરું છું.”

કુમુદ પુનઃ રડી પડી. તારા કુમુદને બાબી પડી. ધીમે ધીમે બન્ને મંબુલા સાથે કુમુદની માડી જમાં ઉભી હતી ત્યાં ગઈ. તારા દુઃખથી ઉભરાતાં હૃદયે પાછી ફરી. કુમુદે હતાશ હૃદયે માડી હાંકવાની આગા કરી.

મહેલમાં ગયા પછી કુમુદે સુરેશના ઓરડા પાસે જઈ બારણું ખખડાવ્યું. બારણું ઉઘડતાં કુમુદને જોઈ સુરેશ અજબ થયો.

“ શું છે, બહેન ? ”

“ હું તેની પાસે જઈ આવી. પણ સુરેશ, કંઈ આશા જણાતી નથી. તમારું બંનેનું નસીબજ અનુકૂળ લાગતું નથી. ”

“ બહેન, શું ખરેખર આશા નથી ? તેં વિનંતિ કરીજ હશે-કાલાવાલા પણ કર્યા હશે. હવે ફક્ત એકજ માણસ દ્વારા પ્રયત્ન કરવા જેવું રહ્યું છે. ” સુરેશ નિરાશ થઈ કરણ સ્વરે બોલ્યો.

“ નહિ, નહિ, બાપ, હવે કંઈ કરીશ નહિ. એને માટે કોઈ પણ જાતનો પ્રયત્ન કરવાથી એનું દુઃખ બમણું થશે.....”

“ તે એમ બોલી હતી ? ”

“ હા. તે એમ બોલી હતી અને તેના વદન પરથી મને એ ખરું લાગ્યું હતું. ખરેજ, બાપ, હવે કંઈ આશા નથી. એ બિયારી બહુજ દુઃખી થાય છે. એને કંઈ ખટપટ કરી વધુ દુઃખી ન કરતો. મને એની દયા આવે છે. સુરેશ, ગમે તેમ હો, પણ એના હૃદયે નિશ્ચય કર્યો છે તે ખરો હોય એમ મને લાગે છે-”

“ હશે. જે હોય તે. જા. તું હવે ઉઘી જા. હું છું અને માઈ નસિબ છે. ”

અત્રીબીની આંખોએ કુમુદિની પોતાના ઓરડામાં ગઈ.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

લગ્નની તૈયારી.

તારા સંબંધી કંઈ આશા ન રહેવાથી સુરેશને અનહદ દુઃખ થયું. મહેલમાં તેને એ'ન પડયું નહિ અને ક્યાં જવું તે પણ સૂઝયું નહિ. અંતે તે મુંઝવે આળો. ધાંધલિયા વિલાસી-એશઆરામી મુંઝવેમાં કૃત્રિમ આનંદનાં ખરયાણુ સાધતો તેને આવકાર આપવાને તૈયાર હતો. નાટક, સીનેમેટોગ્રાફ, સંગિતના જલસા અને ઘોડાની સરત પાછળ સુરેશચંદ્ર સમય વીતાવવા, આનંદ મેળવવા, શાન્ત થવા પાણી પેઠે પૈસા ખરચવા લાગ્યો; પણ એ બધાં ફાકટનાં ફાંફાં હતાં. જે તરૂણી એના હૃદયને અસ્થિરતાનો વારસો સોંપી બીજીની થવાની હતી તેના દૃઢ સ્નેહાલિંગન સિવાય એનું હૃદય પુનઃ કશાથી પણ શાન્ત થાય એ અસંભવિત હતું. સુરેશચંદ્ર જેવા મનમોહ-સ્વતંત્ર અને શ્રીમંત યુવાન પાછળ મુંઝવેના બદમાસો-સફેદ શયતાનો મિત્રોના વેશમાં હોયજ. સુરેશને પણ અનેક સ્વાર્થી મિત્રો હતા. તે બધા એના દ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરાવવા મગ્યા રહેતા અને કુપથગામી બનાવવા ફાંફાં મારતા. યોવનમસ્ત યુવતીઓના નયનઆલુથી ધાયલ કરી સુરેશની લક્ષ્મી ખચાવી જવાના પણ અનેક પ્રયાસ થતા. અનેક સ્વરૂપવતી કુલટાઓ પોતાના સૌન્દર્યથી સુરેશને આજી નાંખવા ઉદ્યુક્ત રહેતી; પણ તેમને કશો યશ મળ્યો નહિ. સુરેશ સ્વચ્છંદી થયો-સુરતના મેદાનોમાં હાટલમાં-નાટકચેટકમાં પૈસા ઉડાવતો; પણ એ કોઈ નાઝનીનના નાજનખરાંથી મોહો નહિ. એને તો એની તારાજ વશ કરી શકે !

સુરેશ ઉઠાઉપણે દ્રવ્ય ઉઠાવતો હતો. એના સ્વભાવની—એના ઉઠાઉપણાની છટે ચોક્કસ ટીકા થવા લાગી. “આપની જાગીર પર પૂજો મૂકશે” એમ પણ કેટલાકો બોલવા લાગ્યા. આ વાત જાગીરદારને ઠાને આવી. લીલાવતી—કુમુદિની સર્વને બહુજ શોક થયો. કુમુદિની એકલીજ સુરેશના ફાંટાબાજ સ્વભાવનું મૂલ જાણતી હતી. પ્રેમમાં નિરાશા મળવાથી હૃદયપરનો જખમ રૂઝવવા—તેની તીવ્ર વેદના સહેજસાજ ઓછી કરવા સુરેશ બાહ્ય મોજમઝાના કૃત્રિમ સાધનોનો ઉપયોગ કરતો હતો. કુન્દનલાલ તેને અટકાવતો—ખોટો ખર્ચ ન કરવા કહેતો: પણ કંઈ નહિ. પત્થરપર પાણી!

રમણિક ચિત્રકારને ત્યાં કંઈ ખાસ જાણવા જેવું નહોતું. ગાહું અગાઉ પેઠેજ ચાલતું હતું. ભુજંગલાલના લગ્ન તારા સાથ નિશ્ચિત થયલા હોવાથી વફાલસાહેબ પોતાની બાવી પત્નિને મળવા હવે દરરોજ પધારતા. ફક્ત એટલોજ ફેરફાર રમણિકને ત્યાં થયો હતો: પણ તેથી તારાને કેવું લાગતું હતું? સુરેશને સ્થાને ભુજંગને—સાપને જોઈ તારા કંપતી: પણ આ દુઃખ સામે એણે ધૈર્યથી ટક્કર ઝીલી. પોતાના પ્રેમપાત્ર—પ્રભાકરના જીવન માટે તે પોતાના સુખનો ભોગ આપતી હતી. પ્રભાકરને બચાવવા માટેજ તે ભુજંગલાલની પત્નિ થવા કમૂલ થઈ હતી. આ સરત પાળવા તે શક્ય પ્રયાસ કરવા લાગી. સુરેશને બૂલી જવાનો યત્ન કરવા લાગી: પણ હૃદય સિંહાસન પર આરૂઢ થયેલ પ્રિયજન મરણ પર્વત હૃદયમાંથી ખસ્યો હોય એવું કોઈ લલનાં જાણે છે?

તારા અગાઉના જેવી આનંદી જણાતી નહોતી; તોપણ એના વદનપરથી તેના પર મહાન આકર્ષ તૂટી પડી હશે એવું લાગતું નહોતું. હંમેશા માફક લે મુકત મને બધા સાથ વાત કરતી, પણ એ વાત-

ચીતમાં હવે ઉત્સાહ નહોતો. કદિ કદિ એ હસતી. એના હાસ્યમાં પૂર્વનું બહુ નહોતું તોપણ તે બુનગને બહુ રમણીય લાગતું !

રમણિકને તારાની પ્રકૃતિમાં કંઈજ ફરક માલુમ પડ્યો નહિ. એ હવે વધુ હસતી નથી તેનું કારણ એનું હવે લગ્ન થવાનું છે તેથી શરમને લીધે એ હસતી નથી એમ એ માનતો. રાજેશ્રી હમેશાં પોતાની કલાનેજ પૂજ્યા કરતા. સન્ધ્યાકાલે-પ્રાતઃકાલે સૃષ્ટિલીલા જોવી. મરજી માફક ખીડી પીવી અને એકાદ ચિત્ર ચીતરવામાં કલાકો સુધી લીન થઈ રહેવું-એવી રમણિકની સ્થિતિ હતી. ચિત્રો સિવાય એને જગતમાંની વસ્તુઓની ઝાઝી દરકાર નહોતી.

તારા કરતાં પ્રભાકરની પ્રકૃતિમાં વિશેષ ફરક પડેલો જણાતો હતો. તેનો મેટ્રીકની પરિક્ષામાં બેસવાનો વિચાર હતો પણ દિવસે દિવસે તે વધુ ને વધુ કૃશ થવા લાગ્યો. એટલામાં વળી તે ખાંસીથી પીડાવા લાગ્યો. મૂલમાં નાણુક તબિયત તેમાં દમના રોગથી તે વધુ નબળો પડી ગયો ! પરિક્ષા પરિક્ષાને ઠેકાણે રહી. ડૉક્ટરે અભ્યાસ પાછળ મગજ રોકવાની ના પાડી. આથી પ્રભાકરે અભ્યાસ પડતો મૂક્યો; પણ તેની તબિયતપર ડૉક્ટરની દવાની સારી અસર થઈ નહિ. તે દિવસે દિવસે ગળવા લાગ્યો.

“ ભાઈ, ત્હારી તબિયત કેમ ગળાતી જાય છે ? ” તારાએ લાગણીભર્યા સ્વરે પ્રભાકરને પૂછ્યું.

“ મને તો કંઈ નથી લાગતું. તારા ! તું નકામી ડરે છે. ”

તારા કંઈ બોલી નહિ; પણ પ્રભાકરના હૃદયમાં કંઈ પણ આંતરિક વ્યાધિ છે એવી તેની ખાત્રી થઈ ગઈ.

સન્ધ્યાકાલનો સમય હોવાથી બન્ને હમણાં બાગમાં ઉભાં હતાં. પ્રભાકરની દૃષ્ટિ પ્રકૃતિદેવીના સૌન્દર્યપર નહિ; પણ સુરેશચન્દ્રના ભવ્ય

મહેલપર ચોંટી હતી. મહેલ જોતાં એને સુરેશની સ્મૃતિ થઇ અને તેણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ લીધો.

“ કેમ બાઈ ? નિઃશ્વાસ કેમ ચૂક્યો ? ” તારા બોલી.

“ શું કહું ? તારા ! સુરેશનું નામ દેવાની તું ના પાડે છે; પણ હું એમને બૂલી શકતો નથી. બહેન ! એ ક્યાં હશે ? હમણાં શું કરતા હશે ? તું કંઈ જાણે છે ? ”

“ હું કંઈ જાણતી નથી. જા. અહિં ઠંડીમાં ના ઉભો રહે. ધરમાં જ—”

તારાની આશા, તારાની ઇચ્છાને વશ થવામાં પોતાનું પવિત્ર કર્તવ્ય સમજતો પ્રભાકર તરત ધરમાં ગયો. તેના ગયા પછી તારા બે આર પલ દીર્ઘ વિચારમાં પડી. એના સુંદર વદનપર ક્યારની ગ્લાનિ છવાઇ ગઇ હતી. વિચારથી-શોકમય-દુઃખદ વિચારથી એ ગ્લાનિ વધુ મ્હાન થઇ. આ સમયે એના હૃદયની મર્મવેદના તીવ્ર થઇ ગઇ. શું થશે, જીજ્ઞાસા-સાપલાલ સાથે આખું જીવન શી રીતે પુરું થશે, વિગેરે વિચારો એના નિશ્ચયને ડગાવવા હલ્લો કરવા લાગ્યા; પણ તારા અડગ હતી. એનું દિવ્ય હૃદય ખરેખર, બહુજ વિશાલ હતું. પ્રભાકરને માટે પોતાના સુખ, શાન્તિ અને પ્રેમનો ભયંકર ભોગ આપવાનો એનો નિશ્ચય કશાથી તૂટે એમ ન હતું.

એની નજર એક ગુલાબના છોડ પર ઠરી. એને જોઇને અથવા ખીલવાનો સમય થવાથી એક કલિની પાંખડીઓ ખીલી ગઇ. કલિ મટી પુષ્પ બની ! તારા અનિમિષ દષ્ટિએ એ ખીલતી કલિ જોઇ રહી. એકાએક એણે દુઃખથી એક નિઃશ્વાસ લીધો.

“ તું શા માટે ખીલી, ખાલી કલિ ? શા માટે તું સુંદર બની ? હવે તારું સૌન્દર્ય સૌન્દર્યલુપ્ત બનશે કરમાવી નાખશે—” તારા લવી-

એટલામાં સ્થામેથી લુન્ગલાલ આવતો જણાયો. તેને જોતાંજ એને કમ્પ થયો. એ ધ્રુજ; પણ જેમ તેમ શાન્ત રહી.

“ તારા ! અહિં પવનમાં શા માટે ઉભી છે ? શરદી લાગશે તો ! ” લુન્ગલાલ તારાને જોઈ જલદી જલદી તેની પાસે આવી બોલ્યો.

“ મને તો કંઈ થાય એમ નથી. પણ પ્રભાકરની તબિયત સારી રહેતી નથી. એ દિવસે દિવસે ક્ષીણ થતો જાય છે. પ્રભુ જાણે શું થશે ? ”

“ ઉહ ! એમાં શું થવાનું છે ? તું એને માટે નકામી ચિંતા કરે છે. એની તબિયત સારી છે. જરા ખાંસી છે તે મટી જશે—”

“ પણ ક્યારે મટી જશે ? ડૉક્ટરની દવા તો ક્યારની ચાલુ છે. હજુ ખાંસી મટતીજ નથી—”

“ તે ડૉક્ટરના કહેવા પ્રમાણે વર્તતો નહિ હશે ! ખાવા પીવામાં બેદરકાર હશે. હંમેશા એના જેવા છોકરાઓ એવાજ હોય છે. તારા ! હું આવું છું ત્યારે તું હંમેશા પ્રભાકરની પ્રકૃતિનુંજ મારી પાસે કથન કર્યા કરે છે. આજે કંઈ બીજી વાત કર. આપણા લગ્ન સંબંધી થોડીક વાત આજે કરીએ—”

“ ઠીક—” તારા અતિ નમ્રપણે બોલી.

“ તારા ! આપણા લગ્ન હવે જલદી કરી નાખીએ તો સાફ તું તો એ વાત કાઢતીજ નથી. મહારાથી હવે ધિરજ રખાતી નથી. બોલ, તારી મરજી છેને ? ”

તારા કંઈજ બોલી નહિ. થોડીવાર પછી લુન્ગલાલ પુનઃ બોલ્યો.

“ કેમ બોલતી નથી ? તારી નામરજી હોય તો ના કહે—”

“ નહિ. હું માફ વચન તોડવા માગતી નથી. તમે મારી સાથે જે સરત કરી છે તે પળાવવાનો તમને હક્ક છે. ”

આ મર્મભેદક શબ્દો સાંભળી લુગંગલાલને ગુસ્સો ચડ્યો:

“ તારા ! આમ બોલવું તને સાઈં લાગે છે ? તું મને કદિ પણ ચાહશે નહિ, એમ ? તું ભૂતકાલ ભૂલી જા-”

તારા કંપિત સ્વરે બોલી: “ મને એવું ન કહો. ભૂતકાલ ભૂલી જવાની અને તમારી ઇચ્છાનુસાર વર્તવાની હું ખરેખર કોરીષ કરું છું-”

“ તારા ! મારા પ્રેમ માટે હજી તને શંકા લાગે છે. મારા કરતાં કોઈ પણ તારાપર વિશેષ પ્રેમ કરશે એમ તું માને છે ? તારા ! મારો પ્રેમ એટલે કંઈજ નહિ એમ તને લાગે છે ? ”

“ હા. એમજ મને લાગે છે-” તારા ઉદ્વિગ્નપણે ધીમેથી બોલી.

“ પણ હું કહું છું કે હવે તમે પ્રેમની વાત શા માટે કરો છો ? તમારે જે કરવું હોય તે મને કહો. હું તેમ કરવા તૈયાર છું. પણ પ્રેમની વાત ના કાઢો-”

લુગંગલાલે ઝાઝ કરડ્યા.

“ ઠીક છે. ” તે ધીમેથી બોલ્યો:

“ તું ના કહે છે તો એ વિષે કંઈ નહિ બોલું. ત્હાં અંતઃકરણ હજી મારા તરફ વળ્યું હોય એમ લાગતું નથી, ફીકર નહિ. આજે નહિ તે કાલે પણ તું મને ચાહતાં શીખશેજ. મહારા પ્રેમની પ્રતિલતા આગળ ત્હાં નમ્ર હૃદય વધુવાર ટકી શકવાનું નથી. ઠીક છે. લગ્નનું મુહૂર્ત જલદી નક્કી કરાવી નાખીએ-”

“ હા-” તે બોલી. તેના અંગના રોમે રોમ ખડાં થયાં. તેનું આખું શરીર કમ્પ્યું. દુઃખની તીવ્ર વેદના અસહ્ય થઈ પડી. પણ વીરાંગના ડરી નહિ. તેણે જેમ તેમ બાહ્ય શાન્તિ જાળવી રાખી.

“ ઠીક ત્યારે. માગસર મહિનામાં લગ્ન કરીશું. એકવાર આપણા લગ્ન થયા પછી પ્રેમ કેમ કરવો તે હું તને શીખવીશ-” લુગંગલાલ આનંદથી ઉભરાતા હૃદયે બોલ્યો.

તારાએ એકવાર તેના તરફ જોયું. તેના ફીક્કા વદનપર નિરાશાપૂર્ણ સ્મિત ચમક્યું. પ્રેમ કરવાનું જુજંગલાલ તેને શીખવશે ! જાણે પ્રેમ શીખવવાથી આવતો હોય તેમ !

તારા મશ્કરી કરવા હસી એમ લાગવાથી જુજંગ બોલ્યો.

“ તું હસે છે ? હસ. પણ તારા ! યાદ રાખ કે તારું હૃદય વજ્ર સરખું કઠીન હશે તોપણ તે મારા પ્રેમના પ્રચંડ આવેગથી નરમ બની જશે. ”

“ નહિ. હું મશ્કરી નથી કરતી. હું અમસ્તીજ હસી—” એમ કહી તે ધરમાં ચાલી ગઈ. જુજંગલાલ પણ તેની પાછળ ગયો. રમણિકલાલ ચિત્રકલાનો વિચાર કરતાં બીડીનો ધુમાડો કાઢતો આમથી તેમ આંટા મારતો હતો. પ્રભાકર બિછાનાપર પડ્યો હતો. તે ધણોજ અશક્ત થઈ ગયો હતો. તેને જોઈ જુજંગલાલ તેની પાસે જોઈ બેઠાથી બોલ્યો :

“ કેમ બાઈ, તબિયત કેવી છે ? ”

જુજંગે આ પ્રશ્ન પૂછ્યો તે પ્રભાકરને ગમ્યું નહિ. તેના હાથનો સ્પર્શ પણ તેને દુઃસહ લાગ્યો. તે કંઈ બોલી પાસું ફેરવી સૂતો.

“ રમણિકલાલ, હજી પ્રભાકરની પ્રકૃતિ સુધરી નથી. એને હવાફેર માટે કોઈ જગ્યાએ લઈ જવાની જરૂર છે. તમે મધુપુર આવશો ? ત્યાંની હવા ધણી સારી છે. ”

“ એ ખરું. પણ મ્હારાથી અવાય એમ નથી. મને પ્રતાપમઠ સિવાય બીજે કોઈ સ્થલે ગમતુંજ નથી. મ્હારી પ્રકૃતિજ પ્રથમથી એકાંતપ્રિય છે. તમે પ્રભાકર અને તારાને લઈ મધુપુર જવું હોય તો જવ—”

“વાહ.....તારા ! તું આવીશ ને ? ત્યાં પ્રભાકરની તબિયત ઘણી સુધરી જશે.”

“હા. મધુપુરનાં હવા પાણી સારાં છે.”

“હીક ત્યારે. આપણે આવતા રવીવારે અહિંથી ઉપડી જઈશું.”
કાંઈએ આ વાત સામે વાંધો ન લેવાથી રવીવારે મધુપુર જવાનું નક્કી થયું.

“રમણિકલાલ ! તમારે પણ બેચાર દિવસ આવવું પડશે.”
ચોડીકવાર ચૂપ રહી ભુજંગલાલ બોલ્યો.

“કેમ બલા ?”

“અમારા લગ્ન મધુપુરમાંજ કરવાનો મહારો વિચાર છે. તમે આવશોને ?”

“અરે ! વાહ ! મધુપુરમાં લગ્ન કરવાની ઇચ્છા તારાની હોય એમ જણાય છે. છોકરીને બહી બહી હોંસ થાય છે. ભુજંગલાલ ! તમને બન્નેને લગ્નઅધિથી જોડામલાં જોઈ મને ઘણોજ આનંદ થશે....નકામી ધામધુમ કરતા નહિ—ફાકટનો ખર્ચ કરવામાં સાર નહિ—”

થયું ! તારાના લગ્ન મધુપુરમાં ભુજંગલાલ સાથે થવાનું નિશ્ચિત થઈ ગયું ! તે લગ્નનો—નહિ—મરણનો કારમો દિવસ પોતાનું બચંકર મ્હોં પહોળું કરી તારાના સુખનો આસ કરી જવા તૈયાર થયો !

પ્રકરણ ૨૭ મું.

“ તારા ! તારા વિના શી રીતે જીવાશે ? ”

સુરેશચંદ્ર જેવા પ્રતિભાસંપન્ન યુવાનના જીવનનું પ્રેમની નિરા-
શાને લીધે અધઃપતન થતું જોઈ તેના ઇષ્ટ મિત્ર કુન્દનલાલને અહુ
લાગી આવ્યું. સુરેશ શાન્ત થવા માટે-પોતાના બડબડ બળતા હૃદ-
યને સેજ પણ શાંતિ મળે તે માટે-આનંદવૈભવના કૃત્રિમ સાધનોને
વશ થતો હતો પણ તેથી એની અશાંતિ ઉલટી વધી. કુન્દનલાલે
સુરેશને મુંઝવે છોડવા માટે ઘણા સમજાવ્યો અને અંતે તેના પ્રયત્નને
યશ મળ્યો.

“ ક્યાં જઈશું, કુન્દન ? ”

“ રમ્યનગર. ત્યાંના હવાપાણી ઘણાજ સારા છે. ”

“ રમ્યનગર કરતાં તો મધુપુર સારું. ”

“ પછી મધુપુર જઈશું. રમ્યનગરમાં મારા એક રનેહી છે. તેને
ત્યાં આપણે થોડાક દિવસ પરાણા થઈશું. ”

“ વારૂ. હવે મને મુંઝવેનો કંટાળો આવે છે. આપણે ક્યારે
ઉપડીશું ? ”

“ આજે રાતની ટ્રેનમાં. ”

રમ્યનગર જવાનું બંને મિત્રોએ નક્કી કર્યું. ટ્રેનમાં બેસવાને
હજી હ સાત કલાકની વાર હતી; એટલે સમય સુરેશને કંઈ કંઈ
થઈ ગયું. એની પ્રકૃતિજ વિચિત્ર હતી. એકવાર એક સ્થલપર કં-
ટાળો આવ્યો એટલે બીજો સ્થલે જવા માટે તે એટલો અધીરો બની
જતો કે ઘણાકે તેને દીવાનો કહેતા ! તારાએ એનું હૃદય ચોપા પછી

એ અધીરાઇ બહુજ વધી પડી ! એની પ્રકૃતિ પણ દિવસે દિવસે પગડવા લાગી. એને હૃદયરોગ લાગુ પડ્યો હતો. ડોક્ટરની દવા ચાલુ હતી; પણ સુરેશચંદ્રને જે રોગ લાગુ પડ્યો હતો તેની દવા આ પૃથ્વીતલપર તારા સિવાય કોઇ પાસે નહોતી !

રાત્રિ પડી. જાને મિત્રો વાળું કરવા બેઠા. કુન્દનલાલે ખાતા ખાતા પૂછ્યું.

“ સુરેશ ! ઘેરથી કોઇનો કાગળઆગળ આવ્યો છે કે ? ”

“ નહિ. કોઇનો કાગળ નથી; પણ આપણા હીરાલાલને ખબર હશે. એના લગ્ન કુમુદની દાસી મંજુલા સાથે નક્કી થયા છે.....” સુરેશ બોલ્યો.

“ સુરેશ ! મુંખાનો હવે કંટાળો આવે છે ખરું ”

“ હા. પણ હવે મને સમજાનો કંટાળો આવશે. મને કંઈજ ગમતું નથી. કુન્દન ! મારા જેવા શુષ્કહૃદયી સાથે રહેવામાં તને આનંદ નહિ મળે. મારું સંઘળું સુખ નષ્ટ થયું છે અને મને હૃદય-રોગ લાગુ પડ્યો છે. તે કશાથી મટવાનો નથી. ”

“ તે હું જાણું છું. હું એ ક્યારનોએ જાણી ગયો છું; અને એમ થાય તે નવાઇ જેવું નથી. તેના સૌન્દર્યનો વિચાર કરીએ તો ભલભલા ઋષિઓના મગજ ચકરાવી નાખે એવી એ છે. ભાઈ ! તારી સ્થિતિ જોઇ મને બહુજ લાગી આવે છે. તારી આશા ફલિત થાય એવો કંઈજ સંભવ નથી કે ? ”

“ નહિ. ખીલકુલ સંભવ નથી. ” ખિન સ્વરે હતાશ પ્રેમી બોલ્યો.

“ જરા પણ સંભવ નથી અને એ જાણવા છતાં હું મૂર્ખા જેવો તેના નામની માલા જપ્ત કરું છું. શું કરું ? કુન્દન એને હું

બુલીજ શકતો નથી. મેં બહુ પ્રયાસ કર્યો—ધણાં ફાંફાં માર્યા પણ ફાંકટ ! એને હું બુલી શકીશ નહિ. ”

“ કોઈ બીજા સખસે એના મનમાં કંઈ ખરૂં ખોટું બેરબું હશે. એમ થવા સિવાય એનું મન એકાએક પલટાઈજ ન જાય. તે સખસના હાડકાં નરમ કરવાનું તને ઠીક લાગતું નથી ? જો લુખ-મલાલ વચ્ચે પડ્યો હોય તો એને હરાવતાં વાર કેટલી ? ”

“ નહિ. નહિ. તેમ કરવાની કંઈ જરૂર નથી. એથી મારી આજ્ઞા ફળે એમ નથી. ચાલ હવે ટાઇમ થઈ જશે. ”

બન્ને મિત્રો સમય થતાં ગ્રાન્ડરોડ સ્ટેશનપર ગયા. ટ્રેન આવી અને ગઈ. બન્ને મિત્રો રમ્યનગરની રાહ જોવા લાગ્યા. સહવારે આઠ વાગે ટ્રેન રમ્યનગરના સ્ટેશન પર આવતાં બન્ને ઉતરી પડ્યા. સુરેશનો નોકર પણ સાથેજ હતો. સ્ટેશન બહાર આવી બધા એક બાડાની વિક્ટોરિયામાં બેઠા. રમ્યનગર સુરેશ અગાઉ કદિ જોયું નહોતું પણ કુન્દન તેનો ભોમિયો હતો. ગાડીવાનને “ કિંગ રોડ ” જવાનું કહી તે સુરેશ સાથે વાતે વળગ્યો. કુન્દનના આનન્દનો પાર નહોતો. એના મનમાં એણે એક યુક્તિ રચી હતી અને જો તેમાં એ વિજયી થાય તો સુરેશ સુખી થાય એમ એ માનતો હતો. સુરેશ કંઈજ જાણતો ન હતો. કિંગ રોડપર ગાડી આવતાં એક બંગલા આગળ કુન્દને તે ઉભી રાખવાની આજ્ઞા કરી. બંગલો સુશોભિત અને સુરેશ જેવા વિલાસપ્રિય યુવાનને ગમે એવો હતો. બંગલાની આસપાસ ન્હાનો પણ સુંદર બગિચો હોવાથી સુરેશ ઘણો રાજી થયો.

“ કેમ અહિં મમશેને ? ” કુન્દન બોલ્યો.

“ ઘણું સુંદર રવલ છે. ” ગાડીમાંથી ઉતરી સુરેશ બોલ્યો.

બન્ને દરવાજામાં દાખલ થયા. નોકર સામાનની વ્યવસ્થા કરવા

લાગ્યો. બગીચામાંના સુંદર પુષ્પો જોઇ સુરેશ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો.

“ અહિં કોણ રહે છે ? અહિંના નિવાસી ધણા રસિક હોવા જોઇએ. ” સુરેશ બોલ્યો.

“ હા. ધણાજ રસીક છે. તેઓ તને ઓળખે છે.....અને તને જોઇ ધણાજ રાજ થશે. ”

સુરેશ બંગલામાં દાખલ થયો. પહેલે માળે જતાં કુન્દને તેને એક આર્મચેર પર બેસાડી કહ્યું.

“ તું અહિં બેસ. હું મહારા મિત્રને બોલાવી લાવું—”

સુરેશ મુસાફરીના થાકથી થાકેલો હોવાથી આર્મચેર પર બેસી ગયો, પણ તેને કંઇક આશ્ચર્ય ઉપજ્યું. કુન્દનલાલ તેના મિત્રને ત્યાં પરાણો આવે છતાં તેનો મિત્ર ત્યાં હાજર ન હોય એ બીનામાં એને કંઇક બેદ જણાયો એટલામાંજ બાજુના ઓરડામાં એક યુવતી જણાઇ. તેનું માથું ઉઘાડું હતું તેથી તેનો બગ્ગ કેશકંઠાપ તેની સુંદરતા બેરહી નાખતો. તેણે જુલુ રંગની રેશમી સાડી પહેરી હતી અને બાલા જો કે પંદર વર્ષથી વધુ વયની નહોતી પણ બરાઉ અંગથી તે સોળ સત્તર વર્ષની લાગતી. તેને જોઇ સુરેશ ચમક્યો. સુરેશ કંટાળેલો હતો. તેની તબિયત ધણા સમયથી લથડેલો હોવાથી તેના વદનમાં પણ થોડોક ફેરફાર થયો હતો. આથી એક પલ તો મુઠ્ઠા એને ઓળખી શકી નહિ. પણ બીજીજ પહે સુરેશને એણે ઓળખ્યો અને આનન્દના આવેશમાં એનાથી બોલાઇ ગયું.

“ અહો ! આ તો સુરેશચન્દ્ર ! ” એ ચંદ્રિકા હતી. સુરેશને જોઇ એને એટલો બધો આનંદ થયો કે એ હર્ષધેત્રી દોડતી દોડતી આ વધામણી લીલાવતીને કહેવા મઠ. દોડતાં દોડતાં એને ઠાકર લાગી.

એ પડી જતી બચી. તે જોઈ સુરેશ એની પાસે જઈ બોલ્યો:

“ ચંદ્રિકા ! પગ મોચવાયો ? ”

“ નહિ. સહેજ વાગ્યું પણ એ જૂલ તમારીજ છે. એકાદ ચોરની માફક તમે યંત્રામાં ઘુસી કેમ આવ્યા ? તમારાપર ઘર પ્રવેશનો આરોપ મૂકવો પડશે. ” ચંદ્રિકા આટલું બોલી હસી. એ હાસ્ય દુર્જય હતું—ઋષિઓના તપોને ગંગાના વહેતા પૂરમાં ફેંકી દે તેવું હતું !

ચંદ્રિકાની ટકોર સાંભળી તે હસ્યો. તેણે તેના સૌન્દર્યનું અવલોકન કર્યું. ચંદ્રિકાના વિશાલ-કાળાં-સ્નેહમત્ત નયનો સુરેશનાં નયનોમાં પરાવાવા ઉત્સુક બન્યાં ! સુરેશ સમગ્ર શક્યો કે ચંદ્રિકા તેને ચાહે છે ! એ જાણતાં તેને વિશેષ દુઃખ થયું.

“ ચંદ્રિકા ! મને ખબર ન હતી કે તું અહિંયાં છે. મને અહિં કુન્દન લઈ આવ્યો. બીજું કાણુ કાણુ છે ? ”

“ બા છે—વડોલ છે—બધાંય છે. એક મહિનાથી અમે અહિં આવ્યાં છીએ. ” ચંદ્રિકા શરમથી નીચું જોઈ બોલી.

“ હું બાને તમારા આગમનની ખબર આપું—” કહી ચંદ્રિકા ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

સુરેશ ઉભોજ રહ્યો. હાથ કોટના ખીસામાં નાખી તે વિચારમાં પડ્યો. ચંદ્રિકા સુંદર છે, પોતાને ચાહે છે તો એનો સ્વીકાર કરી શ્યા માટે એને સુખી ન કરવી ? એમ કરવાથી એકલી ચંદ્રિકાજ નહિ પણ લીલાવતી—કુમુદ—જગીરદાર સર્વને આનંદ થશે. આ વિચાર એના મનમાં ઘોળાતો હતો.

“ શું કંઈ ? ચંદ્રિકાનો અસ્વિકાર કરી એને જીવનપર્યંત દુઃખી કરવાથી શું સાર ? તારાએ મને નિરાશ કરવાથી મારી જેવી સ્થિતિ

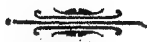
થઈ એવીજ સ્થિતિ મારે ચંદ્રિકાની શા માટે કરવી ? તારા ! મારી બહાલી તારા ? તને મેળવવાની આશા હવે બ્યર્થ છે. તેં મને નિરાશા કર્યો—મારા જીવનની રસિકતા તેં ઉરાડી મૂકી : હવે હું શું કરું ? તારા વિના મારાથી શી રીતે જીવશે ? જે હૃદય તને શમાવવાને ઉત્સુક છે, જે ઓઠો તને ચુમવાને આતુર છે તે હવે બીજાને ચૂમશે ? ચંદ્રિકા ! તું મને સુખી કરીશ ? તું મને આહે છે—ખરેખર, આહતી હશે ! તારા ! તારા પછી મહારા હૃદય પર ચંદ્રિકાનોજ હક્ક છે; પણ એ શી રીતે થશે ? જે હૃદય તારાનું છે તે ચંદ્રિકાનું શી રીતે થશે ? જે આખો તારાની ઝાંખના કરે છે તે ચંદ્રિકાની શી રીતે કરશે ? બહાલી તારા ! હવે તને છેવટના પ્રણામ ! શું કરું ? તેજ જાણી જોઈ મહારી આશાઓ ચૂર કરી નાખી ! તારા વિના શી રીતે જીવશે તે હુંજ જાણતો નથી ! પણ હવે લાચાર !.....”

“ સુરેશ તું આવ્યો દીકરા ? ” સુરેશની વિચારમાલા તૂટી. લીલાવતીના શબ્દો સામળતાંજ તે શુદ્ધિમાં આવ્યો. પોતાની માતાને પ્રણામ કરી તે ગુપચુપ ઉભો રહ્યો.

“ બાઈ ! તબિયત સારી જણાતી નથી. દવા કોનીલે છે ? ”

“ ડૉક્ટરની. ”

“ વાઈ. અહિંની દવા પણી સારી છે. અહિં તારી તબિયત સુધરી જશે. ” લીલાવતી બોલી.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

ચંદ્રિકાનું જાદુ !

લીલાવતી, જાગીરદાર, કુસુદિનિ સર્વને સુરેશ મળ્યો. સર્વ કરતાં સુરેશના આગમનથી ચંદ્રિકાને વધુ આનંદ થયો. ચંદ્રિકાનું હૃદય સુરેશ માટેના પ્રબલ પ્રેમતરંગોથી હિંચળવા લાગ્યું. એ ઉત્કટ પ્રેમથી સુરેશને ચાહતી હતી અને જો સુરેશે પ્રથમ તારાને પોતાનું હૃદય અર્પ્યું ન હોત તો એ ચંદ્રિકાનોજ થાતઃ પણ પ્રથમ ચંદ્રિકાના ગ્રહ નબળા હતા. સુરેશ એનો ન થયો. એનો નથી પણ પારકો છે—તારાનો છે એવી ચંદ્રિકાની ખાતરી થઈ ગઈ. પ્રેમના આવેશમાં સરલ હૃદય—અનનુભવી બાલિકા ભુજંગલાલના પ્રપંચમાં સહાયક બની. સુરેશની આશાનો નાશ થયો અને એનું અર્થાત હૃદય સર્વત્ર નિરાશા જોઈ ચંદ્રિકા પ્રતિ જેમ તેમ ખેંચાયું. ચંદ્રિકા એને ચાહે છે એમ લાગવાથી એના પ્રેમધેલા મનનું કંઈક સમાધાન થયું. કુન્દનલાલે કુસુદિનની સલાહથી આ બાજુ રચી હતી. સુરેશને ખબર ન પડે તેમ સઘળાં રમ્યનગર આવ્યાં હતાં અને કુન્દન એક મિત્રના પરોણા થવાના બહાના નીચે સુરેશને ત્યાં લઈ આવ્યો. સઘળું ભોપાળું ફૂટ્યા પછી સુરેશે કુન્દનલાલની ધણી મશ્કરી કરી. એ મશ્કરીથી પણ કુન્દનલાલને આનંદ થયો !

ચાર પાંચ દિવસ વહી ગયા. ધીમે ધીમે સુરેશની વૃત્તિમાં અને પ્રકૃતિમાં ધણો ફરક પડવા લાગ્યો. તે સર્વ સાથ ભેળાતો—આનંદી ટોળ ટપ્પામાં ભાગ લેતો—હસતો અને અગાઉના જેવો થઈ જવા પ્રયત્ન કરતો. તેનું વદન આનંદી અને પ્રફુલ્લ થતું હતું. ચંદ્રિકાને

પણ તેનું વર્તન પ્રેમાલ જણાયું. તે સુરેશ સાથે એકાંતમાં વાતચીત કરવાના-સુરેશને રીઝવવાના-ધણા પ્રયત્ન કરતી. સુરેશ બેઠો હોય ત્યારે પૌતાના મંજુલ સ્વરે કંઈ ગાતી. સુરેશને જેથી આનંદ થાય, એવું કંઈ પણ કરવાને ચંદ્રિકા ચૂકતી નહિ. આવા વર્તનથી સુરેશ ધીમે ધીમે એના તરફ આકર્ષાતો ગયો; એ જોઈ ચંદ્રિકાના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

“ ચંદ્રિકા ! હું તને એક પ્રશ્ન પૂછું તેનો જવાબ આપીશ ? ” એક દિવસ સુરેશે ચંદ્રિકાને કહ્યું.

“ હા. ખુશીથી પૂછો ” તે આનંદપૂર્ણ સ્વરે બોલી.

“ હું જે દિવસે આવ્યો ત્યારે મને જોઈ ચમકી કેમ ? તારા મોઢામાંથી “ અહો ! આ તો સુરેશચંદ્ર ” એટલા શબ્દો તે સમયે બહાર પડ્યા તે મને જોવાથી તને આનંદ થયો તેથી કે કોઈ બીજા કારણથી ? ”

“ મને આનંદ થયો તેથી. ” ચંદ્રિકા સત્તજ્જ બોલી.

સુરેશ થોડીક વલ્લ સ્તબ્ધ રહ્યો. પછી તે બોલ્યો :

“ ચંદ્રિકા ! તું ભૂતકાલની સર્વ વાત જાણે છે. હજી પણ આ તારી સાથે લગ્ન કરવા મને આગ્રહ કરે છે, તેથી હું તને પૂછું છું ચંદ્રિકા ! તારો ન્હારાપર પ્રેમ છે ? તું મને ચાહે છે ! જે હોય તે સ્પષ્ટ કહી દે-”

ચંદ્રિકા શરમાઈ ગઈ. એના મોહક ગાલપર રતાશ છવાઈ ગઈ. તે નીચું જોઈ ધીમેથી બોલી :

“ એમાં કહેવાનું શું ? ખરેખર, હું તમને ચાહું છું. ”

ચંદ્રિકાના શબ્દો સાંભળતાંજ સુરેશનું હૃદય ચીરાઈ ગયું-એનું મગજ ભમવા લાગ્યું; કારણ તેજ ક્ષણે તેને એની જાણી તારાનું

સ્મરણ થતાં એને બારે દુઃખ થયું. પેલી રાત્રી-પેલી પ્રેમપ્રતિજ્ઞા વાળી રાત્રિ-તે રમ્ય નદિ કિનારો-ઢાલી તારાનું સરલ-આનંદી સૌન્દર્યજડિત વદનકમલ-એ સર્વેનું તેને સ્મરણ થયું. તે પુનઃ બોલ્યો:

“તું મને ચાહે છે? ચંદ્રિકા! ખરું કહે છે?”

“હા. ખરું કહું છું, ઢાલા! હું તમને અંતઃકરણથી ચાહું છું.” આ સાંભળતાંજ સુરેશ ગદ્ગદ થઈ બોલ્યો:

“પ્રભુ મને માફ કરે—”

“એમ કેમ બોલો છો?” સુરેશના અસંબંધ શબ્દો સાંભળી આશ્ચર્ય પામી ચંદ્રિકા બોલી. સુરેશની મુદ્રા અત્યંત ઉદાસ અને મ્લાન થઈ ગઈ. એક પ્રેમીના જેવું એનું વદન ચંદ્રિકાને જણાયું નહિ તે જોઈ તેને પણ બહુ દુઃખ થયું.

“ચંદ્રિકા! તું સુંદર, શુભસંપન્ન અને પ્રેમાલુ છે જ્યારે હું નાલાયક અને શુષ્ક હૃદયનો છું. ચંદ્રિકા! ખરેખર, હું તારા પ્રેમને પાત્ર નથી.”

આ શબ્દો સાંભળી ચંદ્રિકા અત્યંત દુઃખી થઈ. તે બોલી:

“સુરેશ, તમે અયોગ્ય છો એમ કેમ બોલો છો? આપણને જન્મેને જન્મતરો સારો અનુભવ થયો છે અને પ્રેમ એટલે શું તે આપણે જાણીએ છીએ. ખરેખર, સુરેશચંદ્ર તમને જોઈ મને અપૂર્વ આનંદ થાય છે. તમે મારા પ્રેમી થાઓ તો હું સ્વર્ગસુખ પામું ઢાલા! શું તમે મ્હારો સ્વીકાર ન કરો?”

સુરેશ વશ થઈ ગયો. ચંદ્રિકાને તેણે દલાલિંગન દીધું. તેના પ્રવાળસમ ઓઠોપર સુરેશના ઓઠ દબાયા; પણ ચંદ્રિકાને ચુમ્બનદાન કરતી વેળા એના ઓઠો કમ્પ્યા! જાણે એ કંઈ અયોગ્ય કરતો હોય તેમ એના દીલમાં ગુસ્સો વેદના થઈ!

ધીમે ધીમે આ પ્રેમબંધનની વાત ધરમાં ચર્ચાવા લાગી તે સાંભળતાંજ સર્વને આત્માનંદ થયો. બંગલામાં બેચાર જણા સાથે મળતાંજ બધા ચંદ્રિકા અને સુરેશના લગ્નની વાતો કરવા લાગ્યા. કુન્દનલાલની યોજના વિજયી થઈ એમ તેને લાગ્યું અને ચંદ્રિકા જેવી સૌન્દર્યસંપન્ન પત્નિ મેળવવા માટે તેણે સુરેશને અભિનંદન આપ્યું. લીલાવતીનો આનંદ તો તેના હૃદયમાં શ્વમાળ્યો શ્વમતો નહોતો. અપાર સંપત્તિ, એકનો એક છોકરો, મનમાની પુત્ર વધુ, પછી હિંદુ માતાને આનંદ થાય એમાં નવાઈ શું? જગીરદારને પણ આ વાતથી બહુ આનંદ થયો અને જેમ બને તેમ જલદી લગ્ન કરી નાખવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો. કુમુદિનિને આ વાતની ખબર પડતાં તે હર્ષવેશી થઈ સુરેશ પાસે દોડી આવી બોલી:

“ બાઈ, તું ધણોજ ભાગ્યશાળી હો! હવે તું ખરો સુખી થઈશ. ”

“ હા. ” સુરેશ બોલ્યો. પણ તેના બોલવામાં ઉદાસીનતા જણાતી હતી. તારાનું પ્રેમાલ-સુન્દર વદન એની દષ્ટિ સ્થામે પક્ષે પક્ષે તાદૃશ થતાં એ ઠંડક થઈ જતો. એના વર્તનમાં-ચંદ્રિકા સાથેના એના વર્તનમાં પ્રેમની-ખરા પ્રેમની-આવેશયુક્ત પ્રેમની મંધ પણ નહોતી.

સુરેશ આટલો જલદી વશ થશે એવી ચંદ્રિકાને કલ્પના પણ નહોતી. તેથી તેને અત્યંત આશ્ચર્ય ઉપજ્યું. જે પુરુષરત્ન પ્રાપ્ત કરવા માટે તેણે આજ પર્યંત અથાગ પ્રયત્ન કર્યો હતો તે હવે તેના હાથમાં સપડાયો હતો અને અદ્ય સમયમાં તે પોતાનો પતિ થશે એવી મધુર આશ્વા હવે ચંદ્રિકાના હૃદયમાં રમવા લાગી. પોતાની ઇચ્છા શી રીતે અને શા કારણે સફળ થઈ તે ચંદ્રિકા પૂર્ણપણે જાણતી હતી. તેણે સુરેશનું હૃદય ખરાખર વાંચ્યું હતું. જો કે સુરેશ ચંદ્રિકા

સાથ લગ્ન કરવા તૈયાર થયો છતાં ચંદ્રિકા સાથે પ્રેમની વાત કરતી વેળા પણ તે કાળાં-સ્નેહભર્યા નયનોવાળા ચિત્રકારની બત્રીજ તારાને તે ભૂલ્યો નહોતો એ ચંદ્રિકા બરાબર જાણતી હતી.

ચંદ્રિકાના હૃદયમાં પણ એક જાતનો રોગ હતો. તારાને જ્યાં સુધી સુરેશ તદ્દન ભૂલી ન જાય ત્યાં સુધી ચંદ્રિકા સમ્પૂર્ણ સુખી થાય એમ નહોતું. છતાં એ હિમ્મત હારી નહિ. જેમ જુજંગલાલ તારાને કહેતો તેમ એ સુરેશ માટે મનમાં નિશ્ચય કરવા લાગી. “હું એમનો પ્રેમ જીતી શકીશ. હું એમની સાથે એટલા બધા પ્રેમથી વર્તીશ કે તારા સંબંધી વિચાર આવતાં જ એવા વિચાર કેમ આવ્યા તે માટે એમને આશ્ચર્ય ઉપજશે. મારો પ્રેમ એમને મારા પ્રેમી બનાવશે.”

ચંદ્રિકા તે દિવસથી સુરેશને રીઝવવા અત્યંત પ્રયાસ કરવા લાગી. સુરેશ એના તરફ આકર્ષાયો તેથી એને જે અપાર આનંદ થયો તે એણે બહાર જણાવવા દીધો નહિ. એનું વર્તન મનોવેધક હતું. કોઈ કોઈવાર જ્યારે એ સુરેશનું સાનભાન ભૂલાવવા પોતાનાં સ્નેહમત્ત નયનો નચાવતી ત્યારે એકાદ પલ સુરેશને હૃદય વિનાનો બનાવી મૂકતી ! અંતે ચંદ્રિકા અને સુરેશના લગ્નનું મુહૂર્ત કુલગુરને પૂછી તક્કી કરવામાં આવ્યું. એક બાળુ તારાના જુજંગલાલ સાથે અને એક બાળુ સુરેશના ચંદ્રિકા સાથે લગ્ન થવાની વાતો શેકોમાં ચર્ચાવા લાગી.

તારા પ્રભાકર માટે બોગ આપી જુજંગના પંડામાં સપડાવા તત્પર થઈ હતી ! સુરેશ હતાશ થઈ માતાપિતાને રાજી રાખવા ચંદ્રિકાનો સુંદર અંખોડો આંગળી વડે ઢીલો કરી નાખી પ્રેમમસ્તી કરતો હતો !

પ્રકરણ ૨૯ મું.

૬૬ યુદ્ધ.

તારા, પ્રભાકર અને ભુજંગલાલ મધુપુર આવ્યાં. મધુપુર સુ-
ભદ્રા નદિના કિનારાપર આવેલું હોવાથી હવા ખાવાના સ્થલ તરિકે
પ્રખ્યાત હતું. મધુપુરની આસપાસનું કુદરતી સૌન્દર્ય અનુપમ હતું.
સુભદ્રાના કિનારાની એક બાજુએ એક ન્હાની ટેકરી હતી. એ ટેક-
રીના જડ પથરો ભરતી સમયે સુભદ્રાના નિર્મળ જલથી સ્નાન
કરતાં. ટેકરીના શિખરપર બેસી પ્રભાતનો બાલસૂર્ય અથવા સન્ધ્યાનો
અસ્ત થતો સૂર્ય જોવો એ જીવનની એક અમૂલ્ય દહાણુ સમ હતું.
તારાએ જ્યારે આ સ્થલ જોયું ત્યારે મધુપુર આવવાનો ફેરો સફલ
થયો એમ એને લાગ્યું.

તારાના લગ્ન પણ નિશ્ચિત થયા હતા. તેથી રમણિક પણ
મધુપુર આવ્યો હતો. ભુજંગલાલ નીપુણ છે, સારી સ્થિતિનો છે,
કમાઉ અને પ્રેમાલ છે એવી રમણિકની માન્યતા છે; પણ ચિત્રકલાને
જીવન સમર્પણ કરનારને ખજર ન હતી કે, ભુજંગલાલમાં તેના
વિરોધીને સાપની માફક કુરડી લહેરે-લહેરે મારી નાખવાની નીચતા
હતી ! સૃષ્ટિ સૌંદર્યના આશકને બધા પોતાના જેવા સરલ હૃદયના
મનુષ્યો જગતમાં જણાતા હતા. તારા ભુજંગલાલ અને રમણિક અ-
ત્યારે નદિ કિનારે બેઠાં બેઠાં ગપ્પાં મારતાં હતાં.

“ તારા ! આ સ્થલ તને ગમે છે ને ? ” ભુજંગે તારા તરફ
જોઈ પૂછ્યું.

તારા નિશ્ચલ દૃષ્ટિએ નદિના અગાધ જલ તરફ જોતી હતી.
તે શાંતપણે બોલી : “ હા. મને આ સ્થલ ગમે છે. ”

તારા તરફ પ્રેમાલ દૃષ્ટિએ જોઇ રમણિક બોલ્યો:

“ મહારી તારને હંમેશાં એકાંતવાસ જ ગમે છે.....તાર ? તારા મુખપર પહેલાના જેવું તેજ કેમ જણાતું નથી ? શું થયું છે ? ”

“ કંઈ નહિ. મને શું થવાનું છે ? બાધ જ ધણી અશક્ત થઇ ગયો છે. તેને માટે ધણી કાળજી રાખવી જોઈએ. ” તારા ઉદાસીનપણે બોલી.

“ ખરેખર, બીચારો ધણી શીકો પડી ગયો છે. ” રમણિક ગંભીર થઇ બોલ્યો. પ્રભાકરનું નામ નીકળતાં હંમેશાં તે ગંભીર થઇ જતો !

તારાએ એક નિસાશો નાખ્યો. લુજંગે વિષય બદલવાના હેતુથી કહ્યું:

“ રમણિકલાલ ! પેલી ટેકરી જોઇ ? તેના શીખરપરથી આસપાસનું સૃષ્ટિસૌન્દર્ય બહુજ સારું જણાય છે. તમે એનું ચિત્ર ન કાઢો ? ”

“ શીખરપર બેસવાની જગ્યા ધણી જ ચોડી છે. સહેજ બૂલ થાય કે નીચે નદિમાં ! ”

“ હા. એ ખરું. મેં તારાને એ કહ્યું છે; પણ એને એ જગ્યા ધણીજ ગમે છે. મેં ના કહેવા છતાં એ ત્યાં વારંવાર જોઇ બેસે છે. અને એને ઉપર જોઇ મને ડર લાગે છે. ”

“ તમને એની એટલી બધી ચિંતા થાય છે કે ? થવીજ જોઈએ ” મસ્કરીયુક્ત સ્વરે રમણિક બોલ્યો. ચોડીકવાર પ્રાણી ત્રણેજણુ નદિકિનારેથી ઘેર આવ્યા. ધનકોરબાઇએ આ તૈયાર કરી મૂકી હતી. તે પીતાં પીતાં રમણિકે પ્રભાકરને પૂછ્યું.

“ પ્રભાકર, તારી તબીયત કેમ છે ? ”

“ ધણી સારી છે, બાપુજી ! કાલે તમે જો જો તો ખરા ! હું તદ્દન સાજો થઇ જઇશ. ને કાલે તો બહેનના લગ્નમાં આનંદથી ભાગ લઇશ. ”

રમણિકે આ સાંભળ્યું. તે સહેજ ખુશી થયોઃ પણ તારાને આથી બહુ ખોટું લાગ્યું. અસ્તાયલમાં પધારી જવાની તૈયારી કરતા સૂર્યદેવતાની એ વિનવણી કરતી હતી કે કાલે પુનઃ ઉદય થશેજ નહિ. આહું ખાહું ખાલી કરી તે વિચારમાં પડી. ગંભીર વિચારમાં લીન થઇ ગઇ. “કાલ” “કાલ” એ શબ્દ એના કાનમાં ગુંજન કરવા લાગ્યો. આજે તે સ્વતંત્ર છે. કાલે પરતંત્ર થશે. આજે તે કુમારી તારા છે. કાલે-કાલે સૌ. તારા થશે. આજે એ ચિત્રકારની બત્રીજ છે. કાલે જીજ્ઞાસુ વડીલની પત્ની થશે. શું થશે, બાવી શી રીતે જશે, વડીલની પત્નિ થઇ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન શી રીતે કરી શકાશે, એવા એવા વિચાર એને આવવા લાગ્યા.

બકુલવૃક્ષ નીચે એકાએક સુરેશનો મેળાપ, આકર્ષણ અને પ્રેમ પ્રતિજ્ઞા એ સર્વ એને યાદ આવ્યું, જૂતકાલ-સુખી જૂતકાલને એ પાછો ખોલાવવા લાગી. સ્વપ્નવત્ સુખ જોઇ દુઃખદરિયામાં ડૂબી ગયેલી બાલિકા ગભરાઇ ગઇ. એનું મસ્તક ભમી ગયું. હૃદય ચીસવા લાગ્યું. આંખે અંધારા આવ્યાં. માનસિક યાતના અસહ્ય થઇ પડવાથી ઘરમાં બહુ ગરમી થાય છે, જરા બહાર ફરી આવું છું એમ કહી તે ઘરમાંથી બહાર નીકળી અને પેલી ટેકરી તરફ ચાલી. “કાલે” “કાલે” એ શબ્દનો એના કાનમાં ગળુગળાટ થઇ રહ્યો. કાલે એનું જીવન જે બચકર બેડીથી જકડાવાનું હતું તેમાંથી બચવાનો માર્ગ શોધવાને એ ફાંફાં મારતી હતી. ટેકરી નજીક આવતાં જ એને કંઈ વિચાર સૂઝ્યો. એ ઉંચા શિખરપર જઇ પહોંચી. ઉપરથી નીચે નજર

નાખતાં સુભદ્રાનું શાંત પાણી નજરે પડ્યું. ટેકરીના શિખરપરથી નીચે લુસકો મારતાં જ સુભદ્રા એને પોતાની તળેટીમાં સદાને માટે સ્થાન આપે તેમ હતું; અને આવતી કાલે જીવન પર્યંતની ત્રાસદાયક જાજીરથી જકડાવા કરતાં નદિના અદ્વાટ જલમાં સમાધિસ્થ થવામાં એને વિશેષ આનંદ જણાયો. તે થોડીકવાર વિચાર કરતી બેસી રહી. એનાં મનોહર નયનોમાંથી અવિશ્રાંત અશ્રુધારા એના કપોલ પ્રદેશને ભીંજવી એની મોહક છાતીપર સરી પડતી હતી. થોડી જ પલમાં એણે નિશ્ચય કરી લીધો. એ ઉભી થઈ. બાજક પેરે એ રોધ પડી. “બહાલા સુરેશ” એનાથી અનિમિષ બોલાઈ ગયું અને જેવી એ નીચે પડતું મૂકે છે તેવામાં એને પાછળથી કોઈ આવતું હોય તેવો ભાસ થયો. લુજંગલાલ હશે એમ ધારી એ અટકી; પણ આવનાર યુવાન લુજંગ નહોતો. તે સુરેશચંદ્ર હતો. તરતજ તારાએ તેને ઝોળખ્યો અને તેના મ્હોંમાંથી “મહારા સુરેશ” એટલા શબ્દો નીકળી પડ્યા. સુરેશ એ શબ્દો સાંભળ્યા નહિ. તેણે તારાને જોઈ. તારા પણ તેના તરફ કર્ણ મુદ્રાએ જોઈ રહી. સુરેશ કંઈ જ બોલ્યો નહિ. આંખુઆંખુ કોઈ મનુષ્ય નહોતું છતાં કોણ જાણે કેમ સુરેશ તારા તરફ એકવાર જોઈ, એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખી નીચે ઉતરી પડ્યો. તારા સુરેશના દર્શન થવાથી કિંચિત આનંદ પામી. એણે જે બચકર વિચાર કર્યો હતો તે દૂર કરી એ એકદમ દીવાની જેવી સુરેશને મળવા ટેકરીપરથી નીચે ઉતરી.

“ બહાલા ! મને એકવાર તો મળો—” તે દીવાની જેવી બાળકી પણ સુરેશ ક્યારનો ચાત્રી ગયો હતો. ટેકરીપરથી નીચે ઉતરી તે ધર તરફ ચાલી.

“ એ ક્યાં ગયા ? ક્યે રસ્તે ગયા ? ” તારા બેકામ જેવી

બબડી. તારાને આબુખાબુ કોણ છે તેનું બાન નહોતું. લુજંગલાલ એની આ સધળી હીલચાલ જોતો છુપાયો હતો. તે પ્રકટ થઇ બોલ્યો:

“ પેલો તને મળી ગયો હાથ એમ લાગે છે. ખોટું ના બોલતી. ”

“ હા. મેં એમને જોયા. એમણે મને જોધ. ના શા માટે કહ્યું ? ” તારા હિમ્મત રાખી બોલી.

“ તું તેની પાછળ જતી હતી. પણ હું વચ્ચે નડ્યો, ખરું ને ? ”

“ હા. હું તેમની પાછળ જતી હતી. ”

આ સાંભળી ‘લુજંગલાલનું’ મોં ઉતરી ગયું. એનું હૃદય ધમ-કવા લાગ્યું. કંઈક અવાજે તે બોલ્યો.

“ તારા જેવી નિર્લજ્જ સ્ત્રી બીજી કોઇ નહિ હશે. આપણા લગ્ન તો નક્કી થયા છે એ તો તારા ધ્યાનમાં છે ને ? હું તારો ભાવી પતિ છું—”

તારાનું શરીર થરથર ધ્રુજવા લાગ્યું.

“ તે’ આગળથી એને મળવાનું નક્કી કરેલું લાગે છે. ઠીક છે, બહુ સાઈ’ કર્યું. મેં તને તેના બાહુપાશમાં ન જોઇ એટલું મ્હારું સાંભાગ્યું ! મરે એ તારો સુરેશ ! મેં હમણાંજ તેને જોયો. તેજ વેળા તેને યમશરણ કરી દીધો હોત તો ઠીક થાત—”

તારાના શરીરમાં પૂર્વનું શૌર્ય પુનઃ જનમ્યું. તે તિરસ્કારપૂર્ણ હાસ્ય કરી બોલી:

“ તમે ? તમે તેને યમશરણ કરશો ? ”

આટલાજ શબ્દો તે બોલી; પરંતુ તે સાંભળીને લુજંગ ક્રોધથી આંધળો-દીવાનો થઇ ગયો. તેને દુઃખ પણ ધણું થયું. તેનો ક્રોધ

અને દુઃખ જોઈ તારાનું હૃદય પણ વિદીર્ણ થયું. તે કરણ સ્વરે બોલી.

“ભુજંગલાલ, મારા પર દયા કરો. તમે વિના કારણ તેમને દોષ દો છો. સુરેશચંદ્ર મને મળવા આવ્યા નહોતા. હું અહિં’ હતી એની પણ તેમને ખબર નહોતી. અમે એકમેક સાથે કંઈ પણ બોલ્યા નથી. પરંતુ મેં જ્યારે એમના તરફ જોયું ત્યારે એમની પ્રકૃતિ ઘણી લયડી ગયલી મને જણાઈ. મને જોઈ એમણે એક દુઃખપૂર્ણ નિઃસાશો નાખ્યો તે પરથી મને લાગ્યું કે હજી એઓ મને બુલી શક્યા નથી. હું એમને પ્રમલ પ્રેમથી ચાહું છું. મારું બાન જતું રહ્યું. હું એમને માટે દીવાની જેવી બની ગઈ અને એમની સાથે બે બોલ બોલવાની ઇચ્છાથી નીચે આવી. પણ મારી આશા ફળી નહિ. ભુજંગલાલ ! તમે સમજી શકશો કે, આપણા લગ્ન થાય એ આપણે બન્નેને માટે ઇષ્ટ નથી. કૃપા કરી તમારા બંધનમાંથી મને મુક્ત કરો. હું મારે ઘેર જાઉં છું. તમે તમારે ઘેર જાવ. એથી પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરશે. મારી સાથે લગ્ન કરવાથી તમને શું સુખ મળશે ? જરા પણ નહિ. તમને ચાહવા મેં બહુ વલખાં માર્યાં ! પણ વ્યર્થ ! પ્રેમ પ્રયત્ન કર્યાથી આવતો નથી. ભુજંગલાલ ! મેં મારું સર્વસ્વ સુરેશચંદ્રને અર્પણ કર્યું છે !—”

ક્રોધ-નિરાશા-થી ભુજંગલાલની આંખો લાલ થઈ ગઈ. ગુસ્સાના આવેશમાં તારાને એક ધક્કો મારી તે બોલ્યો.

“હું તને એમ જવા દઉંશ એમ તું ધારે છે ? નહિ. હું નિશ્ચીતપણે કહું છું કે નહિ. હું તને મ્હારી પત્નિ બનાવ્યા સિવાય કંઈપણ છોડીશ નહિ. તેં બહુ નિંદનીય વર્તન ચલાવ્યું છે. પણ હવે સંભાળીને વર્તજો. તારા ! તું જે બાજી ખેત્રે છે તે ન સમજી શકું એટલો હું આંધળો નથી. એક મહિના પહેલાં હમણાં તું જેમ

બોલે છે તેમ બોલી શકત કે ? અત્યાર સૂધી “ થાય છે-થશે ” એમ કહી તેં મને શાંત કર્યો. પણ હવે પ્રભાકરની તબિયત લથડી ગઈ છે, એ વધુ જીવશે નહિ એમ ધારી તું મને બનાવવા માગે છે કે ? નહિ. તારા ! હું તને સહેલાઈથી છોડું એમ નથી. ”

તારા કમ્પી.

“ નહિ. નહિ. બાધ માટે એવું ન બોલો. પ્રભુ તેને દીર્ઘાયુ આપો. ”

“ તારા ! તારો બાધ મરે કે જીવે તેની સાથે હવે મને વધુ દરકાર નથી. તે મરી જાય તો તું મારા બંધનમાંથી છૂટી થાય એમ તું ધારતી હોય તો તે તારી બૂલ છે. હવે હું એક પલ પણ બોહવા માગતો નથી. આપણી વચ્ચે જે કરાર થયા છે. તે કરાર પળાયલા જોવામાંજ માફ સુખ શમાયલું છે. અત્યાર સૂધી હું તને બંધ પ્રેમથી ચાહતો હતો; હવે એ પ્રેમ નષ્ટ થયો છે; છતાં હું તને મુક્ત કરી શકતો નથી. જો-આ તે ભયંકર કાગળ ! એ કાગળપર તારા બાધના જીવનનું અવલંબન છે. કાલે મારી પત્નિ થઈ આ કાગળ તારા કમળમાં લે અથવા તો મૅજિસ્ટ્રેટના હાથમાં જવા દે. પ્રભાકર હવે વધુ વાર જીવવાનો નથી એ ખરી વાત છે; પણ ઘરમાં શાંતિથી મરે તેના કરતાં કેદખાનામાં દુઃખ સહન કરી મરે તે જોવાની તારી ઇચ્છા હોય તો તારા સુરેશ પાસે જ. બોલ, શું કહે છે ? ”

“ મને માફ કરો. હું તમારી ઇચ્છાને શરણ થાઉં છું—” તારા દુઃખદ સ્વરે બોલી અને ઘર તરફ ગયો.

ભુજંગલાલ મનમાં મલકાતો ટેકરી તરફ ગયો અને ઉપર ચઢવા લાગ્યો. શિખરપર જઈ તે પાંચેક મિનિટ બેઠો હશે એટલામાં

એક દુર્બલ અને અશક્ત થયેલો યુવાન તેની પાસે આવી બોલ્યો:

“ ભુજંગ, મારે તારી સાથે થોડીક વાત કરવી છે. ”

પ્રભાકરને ટેકરીના શીખરપર આવેલો જોઈ ભુજંગ અજબ થયો.

“ કેમ ? તું અહિં કેમ આવ્યો ? ગડો થયો કે શું ? ”

“ એ બદમાશ ! હું કહું તે સાંભળ. તારા ને તારી વચ્ચે થયેલી બધી વાત મેં સાંભળી છે. પેલા બનાવટી કાગળના જોર પર તું મારી બહેનને સતાવે છે ? અંડાળ તે કાગળ લાવ-નહિ તો પૂરો કરી નાખીશ-” પ્રભાકર ક્રોધિત સ્વરે બોલ્યો.

“ તને કાગળ જોઈએ છે કેમ ? ઠીક છે. તે કાલે હું મહારી પત્ની તારાને આપીશ અથવા તો મેંજસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં તને હું તે કાગળ બતાવીશ. ”

ઉપલા શબ્દો બહાર પડતાંજ પ્રભાકરના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તે જીવપર આવ્યો હતો. પોતાની બહેન પોતાને માટે જે બચાવ બોગ આપવા તૈયાર થઈ હતી તે એ જાણી ગયો હતો. તારા બહાર ગયા પછી સંધ્યાકાળ થઈ જવા છતાં ન આવવાથી એ ગુપ-ગુપ ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો અને છુપાતો છુપાતો ટેકરી નજીક આવી પહોંચ્યો. તેણે ભુજંગ અને તારાની વાતચીત સાંભળી અને સઘળા ખીના જાણતાં એને કંઈનું કંઈ થઈ ગયું. તરતજ એ ભુજંગ પર તૂટી પડ્યો. બન્નેની મારામારી શરૂ થઈ. પ્રભાકર અશક્ત થઈ ગયો હતો પણ તે મરણિયો થઈ લડવા લાગ્યો. પોતાનું સર્વ જોર એકઠું કરી તેણે ભુજંગને જમીનપર નાખ્યો અને છાતીમાં એક એવી મુઠ્ઠી મારી કે એક પલ વકીલ બેહોશ જેવો થઈ ગયો. એ સમયે તેણે ભુજંગના ખીસામાંથી પેલો કાગળ કાઢી લીધો. ભુજંગની કળવણતા પુનઃ મારામારી શરૂ થઈ. બન્ને મરણિયા થઈ લડવા લાગ્યા. લડતાં

લડતાં લુજંગને પ્રભાકરે જોરથી ધક્કો માર્યો. આ ધક્કો બન્નેને માટે ઘાતક નીવડ્યો. બન્ને પોતાનું સમતોલપાણું સાચવી શક્યા નહિ અને ટેકરી પરથી નીચે ગખડી પડ્યા. લુજંગલાલ નદિના અગાધ જલમાં પડ્યો અને જોતજોતામાં તેનો પ્રાણ નીકળી ગયો. પ્રભાકર છેક નીચે ગખડી પડ્યો નહિ. તે એક પથર આગળ અટકી રહ્યોઃ પણ તેનું માથું પથર સાથે અથડાવાથી તેમાંથી ઘણું લોહી નીકળવા લાગ્યું. જખમથી તેને અસહ્ય વેદના થવા લાગી. તેનો પ્રાણ પણ તેનો ત્યાગ કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

લુજંગલાલ નદિમાં પડ્યો તે વેળા તેણે બચકર ચીસ પાડી હતી. તેનો તથા પાણીમાં પડવાનો અવાજ સાંભળી આજુબાજુના લોકો ટેકરી તરફ દોડી આવ્યા. સુરેશ પણ કોઈ ટેકરી પરથી નદિમાં પડી જવાની ખબર મળતાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો. લુજંગલાલનું શ્વેતો ન મળ્યુંઃ પણ મરણના મુખમાં સપડાયેલા પ્રભાકર ટેકરીપર એક જગ્યાએ પડેલો જણાયો. તેને જોતાંજ સુરેશ તેની પાસે ગયો. પ્રભાકર હજુ સહેજ શુદ્ધિમાં હતો. સુરેશને જોઈ તેને આનંદ થયો હોય તેવું લાગ્યું. સુરેશે તરતજ તેને ડૉક્ટરને ત્યાં લઈ જવાનો વિચાર કર્યો અને પ્રભાકરને કૂત્રની માફક ઉપાડી નજીકના એક ડૉક્ટરને ત્યાં લઈ ગયો. ડૉક્ટરે પ્રભાકરને જોતાંજ આશા છોડી દીધી. આ સમયે તારા અને રમણિક પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં હતાં. તારા પોતાના બહાલા બંધુની છેલ્લી ઘડી જઈ પોકેપોક રડવા લાગી.

“બહેન ! તું ના રડ—” પ્રભાકર જેમ તેમ—છેલ્લા શ્વાસ લેતો બોલ્યો.—

“સુરેશચંદ્ર ! અહિં આવો.”

સુરેશ પ્રભાકરની છેક નજીકમાં ગયો.

“હું તમને એક વસ્તુ આપું છું. આ વસ્તુને ક્ષીધે પાપી લુન્ગ બહેનને સતાવતો હતો. એ કામળ મેંજ લખ્યો છે. લુન્ગે એ ક્યાંથી મેળવ્યો તેની મને ખબર નથી. સુરેશ્ચંદ્ર ! તમે મારો પ્રાણ બચાવ્યો હતો. આજે હું મારા પ્રાણ કરતાં પણ મને વધુ પ્રિય મારી બહેન તમને સોંપું છું. તારા ! હું જાઉં છું. હું દેવભૂમિમાં જાઉં છું. પ્રભુ તને સુખી કરો—”

બસ, આટલાજ શબ્દો પ્રભાકર બોલી શક્યો. તેનો અમર આત્મા નાશવંત ખોળિયાનો ત્યાગ કરી ગયો અને માયાપૂર્ણ જમતના સગાબહાલાઓમાં રડારોળ થઇ રહી.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

મધુર મીલન.

પ્રભાકરનાં અવસાનથી સર્વ દુઃખદરિયામાં ડૂબી ગયાં. તારાપર પ્રયંડ વજ્રપ્રહાર થયો હોય એવું તેને લાગ્યું; પણ જ્યાં માનવ શક્તિ કંઈ જ કરી શકતી નથી એવા મૃત્યુના દરબારમાં અમારી રાંકડી તારાની અરજ કોણ સાંભળે ?

ભુજંગલાલની લાસ ખીજે દિવસે નદિ કિનારે ધસડાધ આવી. તેપર જ્યુરી બરાઈ અને જ્યુરીએ પ્રભાકર અને ભુજંગલાલના દંડ યુદ્ધની વાત પ્રભાકરના મરણ સમયના એકરારથી સાંભળેલી હોવાથી પ્રભાકર સાથે લડતા લડતા ટેકરીપરથી નદિમાં ગમડી પડવાથી મરણ નીપજવાનો અભિપ્રાય આપતાં પ્રપંચી વકીલ સાહેબની સડેલી લાસ સ્મશાનભૂમિમાં બચંકર ચિતાએ બાળી ભસ્મભૂત કરી નાખી અને તારાનો કદો દુસ્મન-તારાના જીવનમાં ઝેર રેડનાર આ જગતમાં હતો—ન હતો થઈ ગયો !

* * * * *

પ્રિય વાંચનાર, સુરેશે જ્યારે તારા જે મહાન ભોગ આપવા તપર થઈ હતી તે જાણ્યું ત્યારે એ પોતાનું દુઃખ બુલ્લી ગયો અને તારાને પ્રથમ કરતાં દિગુણિત પ્રેમથી ચાહતાં શીખ્યો. હવે ઉભય પ્રેમીઓનો માર્ગ કંટકરહિત હતો. સુરેશના માતાપિતા તારાને પોતાની પુત્રવધુ બનાવવા નારાજ હતાં; પણ સુરેશની હઠ વિજેતા થઈ. સુરેશે ચંદ્રિકાને “ પોતે તેને ચાહી શકતો નથી માટે કૃપા કરી મને મુક્ત કર, ” એમ કહેવાથી ચંદ્રિકાએ ચીરાતા હૃદયે સુરે-

શને વચનમુક્ત કર્યો. તારા અને સુરેશના લગ્ન થયાં. જ્યારે તારા જાગીરદારના ઘરમાં આવી ત્યારે તેની નમ્રતા તથા પ્રેમાળપણાએ સર્વને વશ કરી લીધાં અને ખુદ જાગીરદાર તથા લીલાવતી પણ તારાના પ્રેમાળ વર્તનથી આનંદિત થયાં.

સર્વત્ર આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. સુરેશને આ સમયે જે શોક થતો હતો તે ચંદ્રિકા માટે. એ બિચારી નાહક વગેવાતી હતી. સુરેશે એને બહાલથી સમજાવી કુંદનલાલ સાથે તેના વિવાહ નક્કી કર્યા. પુનઃ લગ્ન સમારંભની ધામધુમથી આખું ગામ ગાજી રહ્યું. ચંદ્રિકા અને કુંદનલાલ પતિપતિન થયાં:

* * * * *

રમ્યનગરમાં થોડા દિવસ રહી જાગીરદારનું આખું કુટુંબ મધુપુર આવ્યું હતું કારણ કે ત્યાંની હવા તથા કુદરતી સૌન્દર્ય સુરેશને ખમતાં હતાં. મધુપુરે સુરેશના જીવનમાં એકાએક કેવી મીઠાસ રેડી હતી તે અમારા વાંચનારાઓ સારી પેઠે જાણે છે.

* * * * *

તારા અને સુરેશનાં લગ્ન થઈ ગયા પછી આજે પ્રેમીઓની પહેલી રાત હતી. ઉભય પ્રેમી હતાં—કેળવાયલાં હતાં—રસિક હતાં—એટલે તારાએ પોતાની રસિકતાનો સમ્પૂર્ણ ઉપયોગ કરવાનો વિચાર કર્યો હતો. પ્રેમીઓને અગાસીમાં બેસવા માટે ખુરશી, રાઉન્ડ ટેબલ ને રાઉન્ડ ટેબલ પર પુષ્પોનાં હાર મૂક્યાં હતાં. પલંગ પર પણ પુષ્પની આદર ખીજાવી હતી. જ્યાં ત્યાં ઝાકઝમાટ થઈ રહ્યો હતો અને જાણે પૃથ્વી પર ઇદ્રજીવન ઉતર્યું હોય તેવું લાગતું હતું.

તારા પોતે પણ આજે સૌન્દર્યથી મદાઈ ગઈ હતી. એણે આજે ગુલાબી રેશમી સાડી પર ળુ રંગની કુલકા ચોળી પહેરી હતી.

ગળામાં નાળુક મોતીનો નેકલેસ અને હાથમાં બન્ને રત્નબં-
ડિત બંગડીઓ હતી. સુંદર કાળાં-રેશમી વાળના ગુચ્છમાં સૌગન્ધ
યુક્ત કુસુમોની બહેક બહેક કરતી વેણી શોભતી હતી; યુવતીએ અર્વા-
ચીન ફેશનને પ્રાચીન રસિકતા સાથે સંકલિત કરી હાથ પગના નખો
મેંદીથી રંગ્યા હતાં. એનું ગૌરવદન, ગાલ પર યુવાનીની તાજી રાતી
સુરખી, નાળુક ગરદન અને કમલદાંડી જેવા હાથો મ્હોટા મ્હોટા
મુનીઓના સંયમને ચળાવે એવા હતા. એનો અસ્ફુટ-સ્ફુટ કુચપ્રદેશ
એના બહાલમને વશ કરવા તૈયાર થઇ રહ્યો હતો અને એની કાળા-
મોહક આંખોમાંથી આજે બહુ ઝરતું હતું.

રાત પડી અને ચંદ્ર આકાશમાં ઉઘ્યો પણ આજે આકાશમાં
વિહાર કરતાં તે ડરતો હતો કારણ એક ચંદ્રમુખી તેના ગર્વનું ખંડન
કરવાને હાથમાં પુષ્પનો હાર લઇ અગાસીમાં ઉભી હતી. નવ વાગે
સુરેશ ઉપર મથો અને એની બહાલી તારા દાદરપર અવાજ સાંભળી
સંતાઇ ગઇ. સુરેશ ઉપર આવ્યો તો પ્રિયતમા દૃષ્ટિએ ન પડી.

“અરે! હળુ કેમ ન આવી?—ચાલ, હુંજ તેડી લાવું—” કહી
પાછો ફર્યો. એટલામાં તો તારા હાથે પગે પાંચળથી આવી અને
તેની આંખો દબાવી ઉભી રહી.

“એ તો હવે પકડાઇ ગઇ! મસ્તખોર! છોડી દે મને—”

“એમ તે કંઈ છોડાય? ચોરી કરવા આવેલો ચોર પકડાય
તો કોઈ છોડે ખરું?”

“નહિ છોડે એમ! તો બલે, તારા આ કેમળ હાથો મારી
આંખોપર દબાઇ રહેશે તોપણ મને તો આનંદજ મળવાનો.”

તારાએ હાથ દૂર કર્યા અને બહાલમના ગળામાં એક હાથ

નાખી ખુરશી પાસે લઇ આવી. ત્યાર પછી પુષ્પહાર પહેરાવી પ્રિય-
તમના નયનમાં નયન મીલાવી એક પલ સ્તબ્ધ રહી.

“હવે તું તારી મસ્તી છોડશે ?”

“મેં શું મસ્તી કરી, બહાલા ? તમારા તરફ જોઉં પણ નહિ
એમ ?”

પ્રિયતમાને યોતાની જોડમાં ખેંચી, તેના મોહક અધરપર બહાલથી
ચૂમન કરતો સુરેશ બોલ્યો.

“મસ્તીખોર ! આટલી બધી મસ્તી કરતાં તું ક્યારે શીખી ?”

“તમને જોઈને વળી !”

તારા સ્નેહમત્ત નયને પ્રિયતમને જોઈ રહી અને સુરેશને સ્વર્ગ
નીચે ઉતરતું હોય એમ લાગ્યું !

મીઠી મીઠી લહાણ.

જેની ઝો ! સખી ! શાન્ત ધવલ આ ચન્દ્રિકા !
વર્ષાવે પૃથ્વી પર અમીરસ ધાર જે !
શિતલા, વિમલા, સુખલા ચન્દા ઝો ! સખી !
મમ અન્તરમાં શાન્તિ મીઠી દેનાર જે !
પ્રેમીઓ ચન્દાને પ્રેમે પૂજતાં;
પ્રેમીઓની એ બહાલી મહેમાન જે !
બહાલી સખીરી ! શું કહું એની વાતડી ?
ચન્દા મહારા જીવનનો આધાર જે !
સ્નેહીઓના જીવનનું એ સુખ જે !
સ્નેહીઓનું એ અણુમોલું સ્વર્ગ જે !
સ્નેહીઓની એ સાચી સુખદાજ જે !
સ્નેહીઓ ચન્દાના હરદમ દાસ જે !
“પિયુ, પિયુ,” બોલી, જેમ પપૈયાઓ બમે;
“ચન્દા ચન્દા” સ્નેહીઓનો મંત્ર જે !
એના વીણ આ દુનિયા સુધી લાગતી;
પ્રેમીઓની એ હૈયાની હાર જે !
દમ્પતિ કેરા મીઠા ટંટાઓ બધા;
ચન્દાના દરબાર મહિં ચૂકવાય જે !
રીસાતા પ્રેમીઓ રીસ છોડી દધ;
લેતા-દેતા મીઠી મીઠી લહાણ જે !

પવિત્ર, આદર્શ અને સાદ્વી સતીઓના બોધપ્રદ અનુપમ
જીવનચરિત્રોનો સમુદાય.

સતીમંડળ અને સ્ત્રીપુરુષના ધર્મ

(ભાગ ૧ લો તથા બીજો.)

આ લોકપ્રિય ગ્રંથમાં—પ્રાચીન અર્વાચીન જગત્ પ્રસિદ્ધ
સતી સ્ત્રીઓનાં શિક્ષણ યોગ્ય, અદ્વિત રસિક ચરિત્રો અને ધર સંસાર
ઉપયોગી વિષયો છે. જેમાં વાંચનારી તથા શ્રવણ કરનારી સ્ત્રીઓને
તક્લીફ કરી, તેમનામાંથી પૂર્વનું ગયેલું સતીત્વ પુનઃ પ્રાપ્ત કરી દે, તેવો
સહબોધ સમાયજો છે. જીવનચરિત્રો એ જીવન સુધારવાનું સાધન છે,
કેમકે ઉત્તમ દર્ષાત એ મનુષ્યને ઉત્તમ થવાને જાયત કરે છે.

આવા હેતુથી—સતી સીતા, લક્ષ્મીજી, પાર્વતીજી, સાવિત્રી,
દેવહૂતી, દેવયાની, લોપામુદ્રા, સંઘા, રવાહા, સત્યરૂપા, ગાર્ગી, રેણુકા,
રેવતી, તુલસી, ઇંદા, અશ્રુમતી આદિ સેંકડો સતીઓના ઉત્તમ શિ-
ક્ષણથી ભરપૂર અદ્વિત રસિક ચરિત્રો છે. મૂલ્ય ભાગ ૧ લાના
૩. ૩) ભાગ બીજાના ૩. ૩)

મનોહર નવીન નવલકથાઓ.

૨૧. નારાયણ વિસનજી ઠક્કરકૃત રસિક નવલકથાઓ

આજકાલનું હિંદુસ્તાન અથવા પ્રાણહારક મૃ-
ગજળા ભા. ૧-૨—આજ
સમયમાં આલતા નિંદા સુધારા, ગાડીવાડીના વેબવ ખાતર ગમે એવા
શ્રીમંત પતિ મેળવવાની લાલસા, શ્રીમંતોનાં મૃત્યુ સમયે થતાં વીલનાં
ઋપનામાં પણ ન આવે એવા બનાવોથી ભરપૂર નવલકથા. પ્રાણહ-
ર્શન, વિકાર અને વિવેક, સુધામાં હલાહલ, શરીર બદમાશોની ટોળી
સત્યનિષ્ઠા, સાહસ, બચંકર પ્રપંચજળ નિશાયરોનો, ગૃહપ્રવેશ, ગુ-
લાબની પ્રેમમત્રિકા વગેરે પ્રકરણો વાંચતાં તમે જીની આંખોએ નવીન
તમાશો જ જોઈ શકશો. ૫૪ સંખ્યા લગભગ ૩૨૦, દરેક ભાગમાં
આર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો બન્ને ભાગતું પાકું રૂપેરી પૃષ્ઠ;
છતાં કિંમત દરેકની ૧-૮-૦ કુલ રૂ. ૩)

ભયંકર ભદ્ર અથવા કેવળ ૨૪ વર્ષના ક્ષણભંગુર
સંસાર માટે—આ સંસારના ક્ષણભંગુર ભોગ-
વિલાસની લાલસાથી મહત્વકાંક્ષાના પ્રવાહમાં તણાઈને હૃદ્ય માનવી
પિશાચના દાસત્વને સ્વીકારીને આ જગતમાં કેવાં કમકમાટી ડિપજન-
વનારાં કુકૃત્યો કરે છે, અને જ્યારે પિશાચની નરકગત્તામાં પડવાનો
અસંગ તેમનાં નેત્રો સમક્ષ આવીને ઉભો રહે છે તે સમયે તેમની કેવી
દયાજનક દુર્દશા થઈ જાય છે એનું જો તાદત્ત્ય શાબ્દિક ચિત્ર જોવું
હોય તો તે કેવળ આ અદ્ભુત નવલકથામાં જ દેખાશે. મહોટી
સાઈઝનાં ૫૪ ૩૦૦, રૂપેરી નામ તથા પાંચ મુંદર ફોટોગ્રાફિક
ચિત્રોવાળી આ નવલકથાની કિં. માત્ર રૂ. ૨) છે. પો. મા.

૨ મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટ પુસ્તકાલય, ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

નાદિરનો દોરઠમામ અથવા બાહુબળનું પરિણામ-
સ્વર્ગવાસી અમૃત કેશવ નાયક
તથા વિધમાન ઠક્કુર નારાયણ વિસનજી કૃત. એક સાધારણ
સિપાહી તરીકે ધરિનના બાદશાહના સૈન્યમાં દાખલ થઈ ધીમે ધીમે
આગળ વધી અંતે છળપ્રપંચ તથા અદ્વિતીય બાહુબળથી ધરિનના
બાદશાહ બની બેઠેલા અને ત્યાર પછી હિન્દુસ્તાનમાં આવી દિલ્હીમાં
'કુલેઆમ' ચલાવી દિલ્હીની મૂગલિયાત 'શહેનશાહના' પાયાને હમ્મેશને
માટે દીલો કરી જનાર. નાદિરશાહનું જીવનચરિત્ર આ ગ્રંથમાં એટલું
અને એવું ઉત્તમતાથી વર્ણવાયું છે કે જાણે એક ઉત્કૃષ્ટ નવલકથા
વાંચતા હોયએ તેવો જ ભાસ થાય છે. કામિત ૩. ૨-૮-૦

મારી ભયંકર સંસારયાત્રા—અથવા એક
નિરાધારઅબળાનો
આર્તનાદ ! આ સામાજિક નવલકથામાં સંસાર વ્યવહારમાં પ્રચ-
લિત થઈ પડેલા કેટલાક વિષયોનું એવી શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી અવલોકન
કરવામાં આવ્યું છે કે, જેમાંથી ધણું શીખવાનું મળી શકે તેમ છે.
બાળવિધવાની હિન્દુ સમાજમાં કેવી શોચનીય સ્થિતિ છે, લગ્ન કેને
કહેવાય છે, પુનર્લગ્નની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ છે, સાતિ હિત કેવી
રીતે સાધી શકાય તથા સાતિના સહ્યોને કેવી રીતે દૂર કરી શકાય
આદિ અનેક ઉપયોગી વિષયોની ચર્ચા આ નવલકથામાં ઘણી રસિ-
કતાથી કરેલી છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૫૦, પાકું રૂપેરી પૃષ્ઠ;
છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦

૨૧. ચુની વર્ધમાન શાહકૃત રસક નવલકથાઓ.

લતા અને લલિતા ભાગ ૧-૨-૩-૪—લતા અને
લલિતા એ
ખડેનો હોવા છતાં જૂદા જૂદા રંગદંડમાં અને જૂદા જૂદા સ્વભાવની

માતાઓના સહવાસમાં ઉછરવાથી તેમનામાં જે ફરક જોવામાં આવે છે તેનું દિગ્દશન આ નવલકથામાં કરી શકાય છે. અંગ્રેજી કુમારિકાનાં પ્રેમદર્શનથી હિંદુ છોકરી ઉપર કેવી અસર થાય છે. કેળવાયેલા પુત્રને ચોક્કસ કુમારિકા સાથે પરણવાની ફરજ પાડનાર પિતા તેનું કેવું માહું પરિણામ મેળવે છે અને રાજવંશીઓમાં કેવી કેવી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિઓ જોવામાં આવે છે એનો ઉત્તર ચિતાર આપેલો છે. વાર્તાનો દરેક ભાગ અત્યંત રસિક છે અને ચારે ભાગોમાં સુંદર કોટોઆદીક ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. સુંદર છપાઈ, ઉચ્ચ કાગળ, પાકું સોનેરી સુશોભિત પૃહું. દરેક ભાગનાં પૃષ્ઠ ૨૦૦. કિંમત દરેક ભાગની ૧-૦-૦ મુજબ રૂ. ૪-૦-૦

નોકરીનો ઉમેદવાર સચિત્ર સાંસારિક નવલ-કથા. અંગ્રેજી ભણેલો એક

ગરીબ યુવક નોકરીની શોધમાં ફાંફાં મારતાં જે અથડામણમાં પડે છે અને જુદા જુદા સ્વભાવમાં શેઠ શેઠાણીઓના સહવાસમાં આવીને અનેક લાલસા, ધર્મબ્રહ્મતા વગેરેની વચ્ચે આવી પડવાથી અટવાયા કરે છે તેનું આ ચિત્ર અત્યંત બોધક અને રસીક છે. મૂલ્ય રૂ. ૧૧.

કાશ્મીર અને કેસરી [બીજી આવૃત્તિ]—રણજીતસિંહને અશ્વધાનો સાથે ધણીવાર ઝપાઝપી થઈ હતી અને કાશ્મીર પ્રાન્તને માટે તો ચાર વાર સવારીઓ લઈ જવી પડી હતી. જેમાં છેલ્લી સવારીમાં વિજય પ્રાપ્ત થયો હતો, અને તે વિજય એટલો તો દૃઢ હતો કે પુનઃ અશ્વધાનો રણજીતસિંહના જીવનકાળપર્યંત કાશ્મીર સામે જિંદગી માથું કરીને જોઈ શક્યા નહોતા. આ વાર્તાનું એક પછી એક પ્રકરણ વાંચવાને વાંચકની મનોવૃત્તિ કે શ્લેષાતી જાય તેમ છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું પૃહું. કં. રૂ. ૧-૦-૦.

૪ મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે પુસ્તકાલય, ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

પિશાય મંદિર ભાગ ૧-૨—આ નવલકથા એટલી તો હૃદયગ્રાહી અને ચમત્કારિક છે કે, પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે જ્ઞાનાસારસની જાણે કે સરિતાજ વહેતી હોય એવો સહજ ભાસ થયો છે. વળી ગુજરાતી વાંચકોને વાંચવામાં વિશેષ સરળતા પડે એ માટે પ્રયોજકે મૂળ અંગ્રેજી વસ્તુસંકલનાને ઘણી કુશળતાથી ગુજરાતીમાં ઉતારી છે; આમ હોવાથી વાંચતાં બિલકુલ કંટાળો ઉપજવાનો ભય છેજ નહિ. અરણ્યમાં અભ્યાસ, દિક્ષાનો ગુપ્ત ભેદ, ભયાનક યત્ર, કેદમાં સપડાયેલી કુમારિકા, શ્વેત આકૃતિ, ચક્રયત્રવાણું ભોંયફં, પ્રેમ મંદિર કે પિશાયમંદિર કે વગેરે પ્રકરણો વાંચતાં આહાર નિદ્રાનું સર્વથા વિસ્મરણ થઈ જાય તેમ છે. આ નવલકથાના દરેક ભાગમાં ફેરટો કીન્કોનાં પાંચ પાંચ મનોહર ચિત્રો આપેલાં છે. બન્ને ભાગ જુદા બાંધેલા છે. પાકું પૂકું, બન્ને ભાગ પૃષ્ઠ ૬૦૦ છતાં કિંમત દરેક ભાગની રૂ. ૨) મુદ્રણ કુલ રૂ. ૪.

ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર—આ સચિત્ર નવલકથામાં એક કેળવાયેલી બાળા પ્રભાવતી અને તેનાં અવિવાહિત પતિ સુમિત્રનો કૌમાર અવસ્થાનાં પરસ્પર પ્રેમ છે; પરંતુ ભાગ્યચક્ર વિલક્ષણ હોવાથી એ બાળાના પિતાનું એકાએક ખૂન થાય છે. એ સંબંધમાં અનેક ઘટનાઓ આ નવલકથામાં દર્શાવેલી છે. પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૨૧. વ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કરકૃત રસિક નવલકથાઓ.

કંગાલ કેદી અથવા સ્નેહ-અંધન—ભાગ ૧-૨ આ નવલ-

કથામાં સુખદુઃખના પડછાયા, સ્વામી સ્નેહજ્યોતિનું આદર્શ સાધુ-જીવન અને દૈવી પરોપકાર, હૃદયભાગ્ય રંગનાશની સ્થિતિનું અને જીવ-

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે પુસ્તકાલય ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ. ૫

નતું કદના પણ ન કરી શકાય એવું અસંભવ પરિવર્તન, પોલિસ અમલદારોની નિષ્કૃષ્ટતા, સંપત્તિનો સદુપયોગ, નિરાધાર સ્નેહલતાના જીવનનો અકાળે અવેશે શોચનીય અંત, શાન્તિલતાના કષ્ટની પરિ-
સીમા, અપૂર્વ વાત્સલ્ય સ્નેહ, કૃષ્ણલાલનાં કુટલ દારસ્થાન. શ્રીમં-
તોની શક્તા અને વિલાસપ્રિયતા, આદિ અનેકવિધ આકર્ષણીય ઘટ-
નાઓથી પરિપૂર્ણ. દરેક ભાગમાં ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફીક ચિત્રો,
ચીકણા સફેદ કાગળ, અને ભાગનું પાકું રૂપેરી પૂઠું. કીમત ભાગ
૧ રૂ. ૩. ૧-૧૨-૦ ભાગ ૨ રૂ. ૨-૦-૦

દગાબાજ દુનિયા- આ નવલકથાની વસ્તુસંકલના એવી તો અહમ્મત, પરંતુ

સંભવિત છે કે, પ્રત્યેક પૃષ્ઠે વાચકની જાણસા વૃદ્ધિગત થાય તેમ
છે પત્નીનું ગૂમ થવું, રેલ્વે ટ્રેનમાં સંન્યાસીના મૃતદેહનું તણાઈ આવવું,
સાધ્વી સતી નિર્મળાનો દેવી અને આદર્શ સ્વામીસ્નેહ, સંન્યાસીના
જીવનનું ગુપ્ત રહસ્ય પાળો પહોંતાપ, સંતાનસ્નેહ, લોકચર્યા અથવા
ગામડાનું ગેઝેટ, પ્રચલનિયમ, ચોરને પોટલે ધુળની ધુળ આદિ
અનેક રસિક, ચમત્કારિક અને મોઘક વિષયોથી ભરપૂર. ચાર સુંદર
ફોટોગ્રાફીક ચિત્રો પાકું પૂઠું રૂ. ૧-૮-૦

ભાગ્યદેવીની ભય કરતા- અથવા આદર્શ વિધવા-

આ નવલકથા એક સર્વોત્તમ બંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ છે. આ
નવલકથા સમસ્ત હિન્દુસ્તાનના એટલી બધી લોકપ્રિય થઈ પડી છે
કે, તેનું અંગ્રેજી, હિન્દુસ્તાની, પગેર ભાષામાં પણ ભાષાંતર થયું છે.
ભાગ્યદેવીની ભય કરતા એક કંગાલ દીનદરિદ્ર કુટુંબને કેટલું
બધું દુઃખ વેડવું પડે છે તેના આ નવલકથામાં ઘણો જ કરુણાજનક

૬ મહાદેવ રામચંદ્ર જગુષ્ટે પુસ્તકાલય, ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ,

ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફીક ચિત્રો,
કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

પિશાચિની કે પ્રેમદા ?- ભૂતપ્રેતના ભયંકર ઉપદ્રવના લીધે ઉપ-

જતું ભ્રમભૂલક દુઃખ, મહામાયાનું જળમાં ડૂબી જવાથી નિપજેલું મૃત્યુ, સુંદરી લીલાવતીની બિમારી, પ્રેમની હરિકાઈ, યુવકનો આત્મ-સંયમ, વિધવાની વિરહવેદના, ધડથી જૂદું થઈ ગયેલું મસ્તક, સ્મ-શાનભૂમિમાં પિશાચોનું પાપમંડળ, સંન્યાસીનું અદ્ભુત શિક્ષણ, વિદેશીર્નના જીવનનો ભેદ, પ્રણયનિરાશા, માયાજળ, પાપનો પસ્તાવો, સોજતની અસર વગેરે વિવિધ વિષયોથી પરિપૂર્ણ, સંયમનું માહાત્મ્ય અને સુખ નિહાળવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. મૂ. ૧-૮-૦

સ્વર્ગમાં શયતાન- ઉપરથી મહાત્મા જેવા દેખાતા અને સંસારમાં સાધુ દેખાતા:

પરંતુ હૃદયમાં હજાહજ ભરી રહેતા પુરુષો પોતાના ઉપર ઉપકારો કરનારનું પણ કેવું ભયંકર અનિષ્ટ કરે છે, દ્રવ્યલોભથી કેટલીક વખત મનુષ્ય પિશાચનું સ્વરૂપ ધારણ કરી કેવાં પૈશાચિક અને રૂંવાં ખડાં કરે એવાં નિષ્ઠુર કાર્યો કરે છે, ખોટાં મૃત્યુપત્ર કેવી રીતે તયાર થાય છે વગેરે અનેક રસિક, ચમત્કારિક, અને આકર્ષક ઘટનાઓથી ભરપૂર નવલકથા સ્વર્ગમાં શયતાન અવશ્ય વાંચો. મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

મૃગલોચની અથવા માયા પ્રાબલ્ય (સંપાદક:— રા. પ્રા. જા. ઠક્કર.) ભાગ

૧-૨-૩-૪ આ નવલકથા વાર્તા પ્રિય વાંચકોને એક વખત વાંચવાની અમે ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. શુદ્ધ સ્નેહનું સ્વરૂપ સમજવું

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે પુસ્તકાલય, ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

હોય, વક્ષાદાર દોસ્તની દિલોજાન દોસ્તીનું દર્શન કરવું હોય, વેશધારીઓના દૃષ્ટનામાં પણ ન લિપજી શકે એવા અવનવા ચમત્કારોથી પરિચિત થવું હોય, વીરપુરુષોની વીરતા જોવી હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચ્યજો. પ્રેમિક પ્રેમિકોની વિયોગવ્યથાનો હૃદયવિદારક ચિતાર વાંચતાં તમે અશ્રુજળને અટકાવી શકશો નહિ. પ્રેમ, વિરહ, મિલન, ચમત્કાર, કર્તવ્યનિષ્ઠા, દેશદ્રાહ, દેશભક્તિ વગેરે સઘળું આ નવલકથામાં છે. આજે જ મંગાવો. દરેક ભાગનું મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ કુલ રૂ. ૬-૦-૦ પાકું રૂપેરી પૂરું.

મધુ-માલતી—આ સામાજિક નવલકથામાં સામાજિક વિષયોનું ઘણું રસિક આલેખન કરેલું

છે. સ્વતંત્રતા અને સુધારાના બાહ્યાડંબરથી એક બાળિકા સંસારમાં અધર્માચરણ આચરી કેવી સ્વેચ્છાચારી બની જાય છે, ધર્મશૂન્ય કેળવણીનું કેવું અનિષ્ટવાન પરિણામ આવે છે, એક સુશિક્ષિતા સ્વધર્મપરાયણ બાળિકા પોતાના સ્ત્રીજીવનની સાર્થકતા કેવી રીતે કરે છે. તેનું ચિત્ર આ નવલકથામાં આલેખવામાં આવ્યું છે. કો. રૂ. ૧૧.

સંસાર કે નરકાગાર ?—આજકાલના કહેવાતા સુધારકોનું આંતરજીવન

પાપપૂર્ણ અને શોચનીય છે, જ્ઞાનશૂન્ય વિધવાઓ ધર્મશિક્ષણના અભાવે સ્વધર્મનો ત્યાગ કરી કેવી રીતે પાપિકા થાય છે, ખરાબ સોબતથી કેવું બીષણ દુઃખ ભોગવવું પડે છે, વેશ્યાવિલાસથી અતિ કેવી પાપમાલી, અને ખાનાખરાબી થાય છે, સહધર્મણીનો ત્યાગ કરી પરદારામાં પ્રીતિ રાખનાર યુવકોની કેવી દુર્દશા થાય છે, એનો આખેદુખ ચિતાર આ નવલકથામાં ચિતરવામાં આવ્યો છે. મૂલ્ય સંખ્યા લગભગ રૂ. ૨૫૦, છતાં કિંમત રૂ. ૧-૪-૦.

૮ મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે પુસ્તકાલય ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

રાજનૈતિક પડ્યંત્ર અથવા મરૂભૂમિની મોહિની

રણુશ્રરા રાજપૂતોના ઇતિહાસને અનુસરીને આ નવલકથા લખવામાં આવી છે. કોટામાં જે સમયે જાલીમસિંહ રાજપ્રતિનાધ હતો તે સમયે તેણે પોતાનો અધિકાર વંશાનુક્રમિક ચાલુ રાખવા માટે કેવો બગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતો, સુચતુર અગ્રેનંદ્રે જાલીમસિંહ સાથે સ્નેહસંબંધ રાખી પોતાનું પ્રાગલ્ભ્ય કેવી રીતે પ્રતિષ્ઠિત કર્યું હતું,

લોરરાજનન્દિની અલ્લકાસુંદરીને મેળવવા માટે જેશ્વભીરરાજનન્દન મળતીસંહે કેવાં બચાંકર સાહસિક કાર્યો કર્યા હતાં, જાલીમસિંહનો પુત્ર ગરધનદાસ કેવી રીતે પોતાના પ્રણય પ્રતિસ્પર્ધીના હાથે અકાળે આ-લોકનો ત્યાગ કરી ગયો હતો, સ્વાધીનતા મેળવવા માટે કોટાના રાજકુમારોએ કેટલું બધું કષ્ટ ઉડાવ્યું હતું આદિ અનેક વધ મનો-મુગ્ધકર, વિસ્મયકર અને ચિત્તહર ઘટનાઓથી પારપૂર્ણ. પણ મુલ્ય રૂ. ૧-૪-૦ વી. પી. પોષ્ટેજ જૂડું.

મનોહારિણી માયા—આ નવલકથાની વસ્તુસંક-

લના એટલી બધી રસિક મનોરંજક અને દરજ્યાજનક છે કે એક વખત પુસ્તક વાંચવા માટે હાથમાં લીધા પછી પડતું મૂકવાનું મન થશે નહિ. એક ત્રિભુવન-મોહિની બાળિકાના પ્રેમના એ પ્રતિસ્પર્ધી યુવકો એક બીજાની વિરુદ્ધ કેવાં પ્રાણહારક પડ્યંત્રો રચે છે, દુરાચારી અધમ મનુષ્યો પોતાની સત્તાનો દુરુપયોગ કરી અંતે કેવા પસ્તાય છે વગેરે આકર્ષણીય ઘટનાઓનું દર્શન કરવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ આજે જ મંગાવો.

રાજુદેવ રાજપૂતો યાને સતીઓનું શૂરાતન—

ભાગ ૧-૨ જો. આ નવલકથા એટલી બધી આકર્ષક અને રસિક છે કે માત્ર એકજ વખતમાં તેની બીજી આવૃત્તિ થઈ છે. રાજપૂતોની વીરતા, ધીરતા, અને કર્તવ્ય પરાયણતાને માટે આ વાર્તા ઉત્તમ છે, દરેક ભાગની રૂ. ૧૧૧ મુજબ કુલ રૂ. ૩૦.

રા. ચંપકલાલ જીવરાજ જોશીકૃત રસિક નવલકથાઓ

કમળાદેવી—આ નવલકથામાં ભારતીય વીર રાજપૂત જાતિનાં પ્રખળ પરાક્રમે, પ્રેમ, વિરહ, સયોગ વિયોગ વગેરેના વિવિધ પ્રસંગો, સ્વદેશભક્તિનું માહાત્મ્ય, મોહની માયાજાળ, આત્મોત્સર્ગ વગેરેનું ઉત્તમ પ્રકારે આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. સંસારને સ્વર્ગીય તથા સુખમય બનાવવા માટે આ નવલકથા એક વખત આપના કુટુંબમાં અવશ્ય વંચાવો. કવિદાસના જ્ઞાન સાથે આ નંદ મેળવવો હોય, રણશૂરા રાજપૂતોની સ્વદેશભક્તિનું દર્શન કરવું હોય, માયાજાળમાં ફસાવાથી ભાગવવા પડતાં દુઃખને જોવું હોય, પાપીઓનાં પાપનું બીણુ પારણામ નિરખવું હોય તો આ નવલકથા આજે જ મંગાવીને વાંચો. મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧—૮—૦.

મુરાદેવી—અથવા મૌર્યવંશના અભ્યુદયનો આરંભ—ભાગ ૧-૨-૩. આ પુસ્તકમાં મગધેશના રાજકર્તાઓનો સંપૂર્ણ હેતુલ આપવા ઉપરાંત, નંદવંશનો નાશ કરીને મહાબુદ્ધિમાન અને કૌટલ્ય વિદ્યાવિશારદ ચાણક્યદેવે મૌર્યવંશની સ્થાપના શી રીતે કરી, ચંદ્રગુપ્તને રાજ્યાધિકાર અપાવવા માટે મલયપુરની રાજનંદિની મંદાકિનીએ કેવા કેવા યત્નો કર્યા હતા, મિત્રધર્મ બળવવા માટે પટારી રાજા સમરકેતુએ કેવી દક્ષતા દર્શાવી હતી, ચાણક્યે પોતાના

૧૦ મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે પુસ્તકાલય, ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

અપમાનનો અદ્ધો લેવા માટે બચંકર પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરીને ‘બ્રહ્મબળ થી બ્રહ્માંડ પણ ડોલી શકે છે’ એ સૂત્રને સિદ્ધ કરવા માટે શા શા બચંકર ઉપાયે! યોજ્યા હતા તે સર્વ વિષયોનું ધણીજ સરળતાથી આ નવલકથામાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. કી. ૩. ૫૦-૦.

તારાસુંદરી અથવા સમરેન્દ્રની સમશીર—આ એક ઐતિહાસિક નવલકથા છે. આર્ય બાળાઓની ધાર્મિકતા તથા કઠોરમાં કઠોર સંજોગોમાં પણ તેમના પતિવ્રતના રક્ષણની કુશળતા જોવી હોય, આદર્શ સંન્યાસીઓના સંસાર ત્યાગનાં ઉજ્જવલ દષ્ટાંત જોવાં હોય તો અદ્ભુત રસથી ભરેલી, વીર શૃંગાર અને કરુણ-રસથી છલકાતી આ મનોહર નવલકથા જરૂર વાંચજો. જગતમાં જાણિમ મનુષ્યો જુદમ કરી ધર્મનો કેવી રીતે નાશ કરે છે. સમરેન્દ્રની શરી સમશીર કેવી શક્તિ દર્શાવે છે, વગેરે વાંચવાથી અવશ્ય આનંદ થશે. કીમત ૩. ૨-૪-૦.

સંસાર સંગ્રામ—સોના જેવા સંસારને ધુળમાં મેળવી દેનાર પિશાશિની પ્રેમદાઓ કેવાં કેવાં કારસ્થાન અને કાળાં કામ કરે છે, ધર્મપરાયણ સાધ્વી સતીઓ સંકટના પહાડો તૂટી પડવા છતાં કેવી અડગ અને અચલ રીતે પતિભક્તિમાં લીન રહે છે, સ્વાર્થસાધુ સગાં બહાલાંઓ પોતાના સ્વાર્થને પૂર્ણ કરવા માટે કેવી દગાબાજીઓ રચે છે, કામાંધજનો પોતાની કામતૃણાને પૂર્ણ કરવાના ઉદ્દેશથી સતી સાધ્વી લલનાઓને કેટલી બધી પીડિત બનાવે છે. આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. પાકુ પુઠું. કિમત ૩. ૧-૮-૦.

પરાક્રમની પતાકા—જાપાને વર્તમાન સમયમાં શી શી ઉન્નાત કરી છે અને તેનું સત્ય કારણ

શું છે તે દર્શાવવા ઉપરાંત આ નવલકથામાં જાપાનના પ્રિન્સે લાંડન શહેરના ભર્યા બજારમાં તથા ચાલતી સ્પેશીયલમાં અમેરિકાના એલ-ચીઓ તરફ આવતા જાસૂસોનાં ભેદી ખૂન શી રીતે કર્યા તથા તેનો પતો છેવટ સૂઝી શા કારણથી ન મળ્યો; યુરોપની રાજનીતિ જેવામાં તેણે કેવી દક્ષતા દર્શાવી હતી આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં આપતમાં આવ્યા છે. મ્હોટી સામ્રાજતાં પૃષ્ઠ ૩૪૦ પાકું પુઠું, રૂપેરી નામ અને મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

ભવાનીનો ભોગ અથવા રાજપૂતોના રણાન્નમાદ—પ્રેમની પ્રાતરસ્પર્ધામાં એ વીર બાળકો પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપવાને પણ તૈયાર થઈ જાય છે. વીર અને ધર્મ પરાયણ રાજપૂતો પ્રતિજ્ઞાને માટે પોતાના છવપર આવીને તલ્વારની બાજી ખેંચે છે, પાવત્ર હૃદય રાજપૂત બાળાઓ વીરતાનેજ વરનારી હોય છે, પણ રૂપમાં મોહાંધ નથી થતી આદિ સર્વ બનાવો વાંચતાં પૂર્વ સમયના રાજપૂતોના ગૌરવનું રમરણ થઈ આવે છે અને આ-ખોમાંથી ચોધારાં આંસુ વહેવા માંડે છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું રૂપેરી પુઠું હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

ગેબીખૂન—ખૂન, મારામારી અને ભેદી મામલાઓથી ભરેલી આ નવલકથા વાંચવાથી રૂંધેરૂંધાં ઉભાં થઈ આવે છે. ખરો ખૂની કોણ છે અને ખૂનનો આરોપ કોનાપર આવી પડે છે એનું પરિણામ કેવું વિકટ આવે છે. વગેરે એક પછી એક એવા બી બનાવો બનતા જાય છે કે જેની આખર સુધી કોઈને કશી ખબર પણ પડતી નથી. છેવટે ચાલાક ડિક્ટેટીવ બધા મામલાઓની ખરાખર તપાસ કરી ઘણીજ ખુબીની સાથે સઘળા ભેદોનો ભંડો ફેડી ખરા ખૂનીને પકડી કાઢે છે અને કોઈની કલ્પનામાં પણ ન આવે એવ દલુત બહાદુરી બતાવે છે. કિં. ૧-૧૨-૦.

૧૨ મહાદેવ રામચંદ્ર જનગુણે પુસ્તકાલય, ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

ભેદી ખખનો— ટિટ્ટીવોની ચાલાકી, ભેદમાંથી ભેદ પડી પાડવાની દિલને હેરત પમાડનારી બહાદુરી,

ચોરોની ચતુરાઈ. અખળાઓની અજાયબી ભરેલી બૂલથાપ ખવડાવનારી બાહોશી વાંચતાં દિલ કમકમી ઉઠે છે. ખૂનપર ખૂન, જસસપર જસસ અને ચોરના પણ ચોર એવા એટલા બધા ભેદી ખનાવે આ પુસ્તકમાં આબેહુલ રીતે લખેલા છે કે, ખૂની કોણ છે ? ચોર કોણ છે અને જસસ કોણ છે, એ ઠેક આખર સૂધી સમજાતું જ નથી. અરે એનો વિચાર પણ મનમાં આવી શકતો નથી. પાકું પુકું પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

રાજ દેવીદાસ અથવા રમણીની રણભૂમિ—ક્ષણભંગુર સંસારની માયામાં લુપ્ત થઈને મનુષ્ય એવાં કેવાં

કુકર્મો કરે છે. જાતિ ધર્મ નીતિ અને કુળનું સન્માન ગુમાવીને પરધર્મમાં પ્રવેશ કરી પોતાની જાતિનો વિધ્વંસ કરવામાં કેવી કારમી કુટિલતા દર્શાવે છે, જગત જે નારીજાતિને અખળા કહીને ખોલાવે છે, તે અખળા રણમાં મદોન્મત થઈ શત્રુઓનો સંહાર કરવામાં કેવી દક્ષતા દેખાડે છે, રણશૂરા રજપૂતો રણભૂમિમાં ઝંપલાવી કેવી રીતે કેસરીયાં કરી તૂટી પડે છે, પાપીઓના પાપનું કેવું બીષણ પરિણામ આવે છે, અમીનાની દુર્દાન્ત દુષ્ટતા, ઇસ્લામની કૂરતા, ધર્મભ્રષ્ટતા, ક્ષત્રીઓ અને પહાણોની પ્રચંડ જાદવાસ્થળી, મારામારી અને હૃદયદ્રાવક ખૂનરેણુ, સુસ્તાનની બચાનક દુષ્ટતા, ડિમાનો અપૂર્વ આત્મત્યાગ, નરાધમ નવાખની નાલાયકી, હિન્દુઓનાં મંદિરોને તોડનાર દુષ્ટ દાનવોનાં કુટૂંબો, દેવતા અને દાનવોના બીષણ રણસંગ્રામ, દેવી અને દાનવીની બચાનક સમતોલના, ગુપ્ત ભેદ ભરમો, બચંકર ભામિનીના બચંકર કારસ્થાનો, સતી

સાધ્વીની શૂરવીરતા અને બહાદુર બહારવટીઓની બહાદુરીવાળા પ્રસંગોથી આ વાર્તાનું પાત્રોપાનું બરેલું છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

બાગે શયતાન અથવા નદવારનું તૂટાન—આ નવલકથામાં હિન્દમાં ઇ. સ. ૧૮૫૭ માં થયેલા બયંકર પ્રાણહારક બળવાનો તાલ્ય ચિત્તાર ચિતરેલો હોય, તે ઉપરાંત નાના-સાદેબ અને તાતીઆ ટોપીની અનેક ગુપ્ત બાબતોને પણ પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. નાના સાહેબની જલિમ અને હૃદયભેદક નિષ્ઠુરતા તાતીઆ ટોપીનું કદ્યનામાં પણ ન આવી શકે એવું અહીંનું ચાતુર્ય, ૧૭૮૬૧૮૧ રામપાળસિંહની કાર્યકુશળતા, ક્રાન્સ દેશના મેકેયર નાનના એક શયતાન લૂંટારાનાં બીણુ કાવત્રાં, આદિ વિષયો વાંચતાં આશ્ચર્યમાંથી અશ્રુજળની વૃષ્ટિ થાય તેમ છે. કિંમત રૂ. ૨-૦-૦.

રાક્ષસોની રતિકીડા અથવા પિશાચોની પાપલીસા-માયાવી માનિતીના બયંકર ભેદો, લુચ્યાઓની લુચ્યાઓ, તિલસ્માવી મકાનોમાં થતાં દારસ્થાનો, એક આર્ય લાલનાની આદર્શ શૂરવીરતા, ધર્મપરાયણતા અને પોતાના પતિને પિશાચોના જળમાંથી મુક્ત કરવાની અજબ યુક્તિઓ વગેરે વાંચીને ખરેખર નિમિત્ત ખુશ થયા વિના રહેતી નથી. શૃંગાર અને હાસ્ય ત્રણ પણ તેલોળ ફરી ફરીને બરવામાં આવ્યો છે કે જે વાંચતાં દિલ આનંદથી કિંમત છે અને મનનો બધો શોક દૂર થાય છે પૃષ્ઠ ૪૦૦ પાકું પુરું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

સંતસ શયતાન અથવા કામાંવનાં કાળાંકામ—કામથી અંધ થયેલાં મનુષ્યો આ જન્મ-તમાં કયું બીણુ કાર્ય નથી કરી શકતાં તે દર્શાવવા માટે ધર્મ-

૧૪ મહાદેવ રામચંદ્ર જાણુટે પુસ્તકાલય, ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

નિકેતનો સ્થાપી પાપનો પ્રચાર કરનારા, મુખમાં રામ બગલમાં છુરી લઈ ફરનારા, હાથમાં માળા ગળામાં ત્રિપતી જતાળાને છૂપાવી રાખનારા, સત્યનો આડંબર ધારી કેવળ અસત્યનો જ વિસ્તાર કરનારા અને પોતાના દગાથી નિરપરાધી, સરળ અને ભોળાં માણસોનાં ગળાં ફેંસનારા આ પૃથ્વીપર અનેક મનુષ્યનામધારી પિશાચો પડેલા છે અને તેવા જ એક મનુષ્ય પિશાચ તથા માનવી પિશાચિકાનું આ નવલકથામાં એક ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય ૧-૧૦-૦

અઠંગ ઉઠાવગીર અસંખ્ય ભેદ ભરખોથી ભરપુર નવલકથા—ઉઠાવગીરોના અદ્ભુત અડ્ડા, તરકટી ટોળીનાં ભયંકર કારસ્થાન, ચાલાક ચોરોની તાલબાજીઓ વગેરે એવા એવા બનાવો બન્યા જાય છે કે, ભલભલા જાસૂસો પણ ચક્કર ખાઈને સપડાઈ જાય છે, પ્રેમ ઘેલા પેમલાઓની કેવી બરબાદી થાય છે, શયતાનો પણ શયતાનોના સપાટામાં સપડાવા છતાં કેવી થાપ આપી દે છે વગેરે એટલા બધા અજ્ઞયખી ભરેલા બનાવોથી આ વાર્તા ભરેલી છે કે જે ખ્યાલ પણ કરાવી શકાતો નથી. દરેક વાર્તાના શોખિનને અમે આ વાર્તા વાંચવાની ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. પાકું પુરું પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય ૨-૪-૦

કલંદરની કટાર અથવા સંસાર ખાંડાની ધાર—નીચ અને શયતાન દોસ્તો કેવી દગાબાજીથી પોતાના દોસ્તનો ઘાત અથવા ખૂન કરે છે, સ્વાર્થને વખતે તેમનાં દૃષ્ટ્ય કેવાં પાષાણુ જેવાં બની જાય છે તથા અંતે એવા દુરાત્માઓની કેવી દુર્દશા થાય છે, કોમળ હૃદયની કામિનીઓના પ્રેમ માટે કેટલાં બધાં સાહસો વેઠીને જીવનનું બળિદાન આપવાની તૈયાર કરીને તે અન્ય પુરુષોના પ્રેમને સંપાદન કરે છે, તથા તે ઉપરાંત મહા-

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃતે પુસ્તકાલય-ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ. ૧૫

આઓના અમત્કાર, પિશાચોની: પાપલીલા, પિતાએ પિશાચનું સ્વરૂપ
ધારીને કન્યાને ભોંયમાં દટાવવી, દીવાનની દુષ્ટતા, પાપીનો ભયંકર
જુલમ, જાસૂસોની બહાદુરી, શયતાની ચક્કર, ભોંયરામાંનાં બેદ ભરેલાં
કુકર્મો, છુપી કટારીનું પરાક્રમ આદિ સર્વ વિષયો વાંચતાં આ સંસાર
એ ખાંડાની ધાર જ છે એવો સર્વને ભાસ થયા વિના રહેશે નહિ.
મોટી સાર્થિકતા પૃષ્ઠ ૩૪૦ પાકું પુઠું મૂલ્ય ૨-૦-૦

શયતાનસદન કિંવા પાપપતન

અશાન્તિમાં આનંદ આપનારી, સંકટમાં સહાયભૂત થનારી અને
આપતિમાંથી મુક્તિનો ઉપાય બતાવનારી આ નવલકથાની પ્રત્યેક
ઘટના અદ્ભુત રસથી ભરેલી છે. ચોરી, ખૂન, મારામારીના મામ-
લાઓ, શયતાનોના હૃદયવિદારક કાર્યો, કપટી-ગાળાજ અને દુરા-
ચારોનાં કુકર્મો, પિશાચની પમવાઓની પ્રેમજ્વાળા. પ્રણયબાક્ત
વગેરે સર્વ ઘટનાઓ એટલી બધી આકર્ષક અને અગ્નયખી ભરેલી
છે કે, જે વાંચતાં આંખમાંથી આંસુની ધારાઓ વહ્યા વિના રહેશે.
મૂલ્ય ૩. ૨-૦-૦

કિશોરસિંહ અથવા દુઃખનો પહાડ !

આ હૃદયરંજની નવલકથામાં પ્રેમીજનોના પ્રેમમાર્ગમાં આવી
પડતાં અત્યંત અસહ્ય સંદેહો, રાજસંસારનાં બેદ ભરેલાં ભોપાળાં,
અદ્ભુત આકૃતિના વારંવાર દેખાતા અવનવા અમત્કારો, લૂટારાઓની
હૃદયને કંપાવનારી નૃદ્ધકોટી-બહાદુરીઓ, દીવાનીની અગ્નયખી ભરેલી
ચાલાકીઓ, કિશોરસિંહનો કારાગૃહવાસ, રાજકુમાર વરુણસંહનું અદ્-
ભુત રીતે ગુમ થવું, એ બધલ કિશોરસિંહપર તેના ખુનનો આરોપ

૧૬ મહાદેવ ૨. ચંદ્ર જગસ્ટે પુસ્તકાલય, ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

મૂડા તેન ન સીના પાકડાપર લટકાવવો, અંતરિક્ષ મદદથી તેમાંથી એકાએક તેનો જાવા થયો, બેદી રાજતનયનું બેદી જીવન, એ બેદી જીવનનાં બેદ બરેલાં ઢાંચો, નિર્દોષપર તુટી પડતા દુઃખના પહોડો, ખૂનખવાર લાઘવો, રાજ્યા ભયંકર વિગ્રહો, નીતિ અને અનીતિનાં યુદ્ધો વગેરે ધણા ધણા રોમાંચકારક બનાવોથી આ વાર્તા ભરપુર છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

કરુણાકુમારી અથવા આદર્શ અંગના-આ નવલકથાની વસ્તુ સંકલ્પના આજથી ધણા સમય પૂર્વના એક મહાન રાજ્યા દત્તિહાસના આધારે યોજવામાં આવી છે. શ્રદ્ધ વારાગનાનાં વિનોદ, કામપ્રનાયણ કાગિનીની કુટિલતા, ધર્મ-બ્રહ્મ માનવના દાનવગુહ્ય હૃદયભેદક કૃત્યો, પાપિણીની પ્રપંચજળ આદિ અનેક પ્રવર્તિ આકર્ષવા કિપરાંત, વીરપુરુષોનાં ભયંકર યુદ્ધો, રક્તનાં સારનાંચા, પ્રચલ પરાક્રમી યોદ્ધાનાં પરાક્રમો, સતી નારીઓની શીલતા, કરુણાકુમારના કામળ હૃદયની કરુણ કથા, ધર્મમાં ધ્રુવ સમાન દૃઢતા, પ્રેમમાં પરમ સ્વચરના, યુદ્ધમાં અપૂર્વ વીરતા, કર્મમાં કઠોરતા અને કરુણતા આદિ અર્ધ વિષયો વાંચવાથી રૂંધે રૂંધાં ઉભાં થઈ આવે છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતાદૃત પુસ્તકો.

કાળરાત્રિનું પૂની ખંજર-ભાગ ૧-૨ જો નવલકથામાં ધર્મ નીતિ, સત્ય અને સ્વ શીશીત વગેરેનો અસરકારક કિપદેશ આપેલો છે. રામ-નગરની જુહી, નિષ્કુર પશાવિની રાણી કાળરાત્રિનાં પાપકાર્યોની કથા વાંચતાં વાચતાં રાનાય ખડાં થયા સિવાય રહેશે નહિ. છતાં બન્ને ભાગની કિંમત રૂ. ૩-૮-૦.

તરુણ તપસ્વિની ભાગ ૧-૨ જે—સાધુના વેશમાં ફરતાં શયતાનો કેવી પ્રપંચનું જાણ પાથરી ભોળાં મનુષ્યોને ભરમાવે છે, તેનો આખેડુમ ચીતાર વાંચતાં વાંચકોને અનહદ આનંદ સાથે અપૂર્વ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા સિવાય રહેશે નહિ. તે ઉપરાંત ભોળા હૃદયના શ્રીમંત યુવકોની ખરાબ સો-બતથી કેવી પાયમાલી થાય છે, વફાદાર મિત્રો કેવા હોય છે, સતી સાધ્વી પત્ની કેવી હોય છે, પરોપકાર કેવી રીતે કરી શકાય છે એ વગેરે હકીકતથી ભરપૂર. પ્રથમ ભાગમાં ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપવામાં આવેલાં છે. બન્ને ભાગની કિંમત રૂ. ૩-૧૨-૦.

કુસુમકાન્ત—અથવા સંસાર શેત્રંગ—આધુનિક સમાજમાં સુધારાના નામે કેવો ભયંકર સડા ચાલી રહ્યો છે, ભદ્રનામ ધારક શયતાનો કેવાં કેવાં કાળાં કામો કરે છે, સ્વદેશનું હિત ચલાનારા તરુણ પુરુષો કેવી રીતે દેશનું દલ્યાણ કરે છે, સતી સાધ્વી સ્ત્રીઓ સતીત્વને કેવી રીતે નિભાવે છે, આદિ સર્વ વિષયોનું જંગમલ ચિત્ર આ વાર્તામાં આલેખવામાં આવ્યું છે. પાકું પૂઠું, મૂલ્ય. ૧-૧૨-૦.

ઝેરી જમીનો—આ રસદાયક મનોહર નવલકથામાં પંસાના પૂજારી શયતાનો દ્રવ્ય સંપાદન કરવાને કેવી પાપમય પ્રપંચલીલા કરી ગરીબોને તૃણવન ગણી તેમની ગરદનો પર છરીઓ ફેરવે છે, ગરીબો પેટની વેદને માટે માલિકોનો કેટલો બધો ત્રાસ સહન કરે છે, ગરીબી હાલતથી કંટાળી મનુષ્ય જીવપર આવી કેવાં ભયંકર અને હૃદય ભેદક કામો કરે છે, તેનો ખરો ચિ-તાર આપવામાં આવ્યો છે. મૂલ્ય. ૧-૧૨-૦.

જુહમી જાલિમ યાને ધ્રજતી ધરા.

રાજસત્તાના મંદમાં મદાંધ થઈ જુહમી રાજા કેવો હૃદયદ્રાવક જુહમ ગુજારે છે, પવિત્ર યાજ્ઞાઓ આવી પડતાં દુઃખોને કેવી ધીરજથી સહન કરે છે, વીરપુત્રો પ્રાણની પરવાહ નહિ રાખતાં કેવાં અપૂર્વ અને આશ્ચર્યકારક પરાક્રમો કરે છે. મિત્ર મિત્રને માટે કેવાં ભયંકર સંકટો સહન કરે છે, તેમજ ભૈરવના પુજારી ભૈરવાચાર્યનાં અદ્ભુત કારસ્થાનો અને ભૈરવના મંદિરના ભેદી ભોંયગામાં બનતા ભયંકર પ્રપંચો વગેરે અનેક રસમય પ્રસંગોનો ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. કીંમત રૂ. ૧-૧૨-૦.

વસંત વિજય યાને ચડતી પડતીના ચમત્કાર—જે દુ-રાચરણી રાજા મહારાજાઓની સ્વાર્થઘાતથી, વિલાસ પ્રિયતાથી અને એક ખીજા પ્રત્યેના દ્વેષથી આ નંદનવન સમાન ભારતભૂમિની દુર્દશા થઈ છે તેવા એક નિષ્ઠુર હૃદયની દંપતિનાં રાક્ષસી કુકર્મોનો અસરકારક ચિતાર આ નવલકથામાં આપેલો છે. સત્ય પ્રેમ-વિયોગ, મલ્લન, ધર્મ, કર્મ સ્વદેશ સેવા વગેરે અનેક બોધક વિષયો સમાવવામાં આવ્યા છે, કીં. માત્ર રૂ. ૧-૮-૦.

મણિલાલ જોડાલાલ વ્યાસકૃત પુસ્તકો

કલ્યાણી અથવા હજાર વર્ષ પૂર્વેનું હિન્દુસ્તાન—જે નગર અત્યારે હિન્દુસ્તાનમાં અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી અને જેનું નામ નિશાન પણ અત્યારે ભારતભૂમિના વક્ષસ્થળ ઉપરથી ધસાઇ ભુંસાઈ ગયું છે, એવું શહેર એક હજાર વર્ષ પહેલાં પોતાના ગૌરવની કેવી વિજયધોષણા કરી રહ્યું હતું તથા તે નગરના રાજવંશીઓની કીર્તિ અને સત્તા કેટલી પ્રબળ હતી તેનું આગેહુબ વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. પાકું પુઠું કિં. રૂ. ૨-૦-૦.

સ્નેહમયી અને વિષમયી- આ નવલકથામાં જુદા જુદા સ્વભાવવાળી બે યુવતીઓ એકંજ પ્રિયતમને ચાહે છે અને પ્રિયતમનો પ્રેમ સંપાદન કરવાને તેમની તરફથી જે જે પ્રયાસો કરવામાં આવે છે, તે વાંચકને એટલા બધા અદ્ભુત લાગે છે કે સ્વપ્નમાં પણ કદિ તેમણે જોયા હોય નહિ સ્નેહમયી તેના પ્રિયતમને વિશુદ્ધ પ્રેમથી અને ખરા જીવંતથી ચાહે છે, પરંતુ મદનના મદમાં ઉન્મત્ત બની ગયેલી વિષમયી માત્ર પોતાની કામવાસનાની તૃપ્તિને માટેજ કૃત્રિમ પ્રેમ ધરાવે છે. વિષમયી છેવટે તેનો જીવ લેવાને પણ તૈયાર થાય છે, પરંતુ સગ્લ હૃદયની સ્નેહમયી સમયસુચકતા વાપરીને તથા અનેક સંકટો વેડીને પોતાના પ્રિયતમનો જીવ બચાવે છે. સુશોભિત પાકું પૂઠું કિં. રૂ. ૨-૦-૦.

અલાહીદીનનો ઉદય- દેહદીનો સુપ્રસિદ્ધ બાદશાહ અલાહીદીન કપરથી પોતાના કાકા જાલાહીદીનને મારીને કેવી રીતે બાદશાહ થયો અને બાદશાહ થયા પછી જાલાહીદીનના બંને દીકરાની કેવી નિર્દયતાથી આંખો ફેડી નાંખી તેનું આખેહુબ ચિત્ર આ નવલકથામાં આલેખાયલું છે. આર્ય સન્નારીઓના શિયળનું રક્ષણ કરવા માટે તે વખતના રજપૂત રાજાઓ પોતાનો કેવો આત્મભોગ આપતા અને આર્ય મહિલાઓ પણ પોતાના પાતિવ્રતનું રક્ષણ કરવા માટે કેવાં ભયંકર દુઃખો સહન કરતી હતી, તેનું વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. કિં. રૂ. ૨.

મહાકાળીનું ખડગ- પતિવ્રતા ભક્તિપ્રભાનો તેના સ્વામી પ્રત્યેનો અથાગ પ્રેમ, પતિપત્નીએ ઘોર અંધારી રાત્રે કાલિકા માતાનું દર્શન કરવા સ્મશાનમાં જવું, સ્મશાનમાં કાલિકા માતાની અદ્ભુત લીલા, માતાનું ભયંકર સ્વરૂપ

૨૦ મહાદેવ રામચંદ્ર જનશુષ્ટે પુસ્તકાલય ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

અને સ્મશાનનો દેખાવ, માતાનું ખરૂં સ્વરૂપ ઓળખી નહિ સકવાથી ભક્તિપ્રભાવે કરેલી માતાની નિંદા અને તેના બદલામાં માતાએ આપેલો શાપ વગેરે ઘટનાઓ વાંચતાં વાંચકના મનમાં પુરાતનકાળની અનેક ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ .

નવદંપતીને શિખામાણુ અજ્ઞાન, વહેમ, ખરાબ સોખન, કુટુંબો, વિહારનો અતિયોગ, સ્ત્રીઓની આરોગ્ય સંબંધી અણુસમજ, વાંઝીયાપણું, જીવાન વયમાં થતાં અનેક ભયંકર તથા ગુપ્ત દર્દો, ગર્ભસંચાર, પ્રસવ અને બાળકની માવજત સંબંધી અજ્ઞાનતા વગેરે કારણથી દુઃખી થતાં પતિ-પત્નિઓએ આ પુસ્તક પોતાના નિત્યના મિત્ર તરીકે સાથે રાખવું જોઈએ. ૪૦ પ્રકરણ, ૩૦૦ પૃષ્ઠ, પાકું પુઠું મૂલ્ય રૂ. ૧૧

ખૂન કે જાદુ ?—આ ડિટેક્ટીવ નવલકથા એટલી અદ્ભુત છે કે વાંચક તેના પ્રવાહમાં ખેંચાતાં સજ્જ શકશે નહિ કે પોતે જે બનાવ વાંચે છે તે ખરેખરો બનાવ હશે કે જાદુનો કોઈ પ્રયોગ હશે ? લખને દિવસે જ એક કુમારિકા બાળા ગૂમ થાય છે અને તેની પથારી લોહી લોહાણુ થયેલી જોવામાં આવે છે. એ બનાવ ઘણા બેદબર્યો હોમને સંજીવચંદ્ર નામનો ડિટેક્ટીવ તેની પાછળ પડીને જીવના જોખમને જે તપાસ ચલાવે છે અને ગુન્હો કરનારાઓને શોધી કાઢે છે તે વાંચતાં તમારાં રૂવાડાં ઉભાં થયા વિના રહેશે નહિ ! કોટોચાદિક ચિત્રો સાથે પાકું પુઠું મૂલ્ય રૂ. ૧.

સાકરલાલ મગનલાલ કાપડીયાકૃત નવલકથાઓ.

કમનસીબ લીલા—ફેશન આડંબરવાળી ઉચ્છૃંખત સ્ત્રીઓ રિશ્તી અબળા સાથે વિવાહ કરવાની પ્રાણહારક મહત્વાકાંક્ષા રાખનાર યુવકોની કેવી ખાનાખરાખી અને પાંચ-માલી થાય છે, પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવાને માટે તેઓ કેવાં કમ-

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે પુસ્તકાલય ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ. ૨૧

માટી ઉપજે એવાં ફટિલ કાર્યો કરે છે, સમગ્ર યુવકોનું શું કર્તવ્ય છે, આદર્શ જીવન કેવું હોવું જોઈએ વગેરે અનેક સાંસારિક ઘટનાઓ તાદ્રસ્ય દર્શિ સમક્ષ કિભી જ હોય એનું વર્ણન આલેખવામાં આવ્યું છે. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૧૨-૦

કલકિલ કાઉન્ટેસ યાને ખૂની કોણ ?—આ એક ધ-
જીવન અસર-
કારક ટિપ્પણીવ નોવેલ છે. મેડમોઇઝેલ શાંડેઝેનો અચળ પ્રેમ, એના હૃદયની દૃઢતા, શૌર્ય, પ્રેમને માટે લક્ષ્મીને તુચ્છ ગણવાની દિવ્યશક્તિ, હૃદયની કુમાશ અને પ્રેમાળ હૃદયનું માધુર્ય અને ઘડીભર પ્રેમના રસ-પૂર્ણ હોજમાં સ્નાન કરાવી બાળકો કાઉન્ટેસ ક્લોડયુઝની સુંદરતા, જોકસ પ્રતિનો મોહ, નિષ્ઠુરતા અને અંતે સ્ત્રીહૃદયની સાહજિક કોમ-લતા આદિ વિષયોથી પરિપૂર્ણ. પાકું પુઠું કિંમત રૂ. ૨.

મધુર મિલન—અત્યુત્તમ સામાજિક નવલકથા. ધણીજ ઉત્તમ
અને હૃદયપ્રાવક છે. મૂલ્ય ૧-૧૨-૦

દલપતરામ ભાઈશંકર રાવળકૃત નવલકથાઓ

દશલાખનો દલો અથવા રતનકંકણ—લક્ષ્મીના લોભથી
લુચ્ચાં માણસો આ જગતમાં નિર્દોષ
મનુષ્યો ઉપર પણ કેવો હૃદયભેદક જીવન ગુજારે છે, ભાગ્યચક્રના અ-
દ્ભુત પરિવર્તનના પરિણામે નિર્દોષ માણસને પણ કેટલું બધું દુઃખ
સહન કરવું પડે છે, એ અમળા પણ દ્રવ્યલોભની લાલસાથી પ્રભાગા
બની કેવાં રોમાંચ ઉપજાવે એવાં કારસ્થાનો કરે છે. ધર્મીનો જય
અને પાપીઓના પરાજય કેવી રીતે થાય છે આદિ અનેકવિધ વિષ-
નું શાબ્દિક ચિત્ર જોવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. કિં-
માત્ર રૂ. ૨-૦-૦.

૨૨ મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે પુસ્તકાલય ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

કલ્પકૃત કુમારિકા—આ નવલકથામાં એક શાપબ્રષ્ટા કુમારિકા જીવને જોખમમાં નાંખીને પણ, કેવાં પરોપકારી કાર્યો કરે છે, વંશાનુક્રમિક ઉતરી આવેલું શયતાની લાલ ચક્રર તેને કેવાં પ્રાણહારક સંકટોમાં ફસાવે છે, એ કુમારિકા ભલભલા પોલિસ ખાતાના અમલદારોને પણ ભૂલથાપ આપી અંત-પર્યંત પોતાનું કેવું ચતુરાઈથી રક્ષણ કરે છે. રહસ્યમેદક લાલ ચક્રરનો ભેદ જાણવા માટે કેવી મહેનત ઉઠાવે છે વગેરે અસંખ્ય રસિક વિષયો છે. છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦.

અન્ય ગ્રંથકારોનાં વિવિધ પુસ્તકો.

સુંદર અને વિધાનંદ—(આવૃત્તિ બીજી) આ નવલકથામાં તેના વિધાન લેખકે સાંસારિક ઘટનાઓનું એવું આગેદુર્ય આલેખન કર્યું છે કે જે વાંચતાં વાંચક મુગ્ધ બની જાય તેમ છે. શુદ્ધ રસેદ, વિષયવાસના, આશ્ચર્યજનક કિન્તુ સંભવિત બનાવો વગેરે વાંચતાં મનરંજન થાય તેમ છે. સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. મોટી સામગ્રીનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦, સુંદર સર્કલ કાગળ, પાકુ રૂપેરી બાઇન્ડીંગ છતાં કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

મધુર મધુરી અથવા મુંબઈની મોહિની—અલ-બેલી મુંબાઈની આકર્ષણીય મોહિનીનું દિગ્દર્શન કરી તેમનાં કામચાણની વિલાસી યુવકો ઉપર કેવી રામચાણ અસર થાય છે, અને પરનારીના પ્યારથી તેમની કેવી પાયમાલી તેમજ ખાનાખરાબી થાય છે, એક આદર્શ આર્થ અગ્નિનાં શું કર્તવ્ય છે, વફાદાર મનુષ્ય આત્મત્યાગનું ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત કેવી રીતે દર્શાવે છે વગેરે રસમય અને ચમત્કારિક બનાવોથી બરપુર, ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, સહિત કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પંદરલાખ પર પાણી—મુંબઈમાં એક શ્રીમંત ગૃહસ્થે પોતાના દીકરાને આપેલો પંદર લાખ રૂપીઆનો વારસો ફક્ત એ વર્ષના અરસામાં કેવી રીતે ઉડાવી નાંખ્યો ? તેનો અસરકારક અને આગેહુબ ચિતાર વાંચવા યોગ્ય છે. આ વાર્તા એક વાર વાંચવા લીધા પછી તે પુરી કર્યા વિના પડતી મૂકવાનો હજી એક પણ દાખલો બન્યો નથી. એજ તેનું મહત્વ બનાવે છે ! શુશોભિત પાક પુઠું મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

બેગમમહાલ અથવા સુવિખ્યાત સ્મરણ

મંદિર—આ ઐતિહાસિક નવલકથાના લખાણના માધુર્યનું વર્ણન માત્ર શબ્દોથી થાય તેમ નથી. પાઠક પાઠિકાઓ પોતાની દષ્ટિ સમક્ષ જ્વલંત અક્ષરે બાદશાહના વિલાસકાનન ઇંદ્રલુવન તુલ્ય આગ્રાના બેગમમહાલને જોઈ શકશે. સર્વે પુનઃ શહેનશાહ જહાંગીર અને નૂરજહાનને પુનઃ આ નવલકથામાં પોતાનો ભાગ બજવતાં જોઈ શકશે. જે બેગમની સમાધિ કિંવા કબરપર જગતનો અદ્વિતીય તાજ મહેલ બંધાયો છે તેના બાલ્યજીવનનો અદ્ભુત ઇતિહાસ કે જે હજી સુધી કોઈ પણ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત થયો નથી તેનું આલેખન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. છતાં મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

ભક્તાણી કે ભામટી ? નટવરના સુપ્રસિદ્ધ લેખક નગીન દાસ મંછારામકૃત આ નવીન

પુસ્તક છે. આમાં ચાલુ જમાનાનો સારો ચિતાર આપ્યો છે. એમાં એક વણિક ગૃહસંસાર, ભક્તાણીને નામે ચાલતા ભામટાવેડા, એક રસોઈઆ બ્રાહ્મણની લપટતા વગેરે બનાવો સારા આલેખાયેલા છે.

૨૪ મહાદેવ દામયંત્ર જાગૃષ્ટે પુસ્તકાન્નય, ત્રણદરવાજા-અમદાતાલ,

હાસ્યરસ પણ ભરપૂર છે, કાગળ ઉંચા લાયબ્રેરીને શોભાવે પવું પુરું
છતાં કિં. ૧-૮-૦

કુતરો કે કાળ ? તમે ડિટેક્ટીવ નવલકથાઓ તો ઘણીએ
વાંચી હશે. પરંતુ આ નવલકથામાં જે
અદ્ભુત રસ ભરેલો છે, તેની વાનતો કાંઈ ઓરજ છે ! ડિટેક્ટીવોની
ચતુરાઈ અને બહાદુરાઈની વાતો પણ તમે અનેક વાંચી હશે, પરંતુ
આ નવલકથામાં ડિટેક્ટીવ ગોતાના કાર્યમાં જે ચતુરાઈ બહાદુરાઈ
અને કુશળતા વાપરે છે, તેની ખુબી ઓરજ છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

કામાંધ કામિની—ચોરી ખૂન અને હરણના ત્રણ ત્રણ
બનાવોની ખાતમી મેળવવામાં જાસુઓએ
જે અથાગ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે, તે જોઈને મન વિસ્મયતાના સાગરમાં
ડૂબી જાય છે. ચોરની ચાલાકી હૃદયને ચમકાવી મૂકે તેવી છે. એક
ચોર એવું સરસ કામ બજાવી બતાવે છે કે, તેની બહાદુરી માટે
'વાલ વાલ' નો પોકાર કર્યા સિવાય રહેવાતું નથી. જાસુસ પણ ચો-
રના માથાનો થઈને છેવટ સૂંઘી તેની પાછળ લાગ્યો રહે છે અને
છેવટે તેના કૃત્યના જોઈને ફોડી દઈને અપૂર્વ દક્ષતા દર્શાવે છે.
મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

બગદાદનો બાદશાહ—અત્યંત મનોહર દિલબેદક અને
અજાયબી ભરેલા બનાવોથી ભ-
રેલી આ વાર્તા બગદાદના ખલિફાઓના રાજત્વનો આગેહુબ ચિતાર
કરાવનારી છે. અબજા બનીને મોટા મોટા વીરપુરુષોને પણ કેવી રીતે
કંપાવી મૂકે છે, શયતાનિયતથી ભરેલી સુંદરીઓ સંસારમાં કેવા અ-
નર્થો કરે છે, દેવતુલ્ય મનુષ્યો કેવું અનુપમ દેવત્વ દર્શાવી શકે છે,
આદિ સર્વ બનાવો ખાસ વાંચવા લાયક છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

રાણી વજસુંદરી—

હિંદુત્વનો ત્યાગ કરી મુસલમાન થયેલા કાળા પદાડનાં કુટુંબો,

મજસુંદરીનો ભીષણ પ્રતિશોધ, સાધારણ આલિશુકન્યામાંથી રાજરાણી થઇ પતિ જાળા પદાડની સ્થામે રણભૂમિમાં ફેદી પડવું, ભૂપખાળાની ભયંકરતા, નવાખનન્દિની દુલારીની દુર્દાન્ટ દુષ્ટતા, મુકુન્દદેવનું મજખાલામાં આસક્ત થઇ રાજપાટ તેના ચરણોમાં સમર્પણ કરવું. આદિ અનેક સત્ય ઐતિહાસિક ઘટનાઓથી ભરપૂર આ નવલકથા પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષોને વાંચવા લાયક છે. મૂલ્ય. રૂ. ૨-૦-૦.

અન્ય ઐતિહાસિક, સામાજિક નવલકથાઓ.

અલાહિદીનનો ઉદય...	૨—૦	કલંદરની કટાર ...	૨—૦
અદારમીસદીનું હિન્દુસ્તાન	૨—૦	કલીઓપેટ્રા ...	૨—૦
અદ્ભુત વિક્રમાદિત્ય...	૧—૦	કમનસીબ લીલા ...	૧-૧૨
અમૃતપૂલિન ...	૧—૦	કાશ્મીર અને કેશરી...	૧-૦
આજકાલનું હિન્દુસ્તાન	૧—૮	કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર	૨—૦
અયોધ્યા અને અગ્રેજ	૧—૮	કામાંધ કામની ...	૨—૦
અધીરી અરનવાજ...	૨—૮	કૃષ્ણલાલનાં કાવત્રાં...	૦-૧૨
અદ્ભુત શાપ...	૧—૮	કલંકિત કાર્ટેસ ...	૨—૪
ઈન્દુકુમારી ...	૧—૮	કુસુમાવતી ...	૧—૮
ધરાવતી ...	૧—૮	ખૂન કે ખડુ ...	૧—૦
અખળાનો કિન્નો ...	૧—૮	ગુજરાતની જુની વાર્તાઓ	૨—૦
ઔરંગઝેબ ...	૧—૪	ગુલશીરીના ...	૧—૮
ઔરંગઝેબનો ઉદય...	૨—૦	ગધાતો ગુલાબ ...	૨—૦
કલંકિત કુમારિકા ...	૨—૦	ગેખાખૂન...	૧-૧૨

કેલેઆમ	૨—૦	ચાંદબીબી	૧—૦
કુંગાલકેદીલા. ૧-૨...	૩-૧૨	ચિતોડનો ઘેરો	૦—૩
કમળકુમારી	૦—૮	ધેલાધાંચીનું કુટુંબ ...	૧—૪
કમલાદેવી	૧—૮	જગદેવ પરમારઅનેવીરમતી	૦—૬
કલ્યાણી	૨—૦	જિગર કે દિગર	૧—૪
કરણધેલો	૨—૦	જગન્નાથની મૂર્તિ	૨—૦
કરણકુમારી... ..	૨—૮	જન કે જીગર	૨—૦
કમળ કુમારી	૦—૮	ચાચનીજરેલ્સ	૧—૪
કરનેજો	૧—૮	ચાણક્યની ચતુરાઈ ...	૧—૦
કાદમ્બરી	૨—૪	ચાર યોગીની વાર્તા ...	૧—૦
કાદમ્બરી	૧—૮	ચંદ્રકળા	૨—૪
કામિની અને કાંચન ...	૧—૮	ચંદ્રકળા અથવા બહુરૂપી-	
કાળા મહેલની રૂપસુંદરી	૧—૮	ઓતું બળર	૧—૦
કાશીરસિંહ	૨—૪	ચંડાળ ચોકડી	૦—૧૨
કિસમતનો કહેર	૧—૮	જગતનો ફાંસો	૨—૦
કુદરતનો ખેલ	૧—૮	જમસેદની જેહમતો ...	૧—૮
કુદરતનો ખેલ ભાગ ૨ જો	૨—૦	જયવિજય	૧—૦
કુંવન કુસુમ ભાગ ૧ થી ૮	૮—૦	ડીટેક્ટીવ બહાદુર શેરલો ક	
કુમુદ કુમારી	૧—૮	હોમ્સ	૧—૪
કુમુદ સુંદરી	૦—૪	તપસ્વી રાજકુમાર ...	૧—૮
કુમુદા અને કુસુમ ...	૦—૪	તલેસમ	૨—૮
કુસુમ કંઠક અથવા રમણી કે		તારાબાઈ	૨—૦
રાક્ષસી-મનોવેદક કથા	૧—૮	ત્રિમુર્તિ	૧—૪
કંચન ભાગ ૧ લો	૧—	દગાબાજ દુનિયા	૧—૮
ખાનદાની ખૂની	૧—૮	દીલસોઝ કે દીલબર ...	૩—૦
		દુખીયારી મુક્તા	૦—૮

ગમગીન'ગુલા...	... ૧—૪	દુખીયારી રત્નપ્રભા ...	૦—૪
ગવહરજન અથવા અલ-		દુર્ગા અને લક્ષ્મી ...	૧—૦
ખેલીનાર,	... ૧—૮	દુશ્મન દોરાગ ...	૧—૮
ગુણસુંદરી ...	૧—૦	ધણી કે ઢોર ...	૧—૮
ગરીબોની સૌદી ...	૦—૪	નણુંદ કે બહેન ...	૦—૧૨
ગુજરાતનીનવલકથાનુંસાહિત્યર-૦		નટવર ...	૨—૮
ગુલઝાર ...	૨—૦	નરગીજ નાટકાર ...	૧—૮
ગુલઝારે સ્વાયરિત્ર ...	૧—૪	નરસીમહેતા નોવેલ ...	૦—૮
ગુલાબસિંહ ...	૨—૦	નવલગંગા ...	૩—૦
ગુલામીખાઝાર ...	૧—૮	નાટકકથારસ ...	૦—૧૨
ગૃહલક્ષ્મી ...	૧—૧૨	નીલમ અને માણુક ...	૧૦—૦
ઘાસીરામ કોટવાલ ...	૦—૮	નિઝામી વાર્તાઓ ...	૦—૧૦
ઘેલી કુસુમ ...	૧—૮	નૂરજહાં ...	૦—૩
ચસમનો ખસમ ...	૨—૦	બદ્ર'બદ્રનો બગાડો ...	૧—૦
પચીસે' વર્ષ પૂર્વેનું		બદ્રખાળા ...	૧—૪
હિન્દુસ્તાન ...	૦—૧૨	બદ્રપૂંની બદ્રસ્વામા ...	૨—૦
પરસ્તાને ચક્રમ ...	૧—૦	બચંકર ન્યાય ...	૦—૮
પગનાબ ...	૧—૮	બલો કે લુડો ...	૧—૮
પગાલયા ...	૧—૦	બાઇ બેનની માયાનો	
પ્રભાત ...	૧—૮	ચમત્કાર ...	૧—૮
પ્રભાતચંદ્ર ...	૧—૦	ભાગ્યદેવીની બચંકરતા ...	૧—૪
પ્રભાવત્રી ...	૧—૦	ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર ...	૧—૮
પર્થોયન નાઇટસ ...	૧—૦	ભાગ્યહીન કુસુમ ...	૧—૦
પાકદામન પીરોજ ...	૦—૬	ભાગ્યાહીન મુરાદ ...	૦—૪
પારસી પુત્રી પ્રકાશ ...	૧—૪		

પાપી પીતા ...	૦-૧૦
ધ્યાનનો એક પૂલ ...	૧-૦
પારકે પૈસે પરમાનંદ... ૨-૦	૨-૦
પાંચરત્નો ...	૧-૦
પુનલગ્નનો પશ્ચાતાપ...	૨-૦
પુષ્પાયુદ્ધ ...	૧-૪
પ્રેમતરંગ ...	૧-૮
પોશાકની ફેશન ...	૧-૦
પંદરલાખપર પાણી ...	૧-૪
બહુરૂપી જાગર ભાગ ૧ લો	૧-૪
,, ભા. ૨-૩-૪-૫-૬.	૮-૪
બહાદુર બારવટીયો ...	૦-૪
બાનુ બાને સજીવન થયેલો	
આશક ...	૨-૮
બાળવિલાસ ...	૧-૦
બેવફા કે બેવફા ...	૨-૮
બે બહેનો ...	૦-૮
બે મુદ્રિકા ...	૦-૭
બોરસ્ટરની બૈરી ...	૨-૦
બદ્રંબદ્રા ...	૧-૮
બ્રમણ્યંદ્ર ...	૧-૦
મણિભાઈ ...	૦-૧૨
મદનચંદ્ર અને નવનીતકળા	૧-૮
મદનમુદ્રા ...	૦-૮

મધુકર ...	૧-૮
મનહર મોતી ...	૦-૨
મહાશ્વેતા ...	૧-૪
મહોબત કે મુસીબત	૧-૦
માન મુસાફરી ...	૦-૪
માનસિંહ અભોસંહ...	૦-૪
માલા અને મુદ્રિકા ...	૦-૮
માશુકનો ઇસારો ...	૨-૮
મીરાંબાઈ...	૦-૮
મીલનું અમૂલ્ય મણિ...	૧-૪
મુક્તા ...	૩-૦
મુકેલ મદન ...	૦-૮
માયાનો ખજાર ...	૧-૮
મુદ્રા અને ફૂલીન ...	૧-૦
મેવાડની સંધ્યા ...	૧-૮
મારી ભયંકર સંસારયાત્રા	૨-૮
મોહનીચંદ્ર...	૦-૮
મોહબતી જાગર ...	૧-૮
રત્નલક્ષ્મી ...	૧-૮
રતિસુંદરી ...	૧-૮
રઘુમતિ ...	૧-૮
રમણુતારા ...	૦-૧૨
રસવીરચંદ્ર ...	૧-૮

વિદ્યાસાગર...	...	...૦-૧૨
વિપિન	...	...૧-૮
વિમળા	...	...૦-૧૨
વિયોગીની વિધવા...	...	...૧-૧૨
વિદ્યાયતી વિલાસમાં ફેશનમાર્ક		
ખલાસ...	...	૨-૦
સંસાર કે નરકગાર	...	૧-૮
સુંદરમણી નાની રસીલીવાર્તા	...	૦-૧
સુંદરબેન-અથવા પૈસાદારની		
પુત્રો કેવી બણી ?	...	૦-૧૨
સુંદર રસીક	...	૦-૪
મણી અને મેના	...	૦-૪
સંસાર સંત્રામ ભા.	૧-૨	૩-૦
સુરતીલાલ	...	૧-૦
આર્થિ સૌન્દર્ય	...	૦-૧
સોભાગ સુંદરી	...	૦-૪
સોનારણુ	...	૧-૮
સંસાર	...	૧-૮
સંસાર. શરત અને સુધા	૧-૦	
સંસાર શા માટે ? ?	૧-૦	
લક્ષ્મીદારનો લક્ષ	...	૧-૦
„ મોટો	...	૦-૦
હસીના	...	૧-૮
હાજીખાખાના સાહસ કર્મો	૧-૪	

સૂરજાકા	...	...૧-૮
સીતમગર	...	...૨-૦
સીપાઈ અગ્યાની	...	...૧-૮
સુંગુણસુંદરી	...	...૧-૪
સુધાહાસીની	...	૧-૪
સુધરેલી સંગિતા	...	૧-૪
નાદરનો દોરદમામ	...	૨-૮
નુરજહાંન	...	૦-૧૨
નંદન વનનો નાશ	...	૨-૦
પાંદની	...	૨-૦
પરાક્રમની પતાકા	...	૨-૦
પ્રતાપી પીટરનું ચારત્ર	૧-૮	
પ્લસીનું યુદ્ધ	...	૨-૦
પાણીપતનું યુદ્ધ	...	૨-૦
પૃથુરાજ ચલુઆણુ	...	૨-૦
પિશાય માંદર ભા. ૧-૨	૪-૦	
પિશાયની કે પ્રેમદા	...	૧-૮
પુરાતન દીક્ષી	...	૨-૦
પેશ્વાઈની પડતીનો પ્રસ્તાવ	૨-૦	
બહાદુર કલો	...	૧-૮
બાગે દિલખુશ	...	૧-૮
બાગેશયતાન	...	૨-૦
બાજીરાવ બધાળ	...	૨-૦
બેગમ મહાલ	...	૧-૮

વિવેચનાસુંદરી અને અદ્ભુત	
જાડનો પલંગ બા. ૧થી ૮	૩-૪
વિવિધ વાર્તાઓ ...	૦-૮
રસીકચંદ્ર ...	૪-૦
રાજ્યનારિપુ ...	૨-૪
રાજસ્થાનની રાણી ચંદા	૧-૮
રાધારાણી ...	૦-૨
રામેશ્વર અને પાર્વતી	૦-૪
રાસેલાસની કથા ...	૧-૦
રાસેલાસની કથા	
ભાગ ૨ જે ...	૧-૦
ઋષિની આગાહી અથવા	
રજપુતાનાની લક્ષ્મી ...	૨-૦
લતા અને લલિતા ...	...
બા. ૧ ૨ ૩ ૪ ...	૪-૦
લતાકુમારી ...	૦-૬
લક્ષ્મીવિલાસ ...	૧-૦
લંડન રહસ્ય ...	૧-૪
લંડન રાજ્ય રહસ્ય ...	૧-૮
વમળમાં કમળ ...	૨-૮
વસંતલીલા ...	૧-૪
વાસવદત્ત ...	૦-૧૨
વિક્રમની વીસમી સદી ...	૪-૦
વિક્રમરાજનો સંજ્ઞમ ...	૧-૦

વિશ્વમેદ ...	૦-૧૨
વિપલતા ...	૦-૧૨
વિષયાદેવી યાને ઝેરનો પ્યાલો	૧-૦
વીણા અથવા ચિતોડ ...	૧-૪
શયતાન સદન ...	૨-૦
સ્નેહમાં સંકટ ...	૧-૮
સપલની સુના યાને “ એ	
ભરમ ના પુછો ” ...	૧-૪
સંતતે શયતાન બા. ૧-૨-૩	૫-૪
સ્વર્ગ શયતાન ...	૧-૪
સરસ્વતી ...	૧-૦
સરસ્વતી ચંદ્ર ભાંગ ૧ લો	
પુદ્ધિધનનો કારભાર.	૧-૧૨
સરસ્વતીચંદ્રનો ગ્રહસ્થાશ્રમ	૧-૧૨
સરોજની અથવા કેળવણીનો	
સદુપયોગ ...	૦-૧૨
સલીમ અને મહેરનિસ...	૦-૮
સ્વર્ગની સુંદરી ...	૦-૪
સ્વચ્છંદી સ્ત્રી ...	૦-૬
સાતપૂત ...	૦-૮
સાહસિક અંગ્રેજ ...	૦-૬
સાક્ષર અને તેની સ્ત્રી ...	૦-૮
સિતારનો શોખ તથા	

હાથનાં કર્યાં હૈયે વાંઝ્યાં	૧-૪
હૃદયોદ્ધાર ...	૧-૦
હોશનઆરા ...	૧-૮
જનાનખાનાની બીબીઓ	૧-૦
જલિમ જમાને ...	૧-૦
ઝાંશીની રાણી ...	૨-૦
જ્યોતિકાન્ત ...	૧-૦
ટીપુ સુલતાન ...	૧-૪
તરણુ તપસ્વિની ...	૧-૧૨
તારાસુંદરી ...	૨-૪
તેજપ્રભા ...	૧-૧૨
તેજસ્વી તારો... ...	૧-૦
દીક્ષીપર હક્કો ...	૧-૦
દેવી ચૌધરાણી... ...	૧-૦
બેગમ સાહેબ ...	૨-૦
બવાનીનો ભોગભા. ૧-૨	૩-૦
બદ્રકાળી ...	૨-૦
બચંકર બદ્ર ...	૨-૦
બક્તાણી કે ભામટી ...	૧-૮
ભારતવર્ષનાં રાખીન હુડ	
તાતિયા બીલ્લ. ...	૧-૦
મનોહારિણી માયા ...	૧-૮
મૃગશોયની ભા. ૧-૨-૩-૪	૬-૦
મરીયમ ...	૧-૦

મહારાજ માધવરાય ...	૦-૧૨
માલતી માધવ ...	૧-૮
મેવાડની જનહોજલાલી...	૦-૧૨
મુરાદેવી ...	૨-૦
મધુર મધુરી ...	૧-૮
મંડળગદની મોહિની ...	૬-૮
યુનાઇટેડસ્ટેટસનીલોકાપ્રસ્થિતિ	૧-૮
રણધેન્ના રજપૂતો ભા. ૧-૨	૩-૮
રજયા બેગમ ...	૧-૮
રણવીરસિંહ ...	૧-૦
રત્નમાળ ...	૦-૧૨
રતિકાન્ત ...	૦-૪
રાજપૂત પ્રતિજ્ઞા ...	૬-૮
રાજ દેવીદાસ ...	૨-૮
રાજનૈતિક પડ્યંત્ર ...	૧-૪
રાણકદેવી ...	૦-૧૨
રાણી વ્રજસુંદરી ...	૨-૦
રાવળ અને ખેંગાર ...	૦-૮
રૂપનગરની રાજકુંવરી	૨-૦
લીલા અથવા પ્રાનડાનો ઘેરો	૧-૦
લોર્ડ લોરેન્સ ...	૧-૪
લોર્ડ લોરેન્સ ...	૦-૧૨
લોર્ડવિલીયમ બેન્ટિનક...	૧-૪
વધુવધ અથવા સ્ત્રીનું પુન	૨-૦
વસંતવિજય ...	૧-૮
વનરાજ ચાવડો ...	૧-૮

વિક્રમેવર્શીય	૦—૩
વીરવિજય	૧—૦
વિશ્વરંગ	૦—૧૨
શાહજહો અને બિખારી	૨—૦
શાહજહાંન છેલ્લા દવસો	૧—૮
શિવાજી છત્રપતિ ...	૧—૪
શિવાજીનો વાઘનખ ...	૧—૦
શ્રીમંત છત્રપતિ સંભાળ	
મહારાજ	૦—૧૨
શુરવીર પ્રતાપરૂદ્ર ...	૧—૦
શુરવીર પ્રતાપરૂદ્ર ભા. ૨ જે	૧—૦
શુરવીર પૃથ્વીસિંહ પરમાર	૧—૮
સિદ્ધરાજ જેસીંગ ...	૧—૪
હમીરજી ગોહેલ ...	૦—૮
હેસ્ટીંગ્સની સોંટી ...	૨—૦
હૈદરઅલી અને ટીપુ સુલતાન	૧—૪
હોયલ પદમણી ...	૦—૪
અધ્યારા અમીરન ...	૦—૪
અબય	૦—૮
અરેબીયન નાઈટ્સ ...	૩—૦
અલમનસુર ...	૧—૪

અલક્ષ્ય જ્યોતિ ...	૧—૮
અવન્તી સુંદરી ...	૦—૨
અંધસાર ગીવાળો ...	૦—૩
અંધેરી નગરીનો ગંધેવસેન	
રાજા	૦—૧૨
આર્ય સંસાર ...	૦—૧૨
આદાની સુંઠ ...	૧—૮
આનંદાશ્રમ	૧—૪
ઈન્દુકુમાર	૧—૪
ઈન્સાફની આરસી ...	૧—૮
ઇસપકૃત કલિપત વાર્તા	૦—૮
ઉષકાન્ત	૧—૮
એક દેવીનો આત્મચરિત્રાન્ત	૦—૮
એક પત્થરના પ્રતાપ ...	૨—૦
એની બહેન	૧—૦
એમ. એ. બનાફે-કયો મેરી	
મદ્રી ખત્રાબ દી ?	૨—૦
હડક અંગાલી ...	૧—૮
કથાસરીત સાગર ...	૨—૮
કથાસરીત સાગર ભાગ ૨	૨—૮

સઘળી જાતનાં પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:—

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે.

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ.

ત્રણ દરવાજા અમદાવાદ.

